Bodleian Libraries
UNIVERSITY OF OXFORD

This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.

Roman
600
B 665 b.

Law

L. Rom - A.13 f.3

Roman
600
B6656

DOMITII VLPIANI

QVAE VOCANT

F R A G M E N T A

SIVE EXCERPTA EX

VLPIANI LIBRO SINGVLARI REGVLARVM.

ACCEDVNT EIVSDEM INSTITVTIONVM
ALIAEQVE NON NVLLAE VETERIS IVRIS ROMANI
PARTES RELIQVAE
INTER QVAS SVNT
FRAGMENTVM QVOD VOCANT DE IVRE FISCI
ET EX DOSITHEO DESVMPTVS
DE IVRIS PARTIBVS ET DE MANV MISSIONIBVS
COMMENTARIVS.

QVARTVM EMENDAVIT

CRITICA LOCORVMQVE SIMILIVM ADNOTATIONE
ET TABVLA SYSTEMATIS DELINEATIONEM EXHIBENTE
CODICIS VATICANI EXEMPLAR
ADIECIT

EDVARDVS BÖCKING.

BIBLIOTHECA · BODLEIANA ·

LIPSIAE
INPENSIS SALOMONIS HIRZELII.
A. CIↃIↃCCCLV.

dixisti mihi, non quae tuo nomine dicenda essent, sollicite scripsisti. Propterea si culpam a me non abesse tibi uidebitur, facito reum, ut ipsi Ulpiani libro, cedro si quis alius digno, res lucro cedat: nam hoc exemplum breui temporis spatio extinguetur eiusdemque cineres solum laetificabunt, ex quo splendidius olim enascetur. Dum haec scribo, Gustaui Hugonis, dilectissimi mei ante haec septem lustra praeceptoris, grata memoria, quod saepe facit, aput animum meum deuersatur eumque desiderio hoc nostrum Ulpiani exemplum de toto iure ciuili bene merentissimo uiro donandi explet. Et Lachmannus quoque meus, cui cum Hauptio nostro (deus O. M. carum caput incolume suisque nobisque et bonis in quibus callet artibus diu seruet!) tertias meas Ulpianas curas dedicaui, hoc ipso die quo haec scribo, ante hos quattuor annos ad pios manes a nobis abiit mihique longum sui desiderium reliquit. Itaque litem istam finium regundorum conponamus, mi Mommsene, totumque hunc librum tuumque meumque Hugonis et Lachmanni manibus Hauptiique nostri uiuacissimae (utinam!) personae sacrum esse iubeamus.

Vale, dilectissime nescio utrum Themidis an Clius fili, et accipe ex sincero animo meo quas pro aurei aeris Salpensani Malacitanique beneficio litteris nostris bene uolentes omnes tibi debent, gratias.

Scribebam Bonnae ad Rhenum a. d. III. Id. Martias a. CIↃIↃCCCLV.

GVSTAVI HVGONIS

ET

CAROLI LACHMANNI

PIIS MANIBVS

ATQVE

MAVRICIO HAVPTIO

HVNC LIBRVM

D D D

THEODORVS MOMMSEN
EDVARDVS BÖCKING

[Praefatio primae editionis.[1]]

EDVARDVS BÖCKING LECTORIS.

Cum a iuuene litteratissimo Ioa. Casp. Bluntschelio Ulpiani Fragmentorum recognitionem, hortatu amici collegaeque mihi coniunctissimi Eduardi Puggaei, iam pridem elaboratam, ante quam in lucem ea prodiret, denuo recognoscendi cura mihi demandaretur, eam in me lubens, quoniam Ulpianum unice diligo, suscepi. Eorum igitur subsidiorum ope, quae a uiris doctis et maxime a Fr. Ad. Schillingio[2] nuper parata erant, iunctis meis qualibuscumque emendationibus, aureum Ulpiani librum singularem Regularum, quidquid eius nobis [et ut ut] superest, emendaturus hanc mihi scripsi legem, ut quam sine superstitionis uitio fieri possit, religiosissime Vaticanum codicem[3] sequerer, neque, quod quidem momentum ha-

1) Quae ad priorum editionum praefationes postmodum addidi, uncis [] inclusi.

2) Animaduersionum Criticarum ad Ulpiani Fragmenta Specimen I. III Lips. 1830. 8°. [quibus postea accesserunt specimina (ut uocauit auctor) III. IV. Lips. 1831. 8°.]

3) Codex CIƆCXXVIII. bibliothecae reginae Christinae Vaticanae, saeculo X. siue XI. scriptus, qui a folii CXC. auersa pagina usque ad folii CCII. auersam paginam Ulpiani Fragmenta continet. [Cf. *Stieberi* Praef. ad Hauboldi Opuscula academica. vol. II. p. CXXII. sq.] [Exactissime descriptum apographum, uolgo facsimile dictum, aere meo mihi conparaui et quod eius per operas potui, exemplum typis adcuratissime repetitum quasi mantissam huic quartae editioni addidi.]

beret, quidquam mutarem, nisi admonito adnotatione lectore. Ex meis autem curis profectam adnotationem, quam instituti nostri ratio arctis finibus coercebat, uncis angulatis fere omnem inclusi, ut ab ea quam Bluntschelius conscripserat, facilius dignosceretur[1]. De scriptura, quam textum uocant, in uniuersum hoc praemonendum habeo, quod Bluntschelius per omnia u. ill. Hugonis quartam Ulpiani editionem secuturus fuit, nisi ubi se aliter fecisse in subiectis commentariis moneret. Quod cum ita fuerit, aliam instituti mei rationem sequi uisum est. Uncis [] inclusi aut quae codex habebat, cum omissa esse deberent, aut omittebat, cum habere deberet: sed haec quidem *Italicis* litteris, quas *cursiuas* dicunt, erectis autem siue antiquis illa exprimi curaui. in lacunarum a librario non designatarum indicatione Hugonem, qui ad hanc rem pluribus astericis usus est, secutus sum; idem quod in distinguendis quoque aliquot capitibus, quorum rubricae interiisse uidebantur, faciendum esse censui, ut iam appareat quid sibi uelint lineolae quae hic illic continuos paragraphorum numeros distinguunt [quas omnes sustulit hoc quartum exemplum, in quo asteriscos ubi mihi uideretur, posui, quorum ratio ex tabula systematis delineationem exhibente petenda est]. at ubi uel unam codicis litteram vel etiam plures aut addidi aut mutaui, ut uncis eam easue ne circumsaepirem, simpliciter cursiuis litterarum formis usus sum: [sed quantum oculi mei ualuerunt, curaui, ne quidquam a Vaticano codice diuersum, ac ne eae quidem litterae

1) Iam in recentioribus editionibus eam uiam inii, ut perpaucis Bluntschelii adnotatis quae retinere uisum est, nomen auctoris adponerem.

quas is codex fere permutare solet, ut [*a* et *u* siue *ū* siue *o*] *e* et *i*, *ū* et *o*, *x* et *s* in v. *dox*, aliaque id genus, antiquis quas uocamus litterarum formis, sed *Italicis siue cursiuis* exprimerentur. lectorem autem de omnibus et singulis eius modi emendationibus adnotatione interpellare nolui[, quod nunc plane superuacaneum fuisset, cum codicis exemplum quod addidi, facillimam eandemque certissimam conparationem permittat]. Interpungendi meam mihi permisi rationem; in orthographia uero, quam priores editores et ipse quidem Hugo, uir ceterum uel in iis rebus quas non sine damno multo maxima pars hominum neglegere consueuerunt, adcuratissimus, sibi sumpserant licentiam, respuendam esse censui, ipsius codicis, quoad fieri potuit, scribendi rationem secutus.

Iam boni uelim consulas, lector, laboribus nostris et ualeas.

Scribebam Bonnae ad rhenvm a. d. IIII. kal. Febr. anni cIↃIↃcccxxxi.

PRAEFATIO
REPETITAE ET TERTIAE EDITIONIS.

De hac editione nihil praemonendum habeo, nisi quod quintam Ulpiani Titulorum a u. ill. G. Hugone curatam editionem[1], ut et F. A. Schillingii v. cl. commentariola[2], in quibus de titulis XI. .. XX. disputauit, diligenter consului, et aliorum quoque doctorum uirorum animaduersionibus, si quae iustae atque utiles uidebantur, ad hunc

1) Berolini 1834. 8°.
2) Cf. supra p. VII. not. 2.

librum emendandum usus sum. [Inter has nunc non solum primum locum Lachmanni ingeniosissimum commentarium[1] sibi uindicat, sed longe etiam alios omnes post se relinquit: Lachmanni mei beneficio iam nouum fere Ulpianum, sed eundem antiquiorem multoque magis quam antea genuinum habemus. Neque uero contempsi sed libenter adhibui G. E. H(eimbachii) disputationes quarum inscriptiones infra not. 2. proferam.]

Utrum Tilianus codex manu scriptus a Vaticano diuersus fuerit [quod contra Hugonem, Sauinium aliosque recentiores ICtos fere omnes Heimbachius minor natu uoluit] nec ne, hoc loco non disputabo; hoc tamen ex Cuiacii Obseruationibus Ulpianique exemplari quod Parisiis anno cIↄIↄLXXXVI. editum est, et ex ipso G. E. Heimbachii libello[2] apparet utrumque codicem, si duo fuerunt, ex eodem exemplo oriri neque alterum ab altero multum discrepauisse. [Iam uero Heimbachianam suspicionem, nisi omnino deponendam, quod fortasse nimis securum est, certe non tanti quanti ipse auguratur auctor, ad rem criticam usus esse mihi persuasi. illam a Vaticano codice depellere studuerunt is qui nuper morte sua totam

---

1) *Kritischer Beitrag zu Ulpians Fragmenten* in *Zeitschr. für geschichtl. R. W.* vol. IX. p. 174...212.

2) *Ueber Ulpians Fragmente. Leipz.* 1834. 8°., quocum nunc coniungenda sunt eiusdem commentaria duo: 1) quod ad siue contra Sauinii disputationem „*Ueber die handschriftliche Grundlage des Ulpian*“, in *Zeitschr. f. gesch. R. W.* tom. IX. p. 157...73. editam publicauit in ephemeridibus „*Hallische Jahrbücher für deutsche Wissensch. und Kunst.*“ Lips. 1838. 4°. editis, p. 1961...92. 2) inscriptum: „*Was haben die Quellen des R. R. durch die krit. Bestrebungen der neueren Juristen gewonnen?*“ in „*Leipziger Repertorium der deutschen und ausländ. Literatur*“ 1843. 8°. p. 93. sqq.

amicorum Ulpiani gentem funestam fecit, Gust. Hugo[1], tum G. F. Puchta[2] et ipse Sauinius[3]. Heimbachius autem suae de fraternitate inter Vaticanum et Tilianum codices opinionis idoneum in eo sibi repperisse uisus est argumentum, quod Gust. Haenelius[4] coniecturam cepit, eum codicem qui nunc Vaticanus 1128. est, olim bibliothecae abbatiae S. Benedicti siue Floriaci ad Ligerim (***St. Benoît ou Fleury sur Loire***) fuisse, quae anno demum cIↃIↃLXII. a Caluinistis direpta est, cum tamen Ioa. Tilium iam a. cIↃIↃXLIIII. eum codicem, ad quem princeps huius libri editio a. cIↃIↃXLIX. Parisiis facta est, sibi conparasse constet. Apparet autem hanc Haenelii coniecturam, uel si ea uerum, quod crediderim, adsecuta est, nihil amplius ad quaestionem nostram facere, nisi ut concedere debeamus, facile cogitari posse quae Heimbachius uult, minime uero, probata esse.]

Quod Io. Tilius[5] olim adfirmare ausus est, hos Titulos „ἐπιτομὴν duntaxat esse quandam eorum quae Ulpianus erat multis libris persecutus", id post aliorum, imprimis Schillingii[6] disputationes non magis opus est refutare, quam errorem eorum qui legis Rom. Visigotthorum partem nostrum libellum fuisse dixerunt[7]. hunc

1) In *Götting. gelehrte Anzeigen.* 1834. p. 1609. sqq.
2) In Schunckii *Jahrbücher der ... jurist. Literatur.* tom. XXV. *Neustadt an der Orla.* 1835. p. 47. sqq.
3) *Zeitschrift für geschichtl. Rechtswissensch.* tom. IX. l. c.
4) Vid. *Gersdorfs Repertorium* etc. 1834. vol. I. p. 351. Cf. eiusd. Haenelii Catalogos libror. mss. Lips. 1830. 4°. p. 268. 1047. et quos ibi laudat scriptores.
5) Epistola ad Ranconet. in exemplo Paris. a. 1549. 8°. edito, ap. Schulting. p. 539. repetita.
6) Diss. crit. de Ulp. Fragm. Vratisl. 1824. 8°. p. 86. sqq.
7) Cf. Stockmannus ad Bach. not.* p. 494. sq. ed. V. s. VI.

enim ex Ulpiani libro singulari Regularum profectum esse persuasum mihi est cum doctis uiris fere omnibus, quotquot post Cuiacium hoc argumentum tractauerunt, ex quibus Schillingium[1] nominauisse hoc loco sufficit [quibusque iam Lachmannum quoque adnumerandum esse summopere gaudeo[2]]. Sed quod Stockmannus l. c. post alios adseruit, Titulos ex Corpore Ulpiani barbaram manum, ut Caii et Pauli fragmenta, non redolere, sed purissimos esse, id quidem acerrimi ingenii uir nuper negandum esse censuit[3]; neque etiam post Schillingii apologiam[4] scio an recte negetur puram et genuinam esse formam horum Titulorum. Verum inter hanc sententiam atque eam quam nuperrime docti quidam uiri protulerunt, multum interest. igitur an cum disertissimo censore Hugoniani exemplaris quintum editi[5], Heimbachius inmerito libellum nostrum Ulpiano prorsus fere abiudicauerit ualde dubito; neque sine ratione quae rei tam dubiae certissimam faciat fidem, crediderim Titulos nostros pari modo abs quodam epitomatore conpositos esse, atque Legis Romanae Visigotthorum partes, etiam si deformem Caium excipias, factas esse scimus. [Lachmannus quoque „ipse quidem" inquit „persuasum mihi habeo, hunc librum ex Ulpiani Regularum libro singulari excerptum esse eundemque genuini Ulpiani operis ordi-

1) l. c. et Animaduu. critt. spec. I. p. 2. sqq.

2) *Zeitschr. für geschichtl. Rechtswissensch.* IX. p. 180.

3) G. F. Puchta, *Lehrbuch für Institutionen-Vorlesungen. München* 1829. 8°. p. XIX. sq.

4) Animaduu. critt. p. 20. sqq.

5) Vide Ephemerides litterarias a Gersdorfio editas: *Repertorium der gesammlen deutschen Literatur.* uol. I. p. 351. Lips. 1834. 8°.

nem sequi".] Criticas itaque quae necessario faciendae essent regulae, ubi sine prouocatione iudicatum esset Ulpianum nostrum ordine mouendum atque in numerum eorum qui cum barbaris rem habuerunt, referendum esse, adhuc [et perpetuo] a libello nostro arcendas esse uidetur.

[Iam paragraphorum signa cum suis numeris, quo inpedimento recentiores scripturam distinguere solent, cum sero, quamuis merito, eicerentur, ad marginem conlocaui, ne nocerent, ut olim haud paucis locis obfuerunt, quo minus recte ii et legerentur et explicarentur.

Desiderabatur adhuc locorum parallelorum, quos dicere solemus, adnotatio, quam nunc festinanter quidem, sed tamen sedulo adscripsi: ita quidem, ut *Cf.* usus sim, ubi loci citati ab Ulpiani locis aliquantum recederent, *Vid.* praescripserim iis locis qui ad argumenti ab Ulpiano tractati explicationem facerent, simpliciter autem eos locos allegarem qui locorum Ulpianorum satis similes esse uiderentur.]

De Ulpiani Institutionum reliquiis quae accesserunt, item de ceteris huius libelli corollariis, cum peculiaribus praefationibus atque adnotatione dixerim, nihil hoc loco dicendum mihi superest.

Scribebam Bonnae kal. Nouembr. anni cIↃIↃcccxxxv. [et kal. Febr. anni cIↃIↃcccxxxxv.]

Cann. = Ioa. Cannegieteri Dom. Ulp. *et c.* Trai. ad Rh. 1768. 4°. (Cf. Hugonis Index fontium, Iulii Pauli Sent. Berol. a. 1795. 8°. editis adiect. p. 216. sq.)

C. siue cod. Vat. = Codex Vaticanus (Cf. praef. p. VII. not. 3.) cuius exemplar, quoad operarum adparatus fieri passus est, exactissime repetendum curauimus.

Ch. 2. = Charondae ed. 1. Paris. 1555. (Cf. Hugon. l. l. p. 142. sqq.)

Ch. 2. = Charondae ed. 2. Paris. 1578. (Cf. ibid. p. 157.)

Cui. = Cuiacius. Cui. 1566. = exemplum Ulpiani, quod post Cod. Theod. Lugduni apud G. Rouill. 1566. fol. a Cuiacio editum p. 668 ... 689. exstat. (Cf. Hugon. l. l. p. 146...152.)

Cui. 1586 = a. Cuiacio curatum exemplum Ulpiani, quod post Cod. Theod. Paris. a. 1586. ap. Seb. Niuellium in fol. editum (qui liber praeter folia 1. 3. 10. omnino cum exemplo ibid. a. 1607. in fol. publicato conuenit) p. 79...100. appendicis legitur. (Cf. Hugon. l. l. p. 162...169. 178. sq. et praef. meam ad Volusium Maecianum Bonnae a. 1831. editum.)

Ed. princ. = Exemplum princeps a Io. Tilio Parisiis ap. G. Morelium a. 1549. 8°. editum. (Cf. Hugon. l. l. p.135.sq.)

Ed. m. = Exempla Ulpiani ab Ed. Böckingio curata, Bonn. a. 1831. 16°., Bonn. a. 1836. 12°., Bonn. a. 1845. 12°.

H. = G. Hugonis exempla Ulpiani, Götting. a. 1788. Berolini a. 1811. 1815. (et in libro „Ius ciuile anteiust. I. p. 5...101.) 1822. 1834. 8°. edita.

Heimb. = G. E. Heimbach *üb. Ulpians Fragmm.* in *Leipz. Repertorium der deutschen und ausländ. Literatur* 1843. 8°. vol. III. p. 93...108.

L. = Lachmann (*Ztschr. f. gesch. R. W.* IX. comm. VII.)

Meerm. = Meermanni Thesaur. VII. p. 741. sqq. (Cf. Hugon. l. l. p. 208. sq.)

Schill. = Fr. Ad. Schillingii Diss. crit. de Ulp. Fgm. Vratisl. 1824. 8°. Animaduersionum criticar. ad Ulp. Fgm. specimina I. ... IV. Lips. 1830. 1831. 8°.)

Schult. = Schultingii Iurispr. uetus anteiust. L. B. 1717. 4°. siue Lips. 1737. 4°. (Cf. Hugon. l. l. p. 194. sqq. 201. sq.)

Cetera signa per se nota sunt.

[*EX CORPORE VLPIANI.]

Cod. Vat. fol. 190.bβ sive Vlpiani col. 1.

INCIP*IVNT* TITVLI EX COR|PORE VLPIANI.

I. De libertis. |
II. De statu libero [vel statu liberis]. |

---

*) Ita ad mentem eius qui ex Ulpiani libro singulari Regularum (cf. praef.) hunc libellum quasi exsecuit, inscribendum esse docuit Lachmannus. In editione princ. inscriptum est: XXVIIII| TITVLI EX COR-|pore Vlpiani. | post quae sequuntur locus qui nunc §. 4. est, et titulorum index, quem excipit TIT.I. DE LIBERTIS. In Cuiacianis exemplaribus *De Legibus et moribus* rubrica superscripta est, quam Dionysius Gothofredus cum excerptoris rubrica prima ita coniunxit *De Legibus et moribus et de libertis*.
Seriem §§orum 1...5. indicisque titulorum nunc ad eam systematis delineationem quae huic exemplo addita est aptavi, pariter atque in prioribus edd. meis, ut in Cuiac., H. aliisque factum est, cum in proxime antecedente Lachmanni disputationem secutus titulorum indicem, ab excerptore libro suo item excerptum omissionibusque et paucorum verborum subinde factis mutationibus, adcommodatum, §§is 1...4. postposuissem ac post indicem rubricam DE LIBERTIS et quae sequuntur, conlocassem. Cf. etiam Hugo in *Gött. gel. Anz. 4.* p.363.sqq. De Char. *2.* haec Schult. annotavit: DE LEGE ET MORIBVS, ex cod. Ms.Stephani Auredani, ubi praefationis loco haec verba exstant, et sub eo § *lex aut rogatur* et § *mores:* tunc tit.*1.* DE LIBERTIS, qui etiam est in lib. Ms.Ph. Gervasii.

Col. 1. ỳ. 1) C. *INCIP.* Hoc verbum om. editi, iidemque verba TITVLI EX CORPORE VLPIANI pro inscriptione totius libelli sumpta in fronte eiusdem posuerunt. cf. superiorem annot.* et ad *1.* § 9. i. f. adiectam cum tabula huic libro addita, quae hoc quo-

III. De Latinis. |
IIII. De his qui sui iuris sunt. |
V. De his qui in potestate sunt. |
VI. De dotibus. |
VII. De iure donationum inter uirum et uxorem. |
VIII. De adoptionibus. |
VIIII. De his qui in manu sunt. |
X. Qui in potestate *[manu]* mancipioue sunt | quem ad modum eo iure liberentur. |
XI. De tutelis. |
XII. De curatoribus. |
XIII. De *caelibe* orbo et solitario patre. |
XIIII. De poena legis Iuliae. |
XV. De decimis. |
XVI. De solidi capacitate inter uirum et uxorem. |
XVII. De caducis. |
XVIII. Qui habeant ius antiquum in caducis. |

---

que demonstrare videtur, hunc titulorum indicem ab epitomatore genuini Regularum libri non adinventum, sed ex pleno iustoque indice quem plenus iustusque libri codex praescriptum habuerit, eodem quo ceterae libri partes modo excerptum adcommodatumque esse. In edd. inde a Cuiaciana a. 1566. praemittitur *Index titulorum*, sequuntur §§ 1...4. sub rubrica *De legibus et moribus*, deinde titulus *De libertis*, nisi quod Dion. Gothofredus, ut supra diximus, hanc rubricam cum illa coniunxit. Editio princeps et qui eam sequuntur pressius ordinem sive potius perturbationem ex cod. Vaticano sive Tiliano retinent. 7) C. *De ſtatu liberū. uel ſtatuliberiſ.* Hugo *de statu liberis*, sed idem infra reddidit codicis scripturam quam Bl. quoque secuturus fuit; librarius litteram *u* pro *o* saepissime posuit, itaque cum F. A. Schillingio (Animadvv. critt. ad Ulp. spec. 1. 2. Lips. 1830. 8°.) scripsi *libero* pro *liberū*.
14) Bl. veteres quosdam editores secutus scripserat *quae* sed emendatione non opus est. cf. etiam infra rubr. tit. *9*.
16) Addidimus *manu* 19) C. *Decele*

XVIIII. De dominio et adquisitionibus rerum. |
XX. De testamentis. |
XXI. Quem ad modum heres institui debeat. ||
2 XXII. Qui heredes institui possunt. |
191 a α XXIII. Quem ad modum testamenta rumpuntur. |
XXIIII. De legatis. |
XXV. De fidei commissis. |
XXVI. De legitimis heredibus. |
XXVII. De libertorum successionibus [vel bonis].
XXVIII. De possessionibus dandis. |
XXVIIII. De bonis libertorum. |

— | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
23 — | — | — | — | — | — | prohibet, exceptis quibusdam | § 1.

---

25) Cod. *dominiſ* sed vid. annot. ad *19.* rubr. et §§ 2.7.8.16.

col. 2. ỳ. 23) Ante hoc verbum *prohibet* excidisse 18 versus eiusdem longitudinis, cuius sunt versus codicis Vaticani, sive unam paginam eius exemplaris, ex quo descendit cod. Vat., Lachmannus sagacissime probavit. Cuiacius supplevit: *Imperfecta lex est, veluti Cincia, quae supra certum modum donari* prohibet. (Pleniora supplementa propos. idem Obss.*19*.30.) Schultingius hanc coniecturam, etiam Savinio probatam, recepit. F.A.Schillingius, non multum a Cuiacio in Obss. l. c. recedens, ita fere Ulpianum scripsisse putat: *Perfecta lex est quae vetat aliquid fieri, et si factum sit, rescindit, qualis est....... Imperfecta lex est, quae vetat aliquid fieri, et si factum sit, non* [*nec* Bg.] *rescindit, nec poenam iniungit ei qui contra legem fecit; qualis est lex Cincia, quae plus quam ...... donari* prohibet. Heimbachius dubitat an hic locus ad legem Cinciam omnino referendus non sit.

---

§ 1. Vid. Theod. et Valent. L.5.pr.C.de legibus *1*.14. (ex Novell. Theod. tit.*9*. Ne curialis praedium alterius conducat, ed. Haenel. p.37.sqq.) Macrob. Somn. Scip.*2*.17. De lege Cincia vid. Fragm. Vat. §§ 266...316. et ad v. *exceptis...cognatis* ibid. §§ 298.sqq.

§ 2. cognatis, et si plus donatum sit, non re|scind*it*. Minus quam perfecta lex est quae | uetat aliquid fieri, et si factum sit, | non rescind*it*, sed poenam iniungit | ei qui contra legem fecit; qualis est lex | Furia testamentaria, quae plus quam | mille as*s*ium legatum mortisue | causa prohibet capere praeter exceptas | personas, et aduersus eum qui plus cepe|rit, quadrupli poena*m* constituit. |

§ 3. *L*ex aut rogatur, id est fertur; || aut abrogatur, id 3
est prior lex tol|litur; aut derogatur, id est pars | prima*e* 191 a β
tollitur; aut subrogatur, id est adicitur aliquid primae legi; aut | obrogatu*r*, id est mutatur aliquid ex | prima lege. * * *

§ 4. Mor*e*s sunt tacitus consen|sus populi, longa consue- 1
tu|dine inueteratus. | 190 b β 3

---

col.2.℣.25.sq.) *quia vetat* Ch.1. 30) Cuiac.Obss.*19*.31. „..Lex habuit *mille aeris.*" C. *aſcium legatū mozti ſuae*
Col.3.℣.3.) *primcc* C. cum Ed. princ. et Cui.1566.1586. retinueram, reprobante L.; sed *primae legis* adprobante Cuiacio habent Char.1. Schulting. Meerm. Canneg. et Hugo; *pars* e *prima* t. prop. Huschk.
6) Inter hoc de legibus et sequens de moribus comma (i. e. inter §§ 3. et 4.) itemque post § 4., ante primum titulum DE LIBERTIS, ab initio nonnulla scripta fuisse quae scriptor Vaticani codicis vel eius exempli ex quo is codex enatus est, omiserit, ante Lachmanni commentarium cum H. (cf.*Gött.gel.Anz.4*.p.364.) aliisque sumpseram et nunc etiam sumo, motus rationibus quae ex adiecta tabula systematis facile adparebunt. In ed. princ. ut in C. statim post h. §3. sequitur § 10. nostra, ac si inter verba *lege* et *hodie* nihil olim exstitisset.
Col.1. ℣. 3) Abesse locum *Mores* etc. a Char. 1. adnotat Schult.

---

§ 2. Vid. infra *28*. § 7. Gai.*2*.225. *4*.23.sq. Fgm.Vat. §301. Pr.I. de L. Falcid. *2*.22. et Theophil. ad h. l. [Varro, immo Merula, de vita pop.R. (ed Bip. p.247.i.f.)] Cic. pro Balb.8. in Verr.act.II. lib.*1*.42.
§ 3. Cf. Mod. (lib. 7. Regular.) L.102. D. de V.S.*50*.16. Fest. et Paul. Diac. vv. *Rogat, Abrogare, Derogare, Obrogare, Exrogare.*
§ 4. Cf. § 9. I. de iure nat. *1*.2. LL. 32.sqq. D. de legib. *1*.3.

2
191 a α

I. TIT. DE LIBERTIS. |

Libertorum genera sunt tria, ciues | Romani, Latini Iuniani, dediticiiorum numero. § 5.

Cives Romani sunt | liberti qui legitime [*manu missi sunt, id est aut uindicta aut*] censu aut tes|tamento, nullo iure inpediente. | § 6.

Vindicta manu mittuntur apud ma|gistratum *populi Romani*, uelut consulem praetoremue *uel* | proconsulem § 7.

Col.2. ỷ.10) Malim cum Bl. *Libertinorum.* cf. Gai. *1.* 12.

13. sqq.) Schillingium non omnino sequi visum est, probante Lachmanno. C.: *ciueſ romccni ſunt·* | *Liberti qui legitimae cenſu. autteſ|tccmento Nullo iure inpediente* | Hugo ed. *4.*, quem Bl. secuturus fuit, „*legitime* vindicta, *censu aut test.*, *n. i. imp.*, manumissi sunt". sed ed. 5. Hugonis ita habet „*Cives.... legitime censu, aut test.*, aut *nullo iure impediente* (§ 7.) *vindicta*" Ex ed. princ. et Cuiacianis receperunt Schult. Cannegieterus, Meerm. alii: *qui* vindicta, *censu aut test.*, *n. i imp.*, manumissi sunt

15. sqq.) C. (et Cuiac. 1586.) *apud ma|giſtrcctū p̄turim ue* .

Varro ap. Macrob. Sat.*3*.8. et ap.Serv. ad Aen.*7*. v.601. Boeth.lib.*3*. ad Cic. Top. 5. § 27. p.321.ed.Baiter. Isidor. Or. *2*.10. §§ 1.2. *5*.3. §§ 2.sqq. Cic.de inv.*2*.22. §67. ad Att.*3*.23. Lactant. div.Inst.*4*.8.

§ 5. Gai.*1*.12. — Cf. Epitom.Gai.*1*.1.pr. Dosith. de m.miss. ex ed.m. §§ 4.sqq. § 3. I.de libertis*1*.5. ibiq. citt. Iustiniani L. un.C.de dediticia libertate tollenda 7.5. L.un.C. de Latina libertate tollenda 7.6. Isidor.Or.*9*.4.§§ 49...52.

§ 6. Gai.*1*.17. cf.44. — Cf.h.tit. §§ sqq. Dosith.l.c. § 5. Gai. epit.*1*.1.§§ 1.2. § 3.i.f.I. tit.cit. et Theoph.ib.§ 4. Auson. griph.ỷ.65., ‚triplex libertas.' Boeth. in Cic.Top. c.2. § 10. ed.Baiter. p.288.sq. Vid.Plaut.Mil.glor.*4*.1.15. Pers.sat. *5*.175. Plutarch. de sera numinis vindicta p.550. (ed.Reisk. t.8. p.174.) Vid. etiam Paul. Diac. ex Fest. v.*Fenum.*

§ 7. Vid. Dig. de mm. vindicta *40*.2. Cod. de vindicta 7. 1. impr. L. 4. ib. Boeth.l.c. Liv.*2*.5. Pers. sat. *5*.88. Gell.*20*.10. Fest. v.*Vindiciae.* Paul. Diac. ex Fest. v.*Manu mitti.*

§ 8. Censu manu mitte|bantur olim qui lustrali censu Ro|mae iussu dominorum inter ciues Ro|manos censum profite- 20
§ 9. bantur. Ut testa|mento manu missi liberi sint, lex | duodecim tabularum facit, quae con|firmat * * * 23

---

uelut conſulē. | *pro conſulem.* Cf. Gai. *2*.24. et L.4.C.cit. Ed.*2*. mea parum recte Puggaei coni. admisit; magistratum *potestatemue,* velut consulem, proconsulem. sed Lachm. emendavit *apud magistratū p. r. uelut consulē p̄rue uel proconsulem* Cf.Heimb. in Lpz.Repert.1843.vol.3. p.102. Ed. princ. et Cui. 1566.: *magistratum, velut Praetorem, Consulem, Proconsulem.* H. (ed.4.) probante Puchta, *magistratum* (Puchta recte addit *P.R.*) *praesidemve velut Cons. Proc.* sed ed.5. H. dedit *mag. Praetoremve, velut Cons. Proc.* Schill. quod H. olim prop., omisso *praesidemve* scribi vult *praetoremve* post *proconsulem.* [Ingeniose coni. Unterholznerus *ap. mag. P.R. apud quem est iurisdictio imperiumve* (*P.R.A.q.E.IVR.IM.VE*). Addenda vero est Praetoris mentio. Bl.] 18) H. *olim qui* Zimmernio (*Rechtsg. 1*.p.746.) adrisit quod Loon olim prop. *qui olim* Heimb. ita scribi vult *manumittebantur, olim qui* Col.3.v.23) Cuiacius in notis pro eo quod ex cod. Auredano adsutum legitur *quod datum legatum est*, quae verba Meerm. vel totius libelli initium esse voluit, supplevit *testamento datas libertates* et Obss. *19*. 30. adnotavit, sequenti § haec verba praescribenda esse videri: *Inter amicos manu missi olim non erant ipso iure liberi, sed voluntate domini in libertate morabantur, et eos servire non permittebat praetor*". In Char. *2*. post istud *legatum est* inseruntur ex cod. Auredano *Quae lex perfecta est. Minus quam perfecta lex est, quae prohibet exceptis quibusdam cognatis* [Ms. Auredan. *personis*] *mortis causa plus donare, et si plus donatum sit, non rescindit: aut vetat* et reliqua quae supra § 2. exstant. sed L. docuit inter hanc § et sequentem versus novem eius modi, cuius modi sunt versus Vatic. codicis, excidisse eosdemque continuisse praeceptum XII tabularum VTI LEGASSIT (cf.*11*.14.), definitionem Latinorum Iunianorum, sed breviorem eam atque

---

§ 8. Cf. Dosith. l.c. § ult. Boeth. l.c. Cic. pro Caec. 34. § 99. de Or. *1*.40. § 183. Liv. *41*.9. § 9. Cf. infra §§ 20...25 et tit. *2*. cum *11*.14. Pomp. L.120. D. de V.S. *50*.16. Gai. *2*.267.272. Boeth. l.c. § 2. I. de singulis reb. per fid. relictis *2*.24. Dig. de manu missis testamento *40*.4. Cod. de testamentaria manumissione 7.2.

191 a β

6 * * * hodie autem ipso iure | liberi sunt ex lege Iunia, qua lege | Latini sunt nominati*m* inter ami|cos manu missi. § 10.

10 Dediticiorum nu|mero sunt qui poenae causa uinc|ti sunt a domino, quibusue stig*mata* | [*in*]scripta fuerunt, qui[*ue*] propter | noxam torti nocentesque inuenti |. sunt, § 11.

Gai. *1*.17. exhibet, denique commemorationem, cuius modi libertate ante legem Iuniam usi fuissent qui inter amicos sive alio modo sine iusta manu missione liberi esse iussi fuissent. de qua re v. Gai. *1*.22. *3*.56. („*eos qui nunc Latini Iuniani dicuntur, olim ex iure Quritium servos fuisse, sed auxilio praetoris in libertatis forma servari solitos*..") et Dosith. de mmiss. ex ed. mea §§ 6. sqq. Denique Mommsenus, negans Titulorum indicem qualis in Vat. codice est, iam in eo, ex quo ille originem traxit, exstitisse, contra Lachmanni de lacunae huius vastitate brevius comma desiderari iudicat, huius fere argumenti: *confirmat* [*testamenta. Latini sunt liberti qui voluntate domini in libertate morantur. quos olim praetor tuebatur in possessione libertatis;*] *hodie &c.* Vid. adnot. ad hunc ℣. 23. supra p.3. col.3.℣.8) C. et edd. *nominati.* sed recte Lachm.: per legem Iuniam ii qui inter amicos manu missi sunt, *nominatim*, ceteri vero qui non legitime [cf. § 6.] manu missi sunt, *per consequentiam* Latini facti sunt.

12) Ap.Gai. l.c. est *inscripta*, quod nunc, quamvis Quintil. 7.4. §14. *scripta* tueatur, recepi. Cod. (et edd. veteres): *quıb : ueſtıgıa* | *ſcrıptcc* Cui. coni. H. et edd. m. 1.2. *stigmata scripta* qui*ue* Schilling. et edd. m.; C. et edd. *qui*

---

§ 10. Gai. *3*.56. *1*.22. cf. infra *20*.14. Dosith. l.c. §§ 4.5.6.8. Iustinian. L.un.pr.C. de Lat.lib.toll.7.6. § 4.I.de succ.lib.*3*.7. Sueton.clar.rhet.1. Quintil.Declam.340.342.

§ 11. Gai.*1*.13. epitom.*1*.1. § 3. Cf. Gai.*1*.26.sqq. *3*.74. Ulp. L.216.D.de V.S.*50*.16. [ex eius lib.*1*. ad L.Ael.Sent.] Paul.S.R.*4*.12. (ed.Haenel.*4*.11.) §§ 8.5.sq. et §§ 3.4. Theophil.*1*.5. §3. Liv. *26*.24. Sueton. Oct.40. Plin. paneg. 33. et imprimis Salvian. adv. avarit. *3*.7. Isidor. Or.*9*.4.§ 49. et vide Sev. et Ant. L.1.C. qui non possunt ad libertatem pervenire 7.12. [Vid. etiam Forcellini v. *Stigma*.]

quiue traditi sunt, ut fer|ro aut cum bestiis depugnarent,| [*inue ludum*] uel custodiam coniecti fuerunt, | deinde quoquo modo manu mis|si sunt. idque lex A*elia* S*ent*ia facit.

§ 12. Ea|dem lege cautum est ut minor tri|ginta annorum seruus uindic|ta manu missus ciu*i*s Romanus | non fiat, nisi apud consilium | causa probata fuerit, id e*st* sine | consili*o* manu missum *lex* Ae*li*a S*entia* | seruum manere

col.3.℣.16) Ex Gai.*1*.13. inserui, Schillingium secutus, *inve ludum,* quod excidit, ut codicis quoque verba *vel custodia,* quorum loco priores editores scripserunt *uel* in *custodiam,* satis ostendere videntur. Lachmanno verba *inve ludum* ad explendam lacunam vix sufficere videntur. an *quive in ludum* vel? quod Mommseno displicet, quia eo modo in ludum custodiamve coniecti ab iis diversi non viderentur, qui traditi sunt ut ... depugnarent. quod mihi aliter videtur. 18) H. *sint* 23) C. *Ideo* pro *id est,* edd. omnes retinuerunt. 24) C. *caeſccrıſ* Schill. secutus probante L. dedi in priore ed. ce*nsuve* cf. etiam Goeschen. in *Ztschr.f.g.R.W.3*.p.242.sq. Rectum vidit M.Hertz. in C. olim fuerit *l.ael ſenτ.* eamque legem non directis verbis servum manere expressisse Ulpianus dicit, sed consequenter id effici per interpretationem. Editores vocem *Caesaris* olim omnes eiciebant. Petitus (Obss.*2*.5.) eam retinendam esse censuit, ut manu missus tamquam res nullius fisco cessisset; et nuper etiam Puggaeus (Observv. duae de iure civ. Bonn. 1831. 4°.) damnatam illam vocem defendit. nam quod Gaius (*1*.27.) servos contra legem Aeliam Sentiam manu missos *populi Romani* servos factos esse dicit, ab Ulpiano propter sublatum inter aerarium pop. Rom. atque fiscum discrimen (cf. Ulp. *17*.2.) voce *Caesaris* exprimi. Hugo nomen vel ICti vel legis cuiusdam latere sub illo *Caesaris* opinatus est, atque ita *Scaevolae* nomen alii, alii *Cassii*, Scheurlius *Octaveni* [cf. Dosith.§ 12.] inducendum esse putaverunt; et ingeniose Hollw. CAE.SABĪS. in codice scriptum fuisse lusit, ut *Caelii Sabini* nomen haberemus. Zimmern (*Gesch. des röm. Privatr. 1.p*.763.*not*.15.) coniecit *senatus*

§ 12. Gai.*1*.18. cf.17. *2*.276. et infra ad *3*.3. citt. ll. Dosith. § 13. Theophil.l.c. § 4. LL.1.4.C.de vindicta libertate7.1. *consilium*] Vid.Ulp.L.2.pr.D.de officio eius cui mand.*1*.21. aliosque ad Gai.*1*.19. in edd.m. citt. ll.

putat; testa|mento uero manu missum per|inde haberi
iubet, atque si do|mini uoluntate in libertate | esset, ideo-
que Latinus fit.

30 Eadem | lex eum dominum qui minor | uiginti anno- § 13.
rum est, prohibet ser|uum manu mittere, praeter quam si |
34 causam aput consilium probauerit. | In consilio autem § 13ª.
4 adhibentur Roma|*e* quinque senatores et quinque || equi-
191 b α tes Romani; in prouinci*is* | uiginti reci*p*erator*e*s, ciues
Roma|ni. Ab eo domino qui soluend*o* | non est, seruus § 14.

---

legendum esse; post quem Schillingius *censuve* pro vera Ulpiani scriptura docte defendit. Vangerovius autem (*Ueber die Lat. Iuniani. Marb.*1833. §§6.7.) reiectis omnibus illis coniecturis extremum ac desperatum remedium adhibendum esse suadet, ut totum comma *ideo sine consilio manu missum Caesaris servum manere putat* tamquam irrepticia spuriaque verba eicere deberemus. Denique Huschkius nuper *eius aetatis* (cf.*16*.1.) reponendum esse litteris ad me datis significavit: nam istud *caelccrıſ* ex *e'aetatıs* enatum esse sibi persuasit. 28) *putat*] Ita Cicero quoque ap. Non. v. *Iurgium* de lege, eam *putare* scripsit, ut Cuiac. ad *2*. 2. bene adnotavit. 34) *In conſilio* C. Cui. 1586. H.; vulgo cum ed. princ. *In consilium* 34.sq.) C. *roma:nı* Col. *4*. ỷ. 1. C. et edd. *ın prouıncıcc.* sed *in prouincııs*, ut habemus *25*.§12., et ut iam olim *11*. §§18.20. dari volui, nunc corrigere ausus sum, etiam *8*. §4., cum ita quoque moneret Huschkius: „Librarius enim, quem hoc ipso argumento in Provincia (*Provence*) scripsisse conicere licet, ex sui aevi usu fere semper *provincia* pro *provinciis* fecit, quod maxime apparet ex *11*.§§18.20.“ col.4. ỷ.2) C. *recepezατοrıſ* Cui.1586. *Receperatores*, cett.edd. *recupe-*

---

§ 13. Gai.*1*.38.41. epit.*1*.1. § 7. Dosith.§13. § 4. I. qui quib. ex c. mmitt.*1*.6. et Theophil.ibid. Ulp.L.1. Mod.L.16. D.de mmissionib.*40*.1. Pomp.L.3.D.de mmiss. test.*40*.4. Vid.Ulp.L.16.D. de mmiss.vind.*40*.2.[ex eius lib.2.ad L.Ael.Sent.] Donat.ad Ter.Adelph. *5*. 9. ỷ.4. Dig. de mm. vind.*40*.1. Cod. de vind.7.1. Dig. qui et a quib. *40*.11. Cod. qui mmittere 7.11. passim. De novo iure vid. Iustinian.Nov.*119*.c.2. **§ 13ª.** Gai.*1*.20. et ad § anteced. citt. ll. **§ 14.** Gai.*1*.21. Cels.L.60. D. de her. inst. *28*5.

testamento liber esse | iussus et heres institutus, etsi | minor sit triginta annis, uel in | ea causa sit, ut dediticius fieri | debeat, ciu*i*s Romanus et heres *f*it; si tamen alius ex eo testamento | nemo heres sit. quod si duo pluresue | liberi heredesque esse iussi sint, | primo loco scriptus liber et he|res fit: quod et ipsum lex A*elia* S*ent*ia facit. |

§ 15. Eadem lex in fraude*m* creditoris | et patroni manu mittere prohibet. |

§ 16. Qui tantum in bonis, non etiam ex | iu*re* Quiritium seruum habet, ma|nu mittendo Latinum facit. In | bonis tantum alicuius seruus est | uelut hoc modo, si ciu*i*s Romanus | a ciue Romano seruum emerit, | isqu*e* traditus ei sit, neque tamen | mancipatus ei, neque in iure ces|sus, neque ab ipso anno posses|sus sit. nam quam diu horum quid | fiat, is seruus in bonis quidem | emptoris est, e*x* iu*re* Quiritium autem | uenditoris est.

---

ratores qua forma (per *u*) Gaii codex ubique usus est. *reciperandi* Gai.*3*.167. 4) C. *teſτccmenτι* 8) C. *ſιτ* 13) C. *lex alcιa*, ut ubique. 16.sq.) C. *ex* | *ιuſ quιrιτιū* 22) C. *ιſ quι* 27) C. *eτ ιuſ quιrιτιū aūτ* Cf.Gersdorfii *Repertorium* 1834. vol.1.p.352.

---

cum Gai.*2*.154.160.276. Cf.Dosith. §16. § 1.I.tit.cit.*1*.6. LL.42. 43.55.57.88.83. pr.D.de heredib. instituend.*28*.5. *dediticius*] Vid. Paul.S.R.*4*.12. § 6. (ed.Haenel.*4*.11.§6.)

§ 15. Gai.*1*.37.47. epit.*1*.1. §§5.6. cf. Dosith. l.c. Pr.*1*.tit.cit.*1*.6. Dig. quae in fraud. cred.*42*.8., impr.L.15.ibid. Cod. qui manu mittere non possunt et ne in fraudem creditorum m. mittatur 7.11. Paul. lib. 3. ad L. Ael. Sent. in L. 21. D. si quid in fraudem patroni factum sit *38*.5. Gai L.9. §2. D.de liberali causa *40*.12. Vid. etiam Iul.L.42.D. de heredibus instituendis *28*.5.

§ 16. Gai. *1*.35. cf. infra *19*.4.7.20. Gai.*2*.41.204. *3*.80. epit. *1*.1.§4. et infra *3*.1.*11*.19. Dosith.§§9.14. Tac.Ann.*13*.27. Plin. Epp.7.16. Boeth. ad Cic.Top. c.5. § 28. (ed.Baiter. p.322.)

Mulier quae in | tutela est, item pupillus et pu|pilla manu mittere non pos|sunt* § 17.

Communem seruum unus ex | dominis manu mittendo par|tem suam amittit, eaque adcres|cit socio; maxime si eo modo | manu miserit, quo, si proprium || habe-
191 b β ret, ciuem Romanum facturus esset. | nam si inter amicos eum manu miserit, | plerisque placet eum nihil egisse. | § 18.

Seruus, in quo alterius est usus fruc|tus, alterius proprietas, a proprieta|tis domino manu missus liber non | fit, sed seruus sine domino est.** § 19.

Post | mortem heredis aut ante institutio|nem heredis testamento libertas | dari non potest, excepto testamen|to militis. § 20. Inter medias heredum | institutiones liber- § 21.

---

* col.4. ℣. 31) Mommsenus addendum esse censet „*nisi tutore auctore.*"

33) C. *ccdmιττιτ·* Col.5.℣.5.sq.) C. *ad,pprιeτcc|τιſ*

**7) Mommsenus tale quid addendum censet: „*donec manet usus fructus; quo finito Latinus efficitur.*"

8. sq.) C. non habet *instructio|nem* ut Hugonis apographum dedit, sed *ιnſτιτuτιo|nem* 12) C. *ιnſτιτuτιonιſ*

---

§ 17. Cf.Gai.*1*.40. epit.*1*.1. §7. Dosith.§15. § 7.I.qui quib. ex c.*1*.6. item infra *11*.27. Gai.*1*.192. Pomp.L.1.D. de mmiss.vind. *40*.2. Gai.L.9.§ 1. D.de auctoritate et consensu tut.*26*.8.

§ 18. Cf.Dosith.§10. Paul.S.R.*4*.12. §§ 1.5. Iul.L.L.6.4. § 2. D. de mmiss.vind.*40*.2. §4. I.de donation. *2*.7. Vid.Cod. de communi servo mmisso 7.7. Iul.L.30. D.de lib.causa *40*.12. Ulp.L.18. pr.D. de vulg. et pup.subst.*28*.6. Pap.L.48.D. de mmiss.test.*40*.4.et L.29. pr.D. de exc. rei iud.*44*.2. Marcell.L.16. D. de SC.Silan.*29*.5.

§ 19. Cf.Dosith. § 11. Vid.Ulp.L.9. § 20. D.de her. inst.*28*.5. L.2. D.de mmiss.vind.*40*.2. L.6.D.de mmissis testamento *40*.4. Vid.Iustiniani L.1.pr.C. communia de manumissionibus 7.15.

§ 20. Gai.*2*.230.233. cf.infra *24*.15.16. § 34. I. de legat.*2*.20. Vid. Iustiniani L.24. C. de testam.*6*.23. (Alex.L.7. C.de testam. milit. *6*.21.) Vid.etiam *23*.10. ibiq.citt.ll. § 21. Cf. §20. Gai.*2*.

tas data utrisque | adeuntibus non ualet; solo autem prio|re adeunte iure antiquo ualet. | sed post legem Papiam Popp*a*eam, quae | partem non adeunt*i*s caducam facit, si quidem primus heres [*uel ius liberorum*] uel ius anti|quum habeat, ualere eam posse | placuit; quod si non habeat, non ua|lere constat, quod loco non adeunt*i*s | legatarii patres heredes fiunt: | sunt tamen qui et hoc
§ 22. casu ualere | eius *caus*am posse dicunt. Qui testamento |

---

col. 5. ỿ. 12) C. *uτrιuſq:* 17) Quae uncis inclusimus, C. et edd. omittunt, ex coni. L. supplevimus; antea Schultingii coniecturam *liberos* receperam. Rudorffio placet „heres *vel ius caduci* vel ius ant." Momms. ex Fgm. de I. F. et Iuven. ll. citt. vult '[*uel liberos*]' sive potius '[*uel ius patris*]' cf. *25*. § 17. Vid. Excurs. Momms. ad calcem huius Regularum libri exhibitos. Cf. Schillingii animadvv. p. 50. 17. sq.) Ad v. *vel ius a. hab.* Schult. annot. Char. 1. et 2. *adeat, vel iure antiquo.* et sic. Ms. Aured. 18) C. non habet, ut H. dedit, *uidere* sed *ucclere* ita ut litterae *re* in litura exstent. 19) Pro *habeat* in Char. 1. et 2. est *adeat*
20) C. *ccdeunτcſ* 20. sq.) Cui. 1566. *adeuntis, ea lege aerarium partis heredes fiunt.* Veram Cod. scripturam servant Cui. 1586. H. et edd. m. In ed. princ. *partis* est pro *patres.* Charond. Schult. Meerm. Canneg. ex cod. Gervasii habent *adeuntis ea lege aerarium partis heres fiat.* cf. cit. Gai. *2*. 206.
22. sq.) C. *ucclere* | *eıuſ eā* H. [eius] eam; Schill. coni. *aequius* eam. Vix rectius conicias *potius;* utrumque ante verbum *valere* ferri posset. Momms. prop. '*e* testamento eam' cf. Lachm. ad *15*. § 1. Cum L. *c̄am* (= causam) pro *eā* sumpsimus ed. 3. duriusculum quidem hoc post illud *constat,* sed similia apud ICtos non ita inaudita sunt: nam non raro fit, ut alius alius opinionem absurdam increpet, ut e. c. Gaius Nervae L. 25. D. de mmiss. vind. *40*. 2. Quem nam ex suis aequalibus Ulpianus h. l. vapulare iubeat, ignoramus.

---

206. sq. 286. infra *17*. 3. *18*. *19*. 17. *24*. 12. *25*. 17. Fgm. Vat. § 195. Fgm. de iure fisci § 3. Gai. (lib. 3. ad L. Iul. et Pap.) L. 5. D. de vulg. subst. *28*. 6. Iuvenal. sat. *9*. ỿ. 87. sq. Tac. Ann. *3*. 28. Auson. epigramm. 89. Iustiniani L. un. pr. §§ 1...6. C. de caducis tollendis *6*. 51.
§ 22. Cf. Ulp. L. 25. Marcian. L. 23. § 1. D. de mmiss. test. *40*. 4.

liber esse iussus est, mox, quamuis unus | ex heredibus adierit hereditatem, liber fit. | Iusta libertas testamento potest | dari his seruis qui testamenti facien|di et mortis tempore *ex* iu*re* Quiritium | testato*ri*s fuerunt. § 23.

Lex Fu*ri*a | Caninia iubet testament*o* ex tribus | seruis non plures quam duos manu mit|ti; et usque ad decem dimidiam partem | manumittere concedit; a dec*em* us|que ad triginta tertiam partem, ut tamen | adhuc quin- § 24.
6 que manu mittere liceat, || aeque ut ex priori numero;
192 a α a tringin|ta usque ad centum quartam part*em*, | aeque ut decem ex superiori numer*o* | liberari possint; a centum usque ad quin|gentos partem quintam, similiter ut | ex ant*e*cedenti numer*o* uiginti quin|que possint fieri liberi. et denique praeci|pit, ne plures omnino quam centum | ex cuiusquam testamento liberi fiant.

Eadem lex cauet, ut liberta*te*s seruis | testamento nominatim dentur. | § 25.

---

col.5.ỷ.24) *quāuiſ* ex C. restituimus adprobante L.; H. Marezollii coni. *quam vel* recepit. ceteri *quam* 27) exciditne*et* ante *testamenti?* 28.sq.) C. *& iuſ quiriτiū* | *τelſτcc▒τozeſ*
29) C. *ſuſia* (Fusia) 33) C. ed. princ. et cett. *a decimo* Iam H. sequor monitus a L. Col.6.ỷ.3) Cum C. et Cui.1586.H. et edd. m. *superiori,* sed ed. princ. et cett. *priori* 6) C. *anτι cedenτι numerū* 7) C. *Eτ deniq:* Cui.1586.H. et edd. m. *et denique;* cett. cum ed. principe *Eademque* 7.sq.) C. *p̃ ce|piτ*
10) C. *liberτccτiſ*

---

§ 23. Gai.*2*.267.i.f. §2. I.de sing.reb.per fideic.rel.*2*.24. cf. Gai.*2*. 272. et infra *24*.7.11[a]. Cf.Paul.L.35. et vid.Maecian.L.58.D.tit. cit. *40*.4. Paul.S.R.*3*.4[b].§7. (ed.Haenel.*3*.6.§13.)

§ 24. Gai.*1*.42.43.45. Cf.Gai.*2*.228. epit.*1*.2.pr. Paul.S.R. Ad legem Furiam Caniniam *4*.14.(13.) impr.§4. De lege Furia Caninia tollenda: Inst.*1*.7. Cod.7.3. Suet.Oct.40. Vopisc.Tacit.10. Vid. etiam L.28.Th.C.de Iudaeis*16*.8. *et denique*] cf. Gai.*4*. 119.

§ 25. Cf. Gai.*2*.239. *1*.45.i.f. (in lacuna), epit.*1*.2. §2. Paul.S.

II. TIT. DE STATV LIBERO [VEL | STATV LIBERIS] |

§ 1. Qui sub conditione testamento liber | esse iussus
§ 2. est, statu liber appel|latur. Statu liber, quam diu pendet
§ 3. conditio, ser|uus heredis [*est*]. Statu liber seu alienetur | ab herede, siue *u*su *ca*piatur ab aliquo, | libertatis condi-
§ 4. tionem secum trahit. | Sub hac conditione liber esse ius-sus | SI DECEM MILIA HEREDI DEDERIT, etsi ab | herede abalienatus sit, emptori dan|do pecuniam ad libertatem perue-
§ 5. niet; | idque lex duodecim tabularum iubet. Si per | heredem factum sit, quo minus statu li|ber conditioni pareat,
§ 6. proinde fit liber, | atque si condicio expleta fuisset. Ex-

---

col.6.ỷ.12.sq.) Cf. supra not. ad col.1.ỷ.7. 14.16.19.20.25) C. *condτιo, condτιone* etc., non *condic.* contra suum iustum, neque vero constantem morem. cf.e.gr.*5*.§8. 17) *seu*] legerim *sive* 18) Coni. Cuiacii (Obss.*13*.16.) probaverunt Schult. H. et edd.m.; C. *ſuſcipιcc*ₜ edd. plerique fere omnes *suscipiatur* 23) C. *puenieτ* non *‚puenieτ* Marez. H. *pervenit* 24) Mirum est quod Cuiac. Obss.*17*.28. de hoc loco ita habet: „scriptum est: *idem lex* XII *tabularum iubet his verbis* SI PATER: ut Ulpiani libr.*7*. de offic. proc." etc. Cf. contra hanc obs. Schult. in not. ad h.l. 26 et 31) C. *‚pınde* (= proinde), cf. ad ỷ.23. et ad *19*.§14. et *25*. §16.adnotata. Edd. princ.Cui.1566. Schult. Meerm. Cann. *perinde*.

R.*4*.14.(13)§1. Vid.Gai.L.24.D.de mmiss.test.*40*.4. §25.de leg.*2*.20.

TIT. II. § 1. Cf.Gai.*2*.200. Paul. L.1.D.h.t. (de statu liberis) *40*.7. Fest.v.*Statu liber* (ed.Müller.p.314). Vid.Paul.L.6. D. si ex noxali causa *2*.9. Iulian.L.81. § 9.D.de leg.I.*30*. Ulp.L.9. §16.D. de poenis *48*.19. et Mod. L.14. D. de quaestionib.*48*.18.

§ 2. Cf.Ulp.L.1.pr.D.h.t. et Gai.l.c. Vid.Ulp.L.16.D.h.t.

§ 3. Cf.Ulp.L.2.pr.L.9.cit. §§ 1.sqq. Paul.L.7.D.eod.

§ 4. Cf. Ulp.L.6. §§ 3.7. Pomp.L.29. § 1. Mod.L.27.D.h.t. Vid. Pomp.L.8. § 1. Alf.Var.L.14.pr.D.eod. § 5. Cf.Ulp.L.3. §§1.11.D.h.t. Fest.l.c. Vid.Iul.L.24.D.de cond.et dem.*35*.1.cum Ulp. L.161.D.de R.I.*50*.17. § 6. Cf.Ulp.L.3.§10. Paul.L.20.§3. Iav.L.28.pr.D.h.t. et ad §5.citt.ll.

tra|neo pecuniam dare iussus *et* liber esse | si paratus sit dare, et is cui iussus est | dare, aut nollet accipere, aut ante | quam acceperit, moriatur, proinde fit liber | ac si pecuniam dedisset.

Libertas et di|recto potest dari hoc modo LIBER § 7.
ESTO, | LIBER SIT, LIBERVM ESSE IVBEO, et per fidei | commis-
7 sum, ut puta ROGO, FIDEI COMMIT||TO HEREDIS MEI, VT ST*I*-
192 a β C*H*VM SERVVM | MANV MITTAT. Is qui directo li|ber esse § 8.
iussus est, horcinus fit liber|*tus;* is autem cui per fidei commissum data | est libertas, non testatoris, sed ma|nu missoris fit libertus. Cuius fidei | committi potest ad rem § 9.
aliquam pr*a*es|tandam, eiusdem etiam libertas fi|dei com-

(Cf.Ruhnken. ad Rutil.Lup.p.31.ibiq.citt.scriptt.) 28) C. *uτ lιber·ι͡ε·* (esse) Edd. *et liber esse.* L. probat *ut...esset,* quod edd.m.1.2. habent, sed Heimb. ad defendendam scripturam *et liber esse* contra L.20. §3. D. de statu lib.*40*.7. refert ad L.86. D.de cond. et dem. *35*.1. L.3. §§ 5.7.8. L.34.§1. D. de statu liber.*40*.7. Librarii mos scripturae quam nunc admisimus, favet. 30) C. et edd. *nolleτ* sed *nolit* H. in ed.1788. et ed.m.3. prob.Schult. Cf. Lachmanni disputationem et adnot. ad col.12. ℣.22.

34) C. p non ,*p* ut H. apogr. dedit. Col.7. ℣. 1) C. *uτ ιſτe cum* H.: VT ISTE EVM quod prob. Bl. In ed. 1.dederam VT ISTE *STICH*VM, in 2. VTI ST*ICH*VM Sed aut ut dedimus et ut cum ed. princ. Cuiacianae habent, aut ex vulgari pronuntiatione VT ISTICHVM scribendum esse docet L. 2) C. *manumιττcc-τιl* : *ιſ* 3) Editi *orcinus* C. *lιber*|*τo*

---

§ 7. Cf.infra *21*.*25*.2.18. Gai.*2*.263. epit.*2*.7.§7. §2.I.de sing. reb. per fideic. relict. *2*.24. Vid.Gai.*2*.117.272. Paul.S.R.*4*.1.§6. Scaev.L.17.D.h.t.*40*.5. Diocl.etMax.L.12.C.h t.7.4. (De fidei commissis libertatibus: Paul.S.R.*4*.13. [12.]) De fidei commissariis libertatibus: Dig.*40*.5. Cod.7.4. § 8. Gai.*2*.267.266. cf. supra ad *1*.23.citt.ll. § 2. I.tit.cit.*2*.24. Marcian.L.29.pr.D.de bon.libertor. *38*.2. Alex.L.7.C.h.t.7.4. Iustinian.L.un.§7.C. de Lat.libertate toll. 7.6. § 9. Cf.ad §7. citt.ll. Vid.L.1.C.h.t.7.4.

§ 10. mitti potest. Per fidei commissum | libertas dari potest tam proprio ser|uo testatoris, quam heredis aut le|gatarii, uel cuius libet extranei | seruo. § 11. Alieno seruo per fidei commiss*um* | data libertate si dominus eum | iusto pretio non uendat, extingui|tur libertas, quoniam nec pretii computatio | pro libertate fieri potest. § 12. Libertas | sicut dari, ita et adimi tam testa|mento quam codic*i*llis testamento | confirmatis potest; ut tamen eo|dem modo adimatur, quo et data est. |

III. TIT. DE LATINIS. |

§ 1. Latin*i* ius Quiritium consequuntur | his modis, beneficio principali, li|beris, iteratione, militia, naue, ae|dificio, pist*r*ino; pr*a*eterea *ex* sena|tus consulto uulgo quaesit*os*

---

col. 7. ỷ. 13) C. *alieno. ſeruo* ꝑ *fidei cõmiſſo* non *,pfidei cumiſſo* ut H. apogr. habet. 15. 16.) C. *p̃τia* et *p̃τu* 17) C. *,p liberτaτē* 18) C. *adimiτccτē τeſτcc* | 19) C. *codicelliſ* ut fere ubique, quae scriptura forte satis antiqua est ut retineri possit.

26) C. *priſτino· Preτerecc eτ* (pro *ex*) quod *et* H. praef. ed. 5. comprobat. 27. sq.) C. *uulgo quae ſit te re|nexcc* Ed.

---

§ 10. Cf. Gai. *2*.264.272. § 2. I. cit. Lic. Ruf. L. 16. D. h. t. *40*.5. Vid. L. 4. § 15. LL. 6. 7. 24. § 12. L. 26. pr. § 4. L. 32. § 1. L. 39. pr. L. 47. § 1. L. 51. § 2. D. h. t. LL. 6. 9. C. h. t. L. 14. § 1. D. de legat. II. *31*. § 4. I. de legat. *2*.20. § 11. Gai. *2*.265. epitom. l. c. Cf. § 2. I. cit. L. 6. C. cit. § 12. Cf. infra *24*.29. ibiq. citt. Marcian. L. 50. D. h. t. Vid. Paul. L. 10. § 1. D. de mmiss. test. *40*.4. Ter. Clem. L. un. D. de adempt. libert. *40*.6. L. 14. pr. D. de legat. II. *31*.

TIT. III. § 1. Gai. *1*.28. epit. *1*.1. § 4. Vid. infra *17*.1. Iustinian. L. un. C. de Lat. lib. toll. 7.6. — *aedificio*] Gai. *1*.34. Vid. Ulp. L. 139. D. de V. S. *50*.16. item Tac. Ann. *15*.43. Suet. Vesp. 8. — *praeterea ... enixa*] Vid. Paul. S. R. *4*.9. §§ 1. 2. 7. 8. L. 137. D. de V. S. Fgm. de I. F. § 13. et ibi. cit. Columella. L. 2. C. de iure liberor. *8*.59. Dio Cass. *56*.10. Non. Marc. v. *Enixae*. p. 57. ed. Mercer.

tres e|*n*ixa. Beneficio principali Lati|nus ciuitatem Ro- § 2.
manam accipit | si ab imperatore ius Quiritium im|petrauerit. Liberis ius Quiritium con|sequitur Latinus qui mi- § 3.
nor trigin|ta annorum manu missionis tempore | fuit: nam lege Iunia cautum est, ut | si ciue*m* Romanam uel La-
8 tinam uxorem || duxerit, testatione interposita | quod li-
192 *ba* berorum quaerendorum causa | uxorem dux*er*it, postea filio filiaue | nat*o* nataue et an*ni*culo facto, | possit apud praetorem uel praesidem prouin|tiae causa*m* probare et fieri ciu*is* | Romanu*s*, tam ipse quam filius fili|aue eius et uxor; scilicet si et ipsa | Latina sit; nam si uxor ciu*is* Ro-|

---

princ. Cui. 1566. Schult. Meerm. Canneg. *veluti quae sit ter enixa* Cui. 1586. et edd. meae 1. 2. *vulgo quae sit ter enixa* H. *vulgo quaesitum ter e.* Schillingius ridicule: *virgo quae sit ter e.* Cum non *vulgo eniti,* sed *vulgo quaesitum eniti* dicenda sit femina, neque singulos sive vulgo sive ex nuptiis quaesitos plus quam semel enitantur, i. e. pariant matres, si de femina tres partus vulgo conceptos enisa h. l. dictum fuit, quod omnino credibile est, scribendum erit *uulgo quaeſitoſ treſ* (sive *ter*, ut ex Pauli lib. 2. ad L. Iuliam et Pap. habet L.137. D. de V. S.) *enixa* (uulgo quaeſiт·ııı enixa), unde facile ista codicis scriptura enasci potuit. L. *vulgo quaesitum enixa* scribere suasit; Savinius adprobante Heimb. in v. *vulgo* nomen SCti latere suspicatur; Huschk. ita nuper ad me: ,,*uulgo* fecit librarius ex sigla corrupta vel parum intellecta *mul.* = mulier. certe credibile non est deteriorem condicionem factam esse eius quae ex marito, puta peregrino, quam quae vulgo conceperit: quanquam et *vulgo eniti* i.e. parere quid sit, omnino nemo facile dixerit." Col.8.ƀ.3) C. *duxiт* 4) C. *natu·* ɴccт*aue* [non *Nattiue*] *eт anecullo* 6.sq.) Ita edd. praeter Cui. H. quae *civem Romanum*, ut C., habent. Quod L. vult, *cives Romani*, non receperim propter praecedens *pos sit*. Diversa causa est pluralis numeri apud Gai.*1*.29.

---

§ 2. Cf. Gai.*3*.72.73. *1*.95. § 4. I. de succ.libertor.*3*.7. Paul.S.R.*4*.9.§9. L.un.C.cit.pr.§12. Vid.Plin.epp.*10*.4.sqq. 22.sqq.105.sqq.
§ 3. Gai.*1*.29.30. cf.66.73.80. *3*.5.73. — *lege Iunia*] cf. inscriptiones LL.132.134.D.deV.S.*50*.16.

mana sit, partus quoque ciuis Ro|manus est ex senatus consult*o* quod | auctore diu*o* *Hadrian*o factum est. |

§ 4. Iteratione fit ciuis Romanus qui | post Latinitatem quam acceperat | maior triginta annorum, iterum | iuste manu missus est ab eo cuius | ex iu*re* Quiritium seruus fuit. sed hu|ic concessum est [ut] ex senatus consul|t*o* etiam liberi*s* ius Quiritium conse|qui.

§ 5. Militia ius Quiritium acc*i*pit | Latinus [*si*] inter uigil*e*s Romae sex | ann*o*s militauerit, ex lege Vis*el*|lia. pr*a*eterea ex senatus consul|t*o* concessum est ei, ut, si trienni*um* in|ter uigil*e*s militauerit, ius Qui|ritium consequatur.

§ 6. Nau*e* Latinus | ciuitate*m* Romana*m* acc*i*pit, si non | minore*m*

col.8.ỿ.12) C. *aucτoꝛe dıuı aτrıccnı* Fortasse *auctoritate divi Hadriani* legendum est. Edd. sine aspiratione nomen exhibent. 15) Post *iterum* aliquid e. gr. *sed* excidisse suspicatur Heimb., non ego. 18) C. ***uτ*** i.e. *τ* in litura est. 18.sqq.) Malim retenta vocula *ut* legere *consequi possit.* 22) Cod. et edd. *annıſ* 22.sq.) C. *uıſıl|lıcc* edd. *Visillia.* Iam Schult. maluit *Visellia:* litteras *e* et *i* saepissime permutat C. 23) C. *preτerea* Faber coni. *postea* quod Huschk. quoque vult.: „scriptum scilicet *p̄lea* pro *p̄ea*." 23.sq.) C. *lenccτuſ conſul τu* ut ỿ.11.19. et saepius, quod retinet L. sed cf. not. ad col.27.ỿ.37. 24) Fortasse excidisse post *ei* verba *qui maior triginta annorum manu missus est* suspicatus est L. cf. antec. § 4. et Gai *1*.31. 24) Nunc *triennium* scripsi pro *triennio* quod cod. et edd. habent: *o* saepius pro *um* (*ū*) posuit librarius. 26) C. *nauı* quod edd. 1. 2. retinueram. Ceterae edd. recte *Nave* (ut supra § 1.): vid. ad ỿ.22.sq. 27) C. *cıuıτccτe romancc accepıτ.*

§ 4. Gai.*1*.31. cf.*3*.5. Doſith.§14. Vid.Plin.epp.7.16.32. Collat.LL. Moss.*16*.3. §7. et ad *1*.16.citt.ll.

§ 5. Vid.L.un.Th.C. victum civiliter agere *9*.20. L.un.C. quando civ.actio *9*.31. L.un.C. ad L. Viselliam *9*.21. Suet. Oct.25. Dio Cass.*55*.31. et impr.inscript.Capitolinam a Momms.in *Bulletino dell' instituto di corrisp.archeol.* 1845.8°.p.193.sqq. explicatam.

§ 6. Gai.*1*.34. Cf.Sueton.Claud.18.sq.

quam dec*em* mili*um* modiorum | nauem fabricauerit, et Roma*m* | sex annis frumentum portauerit, | ex edicto diui Claudi. | ***

IIII. TIT. DE HIS QVI SVI IVRIS SVNT. |

Sui iuris sunt familiarum suarum | princip*e*s, id est pater familiae, | itemque mater familiae. § 1.

9 Qui ma||tre quidem [*certa*], patre autem incerto | § 2.
192 bβ nati sunt, spuri*i* adpellantur. |

V. TIT. DE HIS QVI IN POTES|TATE SVNT. |

In potestate sunt liberi parentum | e*x* iusto matrimonio nati. § 1.

Iust*um* | matrimonium est si inter eos qui nup|tias contrahunt, conubium sit, et | tam mascul*u*s pub*e*s quam femina | potens sit, et utrique consentiant, | si sui iuris § 2.

col.8. ꝟ.28) C. *decĩ milıcc* Ed.princ.Cuiac.1566.1686. *decem milia;* Meerm. Schult. H. *decem millium* 29) C. *romcc* 30) Hoc loco in verbo *annis* nihil mutaverim. cf. ad ꝟ.22. 31) Edd. *Claudii.* Hic non nulla omissa esse, ex iis quae § 1. summatim habet, adparet.

Col. 9. ꝟ. 1) *certa* a codice omissum editi omnes habent. 2) C. *ſpurı*
6) C. *eτ ıuſτo maτrımonıo naτı. Iuſτo* | *mccτrımonıū*
9) C. *τc̄c a maſculoſ pubıſ*

TIT.IIII. § I. Cf.Gai.*1*.48.50. epit.*1*.3.pr. Vid.Ulp.L.4.D. de his qui sui vel alieni iuris sunt *1*.6. [ex eius lib. *1*. Institutionum] L.195.§§ 2.5.D.de V.S.*50*.16. Gai.L.1.pr.D. de his qui sui *1*.6. Pr.I.eod.*1*.8. Isidor. Or.*9*.5.§§7.8.

§ 2. Cf. ad *5*.7.citt.ll. Mod.L.23.D. de statu hominum *1*.5.

TIT.V. §. 1. Gai.*1*.55. epit.*1*.3.§2. Pr.I. de patria potestate *1*.9. Gai.L.3.D. de his qui sui *1*.6.

§ 2. Cf.Gai.*1*.56.sqq.76. epit.*1*.4.pr. Pr.I. de nupt.*1*.10. Paul. S.R.*2*.19.§2. Boeth.lib.*2*. ad Cic.top.4. § 20. p.304.ed.Baiter.

sunt, aut etiam parentes | eorum, si in potestate sunt.

§ 3.4. Conubium est | uxoris iure ducendae facultas. | Conubium habent ciues Romani | cum ciuibus Romanis; cum

§ 5. Latinis autem | et peregrinis ita si concessum sit. cum |

§ 6. seruis nullum est conubium. Inter pa|rentes et liberos [infinite] cuiuscumque | gradus conubium non est. inter cogna|tos autem ex transuerso gradu olim | quidem usque ad quartum gradum | matrimonia contrahi non poterant: | nunc autem etiam ex tertio gradu li|cet uxorem ducere; sed ta*ntum* fra|tris filia*m*, non etiam sororis filia*m*, | aut amita*m* vel materter*am*, quam|uis eodem gradu si*nt*. ea*m*

---

col. 9. ℣. 12. et 13) *ſunτ* C. et edd.; H. *sint* 18) *infinite* glossema ab excerptore receptum esse videtur. 19) Schill. ex Coll. l. c. post *gradus* inseri vult *sint* 21) Pro *quartum* Char. 1.2. *quintum* habere adnot. Schult. et paulo infra ℣. 23. pro *tertio* easdem *quarto* habere. 24) C. *Sed τccmen* Ed. princ. et Cui. 1566. *Si tamen* Cui. Obss. *13*. 16. et in ed. 1586. Schult. Meerm. Cann. H. *sed tantum* cf. Coll. l. c. 27) Cui. Obss. *13*. 16. Schult. Meerm. Cann. Schill.; C. *ſιτ* et cum ed. princ. Cuiac. H. *sit* 27. sqq.) C. *eccdēq: uxoꝛe.* | *Nouerca . uel priuigna . uel nóꝛuſ* [i. e. ex

---

§ 3. Serv. ad Aen. *1*. 73. „*Conubium est ius legitimi matrimonii*". cf. Gai. *1*. 76. i. f. § 4. Cf. Gai. *1*. 56. sq. et ad § 2. supra citt. ll. et infra § 9. Senec. de benef. *4*. 35, 1. item Tabulas quibus honesta missio militibus concessa est, quas iam, exceptis duobus parvis fragmentis, habemus in his duobus libris coniungendis: Clem. Cardinali Diplomi imperiali. Velletri 1835. 4. et Ios. Arneth 12 röm. Militär-Diplome. Wien 1843. 4. quib. add. Sitzungsber. der phil. hist. Cl. der kais. Acad. d. Wiss. *11*. p. 308. sqq. 353 sqq. et vid. etiam L. un. Th. C. de nupt. gentilium. *3*. 14. § 5. Vid. Ulp. L. 32. D. de R. I. et L. 20. § 7. D. qui test. *28*. 1. item infra *12*. 3. i. f. Paul. l. c. § 6. Boeth. l. ad § 2. cit. § 6. Coll. *6*. cap. 2. §§ 1...3. „VLPIANVS LIBRO REGVLARVM SINGVLARI SVB TITVLO DE NVPTIIS". [quem locum hic liber post hos Ulpiani titulos exhibet.] Cf. Gai. *1*. 59. 60. 62. 63. epit. *1*. 4. §§ 1...6. §§ 1...3. 5...7. I. de nupt. *1*. 10. Paul. in Coll. l. c. cap. 3. §§ 1. 3. Dig. de R. N. *23*. 2. passim.

de*ni*que *quae* | nouerca uel priuigna uel nurus | uel socrus nostra fuit, uxore*m* ducere non pos|sumus. Si quis eam § 7. quam non licet, uxo|rem duxerit, incestum matrimonium | contrahit. ideoque liberi in potesta|te eius non fiunt, sed quasi uulgo | concepti spur*i*i sunt.

10 Conubi*o* | interueniente liberi semper patrem || secun- § 8.
193 aα tur: non interueniente conubio | matris condition*i* accedunt, ex|cepto e*o* qui ex peregrino et ciue | Romana peregrinus nascitur, quoniam | lex Mensia ex alterutro peregri|no nat*um* deterior*is* parent*is* con|ditione*m* sequi iubet. § 9. Ex ciue Roma|no et Latina Latinus nascitur, | et ex libero et ancilla seruus; | quoniam, cum his casibus conubia non| sint, partus sequi*tur* matrem. In his | qui iure contract*o* § 10.

---

o eadem manus *v* fecit] | *uel ſocruſ nr̄a ſuit ducere* Ed.princ. et Cui.1566.cod.Vat.sequuntur. Cui.Obss.l.c. et 1586. Schult.Meerm. Cann. *Eam quae nov....fuit, uxorem ducere.* H. *Uxorem eam, quae nov.... fuit, ducere.* Schill. probat Hotomani lectionem quam accepimus, sed tamen mavult: *eandem quae* L. in incerto relinquit, utrum v. *uxorem* delenda an ita ut fecimus conlocanda sit; et fortasse vel ibi, ubi C. habet, eam tolerari debere adicit. 34) C. *ſpěrei* Schill. propos. et Heimb. prob. *sine patre* (S.P.).

Col.10. ỷ.2) C. *condιτιone* cf. ad col.6.ỷ.14. 3) C. *eum* pro *eo* Pro *qui* Huschk. vult *quod*, „sigla *q̄* recte explicata". quod tamen voc. *eo* vetare videtur. 5) -*Menſia*] Cum Puchta malim *Aelia* Sen*ſia* 11) C. *ſequι mccτrē* [non *mccτre* ut in exemplo meo expressum est.] 12) C. *conτracτu mccτrι moniū*

---

§ 7. Collat.l.c.§4. Gai.*1*.64. epit.*1*.4. §8. Cf. §12. I.de nupt.*1*. 10. Vid. §4. I. de succ.cogn.*3*.5. Marcian.L.25. D. de captiv.*49*. 15. Ant.L.3.C.sol.matr.*5*.18. Plutarch.Qu.Rom.c.103. Vid.etiam De incestis nuptiis: Th.C.*3*.12. Iust.C.*5*.5.

§ 8. Cf.Gai.*1*.78.67. Ulp.L.24.D.de statu hom.*1*.5. Boeth.lib.*5*. adCic.Top.4.§20., 13.§53.(p.304.sq.362.ed.Baiter.) Vid.L.1.Th.C. de collegiatis *14*.7. § 9. Cf.Gai.*1*.82. Boeth.l.c. et Ulp. supra §4. infra 7.4. § 10. Cf.Gai.*1*.89...92. epit.*1*.4. § 9. Paul.S.R.*2*.24.§1. pr.I.de ingenuis *1*.4. Ulp.LL.18.24.D.de statu.

matrimonio | nascuntur, conceptionis tempore *dis*|ceptatur: in his autem qui non legiti|me concipiuntur, editionis; ueluti | si ancilla conceperit, deinde ma|nu missa pariat, liberum parit; | nam quoniam non legitime concepit, | cum editionis tempore libera sit, | partus quoque liber est.

VI. TIT. DE DOTIBVS. |

§ 1.2. Do*s* aut datur, aut dicitur, aut | promittitur. Dotem dicere potest | mulier quae nuptura est, et debitor | mulieris si iussu eius dicat; *item* | parens mulieris uirilis sexus, | per uirilem sexum cognatione iunc|tus, uelut pater, auus paternus. | dare, promittere dotem omnes possunt.

---

col.10. ỿ.13.sq.) C. *τēpoze ex|cepτcct.* Schill. *tempus expectatur.* Edd. *tempus spectatur.* Iam L. secutus codicis scripturam pressius sequor. 14.sq. 18) C. *legιτι|mae* 18) C. *qm̄* Cui.1586. *quemadmodum* 20) Sequi debere quae infra col.13. versibus 11.sqq. (tit.VII. §4.) habentur, monet H., contra disputat L.

22) C. *dox* pro *dos* hic et ubique. 23) C. *pro*[illegible]*mιττιt*· non *promitit*[2], ut H. dedit. 25) *item*] C. *ιnſτιτu|τuſ* Edd. *institutus* cod. Aured. *constitutus* Schill. vidit librarium notam IT perperam resolvisse.

---

hom.*1*.5. Vid.Ner.L.9.D. ad municipalem *50*.1. Cicero de N.D.*3*.18. §45. Dionys.Hal.*11*.29.

TIT.VI. § 1. Cf.§ sq. et *11*.20. Vid.not.Rom.Pseudo-Val.Prob. sub litt.*D.D.* = *dotis dictio vel datio* (Meerm.Thes.*1*.p.94.119.)

§ 2. *Dotem dicere*] Cf.Gai.epit.*2*.9.§3. Paul.in Fgm.Vat.§§99.sq. Arc. et Hon. L.*3*. Th.C. de inc.nupt.*3*.12. Theod. et Val.L.4.Th.C. de dotib.*3*.13.(=L.6.C.de dot.prom.*5*.11.)Schol.adPers.sat.*2*.ỿ.14. Vid. Cic.pro Caec.25. §73. proFlacc.35.§86. Senec.Contr.*1*.6. Nonius c.*4*.122.v.*Dicere*. Donat. ad Terent. Andr. *5*.2. ỿ.47. — *dare promittere*] cf.Gai.*2*.63. Hon.et Theod. L.3.Th.C.h.t.*3*.13. Suet.Claud. 26. Iuven.sat.*10*.ỿ.333. Plaut.Trin.*5*.2.ỿ.34.sqq. Paul.L.41.pr.D.de

Dos aut profecticia dicitur, id est | quam pater mulieris dedit; aut ad|uenticia, id est ea quae a quouis alio | data est. § 3.

Mortua in matrimonio | muliere dos a patre profecta | ad § 4.
11 patrem reuertitur, quintis in sin||gulos liberos in infinitum
193 a β relic|tis penes uirum. quod si pater non sit, | apud maritum remanet. Aduenti|cia autem dos semper penes § 5.
maritum | remanet, praeterquam si is qui de|dit, ut sibi redderetur stipulatus | fuit; quae dos specialiter recepti|cia dicitur.

Diuortio facto si quidem | sui iuris sit mulier, ipsa ha- § 6.

---

col.10.ỳ.30) C. *Dox aūτ* (autem) Col.11.ỳỳ.2 et 4) C. *paeneſ*
4) *aūτ* (non *auτ*) 7) *ſuıτ* C. et edd. vett.; Bl. maluit *sit* H. *fuerit*

I.D.*23*.3. De dotis promissione et nuda pollicitatione: Cod.*5*.11. et titt. de I.D. *et c.* et Vat.Fgm.§§94.sqq. passim.

§ 3. Cf.Ulp.L.5.D.de I.D.*23*.3. et infra §6.

§ 4. Cf.Vat.Fgm.§108. Pomp.L.6.pr.D. de I.D.*23*.3. et L.10. pr. D.sol. matr. *24*.3. Paul.L.17.D. de SC.Maced. *14*.6. et L.71. D. de evict.*21*.2. Iul. L.59.D. sol. matr. Vid.Afr.L.23. et passim D. de pact.dot.*23*.4. Alex.L.4.C.sol.matr.*5*.18. Maximin.L.6.C.de I.D. *5*.12. Vid.Ulp.L.5. §1.D. de bon.damn.*48*.20. Paul.L.56.D.sol.matr. *24*.3. Iustinian.L.un.§6.C. de R.V.A.*5*.13. — *quintis*] Vat.Fgm. l.c. Cf.Ulp.L.1. §1. D. de dote praeleg.*33*.4. Vid.cit.L. un.C §5. — *in infinitum*] cf. infra § 10. — *quod si*] cf.Diocl. et Max.L.19.C.de I. D.*5*.12. — *apud mar.*] Schol.ad Pers.l.c. sed vid.cit.L.un.C.§6.

§ 5. *Advent.... remanet*] vid.Ulp.L.5.D. de bon.damn.*48*.20. L.23. D. de evict.*21*.2. Lab.L.20. D. de condic.inst. *28*.7. Alex.L.un.C. si advers. dot.*2*.33 [34]. *praeterq...fuit*] vid.Marcian.L.16.D. de reb. dub.*34*.5. LL.6.24.C.de I.D.*5*.12. et L.un.§13.C.de R.V.A. — *quae dos... dicitur*] cf.Gai.L.31. § 2.D. de mort.c.don.*39*.6. Vid.Diocl. et Max.L.19.C.cit. Non.Marc. v.*Recepticium* p.54.ed.Mercer.

§ 6. Cf.Fgm.Vat.§116.119. Ulp.LL.2.22.D.sol.matr.*24*.3. Paul. L.3. et passim ibid. Mod.L.34. §5.D. de leg.II..*31*. Vid.Ulp. L.5.

bet acti|on*em*, id est dotis repetitionem; quod si | in potestate patris sit, pater ad|iuncta filiae persona habet actio|nem re*i* u*x*or*ia*e; nec interest aduen|titia sit do*s*, an

§ 7. profecticia. Post | diuortium defuncta muliere | heredi eius actio non aliter datur, quam si moram in dote mulieri redden|da maritus fecerit.

§ 8. Do*s* si pon|dere, numer*o*, mensura contineatur, | annua, bima, trima die | redd*i*tur; nisi, ut praesens reddatur, | conuenerit. reliqu*a*e dotes statim | redduntur.

§ 9. Retentiones ex dote | fiunt [*aut propter liberos,*] aut

---

col. 11. ỳ. 9) H. probante Schill. *rei uxoriae acti|onem* Cf. ad ỳ. 13. 10) C. *Id. ē.* inde edd. omnes *id est.* Schill. vult *ad* 11. sq.) C. *cd|iunctae* et ita Cui. 1586. 13) Ex Cui. coni. edd. m.; C. Edd.: *reuera.* Librarius in siglis R. V. erravit. H. adnotavit: „Cum *revera* redundet, Cuiacius inde effecit *rei uxoriae.* Nos id recepimus et ante primam vocem *actionem* retraximus. ubi et *id est* tale quid desiderat, et appellatio melius ponitur, quam secunda vice." 15) C. *mulierem.* 16) C. *cliter* non *alit*[2] ut H. dedit. 21) C. *reddet.* Edd. praeter H. et meas *reddetur* 21) Edd.: *nisi si* In Cod. [a recentiore manu?] post *Niſi* supra scriptum est *ſi* quod ferri potest.

23) C. *Retentioneſ* 24) Verba *aut propter liberos* a cod. aliena iam in editione principe addita sunt.

D. de divort. *24*. 2. Diocl. et Max. L. 3. C. eod. *5*. 17. Paul. L. 71. D. de evictionibus *21*. 2. et cit. L. un. § 13. C. de R. V. A. **§ 7.** Vid. Tryph. L. 78. § 2. D. de I. D. *23*. 3. Ulp. L. 22. § 1. Marcell. L. 57. Iul. L. 31. §§ 2. 3. L. 59. Iav. L. 66. § 2. D. soluto matrimonio *24*. 3. Iustinian. cit. L. un. C. § 4.

§ 8. Cf. infra § 13. Vid. Polyb. Excerpta Peiresc. p. 154. Cic. Epp. ad Att. *11*. 4. 23. 25. ad Fam. *6*. 18. LL. 14. sqq. D. de pact. dot. *23*. 4. item Ulp. L. 1. § 2. D. de dote praeleg. *33*. 4. Sed vid. etiam Iustinian. L. un. § 7. C. de R. V. A. *5*. 13.

§ 9. Cf. Vat. Fgm. § 120. Marcian. L. 5. D. de dote praeleg. *33*. 4. Iulian. L. 2. Th. C. de dotib. *3*. 13. Iustinian. L. un. § 5. C. de R. V. A. *5*. 13. Vid. Paul. LL. 5. 20. pr. D. de pact. dot. *23*. 4. L. 15. § 1. Ulp. L. 7. § 5. D.

propter mores, aut prop|ter inpensas, aut propter res dona|tas, aut propter res amotas.

Prop|ter liberos retentio fit, si culpa mu|lieris aut § 10.
patris cuius in potesta|te est, diuortium factum sit: tunc | enim singulorum liberorum nomi|ne sext*a*e retinentur ex dote; non |, plures tamen quam tres. sext*a*e | in reten-

---

col. 11. ℣. 31) C. *ſexte retinent̃* 32 sqq.) Edd. *non plures tamen quam tres sextae in retentione sunt, non in petitione. Dos* et c., nisi quod ap. Schult. Meerm. Cann. et H. etiam post *tamen* et *sextae* incisionis signum ponitur. H. coni.: *In retentione, sed non in petitione dos etc.* Klenzii coniecturam *non plures tamen quam tres sextae in retentione sunt.* § 11. nam *in petitione dos, qua*e etc. ed. 2. acceptam reprobavit L., post quem Th. Mommsen (Ad legem de scribis et viatoribus Kil. 1843. 8⁰. p. 22.) eam thesin defendendam posuit, verba recte in codice scripta esse, modo ita ut nunc fecimus et ut iam olim Hugo (*Civil. Magaz.* vol. 4. p. 397. sq.) voluit, nisi quod hic *petitione; et dos* proposuit, distinguantur. Huschkius ad v. *petitione:* „Non dubito hoc enatum esse ex *retẽtione.* Quod ulcus deinde latius serpsit. nam cum Ulpianus scripsisset *n'ea retentione dos ... fungi potest,* librarius iam pro *nec ea* fecit *non in,* ut hoc *non in petitione* superiori *in retentione* responderet, et cum novam periodum inciperet inde a *dos,* postea ante *potest* male inseruit *non.* Apparet duobus modis Ulpianum hanc retentionis speciem constringere: primum ne plures quam tres sextae retineantur; deinde ne si coniuges qui diverterant, in matrimonium redissent, ex eadem dote rursus sextae retinerentur, nisi aliud ma-

---

sol. matr. et passim. Vid. etiam ad v. *propter res donatas*] Fgm. Vat. § 103. Scaev. L. 66. § 1. D. de don. inter vir. et ux. *24*. 1. Ulp. L. 1. § 3. D. de dote prael. *33*. 4. *propter res amotas*] cf. Rerum amotarum: Dig. *25*. 2. Cod. *5*. 21. passim.

§ 10. Cf. Paulus „Institutorum libri secundi titulo *de dotibus*" ap. Boeth. lib. *2*. in Cic. top. 4. § 18. p. 303. ed. Bait. (infra repetit.) et ipsi Cic. et Boeth. ibid. Vat. Fgm. §§ 105. sqq. Ulp. L. 1. § 1. D. de dote praeleg. *33*. 4. Vid. Pomp. L. 51. D. de cond. indeb. *12*. 6. Hon. Th. et Const. L. 2. § 2. Th. C. de repud. *3*. 16. et Th. et Val. in Nov. Theod. tit. *12*. de repudiis, p. 48. ed. Haenel. sed etiam Iust. cit. L. un. C. § 5.

§ 11. tione sunt, non in petitio|ne. Do*s* quae semel functa est, | amplius fungi non potest, nisi || alium matrimo- **12** nium sit. 193 b *α*

§ 12. Morum | nomine, grauiorum quidem sext*a* | retinetur; leuiorum autem octaua. | grauiores mor*e*s sunt adulteri|*a*

§ 13. tantum; leuiores omnes reliqui. | Mariti mor*e*s puniuntur in ea qui|dem dote quae a*d* die*m* reddi debet, | ita [*ut*] propter maiores mores praesen|tem dotem reddat, propter mino|res senum mensum die. in ea autem | quae praesens reddi solet, tantum | ex fructibus iubetur red-

---

trimonium esset, proinde etiam aliorum liberorum nomine retineretur."

col. 12. ℣. 1) *alium*] Hanc codicis formam edd. mutant in *aliud*; sed cum L. testetur eam frequenter poni, ego quoque reponere debui. 2. sq.) *sexta retinetur* coni. Cuiac. Obss. *19*.30. et ita hab. Char. Schult. Meerm. Canneg. H. et edd. m.; C. *ſexte* | *re-rinent*· Ed. princ. Cui. 1566. 1586. *sextae retinentur* 4. sq.) C. *adulterio* Malim *adulterium*; nam *o* et *ū* permutari solent. 7) *a die* Codd. Vat. et Aured. et cum ed. princ. Char. Cui. 1566. 1586. H. et edd. m.; sed Schult. Meerm. Canneg. Cuiacii coniecturam secuti: *annua bima trima die* L. dubitat utrum *a die* an *ad diem* sive *die* scribendum sit, ut supra §8. C. *trima a die* habet pro *trima die*. 7. sq.) C. et edd. cc *die* Sed nunc dedi quod L. coni. et Momms. prob. Tum malim *debet, ut is* et c. Ed. princ. *quae a die reddi debet. Ita propter...reddit:* et hoc sequuntur C. 1566. 1586. Char. Schult. Meerm. Cann. et H. qui tamen *dotem*, quod C. habet, omittens ita scripsit: *a die reddi debet, ita: Propter m. m. praesentem reddit:* 13) *quae triennio* recte Hugo coni.;

---

§ 11. Vid. Ulp. (L. 3. D. de I. D. ,, ..*ubicumque matrimonii nomen non est, nec dos est*". L. 19. Pap. L. 42. i. f. D. sol. matr. *24*.3. Afr. L. 23. Pap. L. 30. D. rerum amotar. *25*.2. — Paul. S. R. *1*.1. § 6. ex Consult. *4*. (Cuiac. Obss. 7.27.)

§§ 12. 13. Cf. ad § 9. citt. ll. et vid. Scaev. L. 47. D. sol. matr. *24*.3. Pap. L. 39. eod. et L. 11. § 3. D. de adulter. *48*.5. Th. C. de repudiis *3*.16. LL. 7. 8. 11. C. eod. *5*.17. — *in ea autem*] Cf. Ulp. L. 1. § 2. D. de dote praelegata *33*.4.

dere, quantum | in illa dote qua*e* *t*riennio redditur, | repensatio facit.

*In*pensarum | species sunt tres: aut enim necessa-| § 14.
riae dicuntur, aut util*e*s, aut uolup|tuos*a*e. Necessariae § 15.
sunt inpens*a*e, | quibus non factis do*s* deterior fu|tura est,
uelut si quis ruinosas | aedes refecerit. Vtiles sunt, qui- § 16.
bus | non factis quidem deterior do*s* | non fuerit, factis
autem fructuo|sior effecta est, uel uti si uineta | et oliueta
fecerit. Voluptuos*a*e sunt, | quibus neque omissis dete- § 17.
rior do*s* | fieret, neque factis fruct*uos*ior effec|ta est; quo*d*
euenit in uiridiariis | et pict*u*ris similibusque rebus. | * * *

C. *quccdriennio* et ita edd. scil. litteras *et* in 'qua*et*riennio' pro *d* sumpsit librarius. 14) Rep*raes*en*t*atio prob.Schill. edd.m.1.2. prop.Cui. Iam monente L. codicem Vat. cum Cui. 1586. et H. sequor. Ed.princ.Cui.1566. *redditur* * *repensatio facit* Char.Schult. Canneg. *redditur: quod repraesentatio facit* Meerm. *redditur: quod compensatio facit.* In cod.Aured. est parvum spatium et post id *compensatio.*

col.12.$\cancel{\text{v}}$.14) C.*Repenſccrum* | 19) *est*] H.et edd.m.1.2.ess*et*; C.ē cett.edd.*est* quod iam probo ab Heimb.monitus. 22) *fieret* H.et edd.m. ex Marezollii coni.; C.et ceteri *fuerit* Cf.Analecta grammat.Vindob.1837. p.15. (*erint*) 171. (*proderint*) 431. not.35. (*poterint*) 23) Ed. princ. Cui.1566. Schult. Meerm. Cann. ante *effecta* habent *dos,* quod verbum neque codex Vat., neque Cui. 1586. habet. 26) C. *ſructioz* 27) C. *quae*
28) *picturis* Cui. coni.H. et edd. m.; C. et Cui. 1586. *pictozif*, ut Cuiacius Obss.*17*.28. Tilii quoque codicem habuisse, sed non ut scripturae litteras referat, testatur. reliquae edd. inde a principe *pictoriis* ***) Deest locus de retentionibus propter res donatas et propter res donatas et propter res amotas. cf. supra § 9. i.f. ibiq. citt.ll.

---

§ 14...17. Cf.Paul.L.79.D.de V.S *50*.16. §37.I.de act.*4*.6. Dig.De impensis in res dotales factis *25*.1. Iustiniani L.un. § 5. C. de R. V.A.*5*.13. L.61.D.de R.N.*23*.2.

§ 14. Cf.Ulp. L.1. pr.D.h.t. *25*.1. § 15. Cf.Ulp. cit. L.1. § 1. L.14.pr.D.eod. § 16. Cf.Ulp.L.5. § 2. L.14.§.1.D. eod. § 17. Cf.Ulp. L.7. pr.L.14. § 2. D. eod.*25*.1.

VII. TIT. DE IVRE DONATIONVM | INTER VIRVM ET VXOREM. |

§ 1. Inter uirum et uxorem donatio | non ualet, nisi certis ex causis, | id est mortis causa, diuorti cau|sa, serui manu mittendi gratia. | Hoc amplius principalibus con-|| stitutionibus concessum est mulieri | in hoc donare uiro 13
suo, ut is ab im|peratore lato clauo uel equo pub|lico si- 193 b β
miliue honore honoretur. |

§ 2. Si maritus diuorti causa res *a*moue|rit, rerum quoque amotarum actio|ne tenebitur.

§ 3. Si maritus pro muliere se | obligauerit uel in rem eius inpen|derit, diuortio facto eo nomine ca|uere sibi solet stipulatione tribu|nicia.

---

col. 12. ỷ. 33) Editiones praeter Cui. 1586. H. et meas omiserunt *id est,* quod C. aperte habet ita *Id. ē.* Cum cod. Vat *diuorti* h. l. et infra ỷ. 5. dedimus; edd. *divortii* habent. Cf. adnot. ad col. 8. ỷ. 31. et v. *fili* col. 31. ỷ. 33. Col. 13. ỷ. 2) C. *hiſ* pro *is*
4) L. vult *ornetur*, sed vix idonea ratione: nimium poetice dici *honore honorari.*
5. sq.) Edd. m. quod Schult. proposuit, Schill. probavit, *amoverit* C. edd. *mouerit* Vocabulum *maritus* vix et ne vix quidem ferendum est. cf. Mommsenum in excurs.
10) *solet*] Ita edd. sed C. *ſolenτ* quod ferri potest.

TIT. VII. §. 1. De donationibus inter virum et uxorem: Paul. S. R. *2*. 23. Dig. *24*. 1. Cod. *5*. 16. *Inter...valet*] Cf. Ulp. L. 1. D. h. t. *mortis c.*] Cf. Id. LL. 9. i. f. 11. eod. et pass. D. h. t. *24*. 1. Paul. l. c. §§ 1. 6. Ner. L. 43. D. de mort. c. donat. *39*. 6. — *divorti causa*] Cf. Ulp. LL. 11. i. f. 34. sq. Herm. L. 60. § 1. Iav. L. 64. D. h. t. — *servi mm. gratia*] Paul. l. c. § 2. — *principalibus const.*] Gai. L. 42. D. h. t. cf. Ulp. L. 40. D. h. t. Diocl. et Max. L. 21. C. h. t.

§ 2. Cf. Ulp. L. 7. Paul. L. 6. § 2. D. rerum amotar. *25*. 2. Diocl. et Max. L. 2. C. eod. *5*. 21.

§ 3. Vid. Paul. L. 55. L. 25. i. f. D. soluto matrimonio *24*. 3.

§ 4. In potestate parentum sunt | etiam hi liberi, quorum causa pro|bata est, per errorem contracto matri|monio inter disparis condicionis | personas: nam seu ciuis Romanus | Latinam aut peregrinam uel eam quae | dediticiorum numero est, quasi [*ciuem Romanam*] per igno-|rantiam uxorem duxerit, siue ciuis | Romana per errorem peregrino uel ei | qui dediticiorum numero est, [*aut quasi ciui Romano*] aut etiam | quasi Latino ex lege A*elia* Sen*t*ia nubta | fuerit, causa probata ciuitas R*omana* | datur tam liberis quam parentibus, | praeter eos qui dediticiorum numero | sunt; et ex eo fiunt in potestate pa|rentum liberi.|

VIII. TIT. DE ADOPTIONIBVS. |

§ 1. Non tantum naturales liberi in potes|tate parentum sunt, sed etiam adop|tiui. § 2. Adoptio fit aut per populum,|

---

col.13. ỷ.12) Cod.Vatic.Cui.1586. H. et meae edd. *hi*, ed. princ. Schult.Meerm.Cann. *ii*. 12.sq.) Hollwegius vult *quorum nomine causa*, ut Coll.16.2. §5. (Gai.*3*.5.); sed contra L. refert ad Paul. in Coll.*16*.3. §§ 7.15. et Gai.*1*.32. 14.sq.) Coni.Cui.H. et m.; in C. est *diſpcreſ condignıſ* | *pſoncrū*. Ed.princ. Cui. 1566.1586. *dispares condignis personas*. Vulgo: *dispares conditione personas*. 15) *seu*] Legerim *sive* 17) *civem* coni.P.Faber, Cui. et Pith.prob., Meerm. in textum recepit; addidimus *Romanam*, quod probant Schill. et L.; C. et edd. omittunt haec duo verba sive potius has duas litteras *C.R.* 20.sq.) Cf. Gai.*1*.68. Edd.: *est, aut etiam si*: C. ·ē· *Auτ eτıā* | *quccſı* Hollwegium, prob.Schill., secutus sum, nisi quod iam ex L. monito ante *quasi* collocavi alterum *aut* Goeschenius *tamquam c.R.* proposuerat. 24.sq.) C. *ciuıτaſ red*|*dcc†* Edd. *civitas redditur*,

---

§ 4. Gai.*1*.65.sq. Cf. supra *3*.3., *5*.9. et infra *20*.14., *22*.2. item Gai.*1*.29.sq. 56.71.sq., *3*.5.73. et in Coll. *16*.2. § 5. Paul. ibid. 3. §§ 7.15.

TIT. VIII. § 1. Gai.*1*.97. epit.*1*.5.pr. Pr.I. de adoptionibus *1*.11. Cf. Mod. L.1.pr.D. eod.*1*.7. Vid. Fest. v. *Mancipatione* (p. 153. ed. Müller.) § 2. Gai.*1*.98.99. epit.l.c. § 1. cf. *2* 3. § 3. § 1.I.tit.

aut per praetorem uel praesidem prouintiae. | Illa adoptio quae per populum fit, | specialiter arrogatio dicitur. |

§ 3. Per populum qui sui iuris sunt ar|rogantur; per praetorem autem filii familiae || a parentibus dantur in adoptio- **14**

§ 4. nem. | Arrogatio Romae *dum* ta*xat* fit; adop|tio autem 194 a *α*

§ 5. etiam in prouinci*is* apud | praesid*es*. Per praetorem uel praesidem prouintiae | adoptari tam masculi quam femi|nae, et tam puberes quam inpube|res possunt. per populum uero Ro|manum feminae quidem non arroga*ntur*; | pupilli autem qu*o*nd*a*m non poterant | arrogari; nunc au-

---

quod Bl. retinere voluit; sed aperte verbum *reddatur* ex litteris *r̄.datur* enatum est, quod restitui. Col.14 ỿ.2) *u̲d̲m taxat*] C. *dccta* Edd. *tantum* L. litteras codicis *data* ex sigla *d t* enatas esse iudicavit. cf. *22*.33. Huschk. putat pro *dccta* scribendum esse *l.lccta* = lege lata. 3) C. et edd. *prouincia* Sed cf. annot. ad col.4. ỿ.1. 4) C. *p̄sidis* edd. praeter meas *praesidem*. Cf. *11*.18. 20., *25*.12. et Gai. *1*.100. Converso more apud Gai. *1*.29. est *in provinciis praesidem provinciae* 8) In C. v. *quidem* supra versus lacunam (alia manu?) scriptum est. ex sequenti versu transsumptum, legendum autem esse *omnino* ad ed. 2. adnotavi, in qua illud *quidem*, ab edd. recte retentum, uncis inclusum est. Puggaeus voluit *nunquam*, omissa vocula *non;* sed L. iam locum integritati suae restituit. cf. not. ad ỿ.9. *arrogantur*] C. et edd. vett. *arrogant* Cui. in notis emendavit, quem contra Gutherium de iure pontif. II. c.7. defendit I.F. Gronov. ad Liv. *39*.19. 9) C. *ccūt quidem* Schill. prop. *autem olim*; H. adnotavit, si *olim* legamus, idem nos habituros esse quod supra *5*. §6. In ed. 2. dedi *antea* quidem, ut est in edd. praeter Cui. a. 1586. (s. 1607.) editam, quae habet ut nunc a L. moniti restituimus. cf. Gai. *1*. 63.14. Momms. vult: *ſeminae non arrogantur. pupilli ante quidem non* et r.

---

cit. Gai. L. 2. pr. D. tit. cit. Mod. L. 1. cit. § 1. § 3. Gai. cit. § .99. et cett. ad § 2. citt. ll. § 4. Gai. *1*.100. § 5. Gai. *1*.101.102. epit. *1*.5. § 2. Cf. § 3. I. tit. cit. Vid. Gai. L. 21. D. eod. Cod. h. t. *8*.48. passim.

tem possunt ex | constitutione diui Antonini. Hi | qui ge- § 6.
nerare non possunt, uelut | spado, utroque modo pos*sunt* adop|tare. idem iuris est in persona c*aeli*bis. | Item is § 7.
qui filium non habet, in locum | nepo*ti*s adoptare potest.
Si pater | familiae arrogandum se dederit, | liberi quoque § 8.
eius quasi nepotes in | potestate fiunt arrogatoris. Fe|- § 8*.
minae uero neutro modo possunt | adoptare, quoniam nec naturales libe|ros in potestate habent. |

VIIII. TIT. DE HIS QVI IN MANV SVNT. |

*** Farreo conuenitur in manum certis | uerbis et testibus X praesentibus | et sollemni sacrificio facto, in quo | pan*i*s quoque farre*u*s adhibetur. | ***

---

col. 14. ỿ. 11.) Kaemmerer (*Beiträge zur Gesch. und Theorie des R. R.* p. 38.) vult *divi Antonini Pii.* ut ediderat Hugo a. 1811.
13) *possunt*] C. *poτeſτ* 15) C. *celebſ.* H. *coelibis;* ceteri *coelibe.* 16) C. *nepoτeſ*
23) QVI] Cf. supra ad col. 1. ỿ. 14.
***) Cf. tabulam systematis delineationem exhibentem.
24) *Farreo* C. Cui. 1586. H. et edd. m.; Vulgo *Farre* C. et edd. *conuenitur* H. et nostrae editiones 1. 2. temere *convenit uxor*
25) Cod. Aured. *decem ciuibus praes.* 27) C. *paneſ quoq: farreoſ*

---

§ 6. Cf. Gai. *1*. 103. (= L. 2. § 1. D. h. t.) epit. *1*. 5. § 3. § 9. I. h. t. Vid. L. 40. § 2. D. eod. § 7. Cf. § 5. I. h. t. Paul. L. 37. pr. Pomp. L. 43. D. eod. § 8. Gai. *1*. 107. epit. *1*. 5. § 4. cf. § 11. I. h. t. Mod. L. 40. pr. D. h. t. Ulp. L. 15. pr. D. eod. Vid. Paul. L. 3. pr. D. de cap. min. *4*. 5. § 8*. Gai. *1*. 104. epit. *1*. 5. § 2. § 10. I. h. t. Vid. Ulp. L. 29. § 3. D. de inoff. test. *5*. 2. Diocl. et Max. L. 5. C. h. t. — *quoniam...habent*] Cf. Gai. *2*. 161. § 3. I. de her. qual. *2*. 19. Vid. Ulp. L. 195. i. f. D. de V. S. *50*. 16.
TIT. VIIII. Gai. *1*. 112. 110. Cf. Serv. ad Georg. *1*. ỿ. 31. ad Aen. *4*. ỿ. 104. 374. Dionys. Hal. *2*. 25. Tac. Ann. *4*. 16. Boeth. lib. *2*. in Top. 3. § 14. (p. 299. ed. Baiter.) Plin. H. N. *18*. 3. i. f. 7. sect. 11. Cic. Top. 4. § 23. Arnob. adv. gentes *4*. 20.

X. TIT. QVI IN POTESTATE [*MANV*] MAN|CIPIOVE SVNT QVEM AD MODVM EO | IVRE LIBERENTVR. |

§ 1. Liberi parentum potestate libe|rantur emancipatione, id est si | postea quam mancipati fuerint, | manu missi sint. sed filius quidem | ter mancipatus, ter manu missus || sui iuris fit; id *enim* lex duodecim | tabularum iubet his **15** uerbis SI PA|TER FILIVM TER VENVNDA*B*IT, FILI|VS A PATRE 194 a β LIBER EST*O*. ceteri autem libe|ri praeter filium, tam masculi quam | feminae, una mancipatione ma|nu missioneque sui iuris fiunt. |

§ 2. Morte patris filius et filia sui iu|ris fiunt; morte autem aui nepotes | ita demum sui iuris fiunt, si post | mortem aui in potestate patris | futuri non sunt, uel ut si morien|te auo pater eorum aut etiam | decessit aut de potestate dimis|sus est: nam si mortis aui tempore | pater eorum in potestate eius sit, | mortuo auo in patris sui potesta|te fiunt.

§ 3. Si patri uel filio aqua | et igni inter-

---

col.14.ỷ.28.) *MANV*, ut iam Schill. voluit, nunc inserui. 35) Schill. prop. *terque manu miss.* Col.15.ỷ.1) *id enim*] C. et edd. non nullae: *Idem* (pro *idenī*) 3) *uenundccuit* C. et Cui.1586.; H.*venumdauit.* Vulgo *VENVM DVIT* sive *VENVN DVVIT* 4) C. *liber·ē·* (est) 13) *aut etiam* C. H. et m. edd.; cett. *aut iam* 15) *aui* non *aut*, ut H. dedit, habet C.

TIT. X. § 1. Gai.*1*.132. Cf. epit.*1*.6.§3. §6. I.quib.mod. ius pot. *1*.12. cum Theoph. ibid. Vid. infra *23*.6. Gai.*4*.79. *1*.135. *2*.141. *3*.6. Paul. in Coll.*16*.3.§7. et S.R.*2*.25.§2. Dionys.Hal.*2*.27. Boeth. lib.*2*. ad Cic.Top.4.§ 19. (p.303.ỷ.17.sq.ed.Baiter.) item Iustinian. L.6.C.de emancipationibus *8*.49. § 2. Gai.*1*.127. epit. *1*.6.pr. Pr. I. quib.mod.ius *1*.12. Cf.Ulp.L.5.D. de his qui sui *1*.6. L.3. § 2.D.de agnosc.et alend.lib.*25*.3. §2.I. de her.qual.*2*.19. Paul. L.56. §2.D.de I.D.*23*.2. Vid.Philo de legat. ad Gai.p.996.C.ed Ffurt. 1691.fol. Gell.N.A.*1*.12. Appul.apolog.p.513. (ed. Oudend. II. p.541.) § 3. Gai.*1*.128. epit.*1*.6. § 1. § 1. I.tit.cit.*1*.12.

dictum sit, patria | potestas tollitur, quia peregri|nus fit is cui aqua et igni inter|dictum est; neque autem peregrinus | ciuem Romanum, neque ciuis Roma|nus peregrinum in potestate ha|bere potest. Si pater ab hostibus | captus § 4.
sit, quamuis seruus hosti|um fiat, tamen cum reuersus | fuerit, omnia pristina iura rec*i*|pit iure postliminii. sed quam | diu aput hostes est, patria potes|tas in filio eius interim pende|bit; et cum reuersus fuerit ab | hostibus, in potestate filium ha|bebit; si uero ibi decesserit, sui |
16 iuris filius erit. Filius quoque || si captus fuerit ab hosti-
194 b α bus, similiter | propter ius postliminii patria potes|tas interim pendebit. In potestate | parentum esse desinunt et § 5.
hi qui fla|min*e*s Dial*e*s inaugurantur, et quae | uirgin*e*s Vest*ae* capiuntur. | ***

---

col. 15. ỿ.28.sq.) C. *rece|pıτ.* Col. 16. ỿ. 4. sq.) C. *flc|mınſ dıúalıſ* H. *Divales* 6) *uırgınıſ ueſτe*

***) Locus de his qui in mancipio sunt, (Gai.*1*.49.116. .123. 132.134.sq. 138...41.166. *2*.86.90.95.sq.160. *3*.144.163. *4*.79.sq. Cf. infra *11*.5. *19*.18.19. Paul.S.R.*5*.1.§§ 1.2.) omnino desideratur, non solum is quem rubrica promittit. qua de causa asteriscos apposuimus.

Vid.infra *11*.12. Gai.*1*.90. §2.I.de cap.dim.*1*.16. Mod.L.4.§ 11. D. de gradib. *38*.10. § 4. Gai.*1*.129. epit.*1*.6.§ 2. Cf. infra *23*.5. Paul.S.R.*2*.25.§1. *4*.8.§24. § 5.I.tit.cit.*1*.12. Vid.infra *20*.§11. De (captivis et) postliminio *et r.*: Dig.*49*.15. Cod.*8*.51. passim. Cic.Top.8.§§36.sq. c. Boeth.lib.*4*.ad h.l. (p.336. ed.Baiter.) Cic. de or *1*.40. pro Balbo 12. Senec.Controv.*3*.19. Fest. v. *Postliminium.* § 5. Gai.*1*.130. Cf.Id.*3*.114., *1*.145. Tac.Ann. 4.16. Gell.N.A.*1*.12. Ambros.de virgin.*1*.4,15. et impr.epistol. ad Valentinian.*1*.18,11. (p.836. ed.Bened.)

XI. TIT. DE TVTELIS. |

§ 1. Tutores constituuntur tam masculis | quam feminis: sed masculis quidem | inpuberibus dum taxat, propter aetat*is* | infirmitatem; feminis autem [*tam*] inpuberi|bus quam puberibus, et propter sexus | infirmitatem et propter forensium rerum | ignora*n*tia*m*.

§ 2. Tutor*es* aut legitimi | sunt, aut senatus consultis consti|tuti, aut moribus introducti.

§ 3. Legi|timi tutores sunt [*qui*] ex lege aliqua | descendunt; per eminentiam autem legi|timi dicuntur qui ex lege duodecim | tabularum introducuntur, seu p*r*opa|lam, quales sunt agn*a*ti, seu per conse|quentiam, quales sunt patroni. |

§ 4. Agn*a*ti sunt a patre cognati uiri|lis sexus, per

---

col.16. ỳ.10) C. *ꝑpτér aeτcτeſ·* (pro *ꝑpter aetatēſ*) 11.sq.) Huschk. inverso ordine malit *autem* tam *puberibus quam inpuberibus* 14) C. *ignozccτι aτuτozıſ·* Tum *auτ* C.Cui.1586. H. et edd. m.; cett. *autem* 15) C. *ſenaτīſ*

17) H. *qui,* a voce *introducti* fortassis absorptum, ante v. *Legitimi* inseri posse putat, quae dicendi forma huic libro non convenit. Cum L. incredibili eius librarii qui cod. Vat. scripsit, inscitiae hoc vitium tribuimus. 20.sq.) C. p *pa'lā* (loco *ꝑpalā*) 21.23) C. *agnιτι* 23.sq.) C. *uιrι|léſ* (i. e. *uιrılēſ*)

TIT. XI. § 1. Cf.Gai.*1*.144.189.sq. et ad § 15. infra citt.ll. Vid. Cato ap.Liv.*34*.2. Cic.pro Mur.12.§ 27. Boeth.lib.*2.4*. adCic.Top. 4. § 18. et c. 11.§ 46. (p.302.342. ed.Baiter.) Isidor.Or.*9*.7.§30.

§ 2. Vid.Paul.L.7.pr.D.de cap.min.*4*.5.coll.cumGai.*1*.188. Boeth. lib.4.adCic.Top. 8.§33. (p.334.sq. ed.Baiter.) — *legitimi*] §§ 3...20. — *SC. constituti*] §§ 20...23. — *moribus introducti*] § 24.

§ 3. Cf.Gai.*1*.155. Pr.I. de leg.agn.tut.*1*.15. Vid. Ulp. L.1. pr. L.5.pr.D. de legit. tutorib.*26*.4. Diocl. et Max.L.2.C. de legit. tutela *5*.30. — *per consequentiam*] cf.Gai.*1*.165. Inst.de legit. patronor. tut.*1*.17. Ulp.L.1. pr.L.3.pr.L.5.D.tit.cit. *26*.4. § 4. Gai. *1*.156. (=L.7.D.tit.cit. et § 1. I. de leg.agn.tut. *1*.15.) cf.*3*.10. epit.

uirilem sexum descen|dentes, eiusdem familiae, uel uti |
patrui, fratres, filii fratris, pa|trueles. Qui liberum ca- § 5.
put, man|cipatum sibi uel a parente uel | a coemptiona-
tore, manu misit, | per similitudinem patroni tutor | effici-
tur, qui fiduciarius tutor ap|pellatur. Legitimi tutores § 6.
alii tute|lam in iure cedere possunt. Is cui | tutela in iure § 7.
cessa est, cessicius | tutor appellatur; qui siue mor|tuus
17 fuerit, siue capite minutus, || siue alii tutelam porro ces-
194 b β serit, redit ad | legitimum tutorem tutela. sed et si legi|-
timus decesserit aut capite minutus | fuerit, cessicia quo-
que tutela extin|guitur. Quantum ad agnatos pertinet, | § 8.
*h*odie cessi*o* tutela*e* non procedit, quoniam | permissum
erat in iure cedere tutela*m* | feminarum tantum, non etiam

---

col.16.℣.26.sq.) H.et edd.m.; C. *fratriſ pcc|trueliſ* et ita ed.princ. Cui.1566. 1586.; sed Char. Schult. Meerm. Canneg. *veluti fratres, filii fratris, patrui, patrueles.* 27) C. *caput* non *aput* ut H. dedit. 29) *coemptionatore*] H. et edd.m.; C. *aquo emptia nccτoze* Cui.1586. *quoemptionatore* ceteri: *coemptore.* Cf.Gai. et inde l.c. 32.sq.) C. *tute|lcc* et sic edd.vett.cf.ad sq.℣.7. 34) C. et cum ed.princ.Cui.1566.1586. *concelſa* cessicius] Cf. Gai.*1*.169.; C. et pleraeque edd. *celſicuſ* Meerm. *cessitius* ex cod.Aured. Paulo infra recte *cessicia* (edd.*cessitia*) *tut.* habet C. Col.17.℣.1) *tutelam porro cess.*] Heisius coni.H.et edd.m.; Heimb.ad defend.hanc scripturam allegat praeter L.19.D.de mortis c.don.*39*.6. etiam Plaut.Asin.*5*.2.54. Virg.Aen.*5*.600. Cic. de fin.*4*.27. Liv.*9*.2.; C. *tutela ,pcelſerit,* quod Paulo etiam diacono idem esse atque *porro cesserit* monet Cramerus. Cui.1586. *tutela processerit,* ceteri *pro* omiserunt. 6) C. *o diecelſi atutela* Schill. secutus sum; edd. *hodie cessitia tutela* 7) H. et edd. meae;

1.7. § 1. § 1. I.de leg. agn.succ.*3*.2. Vid. infra *26*.1. Mod. L.4. §§1.2. Paul.L.10.§§1...4.D.de gradibus *38*.10. §5. Gai. *1*.166.cf.*1*.115.195.172.175. Inst. de fiduciaria tutela *1*.19.c.Theophil.ibid. Ulp.L.3. i.f. Mod.L.4.D. de legit. tut. *26*.4.
§6. Gai.*1*.168. cf. infra §§8.17. §7. Gai.*1*.169.170. Cf. infra § 17. §8. Gai.*1*.171. cf. *1*.157.

masculorum; | feminarum autem legitimas tutelas | lex Claudia sust*ulit*, excepta tute|la patronorum.

§§9.10. Legitima tutela | capitis diminutione amittitur. Ca|pitis minutionis species sunt tres, maxima, media, minima.

§ 11. Maxi|ma capitis diminutio est per quam et | ciuitas et libertas amittitur, uel uti | cum incensus aliquis uen*i*erit, aut quod | mulier alieno seruo se iunxerit, | denuntiante domino *eius* ancilla | facta fuerit ex senatus consulto |

§ 12. Claudiano. Media capitis diminu|tio dicitur per quam, sola ciuitate amissa, | libertas retinetur; quod fit in eo

§ 13. cui | aqua et igni interdicitur. Minima | capitis diminutio est per quam, et ciuita|te et libertate salua, status dum

---

C. *cedere.* *τuτelɑ*| cett. *cedere tutela* non improbaliter. cf. §§6. 17. 10) Cuiac. in not. verum divinavit. (Cf. Gai. l. c.) C. et edd. praeter H. et meas dant *ſulτineτ*. tum a v. *excepta* novum comma (§ 9.) ita habent *Excepta tutela patronorum, legitima tutela capitis deminutione amittitur.*

13) *mιnuτιonιſ* C.; H. „*de*minutionis", annotans *diminutionis* scribendum esse. 17) C. *ueneriτ.* 17) C. *qđ* Cui. 1586. H. et edd. m. *quod* ceteri *cum* An *quondo*? 19) C. *eτ ancιllɑ* et sic edd. pro *eι' anc.* Huschkius monuit.

---

§ 9. Cf. Gai. *1*.158.195. *3*.27. §4. I. quib. mod. tut. fin. *1*.22. Ulp. LL. 2.5. §5. D. de leg. tut. *26*.4. Vid. Paul. L. 7. pr. D. de cap. min. *4*.5. et infra §17. et ad tit. *27*. citt. ll. § 10. Cf. Gai. *1*.159. pr. I. de cap. min. *1*.16. Boeth. lib. *2*. in Cic. Top. 4. § 18. (p. 302. ed. Baiter.) Vid. Paul. L. 11. D. de cap. min. *1*.5. § 11. Gai. *1*.160. Cf. § 1. I. tit. cit. *1*.16. Boeth. l. c. L. 11. D. cit. *incens. venierit*] Vid. Dionys. Hal. *4*.15. Varro ap. Non. *1*.67. Liv. *1*.44. Vid. etiam Gai. *1*.91. § 1. I. de succ. subl...ex SC. Claudiano *3*.12. Theophil. ad h. l. Paul. R. S. *2*.21[A]. Th. C. *4*.9. Iust. C. 7.24. Tac. Ann. *12*.53. cf. *12*.6.7. Suet. Vesp. 11. Tertullian. ad uxor. *2*.8. § 12. Gai. *1*.161. Cf. § 2. I. tit. cit. Boeth. l. c. cit. L. 11. D. § 13. Gai. *1*.162. Cf. § 3. I. tit. cit. Boeth. l. c. cit. L. 11. D.

taxat | homin*is* mutatur; quod fit adoptione | et in manu*m*
conu*en*tione.
Testamento | quoque nominatim tutor*es* dati con|fir- § 14.
mantur eadem lege duodecim tabu|larum his uerbis VTI
LEGASSIT SVPER [*FAMILIA*] PECVNIA TVTELAVE SVAE REI, ITA
IVS ESTO: | qui tutores da*tiu*i appellantur. Dari | testa- § 15.
mento | tutor*es* possunt liberis | qui in potestate sunt.
Testamento | tutores dari possunt hi cum quibus | testa- § 16.
18 menti faciendi ius est, praeter || Latinum Iunianum; nam
195 a α Latinus ha|bet quidem testamenti factione*m*, | sed tamen
tutor dari non potest; | id enim lex Iunia prohibet. Si ca- § 17.
pite | diminutus fuerit tutor testamen|to datus, non amit-
tit tutelam; | sed si abdicauerit se tutela, desi|nit esse
tutor: abdicare autem est | dicere nolle se tutorem esse.
in iure | cedere autem tutela*m* testamento da|tus non po-

---

col.17. ỷ.28) C. *in mccnu condıтıonė*
31) Ad acutissimam Huschkii commentationem in *Rhein.Mus. für Jurispr. vol.*7 *p.*60. v. *familia* addidi, quod non probat Heimb. 31.sq.) C. *pecu|niā тuтelabae* 33) C. *dauiтı* Col.18. ỷ.10) C. H.et cett. praeter meas *tutela* Paulo ante ed.princ. et Cui. 1566.1586.: *tutorem esse in iure. Cedere autem* Schult.Meerm Cann.:

---

§ 14. Cf. supra *1*.9. Gai.*2*.224. Cic.de inv.*2*.50.§ 148. Auct. ad Herenn.*1*.13.§23. Quintilian.Inst.or.*3*.6.§96. Pomp.L.120.D. deV.S.*50*.16. Paul.L.53.D.eod. Gai.L.1. Paul.L.20.§1.D. de testam.tut.*26*.2. Pr.I.de lege Falc.*2*.21. § 15. Cf.supra§1. Gai.*1*.144. epit.*1*.7.§2. Paul.inVat.Fgm.§229. §3. I.de tutelis *1*.13. Gai.cit. L.1. et passim Dig. de test.tut. *26*.2. § 16. Paul. L.21.D.de test.tut.*26*.2. Vid.infra §26. — *praeterLat.Iun.*] Cf.Gai. *1*.23. et infra *17*.1.*20*.8.14. *22*.3. *25*.7. Dosith.de mmiss.§§5.sqq. ex ed.m. Fgm.Vat. § 172. cum §§ 193.221. — *habet ..testamenti factionem*] cf.infra *20*.8. Gai.*3*.72. § 17. Cf. supra § 9. ibiq.citt.ll. — *abdicaverit*] Vid.Cic.ad. Att.*6*.1. § 3. — *in iure cedere*] Cf.Gai.*1*.168.sqq. et supra §§6.sqq.

test; nam et legitimus | in iure cedere potest, abdicare | se non potest.

§ 18. Lex Atilia iubet | mulieribus pupillisue non haben|tibus tutor*es* dari a praetore et maiore | parte tribunorum pleb*is*, quos tuto|r*es* Atilianos appellamus. sed qui|a lex Atilia Romae tantum locum ha|bet, lege Iulia et Titia prospectum est, | ut in prouinci*is* quoque similiter a praesi|dibus earum dentur tutores. § 19. Lex Iunia | tutore*m* fieri iubet Latinae uel Lati|ni inpuberis eum, cuius etiam ante | manu missionem *ex* iur*e* Quiritium | fuit. § 20. Ex lege Iulia de maritandis | ordinibus tutor datur a praetore ur|bis ei mulieri uirginiue, quam ex | hac ipsa lege nubere oportet,

---

esse. In iure autem cedere 11) C. *ɴc͞c eт* edd. *nam et* Momms. prop. *tametsi* 18.sq.) Fortasse *habebat* 20) *quoq:* C. et ita edd.; H. ex Marezollii coni., quam Rudorffius (*Vormundsch.* vol.I.p.361.) defendit, iam vero L. refellit, *quaque.* Iam *provinciis* pro *provincia* scripsi: pluralem numerum postulat etiam sequens vox *earum;* cf. col.4.ỷ.1. et col.14.ỷ.3. et sq. ỷ.32. 22) C. H. et edd.m.prob.Schill. et L.*Latinae;* ceteri *Latino* 22.sq.) C. *lcc̄тȷ|nıſ ınpuberıb:* unde edd. omnes *Latinis impuberibus* effecerunt. veram scripturam restituit L. 23) *cuıuſ* C. Cui.1586. H. et edd.m. Cf.Gai.*1*.167. Ceteri: *qui* 24) C. *quı ıuſ quırıтıum* et Momms. fort. scriptum fuisse *qui* [pro *quis*] *iure Q.* putat; Huschk. autem *cuiusque ius Q.* hoc enim suadere voculam *etiam.* „Nam ius Q. habet manu missor Latini et ante manu missionem et postea; 'ex iure Q. eius' dici potest tantum servus, non etiam manu missus." 25) *fuit*] Schill. vult *fue-*

---

§ 18. Cf.Gai.*1*.185. epit.*1*.7 §2. Pr.I.de Atiliano tutore et eo qui ex lege Iulia et Titia dabatur *1*.20. cum Theoph. ad h.l. Vid.Dig. de tut. et curat. dat.*26*.5. passim. Cod. qui dare tut.*5*.34. passim.

§ 19. Gai.*1*.167. Cf.Id.*1*.35. et vid.*1*.195. *2*.88. *3*.56.166. supra *1*.16. Pap.L.14.D.de tut.dat.*26*.5. Herm.L.27.§1.eod.

§ 20. Cf.Gai.*1*.178.183. Vid.supra *6*.1.2. et paulo infra § 22. i. f. et ad hos ll. citt. Ter.Clem. (lib.3. ad L. Iul. et Pap.) L.61. Cels. L.60.D.de I.D.*23*.3. Ulp.L.7.D. de tutoribus et curat. datis *26*.5. *virginive*] cf.Ulp.L.13.pr.D.de V.S.*50*.16. eiusdemq fgm. ex Spicileg.

30 ad | dotem dandam, dicendam promitten|damue, si legiti-
mum tutorem pupillum | habeat. · sed postea senatus cen-
suit, | ut etiam in prouinti*is* quoque simi|liter a praesidi-
31 bus earum ex eadem | causa tutores dentur. Pr*a*eterea § 21.
19 etiam | in locum muti furiosiue tutoris al||terum dandum
195 aβ esse tutorem ad do|tem constituendam senatus censuit. |
Item ex senatus consulto tutor da|tur mulieri ei cuius tu- § 22.
5 tor abest, | praeter quam si patronus sit qui abest: | nam
in locum patroni absent*is* | aliter peti non potest, nisi ad
here|ditatem adeundam et nuptias con|tra*h*endas. idemque

---

runt vel *fuerint*. 30) Cod. Tilianum quoque *pupillum* habere testatur Cui.Obs.*17*.28. „ut mirer τύπῳ, qui non habebant aliud exemplar, longe aliter expressisse (id est ed. princ.): *si legitimum tutorem pupilla* non *habeat*". Cum ed. princ. facit etiam Cui. 1566. Meerm. in ipso textu post *pupillum* habet „(*alias* pupilla)". 32) Marezollius hoc quoque loco coni. *quaque*, quod H. recepit et ipse prioribus edd. receperam. L. meliora me docuit; cum ceteris edd. nunc codicis scripturam sequor, nisi quod C. *prouιnτια* in pluralem mutavi. cf. praec. ỳ.20.
35.sq.) C. et edd.; [H. recte proponit *alium* Cf. §23. Bl.] Item Huschk. *alium* vult, quod quasi scriptum *all'um* in errorem induxisset librarium. Immo vetat codicum de quibus h. l. agitur, aetas eius modi sumptionem, nec opus est quicquam mutare: si unus tutor mutus furiosusve est, quamvis ipse furor ipsumve linguae vitium non adimat tutelam, tamen alterum dandum esse tutorem senatus censuit. Col. 19.ỳ.7) C. *alτer* quod nunc de L. sententiam restitui; edd. omnes *alter* Huschk. malit *alius*[tu]*tor*, „quippe scriptum olim *ali'tor*." Iterum codicum aetatem obstare censeo; neque neglegendum est eandem antiquam manum in C. Vat. ex v. *alτer* fecisse *al'τer* 8.sq.) C. *con*|*τraendαſ*

Solesm. infra repetitum. § 21. Cf. Gai. *1*.180. Paul. L. 17. D. de tutelis *26*.1. Ulp. cit. L. 7. D. de tut. et cur. datis.

§ 22. Cf. Gai. *1*.173...177.179. Vid. Marcian. LL. 9. 10. D. de tut dat. *26*.5. Mod. L. 17. § 1. D. de appell. *49*.1. § 13. I. de excus. tut. *1*.25. Iustinian. L. 5. C. de leg. tut. *5*.30. Ant. LL. 2. 3. C. qui petant *5*.31. Gord. L. 7. eod.

§ 23. permisit in pupil|lo patroni filio. Hoc amplius se|natus censuit, ut si tutor pupilli | pupill*a*eue suspectus a tutela sub|motus fuerit uel etiam iusta de cau|sa excusatus, in locum eius tutor | alius [*detur*].

§ 24. Moribus tutor datur mulieri | pupilloue qui cum tutore suo lege | aut legitimo iudicio agere uult, | ut auctore eo agat (ipse enim tutor | in rem suam auctor fieri non potest), | qui praetorianus tutor dic*i*tur, quia [*a*] | praetore urbis dari consueuit.

§ 25. Pu|pillorum pupillarumque tutores et | negotia gerunt et auctoritatem | interponunt; mulierum autem tuto|res auctoritatem dum taxat in|terponunt.

§ 26. Si plures sunt tutores, | omnes in omni re debent

---

col.19.ỿ.12) C. *pupılle ue ſuſ pecτuſ aτuτella* 14.sq.) Iam Gaio l. c. et L. suadentibus cum edd. vett. omnibus *detur* addidi. In ed.3. cum H. secutus sum Marezollii coniecturam, Schill. etiam comprobatam, ut pro *tutor* scriberem *detur* Sed malim [*detur*] tutor 20) Gai.l.c., ut Theophilus, *praetorius* habet.

---

§ 23. Cai.*1*.182. Cf.Ulp.L.11. §§ 1...3.D. de test.tut.*26*.2. Vid. Scaev.L.41.§2.D.de fid.libert.*40*.5. Tryph.L.4.§2.D.qui pet.tut.*26*.6. LL.2.4.C. in quib.cas.tutor. vel curator. habenti t.v.c. dari poss.*5*.36.

§ 24. Cf.Gai.*1*.184. Vid.Id.*4*.30. §3.I.de auct.tut.*1*.20. c.Theoph. ad h.l. LL.3.§2. ... L.5.D.de tutelis *26*.1. Cod. de in litem dando tutore *5*.44. — *legit.iudicio*] vid.Gai.*4*.103.sq. *ipse.. non potest*] Cf.Ulp.LL.1.5.7. Lab.L.22.D.de auct. tut. *26*.8. §3.I.cit. Ulp.L.1. § 13.D.ad SC.Trebellianum *36*.1.

§ 25. Cf.Gai.*1*.190.191.*3*.107.sq. et supra § 1.ibiq.citt.ll. Vid. Quintilian.Inst.or.*5*.10. Paul.L.19.D.de auctorit.tut.*26*.8. § 6.I.de Atiliano tutore *1*.20. et pr. § 1.I.tit. cit.*1*.21. Boeth. l. c. (p.342. ed.Baiter.)

§ 26. Cf. Iustinian. L.5. C.de auctor. praest.*5*.59. Vid. Cic. pro Flacc.34.§84. Pomp.L.4. Ulp.L.5.§2. L.7.§1.D.de auctor.tut.*26*.8. Iav.L.24.D.de testamentaria tutela *26*.2. Vid.etiam supra §§ 15.16.

auctorita|tem accommodare, praeter eos qui *testamento* | dati sunt, nam ex his uel unius | auctoritas sufficit.

Tutoris auc|toritas necessaria est mulieribus | quidem § 27.
in his rebus, si lege aut le|gitimo iudicio agant, si se
obli|gent, si ciuile negotium gerant, | si libertae suae per-
20 mittant in con|tubernio alieni serui morari, || si rem man-
195 *ba* cipi alienent. pupillis | autem hoc amplius etiam in rerum
nec | mancipi alienatione tutoris auctoritate opus est.

Liberantur tutela mas|culi quidem pubertate: pube- § 28.
rem | autem Cassiani quidem eum esse dicunt, | qui habit*u* corporis pub*es* apparet, | id est qui generare possit; Proc*u*lei|ani autem eum qui quattuordecim annos |

---

col. 19. ℣.27.sq.) C. *aucτoziτa|τe a cōmodare* 28) *testamento* ex Cui. emend. habent edd. recentiores; C. ed. princ. Cui. 1566.1586. *τunc* scilicet librarius τ^{c} (tunc) vidit, ubi scriptum exstabat τ^{0} (*testamento*).

Col.20.℣.1) C. *rem mancipia* Ed.princ.i.e.Til.omitt. *rem,* item Cui. 1566.; sed codicem Tilianum habere *rem mancipi* testari videtur Cuiacius (Obss.*17*.28.): scil. ipse Cuiacius et in Obss. et in ed.1586. superfluam *a* eiecit. Eius verba haec sunt: „Etiam .. §27.contra authentici exemplaris [*i. e. codicis Tiliani*] fidem scriptum est: *tutoris auctoritatem necessariam esse mulieribus, si mancipia alienent,* cum in eo sit scriptum: *si rem mancipi alienent,* quod et verba, quae sequuntur, de pupillis exigunt" et c. 6) C. non habet *Caſſiam* quod H.dedit 8)Ed.princ.Cui.1566.Schult.Meerm. et Canneg.*potest,* quod Gai.*1*.196.confirmat. 8.sq.)C.etCui.1586.

---

§ 27. Cf.Gai.*1*.192. Vid.ibid.190.191.195.*2*.47.80.sq.85.112. 118.121.sq.*3*.43.91.107.108.176. Fragm.Vat.§§ 1.45.259. item supra §§ 22.24.25. et infra *22*.15.*29*.3. Dosith. de mmiss. § 15. ed.m. et supra *1*. § 17. Cic.pro Caec. 25.i.f. pro Flacc.l.c. et c.35. pro Cluent.5.i.f. Liv.*39*.19. Boeth. ad § 1.cit. Dio Cass.*49*.38. Paul.S.R.*2*.21^A^.§ 17. (Cuiac.Obss.*11*.16.)

§ 28. Gai.*1*.196. Cf.pr.I.quib.mod.tut.fin.*1*.22. et Iustinian.L.3. C. quando tut. esse desin.*5*.60. Serv.ad Aen.7.℣.53. Senec. Consol. ad Marciam c.24. Tertullian.de Anima c.38. Isidor.Orig.*11*.2.

expleuit; uerum Priscus eum puberem esse, | in quem
§ 28ᵃ. utrumque concurrit, et habitus | corporis, et numerus annorum: femi|nae autem tutela liberantur * * *

XII. TIT. DE CVRATORIBVS. |

§ 1. Curatores aut legitimi sunt, id est | qui ex lege duodecim tabularum | dantur, aut honorarii, id est qui a
§ 2. prae|tore constituuntur. Lex duodecim | tabularum furio-

---

Procolei|ani. Edd.meae 1. et 2.*Proculiani* Ed.princ. et Cui.1566.c. aliis non nullis *Proculeij autem* Cuiac.l.c. „In eodem quoque authentico cod. tit. § 28. scriptum est *Proculeiani* pro *Proculiani* ... non *Proculei*" et c. Hoc quoque loco Cuiacii testimonium non de singulis litteris, sed de iis dumtaxat accipiendum est, quarum causa adnotationem scripsit. Codicem Tilianum *Procoleiani,* ut Vaticanus habet, habuisse facile sibi quis persuadebit. *Proculeiani* habetur etiam in Vat. Fgm. § 266. ut in Florentina L.2. § 47.D. de O.I.*1*.2. et § 25.I.de rer.div.*2*.1. 10) C. *explebit uerū priſcuſ cū puberē. ēē.* Schill. vult. *verum plerisque visum est pub.;* H. (ed.5.) adnotavit in v. *verum* latere posse *Neratius autem* Sed post Donell. Comm.*3*.c.14. § 5. et Kaemmerer. *Beiträge* et c. *Rostock*.1817.8°. num. 6.Heimb. quoque de Iavoleno h.l. dici putat. cf.Ulp.L.10. §2.D. de usu et habitatione 7.8. De vocabulo *cū* post *priſcuſ* non improbabilis videtur Huschkii coniectura, enatum esse ex χ, itaque Magnone interprete restituendum esse *existimavit* 13) Cod. Aur. *liberantur quae in manum viri convenerunt.* ineptum ἐκπλήρωμα.

---

§ 13. Quintilian.Inst.or.*4*.2.§5. item Plutarch.de philosophor.placit. *5*.24. Gregor.Thaumaturg. in panegyr. ad Orig. § 28ᵃ. (Cf.*29*.3. Gai.*1*.194.sq. 145. cum pr. I.cit. et Iustinian. L.3. C.cit. Dio Cass. *54*.16.i.f. – Dosith.de mmiss. §15. ed.m. Plut.Numa c.10? Boeth.lib.*2*. ad Cic.Top.4.§18. (p.302.ed.Baiter.)?

TIT. XII. § 1. Cf.Gai.p.117ᵇ. etᵃ cod.Veron.cum epit.*1*.8. Cf. §§ 1. et vid. §§3.sqq. I. de curatorib. *1*.23. LL.1.13.16.D. de cur. fur.*27*.10. Diocl.et Max.L.7.C.de test.tut.*5*.28. Iustinian.L.7.§6.C.de cur.fur.*5*.70. § 2. Cf.§3.I.cit. Vid.Varro de R.R.*1*.2. Cic.de inv.*2*.50. infra *20*.13. Ulp.L.1.pr.L.10.pr.D.h.t.*27*.10. Ant.L.1. C.eod.*5*.70. Ulp.L.12.§2.D.tut.dat.*26*.5. L.3.pr.§1.D.de tutelis *26*.1.

sum, itemque prodigum | cui bonis interdictum est, in curatione | iubet esse agnatorum. A praetore consti|tu*i*tur § 3.
curator quem ipse praetor uolue|rit libertinis prod*i*gis, itemque ingenu|is qui ex testamento parent*i*s here|d*e*s facti male dissipant bona: his | enim ex lege curator dari non pote|rat, cum ingenuus quidem non | ab intestato, sed ex testamento | heres factus si*t* patri; libertinus autem| nullo modo patri heres fieri pos|sit, qui nec patrem habuisse uidetur, | cum seruilis cognati*o* nulla sit. Prae- § 4.
terea | dat curatorem ei etiam, qui nuper pub*e*s | factus idonee negotia sua tueri | non potest. | ***

21 XIII. TIT. DE C*A*EL*IB*E ORBO ET SO||LITARIO PATRE. |

195bβ Lege Iulia prohibentur uxores duc*e*re | senatores qui- § 1.
dem liberique eorum liber|tinas et qu*a*e ips*a*e quarumue

---

col. 20. ỳ. 20.sq.) C. *conſτι¦τueт* 28) *sit*] C. *ſι*
31) C. *cognaτι* Schultzius pro *praeterea* prop. *Lex Plaetoria*; sed praetor dat tutorem. 33) C. *ιdoneae*
35) C. et edd. princeps et Cuiaciana a.1566. DE CELE.

---

§ 3. Cf. ad §2. citt. ll. Gai. *1*.53.i.f. Paul.S.R.*3*.4ᴬ. §§7.6. Ulp.L.12. D.de tut.dat.*26*.5. Vid.Capitolin. et Suet. ad § 4. citt. c. interpp. — *cum servilis...sit*] cf. supra *5*. § 5.ibiq.citt. et §10. I.de gradib. cognat.*3*.6. (al. pr. I. de servili cogn.) Ulp.L.1.§1. D.unde cogn.*38*.8. Paul.10. § 5 D.de gradib.*38*.10. § 4. Cf.Gai.*1*.197. epit. *1*.8. Pr.I.de curatorib.*1*.23. Capitolin. in Marco c.10. cum Suet. in Claud.*23*. Vid.Dig. de curatoribus furioso et aliis extra minores dandis *27*.10.passim. Ulp.L.12.pr.D. de tutoribus et curatoribus datis *26*.5.

TIT. XIII. § 1. Cf.*16*.2. Vid. legis Iuliae verba ap. Paul. (lib.*1*. ad eam L.) L.44.pr.D.de R.N.*23*.2. et cf.LL.42. § 1.usq. ad L.51.D. LL.23.27.16.pr. LL.32.34.§3. L.58.eod. LL.5...7.D.de senator.*1*.9. L.16.D.de spons.*23*.1. L.3.§1.D.de donationib.int.vir. et ux.*24*.1. et ex Pauli lib.*2*. ad L.I. et P.desumpt.L.37.§1.D.de operis libert.*38*.1.

§ 2. pater | materue artem ludi*c*ram fecerit, item | corpore qu*a*estum facientem. ceteri autem | ingenui prohibentur ducere lenam, et a le|none lenaue manu missam, et in | adulteri*o* depraehensa*m*, et iudicio | public*o* damnata*m*, et quae arte*m* | ludi*c*ram fecerit: adicit Mauricianus | et a senatu damnatam. | * * *

XIIII. TIT. DE POENA LEGIS IVLIAE. |

Feminis lex Iulia a morte uiri an|ni tribuit uacatio-

---

col.21.ỷ.5.sq.) C.*ludricā* et sic iterum ỷ.11. Verba *Item corp. q.facientem* ante v. *lenam* conlocanda et fort. sic mutanda esse Momms. vult: *fecerit*; *ceteri autem ingenui prohibentur ducere* (*uxorem?* aut *palam?*) corpore quaestum facientem (*et*) *lenam* et r. Cf.citt.LL.43.44.D.de R.N. 7.sq.) C. *lenametale* | *non elenam ue* Copulam *et* post *lenam* om. edd. praeter H. et meas. 11.sq.) Verba codicis *adicit mauriciccnif* [nisi est *mauriciccnif*] | *e[a]tlenatuf dccmnatccm* Schillingius tamquam ineptum additamentum, ab imprudente librario receptum, eïcienda esse putat; parum idoneis ex causis, ut mihi quidem videtur. si tandem aliquid mutandum esset, legere posses „*ex senatus consulto* damnatam", cf.LL.10.i.f.14. §1. L.29. §8.D.ad L.Iul. de adult. *48*.5. sed nihil mutandum est. Vid.Tac.Suet.et Quint.ll.citt.

Iustinian. L.28.C.de nuptiis *5*.4. Dio Cass.*54*.16. *56*.7. Zonar.*10*. p.536. (ed.Bonn.*2*.p.416.) Suet. et Lactant. ad *16*. §1. citt.

§ 2. Cf. citt.*16*.2. et L.44.i.f. et Ulp. (lib.*1*. ad L.Iul. et Pap.) L.43.D. de R.N. L.29.§ 1. Pap.L.11.i.f.D. ad L. Iul. de adulter. *48*.5. vid. etiam legis Iuliae de adult.verba ap.Macrum L.24.pr.D.eod. Propert. *2*.6.ỷỷ.*25*.sqq. — *Mauricianus*] citatur etiam ab Ulp. L.7.§2.D.de pact.*2*.14. L.3.§5.D.de lib. et post.*28*.2. L.25.§ 1.D.de usufr.7.1. et ex eiusdem libro *2*.ad L.Iul.et Pap.Popp.desumptae sunt L.57.D.de leg.II.*31*. L.1.i.f.D. pro suo *41*.10. L.23. D. de usu leg. *33*.2., ex libro *3*. L.15.D. de I.F.*49*.14. — *a senatu damn.*] Vid.Tacit.Ann. *2*.51.85. *3*.22.sq.*6*.49. Suet.Oct.6.Tiber.35. Quintil.Inst.or.*3*.10. aliosq.ll.a Dirksenio in *Civilist.Abhh.I.* p.153.sqq.citt.

TIT. XIIII. Vid. titt. De secundis nuptiis. Adde Gai.L.29.D.de poenis *48*.19.

nem, a diuortio | sex mens*um*: lex autem Papia a morte | uiri bienii, a repudio anni et sex mens*um*. | * * *

XV. TIT. DE DECIMIS. |

Vir et uxor inter se matrimonii | nomine decimam § 1.
capere possunt. | quodsi ex alio matrimonio liberos su-| perstites habeant, praeter decimam, quam | matrimonii nomine capiunt, toti|dem decimas pro numero liberorum acci|piunt. Item communis filius filiaue | post nominum § 2.
diem amissus amissa|ue unam decimam adicit; duo autem post | no*minum* die*m* amissi duas decimas adici|unt. Prae- § 3.
ter decimam etiam usum fructum | tertiae part*is* bonorum *coniuge*s capere | possunt; et quandoque liberos habu-|

---

col.21.℣.16) C. *m̃ſeſ·* Cui.1586. H. *menses* Ceteri *mensium* 17) H. *biennium,* et tum *annum* Pro *mensum* C. habet *m̃ſeſ.* cf.℣.16. 26) *nominum* C.H. et edd. meae, ut iam Cuiac. adnotavit „Al. *nominum*" et cod.Tilianum *nominum* habere testatur Merill.Obss. *2*.33.; alii cum editt. princ. et Cui. 1566. 1586. *nonum* 28) no*minum* H. et edd. meae; C. *nono* pro *noĩũ* (nominum) *die* Alii *nonum diem* 30) Cod. *eiuſ* edd.*eius* Ipse *e testamento* ed.m.

TIT. XV. Vid.infra *18*. Ter.Clem.L.67.D.ad L.Falc.*35*.2. L.62. § 2.D.de cond. et dem.*35*.1. Ulp.L.135.D.de V.S. L.9.D. de captiv. *49*.15. Scaev.L.18.pr.§ 1.D.de auro leg.*34*.2. Constantin.L.un.Th. s.Iust.C. de his qui se deferunt *10*.11. s. *10*.13. L.7.Th.C. de navicul.*13*.5. Constantii L.2. Th.C.de inofficios.dot.*2*.21. Th.et Val. L.9.Th.C.de leg.her.*5*.1. cum L.2.Th. C. de iure liberor.*8*.17. Grat. Val.et Th. L.9. § 1. Th.C. de iure liberor.*8*.18. Grat.Val. et Th.L.9. § *1*.Th.C. de bon.proscr.*9*.42. Paul.S.R.*4*.9.i.f. Quint.Inst.or.7.5. Dio Cass.*56*.23. et ll. citt.ad *3*.i.f. Isidor.Or.*5*.15.§ 1. — *nominum diem*] Vid.Paul.diac. ex Fest. v. *Lustrici dies* (ed. Müller. p.120.) et cf.Capitolin. in Clod.Albin. — *usumf. tertiae partis*] Vid.Scaev.L.48. D.de usur.*22*.1. Iav.L.10.D. de praescr. verb.*19*.5. Venul.L.43.D. de usu leg.*33*.2. cf.Scaev.L.37.D. eod. — *quandoque...propr.*] Vid. Scaev.L.78.§ 14.D. ad SC.Trebell.*36*.1. Ulp.L.51.§ 1.D. de legat.II.

erint, eiusdem part*is* proprietatem; hoc | amplius mulier, praeter decimam, dotem | [*capere*] potest legatam sibi. | 34

XVI. TIT. DE SOLIDI CAPACITATE || INTER VIRVM ET VXOREM |. **22** 196a *α*

§ 1. Aliquando uir et uxor inter se solidum | capere possunt, uelut si uterque uel | alter uter eorum nondum eius aetat*is* | s*int*, a qua lex liberos ex*i*git, | id est si [*aut*] uir

3.L. secutus dedi, quasi istud *eius* enatum esset e sigla *et*° (*e testamento*). pro qua librarius *ei*⁹ (*eius*) videre sibi visus esset ut *11*.26. pro *τ*° vidit *τ*ᵘ et scripsit *tunc* pro *testamento*. Cf. etiam tit. *18*.v. *ex eo testamento non capit* Sed iam cum Schill. probante Huschkio *coniuges* (*c'ιυgeſ*) praetuli, postquam olim *vir et uxor* conieceram, Bl. *invicem* voluerat. *e testamento* parum exacte h. l. scriberetur; Ulpianus autem suo more eleganter variat, cum paulo ante scripsisset *Vir et uxor...possunt* 31) Ed. princ. et Cui. 1566. *quotcunque* sed Cui. a. 1586. et recentiores *quandoque*
34) Addidi *capere*, L. suadente. Ed. princ. et Cui. 1566. item H. et edd. meae 1.2. cum C. *dotem potest*; sed princeps et Cui. 1566. *petere*, ante *praeter* habent. Cui. 1586. et cett. *dotem petet*, quod Schill. mavult. Cuiacius Obss. *17*.28. „Placet etiam valde" ait, „quod in eodem exemplari [*i. e. Tiliano codice*] scriptum est tit. *15*. *et q. l. habuerint, e t eiusdem p.p. Hoc amplius m. p. d. dotem p e t e t legatam sibi.*" Ambigitur utrum h. l. Cuiacius levem emendationem tacite adhibuerit, an revera in codice Tiliano *petet* scriptum fuerit, ubi codex Vaticanus *potest* habet. Bl. coni. *dotem praelegatam*

35) Hoc loco in Hug. exemplo deest *τ*. qua TITVLVS significatur.

Col. 22. ỷ.3) *uterque*] Schill. vult *utrique* et ita habet ỷ.8. 4.sq.) *aetatis sunt a qua* H. et edd. m.; C. *aeτcτeſ* | *ſunτ· auτ quclex liberoſ exegiτ.* | Cui. 1566. Schult. Meerm. Canneg. *sunt, qua* atque

31. Iul. L. 25. D. de cond. et dem. *35*.1. Sev. et Ant. L. 4. C. quando dies leg. *6*.52. — *hoc amplius*] Vid. Ter. Clem. L. 53. D. de leg. II. *31*. Dig. de dote praelegata *33*.4. passim.

TIT. XVI. § 1. Cf. §§ 3.4. infra. Vid. Tertullian. de monogam. c. 16. Apologet. c. 4. Sozom. H. E. *1*.5. Plin. Panegyr. c. 26. Codd. Th. et

minor annorum XXV sit, | aut uxor annorum XX minor;
item | si utrique lege Papia finitos annos | in matrimonio
excesserint, id est uir | LX annos, uxor L; item si cognati
in|ter se *coierint* usque ad sextum gradum; | aut si uir
absit et donec abest et in|tra annum pos*t*quam abesse de-
sierit. | libera inter eos testamenti factio est | si ius libe- § 1ª.
rorum a principe inpetraue|rint; aut si filium filiamue
commu|nem habeant, aut quattuordecim | annorum filium
uel filiam duo*decim* | amiserint; uel si duos trimos, uel |
tres post no*min*um diem amiserint, ut in|tra annum tamen
et sex menses etiam | unus cuius cumque aetatis inpub*es*

Cuiacius l. c. etiam Cod. Tiliani scripturam ita refert, ac si vocem *aut* is non agnosceret. (Eius verba haec sunt: „Miror etiam tit. XVI. § 1. expressisse formas: *si uterque vel alteruter eorum nondum eius aetatis sit, quae quidem liberos exigit.* Est enim in archetypo: *nondum eius aetatis sunt, qua lex liberos exigit*".) Alii cum ed. princ. et Cui. 1566. *sit, quae quidem* Schill. haeret inter Hugonis emendationem et traiectionem vocis *aut,* ut in sqq. legatur *si aut vir,* quod praetuli; vocabulum *aut* in ỷ.5. codicis supra *si* versus 6. locum suum habet. 11) *coierint*] C. *cogerunτ* 12) Pro *aut* Huschk. mavult *item* probatque in sqq. Schillingii lectionem. Gothofr. et Schult. volunt *vir* rei p. *causa absit.* Cf. LL.35...38.D.citt. 12) *abest et*] Cui. coni. Char.Meerm.H. et edd. m.; C. et ceteri *abesset,* omisso *et;* sed in marg.Cui.1586. adnot. est *donec abesset, et* 13) C. *poſquc̄c̄ ab eſſeτ* 13.sqq.) Schill. vult *desierit: item libera ... factio est, si* et c. L. auctore ed. 3. verba *et donec factio est* parenthesis signis inclusit tamquam explicationem eius quod antecedit cf. *24.13.*); sed iam Mommseni explicationem secutus sum. cf. Excurs. ad h.l. 18) Sec. Merill. (Obss. *2.37.*) v. *duodecim* a cod. Tiliano afuit. 19.sq.) *uel* | *τreſ* C. Cui. 1586. H. et edd. m.; Alii *vel si tres* 20) Merill.

Iust. De infirmandis poenis caelibatus. — *LX annos* et c.] Vid. Iustinian. L.27. C. de nupt. *5*.4. L.12. C. de leg. her. *6*.58. Suet. in Claud. c.23. Lactant. Inst. div. *1*.16. Augustin. contra Pelag. *3*.11. — *aut si vir absit*] Vid. Ulp. et Paul. in Comm. ad L. Iul. et P. in LL.35...38. D. ex quib. c. mai. 4.6. — *aut si filium fil.*] Cf. Gai. L.148. sq. D. de

amis|sus solidi capiendi ius *praestet*. item si | post mortem uiri intra decem menses | uxor ex eo pepe*re*rit, solidum ex bonis | eius capit.

§ 2. Aliquando nihil inter | se capiunt, id est si contra legem Iuliam | Papiamque Pop*pae*am contraxerint | matrimonium, uerbi gratia si famo|sa*m* quis uxorem duxerit, aut liberti|nam sena*tor*.

§ 3. Qui intra sexagesimum | uel quae intra quinquagesimum | annum neutri leg*i* paruerit, licet | ipsis legibus post hanc aetate*m* libera|tus esset, perpetuis tamen poenis tene||bitur ex senatus consult*o* Perniciano : | sed Claudiano **23**
senatus consult*o* | maior sexagenario si minorem | quin- 196aβ
quagenaria duxerit, perinde | habebitur, ac si minor sexa-
§ 4. ginta | annorum duxisset uxorem. Quodsi ma|ior quinquagenaria minori sexa|genario nupserit, inpar matri|mo-

---

Obss.*2*.33.) H. et edd. m.; C. *nonū* ceteri *nonum* cf. ad col. 21.ỿ.28. 20...23) C. *ut ... prestat* Cui. coni. *ut ... praestet* cum Meerm. probantibus Bl. et L. nunc recepimus; antea cum H. Schult. coni. *at ... praestat* exhibueramus. Ed. pr. et Cui. 1566. locum ita exhibent *amiserint, ut...sex menses. Etiam...praestat.* 25) C. et edd. praeter H. *peperit* (pro *peper'it*) Cf. sqq. ỿ.18.20.

26. et 31) §§ 1. et 2. item §§ 2. et 3. H. linea interposita distinxit, quam ed. 3. iam sustuli. 28) C. pro *Poppaea* semper *popea* habet, quod sequuntur edd. princ. et Cui. 1566. 1586. 31) C. *ſenatuſ* 33) C. *lege* 34) C. *aetcete*

Col. 23. ỿ. 1) C. *pniciccno* | Perizonius voluit *Persiciano* 4) C. *quinquecgenaricc* 4. sq.) C. *pinde* | *habebit· hacſi*

V.S. — *item si post mort.*] Vid. Ter. Clem. L. 153. D. eod. — Vid. etiam LL. 5. 6. D. de vulg. subst. *28*.6. Ulp. L. 128. D. de V.S. Speciem ab Ulp. non memoratam habet Ter. Clem. L. 72. D. de her. inst. *28*.5.

§ 2. Cf. ad tit. *13*. citt. ll. — *aut libertinam senator*] sed vid. Ulp. L. 31. D. R. N. *23*.2.

§ 3. Cf. §§. 1. 4. ibiq. citt. ll. — *Claudiano SC.*] Vid. Suet. supra § 1. cit. § 4. Vid. Iustinian. ad § 1. cit. Pap. L. 61. D. de R. N. *23*.2.

nium appellatur, *et* senatus con|sult*o* Caluitiano iubetur non profi|cere ad capiendas hereditates | et legata [*et*] dotes. itaque mortua mu|liere do*s* caduca erit. | ***

XVII. TIT. DE CADVCIS. |

Quod quis sibi testamento relict*um*, | ita ut iur*e* ciuili capere possit, | aliqua ex causa non ceperit, cadu|cum appellatur, ueluti cecid*er*it ab eo: | uerbi gratia si c*a*elibi uel Latino Iu|niano legatum fuerit, nec intra dies | centum uel c*a*elebs legi paru*er*it, uel | Latinus ius Quiritium consecutus sit; | aut si ex parte heres scriptus uel | legatarius ante apertas tabulas | decesserit uel pereger factus sit. | § 1.

Hodie ex constitutione imperatoris | Antonini omnia caduca fisco uindi|cantur; sed seruato iure antiquo libe-| § 2.

---

col.23.ỷ.9.sq.) C. *ex ſenccτuſ con|ſulτu* 10) C. *caluiτiano* Cuiacius de Claudiano cogitavit, unde *Claudiano* pro *Calvitiano* habet cod. Aur.; Perizon. et Schult. recte puto voluerunt *Calvisiano* 12) Cui.1586.H.et ed.m.; C. *& legcaτa doτeſ* Alii omnes *et legatas dotes.* Malim *et legata dotesque.* 15) C. *relicτo* 16) C. *iuri* 17) C. *coeperiτ* 18) *ceciderit* Cui. coni.H. et edd.m.; cum C. cett.edd.*cecidit* 21) C. *pacruiτ·* cf. ỷ.18. et col.22.ỷ.25. 25) C. *deceſſerinτ. uel p.* Cui. maluit *peregrinus*, ut ex cod.Aured.Meerm.dedit. Cui. 1566. Char. *peraeger* 29) Schneider (*Anwachsungs-Recht* p.186.sqq.)

TIT. XVII. § 1. Vid. infra *28*.7. *19*.17. *22*.3.2. et supra tit. *3*. Gai.*2*.111.144.286. Iust.L.un.C.de cad.toll.*6*.51. Vid.Paul.S.R.*4*.8. § 26. Fgm.de I.F.§ 3. Ter. Clem. L.6.D. de vulg. et pupill. subst. *28*.6. Horat.Sat.*2*.5.ỷ.46.sq. § 2. Cf.Ulp.L.20.§§ 6.7.D. de H.P.*5*.3. et L.13.pr.§§ 1.2.L 15.§3.D.de I.F.*49*.14. Vid.Gai.*2*. 150.286. Ulp.in Collat.*16*.§ ult. Fgm.de I.F.cit.§3. Paul.S.R.*5*.12. Marcell.L.3.D.de his quae in testam.del.*28*.4. Constantin.L.5.C. de delatorib.*10*.11. Tac.Ann.*3*.25.28. Dio Cass. in excerpt. Peiresc. p.745. (ap.Reimar.*2*.p.1294.) idem Dio 78.c.12. (Reimar.*2*.p.1319.) et cf. supra *1*.21. et infra *28*.7.ibiq. citt.ll. § 3. Vid.*1*.21.

§ 3. ris et parentibus. Caduca cum suo on*e*|re fiunt: ideoque libertat*e*s et legat*a* [*et*] | fidei commissa ab eo data, ex cuius | persona hereditas caduca facta est, | salua sunt: scilicet et legata et fi|dei commissa cum suo onere fiunt | caduca. || ***

XVIII. TIT. QVI HABEANT IVS ANTI|QVVM IN CADVCIS.| **24**

196b*α*

Item liberis et parentibus testator*i*s us|que ad tertium gradum lex Papia ius | antiquum dedit, ut heredibus illis in|stitutis, quod quis ex eo testamento non | capit, ad hos pertineat aut totum | aut ex parte, pro ut pertinere possit. | ***

XVIIII. TIT. DE DOMINI*O* ET AD|QVISITIONIBVS RERVM. |

§ 1. Omnes res aut manc*i*pi sunt aut | nec manc*i*pi. man-

---

probantibus Heimb. et Wittio vult, quod ed.m.3. receperam, *vindicantur.* [§ 3.] *sed, servato...parentibus, caduca* et r. Sed nunc cum Momms. verba *Hodie...parentibus* a margine in locum non iustum inserta esse eademque ante tit.*18.* ponenda fuisse opinor: §i 3.primum ultimumque vocabulum est *caduca.* 29.sq.) C. *ono|re* 33) Cuiac.in notis(et Obss.*13.*16.) *sed et* pro *scilicet* 34) C.*honere* col.24. ℣.3) C. et edd.vett. *testatores,* sed iam ad marg. ed.1586. Cuiac. correxit. cf.Obss.*19.*30. 5.sq.) Inepte cod.Aured. *institutis, qui ex testamento capere non possunt, quod quis hic ex* et c. 9) C. DOMINIIS Hic ut supra codicis col.1. ℣.25. scripsi DOMINIO Cf. infra §§2.7.8.16. 11) C. *mancepi* et sic constanter (ex-

---

ibiq.citt.locc.Gai.*2.*286. L.9.D.ad SC.Silan.*29.*5. Cels.L.29.§2.D.de leg.II.*31.* item Paul. (lib.7.ad L.Iul. et Pap.) L.60.§1.D.de cond. et dem.*35.*1. et L.2.§2.D.siq.aliq.test.*29.*6. Gai. (lib.*2.* ad L.Iul. et P.) L.14.D.de I.F.*49.*14. Pap.L.16.i.f.D. de his quae ut ind.*34.*9. Mod. L.12.§2.D.de fidei commiss.libert.*40.*5. Iustinian.L.un.C.de caducis tollendis *6.*51. passim.

TIT. XVIII. Cf. supra *1.*21. *25.*17. Gai.*2.*206.sq. Cels.L.29.i.f. Gai.L.55.§ 1.D. de leg.II.*31.* Iustinian.L.un.pr.C.de cad.toll.*6.*51.

TIT. XVIIII. § 1. Cf.Gai.*2.*15.16.17. Vid.Boeth.ad. Cic.Top.c.5.

c*i*pi res sunt | praedia in Italico solo, *tam* rustic*a*, | qualis est fundus, quam urbana, qua|lis domus; item iura praediorum rusti|corum, uel ut uia, iter, actus, aqu*ae* duc|tus; item serui et quadruped*es* | quae dorso colloue domantur, uel|ut boues, muli, equi, asini. ceter*ae* | res nec mancipi sunt. elefanti et | cameli quamuis collo dorsoue do|mentur, nec manc*i*pi sunt, quoniam bes|tiarum numero sunt.

Singularum | rerum domini*um* nobis adquiritur man|cipatione, traditione, in iure cessi|one, usu capione, adiudicatione, | lege. § 2.

Mancipatio propria species | alienationis est [et] rerum mancipi; | eaque fit certis uerbis, libripende | et quin- § 3.

---

ceptis sqq. ỷ.20.28. et col.20.ỷ.1.3. col.25.ỷ.7. et col.26.ỷ.15., ubi bis *mancipi* legitur) *e* pro *i* posita est in hoc vocabulo a librario, ut saepe alias. 13) C. *ſolo autτ ruſτico* | 16) Edd. ante H. *et aquaeductus* 19) C. *mulı· aequı.* 20) Edd. praeter meas *Elephanti*, C. *ſ* habet, non *ph*

24) C. *dominicc nob̶ adquirit̃·* Ita et infra (§§7.8.16.) ubique *dominium* pro *dominia* dedi: librarius *a* pro *ū* scripsit. Singularem numerum requirit etiam v. *adquiritur* Edd. praeter meam 3. omnes habent *dominia nobis adquiruntur*

28) C. *alienccτionıſ· ē· & rerū* edd. retinent *et*, quod eiciendum esse iam Cuiacius adnotavit.

---

§.28. (ed. Baiter. p.321.sq.) Isidor.Or.*9*.4.§45. — *praedia*] Vid. etiam Gai.*1*.120.sq. *2*.27. Fgm.Vat.§§259.47.50.51. Cic.pro Flacco c.32.§80. Tac.Ann.*1*.73. Scriptt.rei agr.ap.Goes.p.76, ed.Lachm. p.36.63. — *iura praed.*] Cf.Gai.*2*.17.29.sqq. Vid.Fgm.Vat. § 45. — *servi et quadr.*] Cf. Gai.citt. *1*.120. *2*.15.16. Vid.Vat.Fgm. cit. § 259. — *elefanti et cameli*] Cf.Gai.*2*.16.cit. Isidor.l.c.

§ 2. Vid.Varro de R.R. *2*.10.§4. Cic.Top.c.5.c.Boeth. Gai.*2*.65.

§ 3. Cf.Gai.*1*.119. *2*.22. Vid.Gai.*2*.29.sqq. 33.sq. 65. Gai.epit. *1*.6.§ 3. Horat.epp.*2*.2.ỷ.158. Boeth.l.c. Isidor.Or. *5*.25.§ 31. Tertullian.adv.Marcion.*2*.c.6.

§ 4. que test*ibus* praesent*ibus*. Mancipa|tio locum habet inter ciues Roma|nos et Latinos colonarios Lati|nosque Iunianos eosque peregin*os* | quibus commer*c*ium datum est.

§§5.6. Commer|*c*ium est emendi uendundique inuicem || ius. Res mobil*e*s non nisi praesentes | mancipari possunt, et non plures | quam quo*t* manu capi possunt; immo|bil*e*s autem etiam plures simul, et quae | diuersis locis sunt, mancipari pos|sunt. **25** 196b β

§ 7. Traditio propria est aliena|tio rerum nec mancipi. *h*arum rerum | domini*um* ipsa traditione adpraehendi|mus, scilicet si ex iusta causa tradi|tae sunt nobis.

§ 8. Usucapione domini*um* | adipiscimur tam manc*i*pi rerum, | quam nec manc*i*pi. usucapio est autem | dominii adeptio per continuationem | possessionis anni uel biennii: rerum | mobilium anni, inmobilium biennii. |

---

col.24.ỿ.30) C. *quinq: testes p̄lentes·* 32) C. *coloncriuſ* Edd. *colonarios* Cf. Gai. *1*.22.29. ubi *coloniar.* est, quod hoc quoque loco Schill. positum vult; sed in Dositheo etiam (ed. meae p.49. § 6.) de manumiss., quod ex vulgari loquendi usu explicandum esse videtur, *κολωναρίοις, colonariis,* legitur. 34.sq.) C. *cōmer|tium· emendi uendēndi* Edd. *Commercium est emendi vendendique* Col.25.ỿ.3) *quot* H. et edd. m.; C. *qđ* Cui. 1586. *quod* Cett. *quae.* Sed vide Wagneri Vergilium tom.*5*.p.428.num.7.
6.sqq.) Ita (*Traditio...adprehendimus*) codicem Til. habere testatur Cuiac. Obss. *17*.28. 8. et 10) C. et edd. omnes *dominia* cf. ad praecedentes versus 24. et 9.

---

§ 4. Cf. *1*.16 Vid. Boeth. l. c. „*nam iure civili*" et c.
§ 5. Cf. § 4. et *20*.13. Vid. Isidor. Or. *5*.25. § 35. Marcian. L. 1. § 2. D. quae res pignori vel hyp. *20*.3. § 6. Cf. Gai. *1*.121. Vid. Isidor. Or. *5*.25. § 30.
§ 7. Cf. § 2. Gai. *2*.19.20.65. Vid. § 40. I. de R. D. *2*.1.
§ 8. Cf. supra § 2. Boeth. ad Cic. Top. c.4. § 23. (ed. Bait. p.308.) Vid. Gai. *2*.42...44.54. Mod. L.3. D. de usurp. *41*.3. Isidor. Or. *5*.25.

In iure cessio quoque communis aliena|tio est et § 9. manc*i*pi rerum et nec manc*i*|pi. quae fit per tres personas, in iure ceden|t*i*s, uindicant*is*, addicent*is*: in iure | § 10. cedit dominus; uindicat is cui ced*i*tur; | addicit praetor. In iure cedi res etiam | incorporal*es* possunt, uelut usus | § 11. fructus et hereditas et tutela legi|tima libertae. Heredi- § 12. tas in iure ceditur | uel ante quam adeatur uel postea quam | adita fuerit: ante quam adeatur, in iure | cedi po- § 13. test ab herede legitim*o*; pos|tea quam adita est, tam a legitimo quam | ab eo qui testamento heres scriptus est. | si ante quam adeatur, hereditas in iu|re cessa sit, proinde § 14. heres fit cui cessa est | ac si ipse heres legitimus esset; quod | si postea *quam* adita fuerit, in iure ces|sa sit, is

---

col. 25. ṽ. 18) *quae*] Schill. prop. *eaque* 18. sq.) Savin. emend. H. et edd. meae; cum C. edd. cett. habent *cedentes, vindicantes, addicentes.* 20) C. *cedeτ* | 23. sq.) C. *legi|τima liberτae* Cuiacii nott. post., H. et edd. meae; Vulgo cum ed. pr. *legitima, at libertas,* Cui. 1586. per errorem operarum *et liberta.* 27) C. *poteſτ· Legiτime ab herede* Edd. princ. 1566. 1586. *legitime ab herede* Schult. Meerm. Cann. *a legitimo herede* In prioribus edd. cum H. dedi *legitimo ab herede*, sed L. in cod. ab initio fuisse probat *potest' legitimo' ab herede,* ut ductibus interpositis praepositioni iustus suus locus adsignaretur, itaque ex *o'* litteram *e* post *legitim* enatam esse. 31) C. *p inde* Cui. 1566. H. et edd. m. *proinde*: Ceteri *perinde*, ut Gai. *2*.35. cf. adnot. ad *2*.6. 32) C. *hac* 33) C. *poſτea cū* In cod. Tiliano Cuiacius Obss. *17*.28. ita esse scribit, *quod si postea, quam* et c. 34) C. *hiſ qui ceſſeτ*

---

§30. pr. I. de usu capionibus *2*.6. Cic. pro Caec. c. 19. Horat. epist. *2*.2. ṽ. 159. Plin. epist. *5*.1. § 10.

§§ 9. 10. Cf. supra § 2. Gai. *2*.24. 65. 22. Boeth. ad Cic. Top. c. 5. § 28. (ed. Baiter. p. 322.) § 11. Vid. Gai. *2*.14. 29...38. supra *11*.6...8. ibiq. citt. ll. Vat. Fgm. § 47. § 3. I. de usu fructu *2*.4. cum Theophil. ad h. l. Pomp. L. 66. D. de I. D. *23*.3. Paul. S. R. *3*.6. § 32.

§§ 12...15. Cf. Gai. *2*.34...37. *3*.85...87. cum ll. ibi citt.

qui cess*i*t permanet heres, et | ob id creditoribus defuncti manet || obligatus; debita uero pereunt, | id est debitores **26**
§ 15. defuncti liberantur|; res autem corporales, qu*as*i singulae | 197a *α*
in iure cess*ae* *es*s*e*nt, transeunt ad eum | cui cessa est hereditas.

§ 16. Adiudicatio|ne domini*um* nanciscimur per formu|lam familiae herciscundae, quae lo|cum habet inter *c*oheredes; et per for|mulam communi diuidundo, cui locus est | inter socios; et per formulam finium re|gundorum, quae est inter uicinos. nam | si iudex uni ex heredibus aut sociis | aut uicinis rem aliquam adiudica|uerit, statim illi adquiritur, siue man|cipi siue nec mancipi sit.

§ 17. Lege nobis | adquiritur uelut caducum uel erept*o*|rium ex lege Papia Pop*pa*ea, item lega|tum ex lege duodecim tabularum, siue manc*i*pi res sint siue nec manc*i*pi. |

§ 18. Adquiritur autem nobis etiam per eas personas |

---

col.26. ỷ.2.sq.) *liberantur; res*] H. et edd.m. suadente Erbio; alii: *liberantur.* § 15. *Res* et c. 3.sq.) Ballhorn-Rosen coni.; C. edd. *quoties...cesse (cessae) sunt.* Cf.Gai.*2*.35. Schult. coniecit *quamvis...cessae non sunt.* Huschkius: *quasi ei...essent.* Schillingius nobiscum facit. 8) C. *quoſ heredeſ.*

16.sq.) *ereptorium* H.et edd.m. probante etiam, postquam antea (*Bemerkk. über röm. Rechtsg.* 1829. 8°. p.313.) hanc scripturam reprobaverat, Schillingio, et nunc L. et Heimb. C. et Cui.1586. *eruptu|rium* sed Cuiacius (ad L.19.D.de iure fisci) in cod. Tiliano *ereptorium* fuisse adnotavit. Edd.princ. Cui.1566. Schult.Meerm. Cann. *ereptitium* Non bene coniecerunt alii *ereptum cui,* alii *caducum nuptorium*, vel *nuptiurientium*

---

§ 16. Cf. supra §2. Vid.Gai.*4*.42. §§4...7 I.de officio iudicis *4*.17. § 20. I.de actionibus *4*.6.

§ 17. Cf.supra §2. Vid.*1*.21. *16*.4. *17*.*22*.3. *24*.1.12.13. *25*.17. *28*.7.ibiq.citt.ll. Ulp. (lib.*2*. ad L.Iul.et P.) L.130.D.de V.S.*50*.16. — *legatum*] cf.*11*.14.

§§ 18.19. Cf.Gai.*2*.86.87.89.90.*3*.163. epit.*2*.1.§7. et paulo

quas in potestate, manu mancipioue | habemus. itaque si quid mancipio | acceperi*nt*, aut traditum eis sit, | uel stipulati fuerint, ad nos pertinet; | item si heredes insti- § 19.
tuti sint legatum|ue eis sit, et hereditatem, iussu nostro ad|euntes, nobis adquirunt, et legatum | ad nos pertinet.
Si seruus alterius in bo|nis, alterius ex iu*re* Quiritium sit, § 20.
ex om|nibus causis adquiri*t* ei cuius in bo|nis est. Is § 21.
qu*e*m bona fide possidemus, | siue liber siue alienus seruus sit, no|bis adquirit ex duabus causis tantum, | id est quod ex re nostra et quod ex operis | suis adquirit: extra has autem causas | aut si*bi* adquirit, si liber sit, aut do-
27 mi|no, si alienus seruus sit. eadem sunt || et in eo seruo,
197aβ in quo tantum usum | fructum habemus. | ***

XX. TIT. DE TESTAMENTIS. |

Testamentum est ment*is* nostrae ius|ta conte*sta*tio, § 1.

---

col.26.ỳ.22) *si quid* H. et edd.m.; C. et cett.edd. *siquidem* Bondam (Var.lect.p.276.) perperam voluit *siquid em̄* (etiam). nam *ēm̄* foret *enim*, non *etiam*. Canneg. frustra coniecit *si quid eius modi* 30) H. et edd.m.; C.et edd. *adquirer* 31) C. *Iſ quēē* 34) *operis* Char.Meerm.H. et edd.meae prob.Schill.; C. *operib:* et ita ceteri editi *operibus* 36) C. *autſiadquirit·*

Col.27. ỳ.5) C. *contentio* et paulo post *ſollempniter*, a qua scriptura non iure recedunt editi.

---

infra *20*.5. L.10.pr.§1.D.de A.R.D.*41*.1. Pr.§ 3. I. per quas pers. nobis adquir.*2*.9. Pr. I. per quas personas nobis obligatio adquiritur *3*.28 [29]. **§ 20.** Gai.*2*.88. cf.*1*.54.*3*.166. et supra *1*.16.ibiq.citt.ll. **§ 21.** Cf.Gai.*2*.92.91.*3*.164.sq. et epit.l.c. Vid.cit.L.10. §§ 3.sqq.D.*41*.1. § 4.I.tit.cit.*2*.9. et §§ 1.2. I.per q. p. nob.obl. adq.*3*.28. Paul.L.1.§ 6. Pap.L.49.pr.D. de A.v.A.P.*41*.2. Ulp.LL.21.22. et passim D. de usu fructu 7.1. et Dig.de A.R.D.*41*.1. item Ulp.L.1.§8.D.de quaestionibus *48*.18.

TIT. XX. § 1. Cf.infra §9. Serv.Sulpic.ap.Gell.N.A.*6*.12. Theo-

in id sollempniter | fact*a*, ut post mortem nostram ualeat.|

§ 2. Testamentorum genera fuerunt | tria, unum quod calatis comiti*i*s, al|terum quod in procinctu, tertium | quod per *a*es *e*t libram appellatum est. his | duobus testamentis abolitis hodie | solum in usu est quod per *a*es *e*t libram fit, | id est per mancipationem imagina|riam. in quo testamento libr*i*pen|s ad*h*ibetur, et familiae emptor, et | non minus qnam quinque testes, cum | quibus testamenti factio est.

§ 3. Qui in | potestate testatoris est aut fami|liae emptoris, test*i*s *aut* libr*i*pen|s adhibéri non potest,

---

col.27.ý.6) *facta* H. et edd. m.; sed C. et cett. edd. *factum* 10.et 12) C. *qd phefit librā* (s. *librecm*) et ita etiam seq. ý.7. 10) C. *hif*; edd. omnes praeter meas *illis*, cum tamen constet pronomen *hic*, cum de pluribus sermo est, interdum ad remotius nomen, *ille* ad proximum referri. Neque Gai.*2*.103. ut codicem Vaticanum nulla necessitate coactus deseram me movere potest. L. neque *his* neque *illis* probari posse censet; ipse proposuit *Ex his* quod recte h. l. poni posse negaverim. Sic statuo: ante *his* breves duorum antiquiorum generum definitiones exciderunt Ulpianusque ipse ordinarium pronominis usum fecerat. Huschk. litteris nuper ad me datis verba *est.his* ex compendiis his *ēs'ILLIS* i. e. *est sed illis* facta atque hoc reponendum esse significavit. equidem vero codicem Vaticani parentem ita siglis plenum fuisse non puto. 14.sq.) C. *librae pen'fa debet*. Cui.1586. *libraepens adhibetur.* 19.sq.) C. *teltef adlibrae pen'fa adhiberē* Edd.

---

phil. ad pr.I.de test. ord.*2*.10. Vid.Mod.L. 1.D.qui test.*28*.1. Lactant.Inst.div. *4*.20. Isidor.Or.*5*.24. § 2. § 2. Cf.Gai.*2*. 101.sqq. § 1. I. de test. ord.*2*.10.c.Theoph. Vid. Gell.N.A. *15*.27. Plutarch. in Coriol.c.9. et De sera num. vind. (ed.Reisk. *8*.p.174.sq.) Fest. v.*Procincta* et ex eo Paul.Diac.v.*Endo procinctu*. Serv. ad Aen.7. 612. Sabid. in Vergil. Interpp. ed.Mai.Mediol.1818.p.67.sq. (Blum. Iter Ital.*1*.p.263.) Cic.de N.D.*2*.3.§9. Isidor.Or.*10*.§218. item Paul. Diac. vv.*Calatores, Procalare.* Dionys.Hal.*2*.8. Philoxeni Gloss. vv. *Calata comitia, Procinctum.* § 3. Cf.Gai.*2*.105.107. Vid. §9.I.de test.ord.*2*.10. Ulp.L.20.pr.§§1...3.D.h.t.*28*.1. Lic.Ruf.L.6. Paul.L.9.D. de testib.*22*.5. Val.et Gall.L.3. Diocl.et Max.L.6.C.eod.

quoniam fa|miliae mancipatio inter testa|torem et familiae
emptor*em* fit, et ob | id domestici testes adhibendi non |
sunt. Filio famili*am* emente pater | eius test*is* esse non § 4.
potest. Ex duobus | fratribus qui in e*ius*dem patris po- § 5.
tes|tate sunt, alter familiae emptor, | alter test*is* esse non
potest, quoniam quod | unus ex his mancipio acc*i*pit, ad|-
quirit patri, cui filius suus test*is* | esse non debet. Pater § 6.
et [*filius*] qui in po|testate eius est, *item* duo fra|tres qui
in eius*dem* patris potestate sunt, | testes utrique, uel alter
test*is*, alter | libr*i*pens fieri possunt, alio fa|mili*am* emente;
quoniam nihil nocet | ex una dom*o* plures testes alie|no
28 negotio adhiberi. Mutus, || surdus, furiosus, pupillus, fe- § 7.
197bα

---

princ. et Cui. 1566. 1586. *testis ad librae pensa adhiberi*
22) *emptorem*] C. *empτιο* 24) C. *filio fcεmιliae menτe* edd. *filiofamiliae emente* Schillingius Schultingii et Io. Cannegieteri coni., quam recepimus, comprobavit; sed malim, quod H. indicavit, *filio familiae familiam emente* 26) Cum cett. edd. (praeter meas et Cui. 1586. quae *eodem* sed in marg. *eiusdem* habet) H. *eadem*, in annot. tamen comprobans *eiusdem;* C. *eodē* (pro *ei'dē*) 29) C. *mcεcncιpιū accepιτ* et ita edd. princ. Cui. 1566. 1586. Schult. Meerm. Canneg. *mancipium* 31) *filius* quod C. et edd. omitt., inserui, ut voluit etiam Schill. Cf. cit. L. 17. D. Ed. princ. et Cui. 1566. habent *Pariter et qui in potestate eius est constitutus,* | *Duo* et c. 32) *item* Schilling. coni. Cf. cit. L. 17. D. et supra ad col. ỳ. 25. sq. C. *ιnſτιτuτuſ·* Edd. *constitutus* 33) C. *eiuſ* 35) C. *libre penſ* et tum *famılιae mente* Cui. 1586. *libripēs* 37) C. et C. 1586. *domu,* quod L. defendit, neque ipse ad Florentinam scripturam L. 17. D. de testibus emendare ausim, nisi cod. Vat *u* pro *o* exhibere fere solitus esset. cf. *3*. 5. not. et praef. nostr. ed. 1.

---

§ 4. Cf. Gai. *2*. 106. Vid. § 10. I. tit. cit. Paul. L. 9. D. de testib. *22*. 5. et cit. L. 20. § 2. D. h. t. *28*. 1. § 5. Cf. Gai. cit. § 106. et supra *19*. §§ 18. 19. ibiq. citt. ll. § 6. Ulp. L. 17. D. de testibus *22*. 5. cui inscribitur VLPIANVS LIB. SING. REGVLARVM. § 8. I. tit. cit. *2*. 10. Cf. Ulp. L. 22. pr. D. h. t. *28*. 1. § 7. Cf. § 6. I. tit. cit. *2*. 10. Vid. cit. L. 20. §§ 4. 6. D. h. t. *28*. 1. Laelius (s. C. Aelius?) ap. Priscian. Inst.

mina | neque familiae emptor esse, neque tes|t*i*s libr*i*-
§ 8. pensue fieri potest. Lati|nus Iunianus et familiae emptor | et test*i*s et libr*i*pens fieri potest, | quoniam cum eo testamenti factio est.

§ 9. In testa|mento quod per *a*es *e*t libram fit, duae res | aguntur, familiae mancipatio et | nuncupatio testamenti. nuncu|patur testamentum in hunc modum: | tabulas testamenti test*at*or tenens | ita dicit HAEC VT IN HIS TABVLIS CERIS|VE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, | ITA TESTOR; ITAQVE VOS QV*I*RITES TESTI|MONIVM PRAEBITOTE. quae nuncupatio | et testatio uocatur.

§ 10. Filius fami|liae testamentum facere non potest, | quoniam nihil suum habet, ut testari | de eo possit. sed diuus Augustus | [Marcus] constituit, ut filius fami|liae miles

---

Col.28.ỽ.3) C. et Cui.1586.*libraepensue* et ita ỽ.5. *libraepens*
11) C. *τeſτor* 12) Post alios Schult. Meerm. Canneg. ***HAEC VTI*** 12.sq.) Schill. vult CERISQVE 15) C. *p̃bιτoτe* Edd. *praebitote* Cui. coni. H. et edd. meae 1. et 2. recep. probb. Schill. et Bachofen (*Abhh.* p.255.) *PERHIBETOTE* Cf. Gai. l. c. ubi cod. Veron. *p̄hibitote* habet. Vid. Lachmann. in *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft* tom.9. p.202.
20) E. Heimbachius *Imus*, i. e. *primus*, legendum esse proposuit, quod Schill. comprobat, qui *mandatis* ipse legi posse antea suspicatus fuerat. Galvani coniecturam *Magnus* recte cum aliis reppulit Schult.; Herm. Cannegieterus litterarum compendio MLS (= militibus) scriptum fuisse coniectavit. Mihi *militibus concessit* pro isto *Marcus constituit* legendum esse videtur. Cf. locc.

---

gramm. *8*.4. (ed. Putsch. p.792. ed. Krehl. I. p.369.). Vid. etiam Ulp. L.2. D. de R. I. *50*.17. § 8. Cf. supra *11*.16. et infra h. t. § 14. et *22*.3. cum 1. Vid. Gai. *3*.72. § 9. Cf. supra § 2. ibiq. citt. ll. et Gai. *2*.104.149. Paul. S. R. *3*.4[A]. § 4. Isidor. Or. *5*.24. § 12. Appulei. Metamorph. *2*.36. (p.149. ed. Oudend.)
§ 10. Vid *23*.10. pr. I. quib. non est perm. *12*.12. c. Theoph. Ulp. L.1. pr. D. de test. mil. *29*.1. Gai. epit. *2*.2. § 1. Vid. etiam L.6. pr. L.16. pr. L.19. D. h. t. *28*.1. Iustinian. L.11. C. qui testam. *6*.22.

de eo peculio quod in cas|tris adquisiuit, testamentum face|re possit. Qui de statu suo incer|tus est fact*us* § 11.
quod patre peregre | mortuo ignorat se sui iuris esse, | testamentum facere non potest. | Inpub*e*s, licet sui iuris § 12.

---

citt. Fort. non nulla ad antiquius de test. mil. ius pertinentia inter utrumque nomen excidisse suspicatur Mommsenus; Scheurlio *Marcus* genuinum nomen esse videtur: Ulpianum hunc librum Reg. composuisse, cum iuvenis esset nondumque compertum habuisset idem quod Marcus mandatis suis expressisset, ab anterioribus etiam principibus constitutum esse. Quae utrum sibi placeant nec ne, videant alii, mihi valde displicent: *divus* Ulpiano *22.* § 34. est Marcus. 23.sq.) C. *incer|τuſ· ē· facτo* [non *factio* ut H. dedit] (ut fere *o* pro *us* ponere solitus est librarius) *qđ* Ex Marezollii coni. H. effecit *incertus est*, (*fac ita*), *quod* ceteri *incertus est* (*facito*, *quod* et c.) quam scripturam Schill. comprobat; Heimbach. voluit quod Huschk. comprobat *fac* ideo *quod* Ipse iam in ed. 1. scripseram *incertus est factus*, *quod* in altera *inc. est*, *forte quod* quam scripturam Puchtae etiam placere Hugo (ed. 5.) testis est. Sed errant qui quod etiam nunc dedi, falsum esse putant, quoniam proposita de statu incertitudinis species non unica esset: immo est unica, si recte quod Ulpianus vult accipitur, qui de ea incertitudine loquitur, quae non statim post testamentum ordinatum tolli possit, itaque testatorem certam legem testamento suo dicere non sinat, ut pote incertum utrum filius an pater familias sit: pater, dum filius testatur, apud hostes (pereger) est [cf. *17.*1.i.f.]: itaque nemo hominum statim post conditum testamentum, si tum testator decederet, definire posset, utrum idem sui iuris an potestati subiectus decessisset. neque prodest testa-

---

§ 11. Cf. Paul. et Ulp. LL. 14. 15. D. h. t. *28.*1. cum L. 12. i. f. eod. Marcell. L. 9. D. de iure codicill. *29.*7. Ulp. L. 6. § 8. D. de iniusto *28.*3. supra *10.* § 4. et L. 2. § 3. D. unde legitimi *38.*7. et L. 1. pr. D. de leg. III. *32.* L. 11. §§ 1. 2. D. de test. mil. *29.*1. cf. etiam Paul. L. 31. D. de lib. et postum. *28.*2. Gai. L. 32. § 1. D. de her. inst. *28.*5. Pap. L. 15. D. de suis *38.*16. Tryph. L. 12. §§ 1. 5. D. de captiv. *49.*15. **§ 12.** Cf. Gai. *2.* 112. sq. epit. *2.*2. § 2. § 1. I. quib. non est perm. *2.*12. Vid. Paul. S. R. *3.*4[A]. § 1. Ulp. L. 5. D. h. t. *28.*1. Pomp. L. 16. pr. eod. Diocl. et Max. L. 4. C. qui test. *6.*22.

sit, facere | testamentum non potest, quoniam non|dum
§ 13. plenum iudicium animi habet. | Mutus, surdus, furiosus,
itemque prodi|gus cui lege *bonis* interdictum est, | testamentum facere non possunt: | mutus, quoniam uerba nuncupationis | loqui non potest; surdus, quoniam uer|ba familiae emptor*is* exaudire || non potest; furiosus, quoniam **29**
mentem | non habet, ut testari de ea re pos|sit; prodigus, 197bβ
quoniam commer*cio* illi inter|dictum est, et ob id famili*am*
§ 14. mancipa|re non potest. Latinus Iunianus, | item is qui

mento quod pater post ordinatum a filio testamentum decessisse probatur. Ut de legatis Catoniana regula habet, ita de testamentis dicendum est, quod, si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id testamentum, quandocumque decesserit, non valere. — Pro *peregre* in cod. Aured. est *peregri*
col. 28. ℣. 27. sq.) Edd. praeter H. et m. omnes minus recte *testamentum facere* 31) C. *nōt* Col. 29. ℣. 2) C. et pleraeque fere omnes edd. *de ea re* H. et edd. meae priores *de sua re* Schill. aut *testari eam possit* legendum, aut totum additamentum tamquam a librario quopiam profectum eiciendum esse putat, in qua re me non habebit adsentientem. Zur-Neddenius coniecit verbum *re* eiciendum esse, ut pronomen *ea* ad *mentem* referatur. Lachmanno *de ea ore*, ut ed. 3. dedimus, scriptum fuisse certum videtur vel propter ea quae de muto surdoque idem locus habet, et quod aperte haec § 13. ad solam nuncupativi testamenti formam respiceret. Refragantur tamen Heimbach. et Momms.; nec inmerito: furiosus non solum per nuncupationem, sed omnino testari non potest: Ulpianus testamentum mentis testationem esse definit (§ 1.); itaque qui mentem nullam habet, neque *de ea* cum effectu, i. e. *re*, testari potest. hoc enim modo verba *de ea re* malim interpretari quam familiam mancipandam iisdem significatam accipere, quod quidem totius loci structura vetare videtur. 3) C. *cōmertiū* H. ex Marez. coni. *commercio*, quod nunc sequor, cum fere promiscuo *ū* pro *o* ponatur in cod. Vat.

§ 13. Vid. §§ 3.2. I. tit. cit. *2*.12. LL. 2. 6. § 1. LL. 7. 16...18. D. h. t. *28*. 1. Paul. S. R. *3*. 4[A.] § 6. sqq. 12. Gai. epit. *2*. 2. § 3. Vid. etiam supra *12*. 2. 3. item h. t. § 7. Iustinian. LL. 9. 10. C. qui testamenta facere possunt vel non *6*. 22. **§ 14.** Cf. supra § 8. *11*. 16. et vid. *1*. 10. sqq.

dediticiorum numero est, | testamentum facere non potest: La|tinus quidem quoniam nominatim lege Iu|nia § 14.
prohibitus est; is autem qui deditici|orum numer*o* est, quoniam nec quasi ciu*is* | Romanus testari potest, cum sit peregrinus, nec quasi peregrinus, quoniam | nullius cert*ae* ciuitatis ciu*is est,* ut | *secundum* leg*e*s ciuitatis suae teste|tur. Feminae post duodecimum annum | *a*etatis te- § 15.
stamenta facere possunt, | tutore auctore, donec in tutela s*u*nt. | Seruus publicus p*opuli* R*om*ani part*is* | dimidia*e* § 16.
testamenti faciendi ha|b*e*t ius. |

---

col.29. ɏ.13) C. *ſcienſ* et ita edd. praeter H. et meas, quae Cui. coni. *civis est,* etiam Schult. probatam, receperunt. 14) Bl. vocem *adversus,* quam cum cod. edd. omnes habent, ex male resoluta sigla s̄dū sive ꝗ·*dū* (i. e. *secundum),* ac si scriptum esset *adū*, enatam esse vidit. Cf. Lachmann. l. c. 17) *sunt* Marez. emend. H. et edd. meae: C. et edd. *sint* 18) *populi Rom.*] Cui. coni. H. et edd. meae; C. *p̄τoꝛiani* (pro *p. romani*) *parτeſ* Ed. princ. et Cui. 1566. *Praetorisue parte* Cui. 1586. *Praetoriani parte,* et ita, sola incisione omissa, etiam Schult. Meerm. Canneg. habent. Cf. ad *24.* § 28. Cuiac. Obss. *17.*28. „.. non est scriptum *servus publicus praetorisue*, sed: *servus publicus praetoriani*, ut tit. *24.*28. *sub imperio praetoriani*, quae scriptura manifestius utroque loco exigit, ut emendemus *populi Romani*, ut L. 26. D. ad SC. Trebell." 18. sq.) H. nunc sequor. C. *parτeſ*| *dimidic̄c* Alii *parte dimidia.* Schillingium secutus olim dedi: [*ex*] parte dimidia Sed etiam nunc hoc comma morbo suo laborat. 19. sq.) C. *ha|biτuſ*

7.4. *17.*1. *19.*4. *22.*2. ibiq. citt. ll. impr. Gai. § 4. I. de bon. libert. *3.* 7[8]. Marcian. L. 17. § 1. D. de poen. *48.*19. — *cum sit peregrinus*] Vid. Gai. L. 8. § 1. D. de testam. *28.*1. § 15. Cf. Gai. *2.*113.118. et supra *11.*27. ibiq. citt. ll. Vid. Ulp. L. 5. D. h. t. *28.*1. Paul. S. R. *3.*4[A.] § 1. § 16. Vid. Plin. Ep. *8.*16. Contra faciunt LL. 16. 19. 20. § 7. D. h. t. *28.*1. L. 7. D. ad L. Corn. *48.*10. et loci ad *5.* § 5. citt.; neque Cuiacius ad h. Ulp. loc., neque P. Faber Semestr. *2.*c. 24., neque P. Pithoeus ad Collat. tit. 5., neque Ferd. de Retes Miscell. *1.* 22. sq. (Meerman. Thes. *6.*p. 72.) ex aliis veterum auctorum locis hoc Ulpiani dictum, si re quidem vera Ulpiani est, probare potue-

XXI. TIT. QVEM AD MODVM HERES | INSTITVI DEBEAT. |

Heres institui recte potest his uerbis | TITIVS HERES ESTO, TITIVS HERES SIT, | TITIVM HEREDEM ESSE IVBEO; illa autem | institutio HEREDEM INSTITVO, HEREDEM | FACIO plerisque inprobata est. |

XXII. TIT. QVI HEREDES INSTI|TVI POSSVNT. |

§ 1. Heredes institui possunt qui testa|menti factionem
§ 2. cum testatore habent. | Dediticiorum numero heres institui | non potest, quia peregrinus est, cum | quo testa-
§ 3. menti factio non est. [*Latinus Iunianus*] si qui|dem mortis testatoris tempore uel in||tra diem cretionis ciuis **30**
Romanus | sit, heres esse potest; quod si Latinus | man- 198a*α*
serit, lege Iunia capere here|ditatem prohibetur. idem

---

col.29.ỷ.20...23) Bis hanc rubricam codex exhibet.
29) H. *POSSINT.* 34) Ex Cui. not. omnes recentiores edd. hoc supplementum receperunt. Ed. princ. Cui.1566.1586.: *est. Cum quo...non est, si quidem* Momms. prop.: [*Latinum Iunianum heredem instituere omnino licet et*] si quidem *etr.*

---

runt. Leo philosophus Nov.*38.* imperatoris servos rerum suarum veros dominos fecit.— Vid. etiam Pap.L.3.D.de mmiss. quae servis ad universitatem pertinentibus imponuntur *40*.3.

TIT.XXI. Cf.Gai.*2*.117. et supra *2*.7. Vid.Ulp.L.1.§§3.5.sqq.D. de heredib. instituend. *28*.5. Constantin.L.15. C. de testamentis et quem ad modum testamenta ordinentur *6*.23.

TIT.XXII. § 1. Vid.*16*.1. „*libera inter eos tti f. est.*" infra § 9. Pomp.L.16.D.qui test.*28*.1. Iav.L.7.D. pro legato *41*.8. §24. I. de legat.*2*.20. § 2. Cf.Gai.*2*.110. Vid.eund.*2*.218.i.f. et L.7.§3.D.de interd. et releg.*48*.22. item supra *10*.3. *20*.14. T.Ael. Ant.L.1.C.de her. inst.*6*.24. § 3. Cf.Gai.*1*.23.sq. *2*.110.sq. 144.275.286. infra §8. et supra *17*.1. *20*.14. *25*.7. Isidor.Or.*9*.4. §51. et Iustinian. L.un. pr.i.f. § 8. C. de Latina libertate tollenda 7.6. — *cretionis*] Vid.infra §§25.sqq.

iuris est in perso|na *cael*i*bis* propter legem Iulia*m*. In- § 4.
cer|ta persona heres institui non potest, | uelut hoc modo
QVISQVIS PRIMV*S* | AD FVNVS MEVM VENERIT, HERES ESTO; | quo-
niam certum consilium debet esse testan|tis. Nec muni- § 5.
cipia, nec municip*es* | heredes instit*u*i possunt, quoniam
incer|tum corpus est, *et* neque cernere uniuer|si, neque
pro h*e*rede *g*erere | possunt, ut heredes fiant: senatus |
consult*o* tamen concessum est, ut a li|bertis suis heredes
institui possint. | sed fidei commissa hereditas munici|pi-
bus restitui pot*e*st; denique hoc se|natus consulto pro-
spectum est. | Deos heredes instituere non possumus | § 6.

---

col.30.ỷ.7) *primum* C. H. et edd.m.1.2.; ceteri recte ut Ulp.L.10.pr. D. de reb.dub.*34*.5. 12...14) C. *Uτneq: cernere uniuer|ſi· neq: ꝑhire*[illegible]*deherede cernere* | *poſſunτ· uτ* Cui.coni.H.: *ut...possint.* Edd.princ.Cui.1566.1586. *ut...pro libito de herede cernere possunt,* et ita Schult.Meerm.Canneg., nisi quod *possint* exhibent. 14.sq.) C. *ſenaτuſ* | *conſulτu* quod L. defendit; sed in hoc Ulpiano frustra, cum litteris *ū* et *o* fere promiscue usus sit librarius. 17) Cramerus (*Ztschr. f. gesch. R. W.* vol.I. p.295.sq.) vult *sed et* Recte: de duobus SCtis hic sermo est. 18) H. et edd. m. *deque*

---

§ 4. Cf.Gai.*2*.287. et infra *24*.18.ibiq.citt.ll. § 5. Cf.Plin. Ep.*5*.7. Ulp.L.un.pr.§ 1.D. de libertis universitatium *38*.3. Paul. L.26. Iul.L.27.pr.D. ad SC.Trebell.*36*.1. Vid.*24*.28. cum *25*.6. et ad Tac.Ann.*4*.43.i.f. Strabon.*4*. p.179. (ed. Almelov. p.271.) et de novo iure vid.Leon.L.12.C.de her. inst.*6*.24. §27.I.de legat.*2*.20. — *neque...possunt*] Vid.LL.1.i.f.2.D.de adq. poss.*41*.2.

§ 6. Cf.Dio Cass.*55*.2.i.f. *79*.12. Vid.Scaev.L.38.§6.D. de legat. III. *32*.etiam Caes.de B.G.*6*.17. Pausan.Achaic.7.26.sq.et Appulei.*6*.init. Iuliani imp.orat.*4*. in regem Solem. Amm.Marc.*22*.13.3. Trebell. Poll. in Celso. (30 tyr. c.28.) Tertullian. apologet. c.12.23. Salvian. de gub.dei *8*.c.2. item Marcian.Cap.*8*.pr. Auctor de praedict.*3*. 38. n.5.ap.Morcell.Afric.Christian. ad a.399. (tom.*2*.p.344. et tom.*3*. p.101.) [Vid.Laur.Pignor. post Lotichii Petronium. Ff. ad M.a.1629. 4°. editum p.248.sqq.]

praeter eos quos senatus consulto cons|titutionibusu*e* principum instituere concessum est, sicuti Iouem T*a*r-peium, | Apoll*i*nem Did*y*m*a*eum, sicuti Mar|tem in Gallia, Mineruam Ili|ensem, Herculem Gaditanum, Dia|nam Efesiam, Matrem deorum Sip*y*len|s*e*m quae Sm*y*rn*ae* colitur, et C*ae*|lestem Salinensem Carthaginis. |

§ 7. Seruos hered*e*s instituere possumus, | nostros cum libertate, alienos sine | libertate, commun*e*s cum libertate| uel sine libertate. | **§ 8.** Eum seruum qui tantum in bonis noster | est, nec cum libertate heredem instituere || possu- **31** 198aβ

col.30.ÿ.21.sq.) C. *conſ|τιτuτιonιb:* (pro *constitutionib: ue*) Edd. *constitutionibus* 23.sq.) C. *Sιcuτι ιouem· Terpeium.* | *apollenem· Dιdιmeum· Sιcuτι mar* | 24) Pro *siculi* Huschk. ex inscr.Lugd.ap.Gruter.*58*.5.prop.*Sesomonem* Sed quid tum de v.*sicuti* proxime superioris versus statuamus ? 25.sq.) Turnebus (Advers.7.21.) et Cui.1586. ad marg.restit., Meerm.H.et edd.m.; C. *mιneruccm· mιlι|enſem·* Ed.princ. et Cui.1566.*Minervam Meliensem,* Cui. 1586.Schult. et Canneg.*Min.Miliensem* Nimis impatiens Momms. nobis videtur, qui huius deorum recensus formam ferri non posse putat.
27) Edd. *Ephesiam* 27.sq.) C. *ſιpelen|ſιm·* Ed.princ.Cui. 1566. *Cybelem eam* Cui.1586. *Sipelensim,* sed in marg.*Cybelem;* edd. quoque Schult.Meerm.Canneg.H. habent *Sipelensim.* Marsham. sequor. Cf.Schult.et Lachm. ad h. l. 28) C. *quae hẏſmιrne* Cui.1586. *quae Hysmirne,* sed in marg. *Smyrnae* 28.sq.) *Coelestum* ed. princ. et Cui.1566. Meerm.*Coelestem* (alias *Coelestum*) 29) Ita C. et edd. Lachm. vult *Sidonensem Carthagini,* i.e. Sidoniam, ut *Sipylensis* pro *Sipylene,* a Sipylo monte nomen gerente; quod quamvis mihi arrideat, tamen in contextum recipere non ausim. Cf.P.Fabri Semestr.*3*.c.4. et 2.1. Fort.*Selenen Carthaginensem:* cf. Spartian. in Caracall.c.6.sq. Capitolin.Macrin.c.3. Sed coniectaverit alius *Selinensem* pro *Selinuntiam* sive *Selinusiam:* cf. Strabon. Geogr.*10*.1.p.445. (ed.Almelov.p.683.), sive *Samiensem*. cf.Appul.l.c.
30) C. *ſeruoſ heredιſ ιnſτιτuhere poſſum*⁹ | 34) Possis *nostris* 35) C. *cūlιberτατē*

§ 7. Cf.Gai.*2*.185.sqq. et infra § 12. Vid.pr.I.h.t.*2*.14. L.3.pr. L.49. pr.D.h.t.*28*.5. — *nostros cum lib.*] Vid. ius novum: pr.I.cit. Iustinian. L.5.pr.C.de necess. serv.her.*6*.27. — *alienos sine lib.*] Vid. Paul.S.R.*3*.4b. § 7. § 8. Cf. supra § 3. et *1*.16. ibiq.citt.ll.

mus, quia Latinitatem conse|quitur, quod non proficit ad
heredita|tem capiendam. Alienos seruos | heredes insti- § 9.
tuere possumus eos | tantum, quorum cum dominis testa-|
menti factionem habemus. Commu|nis seruus cum liber- § 10.
tate recte | quidem heres instituitur quasi pro|prius pro
parte nostra; sine libertate | autem quasi alienus propter
socii par|tem. Proprius seruus cum libertate | heres in- § 11.
stitutus si quidem in eadem | causa permanserit, ex testa-
mento | liber et heres fit, id est necessarius; | quod si ab § 12.
ipso testatore uiuente ma|nu missus uel alienatus sit, suo |
arbitrio uel iussu emptoris hereditatem adire potest. sed
si sine | libertate sit institutus, omnino | non consistit in-
stitutio. Alienus | seruus heres institutus si quidem | in § 13.
ea causa permanserit, iussu do|mini debet hereditatem
adire; | quod si uiuo testatore manu missus | aut alienatus
a domino fuerit, aut | suo arbitrio aut iussu emptoris |
poterit adire hereditatem.

Sui he|redes instituendi sunt uel exhe|redandi. sui § 14.

Col.31.ỷ.5) C. *τcmen* (ex permutatione siglae) H. et ed. mea 1. *tantum* reliquae edd. *tamen* 14) C. *neceſſcrıſ* litteris *u* et *ſ* coniunctis, ut saepe habet. 20) C. *con ſċſτıτ* Ed. princ. Cui. 1566. Schult. Meerm. Cann. *constat* 22) Malim *eadem* ut § 11. C. *pmcnſerıτ;* non *pmanserit*, ut Hugonis apogr. dedit.

---

§ 9. Cf. Gai. L.31.pr. Paul. L.52.D.h.t.*28*.5. Vid. h.t. § 1. cum § 13.
§ 10. Vid. supra § 7. et *1*.18. L.6. § 3. ... L.8. D.h.t.*28*.5.
§ 11. Gai.*2*.188. cit. § 1. Inst.*2*.14.init. § 12. Cf. Gai.*2*.187. et cit. § 1. Inst. Vid. L.9. § 16. L.38 § 2. L.50.pr. L.51. § 1. D.h.t.*28*.5. — *sed si sine* et c.] cf. supra § 7. ibiq. citt. ll.
§ 13. Cf. Gai.*2*.189. et cit. § 1. I. de heredibus instituendis *2*.14.
§ 14. Vid. ad § 16. citt. ll. et *23*.2.3. *26*.1. et Gai.*2*.138.sqq.156. 159. § 2. I. de her. qual. *2*.19. Gai. epit. *2*.5. §§ 3.6. — *in manu*] Vid. Serv. ad Aen. 7. ỷ.423.sq.

autem heredes sunt li|beri quos in potestate habemus, |
tam naturales quam adoptiui; | item uxor quae in manu
est, et nurus | quae in manu est fili quem in po|testate
§ 15. habemus. Postumi quoque | liberi, id est qui in utero
sunt, || si tales sunt, ut nati in potestate nostra | futuri **32**
§ 16. sint, suorum heredum numer*o* | sunt. Ex suis heredi- 198b*α*
bus filius quidem | neque heres institutus, neque nomina-
ti*m* [quo] exheredatus, non patitur uale|re testamentum.
§ 17. reliquae uero perso|nae liberorum, uelut filia, nepos, |
nept*i*s, si praeteritae sint, ualet testa|mentum; scriptis
heredibus adcrescunt, | suis quidem heredibus in partem
§ 18. uiri|lem, extraneis autem in partem dimi|diam. Postumi

---

col.31.ẏ.33) C. *fili quoē* Edd. *filii* cf.col.8.ẏ.31., col.12.ẏ.33. et col.13.ẏ.5. Col.32.ẏ.4.sq.) C. sec.H. *nominati* | *quo exh.* meum apogr. habet *nomınccq* [pro *ατj̄*] | *quo exh.* Ed.princ.Cui. Schult.Meerm.Canneg. omitt. *quo;* H. *quo* ex praecedentis versus *neq:* in hunc versum decidisse putavit; mihi proxime vicina verba erroris occasionem dedisse videntur. Momms. *nominatī tīo exh.* quod non receperim: hic vocabuli ordo displicet, item quod statim sequitur *testamentum;* praeterea non ita facilis sum, ut codicem ex quo Vaticanus oritur, ita plenum siglarum fuisse concedam. 9) Malim *scriptisque,* quamvis similis loquendi forma ap.Gai.*2*.124.offendat. sed nihil muto. Cui. in notis voluit *sed scriptis* et sic Huschkius quoque.

---

§ 15. Cf. (Gai.*3*.4.=) § 2.i.f.I.de her q.ab int.*3*.1. Gai.epit.*2*.8.pr. Vid.h.t.§§14.16.18.19.21.22. Gai. (*2*.130.sqq.) epit.*2*.3.§2. item §2. I. de exh. lib.*2*.13. = Gai.L.13. D. de iniusto *28*.3. Scaev.L.29. D.de lib. et postumis *28*.2. Varro ap. Gell. N.A.*3*.16. Paul.S.R.*3*.4b. §§ 9.10. et passim Cod. de postum.heredib.*6*.29.

§ 16. Cf. Gai.*2*.123. Pr. I.de exh. lib.*2*.13. Vid.Gai.epit.*2*.3.pr. Paul. LL.7.25.pr.31. Gai.L.30.D. tit. cit. *28*.2. Pap.L.17.D. de iniusto *28*.3. § 17. Gai.*2*.124. Vid.Gai.epit.*2*.3.§1. pr. Inst.cit.i.f. cum Theophilo, Paul.S.R.*3*.4b.§8. Lex Rom.Burg.tit. *45*. (*44*. ed.Schult.) Iustinian.L.4.C. de liberis praet.*6*.28. et §5.I. tit.cit.*2*.13. § 18. *23*.2. Cf.Gai. (*2*.130.sqq.) epit. cit.

quoque liberi cuius|cumque sexus omissi quod ualuit testa|- mentum, agn*a*tione rumpunt. Eos qui | in utero sunt, si nati sui heredes no|bis futuri sunt, possumus institu|ere heredes: si quidem post mortem | nostram nascantur, ex iure ciuili; si | uero uiuentibus nobis, ex lege Iu*n*ia. | § 19.

Filius qui in potestate est si non in|stituatur heres, nominatim exhe|redari debet; reliqui sui heredes | utriusque sexus aut nominatim | aut inter ceteros. § 20. Postumus filius | nominatim exheredandus est; fi|lia postuma ceter*ae*que postumae | feminae uel nominatim uel inter | ceteros; dum modo inter ceteros ex|heredatis aliquid leg*e*tur. § 21. Nepotes | et pronepotes ceterique masculi | postumi praeter filium uel nomina|tim uel inter ceteros cum adiectio|ne l*e*gati sunt exheredandi; sed | t*u*tius est tamen nominatim eos ex|heredari; et id obseruatur magis. || § 22.

---

col.32. ỿ.14) Cui. in notis, H. et edd. m.; C. *agnιτιone rūpunт̃·* Edd. princ. Cui. 1566. 1586. Schult. Meerm. Cann. *rumpitur* 16.sq.) C. *ınſτιτu|here* 19) C. *ıulıa·* et edd. omnes in textu *Iulia* habent. sed iam post Schill. et Rudorff. (*Vormundsch. 1.* p.274.) probo Iu*n*ia legendum esse. 29) C. *legıт̃·* 33) C. *lıgaτι* 34) C. *τὸτιuſ·ē· v* alio atramento supra scripta.

---

§2. item §§1.2.I.tit.cit.*2*.13. Vid.Cic.de or. *1*.57.§241. pro Caec. 25.§72. Alex.L.2.C.de B.P.c.t.*6*.12. **§ 19.** Cf.ad §15. citt.ll. imprim.citt.§2.I. = L.13.D.*28*.3. L.3.§1.D.eod. L.29.§§11. 12.D.de lib. et post. (ubi Scaevola verba legis Iuniae Velleae exhibet.) Vid. etiam Gai.*2*.242.287. §28.I.de legat.*2*.20. pr.I.de B.P.*3*. 9. LL.4.9.27.28.D. de lib.et post.*28*.2. Ulp L.2.pr.D.de vulg.et pup. subst.*28*.6. atque restituta L.1. C.de incertis personis *6*.48.

§ 20. Cf.§16. Gai.*2*.127.sq. §1.cf.pr.I.de exher.lib.*2*.13. Vid. Cic.de or.*1*.38.§175. Iustinian.L.4.C.cit.*6*.28. **§§ 21.22.** Vid.ad §15.citt.ll. et Alex.L.2.C.de B.P.contra tabulas quam praetor liberis pollicetur *6*.12.

§ 23. *E*mancipatos liberos quamui*s* | *iu*re ciuili neque heredes instituere | neque exheredare necesse sit, tamen | praetor iubet, si non instituantur heredes, | exheredari, masculos omnes nomina|tim, feminas uel inter ceteros; alio | quin contra tabulas bonorum posses|sionem eis pollicetur. **33** 198bβ

§ 24. Inter necessarios | heredes, id est seruo*s* cum libertate | hered*e*s script*os*, et suos *e*t necessarios, | id est liberos qui in potestate sunt, | iure ciuili nihil interest: nam utri|que etiam inuiti heredes sunt. sed iure praetorio suis et necessariis heredibus | abstinere se a parentis hereditate | permittitur; necessariis autem tantum | heredibus abstinendi potestas non | datur.

§ 25. Extraneus heres si quidem | cum cretione sit heres

Col. 33. ỿ.1) C. et edd., praeter H. et meas *Mccncıpaτoſ* 1.sq.) H.; C. *lıberoſ*▨▨▨*quı* | *ın re* Huschk. lituram post *liberoſ* lacunam verbis *utriusque sexus* explendam esse opinatur. Ed.princ.Cui.1566. Schult.Meerm.Cann. *liberos cum iure* Cui.1586. *liberos qui in re* sed in marg. *quos iure* Schult. *quamvis* maluit. Pro *qui* codicis olim dedi qu*amvis*, sed *q* = *quam*, et *qui* = *quamui:* littera *s*, ut saepius factum est, excidit. iam igitur ed.3. scripsi „quamvis." Cf. etiam Goeschenii index siglar. q. in Gaii cod. reper.p.475.i.f. et 481.i.f.ed.*2*. (p.483. med.et p.488.ed.*3*.)

6) Ex Gai.*2*.135. Bluntschlius *vero* posuerat, quod L. comprobat. H.ex Marez.coni.: *vel nominatim vel* sed idem iam (ed.5.) adnotavit abesse posse *vel nominatim* post *feminas*.

10) Cui. in notis, H. et edd.m. *suos et*; C. et Cui.1586. *ſuoſ ſıτ* sed hic in marg. *et* habet (Pariter cod. *heſıτ* pro *aes et* et *ı* pro *e* multis locis habet.) Edd.princ.Cui.1566. Schult.Meerm.Canneg. *scilicet* 13) *sunt*] Malim *fiunt* ut aput Gai.*2*.157.i.f.

---

§ 23. Cf.Gai.*2*.135.129. § 3. I. de exheredatione liberorum *2*.13. et ll. infra ad *28*.2...4.citt.

§ 24. Cf.Gai.*2*.153.156.160. epit.*2*.3.§6. §§1.2.I. de heredum qualitate *2*.19. Vid.Gai.L.57.D.de adquir.vel om. hered.*29*.2.

§ 25. Cf.Gai.*2*.166.sq. Vid.§7.I.de her.qual.*2*.19.cum Theophil.

institutus, cer|nendo fit heres; si uer*o* sine cretione, pro| herede gerendo. Pro herede gerit qui | rebus hereditariis tamquam dominus | utitur, uelut qui a*u*ctionem rerum heredita|riarum facit, aut seruis hereditariis | cibaria dat. § 26.

Cretio est certorum | dierum spatium, quod datur instituto | heredi ad deliberandum, utrum exp*edi*|at ei adire hereditatem nec ne, uel | ut TITIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS | CENTVM PROXIMIS QVIBVS SCIERIS POTE|RISQVE. NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. | § 27.

Cernere est uerba cretionis dicere | ad hunc modum *QVOD* ME MEVIVS HERE|DEM § 28.

---

col.33. ỷ.20) *si vero* Cui. Obss.*13*.16. et ad marg. 1586. H. et edd.meae; C. et edd. *ſiue* 23) Cui.in not.H. et edd.m.; C. *acτionē* edd. *actionem* Merill. (Obss.*2*.17) vult *actorem* 25) Cuiac. Obss.*17*.28. correxit. C. et Cui.1586. *cibaricc mdaτ·* inde ed.princ. et Cui.1586. *cibaria mandat.* 27.sq.) C. *expi|aτ ei adhire* 29) C. *ciτiuſ* 33) C. *cum id* [quod] *mediuſ* [*me Mevius* vel *me Titius*]. Cf.Gai.*2*.166. Edd. *Cum me Maevius.* H. CVM [ID] *ME* MAEVIVS, adnotans *id,* si non eiciatur, mutari posse in *ita.* Sed iam olim veram, quam L. quoque laudavit, recepi scripturam, nisi quod nunc primum a Mommseno eductus MEVIVS ubique retinui, non MAEVIVS Heimb. pari iure *quando* legi putat, ut ap. Cic. ad Fam.*10*.12. § 12. *5*.10. § 15. Gai.*4*.16. Adde Paul. S.R.*3*.4ᵃ.§7.

---

ad h.l. Diocl.et Max.L.4. Herm.Cod.de pactis, tit.4. (ap.Schulting. L.2.Herm.Cod.de successionib., tit.11.) § 26. Cf.Gai.*2*.166. Vid.§7.l.cit. Paul.S.R.*4*.8.§25. Ulp.L.20.D.de A.v.O.H.*29*.2. Cic.pro Quinct.4.§15. Capitol.in Marco 17. Petron. sat.c.38.i.f. L.1.Th.C. de legitim.hered.*5*.1. § 27. Cf.infra §34. Gai. *2*.164.sq. 170. Varro de LL.7.98. *6*.81.ed.Müll. Vid.Cic.de or.*1*. 22.§101. ad Attic.*13*.46.§2. Isidor.Or.*5*.24.§§15 16. Theod.et Val. L.un.Th.C. de cretione vel B.P.*4*.1. et L.1.§1. LL.2.4.5.8.§1. Th.C.de maternis bonis ... et cretione sublata *8*.18. Vid.etiam Paul. L.2. D. de iure deliberandi *28*.8. § 28. Cf.ad §26.citt.ll. Vid.Varro de L.L *6*.81. (p.105.sq. ed.Müller.) L.1.Th.C.de matern. bonis *8*.18. Ambros. de offic.*3*.c.11.

§ 29. INSTITVIT, EAM HEREDITATEM ADEO | CERNOQVE. Sine cretione
heres institutus || si constituerit nolle se heredem esse, 34
statim | excluditur ab hereditate, et amplius eam | adire 199aα
non potest.

§ 30. cum cretione uero | heres institutus sicut cernendo fit he|res, ita non aliter excluditur, quam si intra | diem cretionis non creuerit: ideoque | etiam si constituerit nolle se heredem esse, | tamen, si supersint dies cretionis, *paeni*|tentia actus cernendo heres fieri po|test.

§ 31. Cretio aut uulgaris dicitur aut | continua: uulgaris, in qua adiciuntur | haec uerba QVIBVS SCIERIS POTERISQVE;

§ 32. con|tinua, in qua non adiciuntur. Ei qui | uulgarem cretionem habet, dies illi *dun*|*taxat* computantur, quibus sci*it* se heredem in|stitutum esse, et potuit cernere; ei uero | qui continuam habet cretionem, etiam | illi dies computantur, quibus ignorauit | se heredem institutum, aut sciuit qui|*dem*, sed non potuit cernere.

§ 33. Heredes | aut instituti dicuntur aut substituti: | [*in*-

---

col.33.ỷ.34) *instituit* C.H. et edd.m.; cett. *instituerit*
Col.34. ỷ.2) C. *ccb hereditatē* 8.sq.) C. *peni|tentiā* 10) *Cretio aut* | H. et edd.m.; C. *aūt* cett. *autem* 14.sq.) C. *dan|t̃* Ed.princ.Cui.1566. *dati* Cui.1586.Schult.Meerm.Canneg. *dantur* sed Cui.1586. ad marg. *tantum* quod recentiores receperunt. sed istud *dantur* ex male resoluta sigla D̄ T̄ aut *dunt̄* enatum esse videtur. cf.ad *8*.§4. 15) C. et edd.vett. omnes *scit*: H. et edd.m. *sciuit* Ad Vat.Fr.§§1.156.refert L. 22) Hoc *in*-

---

§ 29. Cf.Gai.*2*.169. Vid.cit.§7.Inst. item Ulp.L.13.pr.D.de adquir. vel omittenda hereditate *29*.2. Paul.L.95. eod. § 30. Cf. Gai.*2*.168. Vid.ibid.§144.
§ 31. Cf. Gai.*2*.171. et supra § 27. § 32. Cf.Gai.*2*.172.sq. Vid.Ulp.L.2.pr.D. quis ordo in possessionib. serv.*38*.15.
§ 33. Cf. Mod.L.1.D. de vulg. et pupill.subst.*28*.6. Isidor.Or.*9*.5.§1. Gai.*2*.174. epit.2.4.§1. Vid.pr.I. de vulgari subst.*2*.15. Marcian.L.36.D.tit.cit. Paul.S.R.*2*.4[b].§4. et infra *23*.§§7...9.

stituti,] qui primo gradu scripti sunt; sub|stituti, qui secundo gradu uel sequen|tibus hered*e*s scripti sunt, uel*ut* T*I*TIVS | HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS PROXI MIS CENTVM QVIBVS SCIES POTERISQVE. | [*QVOD NI*] ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. TVNC MEVI|VS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS [*CENTVM*] et | reliqua. similiter et deinceps substi|tui potest.

Si sub inperfecta· cretione | heres institutus sit, id est non adiec|tis his uerbis SI NON CREVERIS, EXHERES | ESTO, sed si ita SI NON CREVERIS, TVNC | MEVIVS HERES ESTO, cernendo §34.
35 quidem | superior inferiorem excludit; non || cernendo
199aβ autem, sed pro herede gerendo | in partem admittit substitutum: sed | postea diuus Marcus constituit, ut | et pro herede gerendo ex asse fiat he|res. quod si neque creuerit, neque pro herede | gesserit, ipse excluditur, et substitu|tus ex asse fit heres. |

XXIII. TIT. QVEM AD MODVM TES|TAMENTA RVMPVNTVR. |

Testament*um* iure fact*um* infirmatur | duobus modis, § 1.

---

stituti iam ed. princeps habet. 24) C. *Uel τoτiuſ* 26) C.Cui.1586.H.et edd. m.; ceteri *scieris*. Cf.Gai.l.c. 27) C. om. *QVODNI* i. n. *qn* quod facile propter praecedens *que* excidere potuit. Gai.l.c.habet id vocabulum. Lachm. celeros editores sequi suadet, qui *NISI (N)* habent. 27.sq.) C. *eτhereſ eſτo τunc medi|uſ* Cf. ad col.33.ẏ.33. 28) Numerum C (CENTVM) nunc addidi Lachmanno auctore.

30) C. *ſub inpfecτā creτionē* inde edd. praeter H. et m. omnes *sub imperfectam cretionem* 34) C. *medıuſ* Col.35.ẏ.6. *ipse* per operarum errorem in ed.m. 2. omissum est.

Col.35.ẏ.9) H. RVMPANTVR. 10) C. *Teſτεcmenτo iure facτo* quod retinerem, nisi totiens *o* pro *ū* codex haberet.

---

§ 34. Cf.Gai.*2*.177.sq. (ubi nihil de divi Marci [*Aurelii Antonini*] constitutione legitur) et supra §27.ibiq.citt.ll.

TIT.XXIII. § 1. Cf.pr.I.q.m.test.infirm.*2*.17. Vid.Pap.L.1.D.de

si ruptum aut inritum | factum sit.

§ 2. Rumpitur testamentum mutati|one, id est si postea aliut testamentum | iure factum sit. item agnatione, id est si | suus heres agnascatur, qui neque heres | institu-

§ 3. tus, neque ut oportet exhereda|tus sit. Agnascitur suus heres aut agnas|cendo, aut adoptando, aut in ma|num conueniendo, aut in locum sui here|dis succedendo, uelut nepos mortuo | filio uel emancipato, aut manu | missione, id est si filius ex prima secun|da*ue* mancipatione manu | missus reuersus sit in patris potesta|te*m*.

§ 4. Inritum fit testamentum si testa*to*r ca|pite diminutus fuerit, aut si iure fac|to testamento nemo ex*ti*terit heres. |

§ 5. Si is qui testamentum fecit, ab hostibus cap|tus sit,

Col.35.℣.11) C. *ınırrıτū* vid. ℣.25. Edd. *irritum*
13) Edd. *aliud* Vid. Wagneri Vergil. tom. *5*. p. 428. n. 6. 17) C. *agnccſcıτ̃* non ut H. dedit *agnoſcit*[2] 20) C. *nepuſ* ut fere solet. 22. sq.) C. *ſecun|dcc*-~~bıτ~~-ue syllaba *bıτ* inducta, *ue* recentiore manu addita.
25) C. *ınırrıτū ſıτ τeſτam̃τū· ſıτeſτor* et sic in sequentibus saepius *τeſτam̃τū* pro *τeſτamēτū* s. *τeſτamenτū* 27) C. *exτeτerıτ*

---

iniusto *28*.3. Terent. Phorm. *2*.3.℣.15. Paul. Diac. ex Fest. v. *Procitum testamentum* (p. 225. ed. Müller)

§ 2. Cf. Gai. *2*.144. et ad sq. § 3. cit. item §§ 1...3. I. tit. cit. *2*.17. Vid. supra *22*.14. sqq. LL. 1...3. et passim D. tit. cit. *28*.3. *agnatione*] *22*.18.

§ 3. Cf. Gai. *2*.133.138...41. 159. (*3*.3.) *3*.6. epit. *2*.3. §§ 4.2.3. Ulp. L. 8. D. de iniusto *28*.3. Paul. in Coll. *16*.3. § 7. sive S. R. *4*.8. § 7. et citt. §§ Inst. *2*.17. Vid. etiam ad § 2. citt. ll.

§ 4. Cf. Gai. *2*.145. epit. *2*.3. § 5. §§ 4.5. I. tit. cit. Vid. L. 8. §§ 1. sqq. D. qui testamenta facere possunt *28*.1.

§ 5. Cf. Paul. S. R. *3*.4*. § 8. § 5. I. quib. non est perm. *2*.12. Vid. supra *10*.4. ibiq. citt. ll. et Gai. L. 8. pr. Iul. L. 12. D. tit. cit. *28*.1. Iav. L. 15. D. de iniusto *28*.3. Paul. L. 18. pr. D. ad L. Falc. *35*.2. Ulp. L. 1.

testamentum eius ualet, si quidem | reuersus fuerit, iure postliminii; si | uero ibi decesserit, ex lege Cornelia, | qu*ae* perinde successionem eius confirmat, | atque si in ciuitate decessisset.

Si septem | signis testium signatum sit testamentum, | § 6.
36 licet iure ciuili ruptum uel irritum fac||tum sit, praetor
199bα scriptis heredibus iuxta | tabulas bonorum possessione*m* dat, si | testator et ciuis Romanus et suae po|testatis, cum mor*e*retur, fuit; quam bon*orum* | possessionem cum re, id est cum effect*u*, ha|be*n*t, si nemo alius iure heres sit.

Libe|ris inpuberibus in potestate manen|tibus, tam § 7.
natis quam postumis, hered*es* | substituere parentes pos-

---

col.35.ỿ.30.sq.) C. *ſı|uō* Cui.1586. ad marg.H.et edd.m. *si vero;* edd.cett. *si non* 31.sq.) Cui. in not.Meerm. H. et edd. m.; C. *coꝛnelıa|Neq:* Ed. princ., Cui.1566.1586.Schult.Canneg.*Cornelia; quae* Col.36.ỿ.4...6) C. *cū moꝛıreꝛ̃ fuıτ· quc̄c̄ bonccm ¦ poſſeſſıonē cū re id ·ē·cū effecτo hcc|beꝛ̃·* [pro *habēτ*]. Ed. princ., Cui.1566. *quae bona possessio...habetur* Cui.1586. *quae bonorum possessio...habetur* et ita (*quae bonorum possessio...habetur*) habent etiam Schult. Meerm. et Canneg., sed H. et ed.m.1. *quam bonorum possessionem...habet* sed iam ed. 2. secutus sum quod H. ed.5.proposuit. Cf.Gai.*2*.148.

6 et 20) Lineam, per quam in editt. H. hic locus a sequenti (§ 6. a § 7. et § 9. a § 10.), ac si locorum ordo perversus esset a librario, separatur, iam ed. 3. suadente L. omisimus.

8.sq.) C. *heredıſ| ſubſτıτuhere*

---

pr.i.f.D.de suis et legitimis *38*.16. Iul.L.22.D.de captivis et de postliminio *49*.15. Cic.Top.8.§§36.sq.

§ 6. Cf.*28*.6.13. Gai.*2*.147.sq.119. § 6.I.quib.mod.test.inf.*2*.17. Vid.Ulp.L.12.pr.D.de iniusto *28*.3. L.1.§8.D.de B.P.s.t.*37*.11. Paul. L.4.§1.D.de bonis libertor.*38*.2. §2.I.de test.ord.*2*.10. Vid etiam Cic. in Verr.*2*.1.c.45. et Top.4.§ 18. cum Boeth.ad *11*.§1.cit.

§ 7. Cf.Gai.*2*.179. epit.*2*.4.§2. Pr.I. de pupill.subst.*2*.16. Vid. Gai.*2*.183. §4.i.f.I.tit.cit. item *22*.33. Paul.S.R.*3*.4[b].§ 5. Dig. de vulgari et pupillari substitutione *28*.6. et Cod. de impuberum et

sunt dupli|ci modo, id est aut eo *quo* extraneis, ut, | si heredes non extiterint liberi, substi|tutus heres fiat; aut proprio iure, id *est* | si post mortem parentis heredes facti| intra pubertat*em* decesserint, [*ut*] substi|tutus he-
§ 8. res fiat. Etiam exhereda|*tis* filiis substituere parentibus
§ 9. licet. | Non aliter inpuberi filio substitu|ere quis he*re*dem potest, quam si sibi *prius* | heredem instituer*it* uel ipsum filium | uel quem libet alium.

§ 10. Milites *quo* mo|do cumque fecerint testamenta, ualent, | id est etiam sine legitima obseruatio|ne. nam principalibus constitutioni|bus permissum est illis quo modo cumque | uellent, quo modo cumque possent, tes|tari. idque testament*um* *quod* *mil*es con|tra iur*is* regulam fe-

---

col.36.℣.10) C. *cū* Edd.omnes *quo* 12) C. *ıđ* (=*idem* pro *ıd.ē.* = id est) H. et edd. m. 1.2. *ut*, quam coniunctionem nunc suadente L. paulo post, ubi propter antecedens *nt* excidere potuit, posui. Ceterae edd. *id est,* sine seq. vocula *ut* 14) *ut* Cf.not.praeced. 15.sq.) C. *exheredıτcc|τeſ* 18) C. *hedē* tum C.et edd. omnes *si sibi quis* L. ingeniose ex Ulp.L.2.§4.D.de vulg. et pup.subst.*28*.6. correxit. 19) Emendationem Schultingio probatam cum H. recepi. cett.edd.*institueret* C. *ınſτıτuhereτ*· (cf.℣.9.) 20) C. *com mo|do cūq:* Cf.not. ad ℣.6.de linea inter §9.et §10. ab Hugone scripta.

26.sq.) C. *Idq: τeſτccmenτo cū ıllıſ con|τra ıure* Pro *idque* Momms. vult *de*nique Ed.princ.Cui.1566.1586. Schult.Meerm. Canneg. et edd.m. *quod miles*; H. *cum miles*

---

aliis substitutionibus *6*.26.passim. Cic. de inv.*2*.21. de or.*2*.32.i.f. Horat.Sat.*2*.5.℣.48.sqq. § 8. Cf.§4.I.tit.cit.*2*.16. Vid. Gai.*2*.182. Marcian.L.1.§2. Terent.Clem.L.6. Ulp.L.10.§5.D.h.t. *28*.6. § 9. Cf.§5.I.tit.cit.*2*.16. cum Theophil. ad h.l. Vid. Mod.L.1.§3. Ulp.L.2.§§1.4. L.10.§4.D.h.t. et ad §7.citt.ll.

§ 10. Cf.Gai.*2*.109. Vid.ibid.114. et supra *1*.20. *20*.10. Inst. de militari testamento *2*.11. Cod.eod.*6*.21. Ulp. de testamento militis *29*.1. passim.

cit, ita demum ualet, | si uel in castris mortuus sit, uel post | missionem intra annum. |

XXIIII. *TIT.* DE LEGATIS. |

Legatum est quod leg*i*s modo, id est im|peratiue, testamento relin|quitur. | nam ea quae praecatiuo modo relin|quuntur, fidei commissa uocantur. § 1.

37 Le|gamus autem quattuor modis: per || uindicatio- § 2.
199bβ nem, per damnationem, sinendi | modo, per praeceptionem. Per uindicationem | his uerbis legamus Do LEGO, § 3. CAPITO, | SVMITO, S*IBI* HAB*E*TO; per damnationem | his § 4. uerbis | HERES MEVS DAMNAS ESTO DA|RE, DATO, FACITO,

---

col.36.ỳ.30) *TIT.* omisit C. 33) C. *p̄ catiᵹuo* Col.37. ỳ.4) H. et edd.m.; C. et alii *siue* C. *habιτo*. 5) Hic et infra §§ 7.18.25. cod.Vat. *m̄ſ* (quod foret *mens*) habet pro *meus*, quod L. ad conprobandam librarii inscitiam adnotari recte voluit.

TIT.XXIIII. § 1. Vid.Gai.*2*.268.289. pr.I. de legatis *2*.20. Mod. L.36.D.de legat.II.*31*. Flor.L.116.pr.D.de legat.I.*30*. Vid.*19*.17. infra §29. *25*.1.sqq. et *11*.14.

§ 2. Gai.*2*.192. Cf. epit.*2*.5.pr. § 2.I. de legat.*2*.20. Vid.Iustinian.L.1.C.comm. de legat.*6*.43. § 3. Gai.*2*.193. Cf.epit. l.c.§1. et cit.Theoph.ad § 2.I. Vid.Paul.S.R.*3*.6.§6. Notae vulgo Valerio Probo adscriptae *D. L.* = *do lego* (Meerman.Thes.*1*. p.94. 112.119.). Iul.L.81.§2. L.81. § 12. D. de legatis I.*30*. Scaev. L.88.§§3.8.D. de legat. II.*31*. Cels.L.79.§1.D.de legat.III.*32*. Pap. L.91.§3. Iav.L.100.§2.D.eod. Lab.L.20.D.de optione legata *33*.5. Pomp.L.15.pr.D.de instructo leg.*33*.7. cf.Vat.Fgm. de usufr.passim. Vid.Gai.L.65.pr.§1.D.de legat.I.*30*. et Lab.L.29.§3.D.de legat.III.*32*. § 4. Cf.Gai.*2*.201. epit.l.c.§2. et Theoph.l.c. Vid.Paul.l.c. Aes Malacit. item Pseudo-Val.Prob. litt. *D.D.E.* = *dare damnas esto* (Meerm. l.c.) Serv.ad Verg.Aen.*12*.727. Agroetius in Putsch.gramm.p.2271. *„Damnas esto legamen."* Iul.L.82.§5. L.84.§1. LL.104.sqq.D. de legat.I.*30*. Paul. L.122.§ 1.eod. item Id.L.3. Pomp.L.44.§1. Ulp.

§ 5. HEREDEM MEVM DARE | IVBEO; sinendi modo ita HERES MEVS | DAMNAS ESTO SINERE LVCIVM TITIVM SVMERE | ILLAM
§ 6. REM SIBIQVE HABERE; per praeceptionem sic | LVCIVS TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO.

§ 7. Per uindi|cationem legari possunt res quae utro|que tempore ex iure Quiritium testatoris | fuerunt, mortis, et quom testamentum | faciebat, praeter quam si pondere, nume|ro, mensura contineantur; in his enim | satis est si uel mortis dum taxat tempore [*testatoris*] | fuerint ex iure
§ 8. Quiritium. Per damnationem | omnes res legari possunt, etiam quae | non sunt testatoris, dum modo tales | sint,
§ 9. quae dari possint. liber homo | aut res populi aut sacra aut religi|osa nec per damnationem legari potest, | quoniam

---

col.37.ỿ.12) C.*τεlτcτozel* posteriore *e* ex *ı* facta, eadem manu. 13. C. *quomodo* Edd. *quando* Ed.m. 3. deleveram *modo* comprobante L., tamquam librarius *quo* vel *quom̃* pro *q̊m̄* vel *q̊m̊* i.e. *quo modo* sumpsisset. sed potius *quom* (= cum) scriptum fuisse videtur, ut *23.7. cū* pro *quo* est et §10. *ib. com modo* pro *quo modo* 14.sq.) Edd. praeter H. et meas ita ordinem verborum contra codicis et historiae fidem inversum habent: *pondere, mensura, numero* 16) Verbum *testatoris* ed.3. ex L. auctoritate inserui.

L.51.pr.D. de legat.II.*31*. Scaev.L.34.§1. Maec.L.95.D.de legatis III. *32*. DATO] vid.e.c.Cic.de inv.*2*.40.§116. § 5. Gai.*2*.209. Cf.epit.l.c.§6. et Theophil.l.c. § 6. Cf.Gai.*2*.216. Theoph. l.c. Vid.Pseudo-Val.Prob.l.c. sub litt.*P.S.TQ.H.* = *praecipito, sumito tibique habeto* (nam ita ap. Meerm. l.c. p.104. legendum est.) Afr.L.107.pr.D.de legatis I.*30*. et passim.

§ 7. Cf.Gai.*2*.196. Vid.epit.*2*.5.§3. et infra § 11ª.

§ 8. Cf.Gai.*2*.202.sqq.197.i.f. Vid.epit.l.c. Paul.L.35.D.de legatis I.*30*. Ulp.L.39.§7. L.71.§3.D.eod. Iav.L.61.D.ad L.Falc.*35*.2. et passim Dig.de tritico leg.*33*.6.et all.locc. § 9. Vid.Ulp.cit. L.39.D.§§8.sqq. Paul.L.49.§ 2.D.de legat.II.*31*. Vid. etiam Gai.*3*. 97. L.1.§9.D.de O.et A.*44*.7. §2.I.de inutilib.stipulationib.*3*.19. Paul.L.182.D.de R.I.*50*.17. et passim.

dari non potest. Sinendi modo | *le*gari possunt res pro- § 10.
priae testatori*s*, | et heredi*s* eius. Per praeceptionem § 11.
*le*gari pos|sunt res, quae etiam per uindicationem. |

Si ea res quae non fuit utroque tempore | testatoris § 11ᵃ.
ex iur*e* Quiritium, per uindicationem legata sit, licet iure ciuili non | ualeat legatum, tamen senatus consul|to Neroniano firmatur; quo cautum est, | ut quod minus pactis uerbis legatum est, | perinde sit ac si optimo iure legatum ess*e*t: | optimum autem ius legati per damnationem est. |

38 Si duobus eadem res per uindicationem || legata § 12.
200aα sit, [*siue disiunctim, uelut* TITIO HOMINEM STICHVM DO LEGO, SEIO EVNDEM HOMINEM DO LEGO,] siue coniunctim, uelut | TITIO ET SEIO HOMINEM STICHVM DO LEGO, iu|re ciuili concursu part*e*s fiebant; | non *con*currente altero pars eius

---

col.37.ỷ.26.sq.) Edd. princ. et Cui.1566.1586. *per vindicationem, si ea res* 29) C. *legcc*τ*a* (*e* ex *i* facta) 32) Ex Victorii coni. H. et edd. m. 1.2. *aptis* Aliis placet *rectis* (ad quod v. cf. Brissonii Selectar. ex iure civ. antiqq. *1*. cap. 9.); aliis *iustis*. An *pfectis* (= perfectis)? Lachmanno neque *rectis* neque *iustis*, neque *exactis*, quod minus sibi displicere confitetur, satis probabile esse videtur; itaque *pactis* loco suo non moveri vult, usque dum tuto reiciatur. Possis *pbcc*τ*il* (probatis) cf. supra tit. *21* „inprobata est." 33) C. *pınde ſı*τ *hacſı* tum ·*ē*· (pro *esset*) 34.sq.) Edd. princ. Cui.1566.1586. *per damnationem est, si duobus* etc. sed iam Cui. adnotavit, sententiam *Si duobus* etc. a superiore divellendam esse.

Col.38.ỷ.1) Gaii (*2*.199.) ope Hugo ita restituit, nisi quod ipse verba *legata sit* aptius ante hiatum conlocari posse censui, post vocem *vindicationem:* nam librarius in voce *siue* in errorem lapsus

---

§ 10. Cf. Gai. *2*.210. Vid. epit. l. c. § 6. Paul. S. R. *3*.6. § 11.
§ 11. Vid. Gai. *2*.220. sqq. epit. *2*.5. § 7.
§ 11ᵃ. Cf. Gai. *2*.197. et vid. supra § 7. Fgm. Vat. § 85.
§ 12. Cf. ad *19*.17. et *17*.2. citt. ll. Gai *2*.199. § 8. I. h. t. *2*.20. Paul. S. R. *3*.6. § 26. Vid. epit. *2*.5. §§ 4.5. item LL. 33. 34. pr. D. de legat. I. *30*. LL. 80. 89. D. de legat. III. *32*. Iustinian. L. un. §§ 2. 10. 11. C. de caduc.

§ 15. Ante | heredis institutionem legari non potest, | quoniam [*uis*] et potestas testamenti ab heredis insti|tutione
§ 16. incipit. Post mortem heredis lega|ri non potest, ne ab heredis herede lega|ri uideatur, quod iuris ciuilis ratio non patitur. | *ad* mortis autem heredis tempus legari potest, | uelut CVM HERES MORIETVR.

§ 17. Poenae causa lega|ri non potest. poenae autem causa legatur quod | cohercendi heredis [*causa*] relinquitur, ut faciat | quid aut non faciat, non ut [*ad*] legatarium | pertineat, ut puta hoc modo SI FILIAM TVAM | IN MATRIMONIVM TITIO CONLOCAVERIS, DECEM | M.[*LIA HS.*] SEIO DATO.

---

v. H. O. E. idemque est, etsi tacite | *legaverim optionem. At si ita* HERES MEVS DAMNAS ESTO HOMINEM DARE, heredis electio est quem velit dare."

col.38. ℣.19) C. *heredis institutione* 20) *vis* L. auctore inserui, ut est ap.Gai.*2*.229.*1*.123. Paul.L.1.pr.§1.D.de tutelis.

24) *ad*] C. *&* edd. *In* L. *Ad* 25) C. *moriet* edd. *moriatur,* ut et in cod. Veron. Gai.*2*.232. legitur, quod L. observavit.

27) C. om. *causa* Cf.Gai.l.c. 28) *quid* Cui. ad marg. 1586. emend., H. et edd.m. item cod.Aured.; C. *quidē* (= *quidem*)
28) *ut ad legatarium* coni.Cui. ad marg.1586.; C. et Cui.1586, *ut legatarū* Alii *ut legatum* Pro *pertineat* in cod.Aured. est *pereat*

30.33) C. et edd. *matrimonio,* sed *ū* et *o* fere promiscue posuit librarius. 30.sq.) *decem milia* edd. vett. et meae; C. *decē*-mi| decem *seio dato.* Veram scripturam nunc restitui. sed cf. Gai. *2*.235. H. DECEM...SEIO

---

§ 15. Cf.Gai.*2*.229. §34.I.h.t.*2*.20. Paul.S.R.*3*.6.§2. init. Vid. Marcell.L.3.D. de his quae in test.delentur *28*.4. Pap.L.10.i.f.D.de codicill.*29*.7. et infra *25*.8. **§ 16.** Cf.Gai.*2*.232. §35.I.h.t. Paul.l.c.§§5.6. Vid.§15. I. de inutilibus stipulationibus *3*.19[20]. et infra *25*.8.

§ 17. Cf.Gai.*2*.235. §§35.sq.I.h.t.*2*.20. Vid.Capitolin. in Ant. Pio c.8. med. Afr.L.1.D. de his quae poenae causa relinquuntur *34*.6. Iustinian.L.un.C.de his quae poenae nomine in testamento...relinquuntur *6*.41. infra *25*.13.

Incertae personae lega|ri non potest, uel uti QVICVMQVE FILIO MEO | FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM CONLOCAVERIT, | EI HERES MEVS TOT MI[LIA HS.] DATO. sub certa | tamen demonstra-
39 tione incertae personae || legari potest, uelut EX COGNATIS
200a β MEIS | QVI NVNC SVNT, QVI PRIMVS AD FVNVS MEVM | VENERIT, EI HERES MEVS ILLVD DATO. § 18.

Neque ex | falsa demonstratione, neque ex falsa | causa legatum infirmatur. falsa demons|tratio est uelut TITIO FVNDVM QVEM A TITIO | EMI DO LEGO, cum is fundus a Titio emp|tus non sit. falsa causa est uelut TITIO, | QVONIAM NEGOTIA MEA CVRAVIT, FVNDVM DO LEGO, | ut negotia eius numquam Titius curasset. § 19.

---

col. 38. ỷ. 31) C. *Incerte pſona* 32. 33) C. *filiū meū* et paulo post *mcctrimonio* 34) Schult. coni. H. et edd. m. *heres meus tot milia*; C. *ei homini* ~~tot mi~~ *centum dato* Cui. 1586. *ei homini tot mi ...... dato.* Ceteri *ei homini tot millia.* ed. m. 3. *centum milia dato.* Etiam h. l. notam *HS.* latere putaverim. item Huschk. vult TOT SESTERTIVM MILIA, media voce ex *centum* codicis elicienda. Nihil vero ex additione secundae manus eliciam, sed spatium in cod. post *mi* vacuum relictum litteris *lia HS*·(= lia sestertium) explendum esse videtur. 35) C. *incertæ,* ex *a* primae manus secunda *æ* fecit. Col. 39. ỷ. 2) Restitui PRIMVS. C. quem edd. sequuntur, ut fere solet *o* perperam cum *ū* commutare, hoc loco (ut e. c. *3.* § 8. libert*o* et infra § 27. *finato*) cum *ū* sive *u*ᵉ commutavit: habet *quiprimo*

6) H. prop. *veluti: SEIO* „ne diversae plane personae eodem nomine significentur." 7. sq.) C. *cū hiſ fundoſ* Ed. princ. Cui. 1566. 1586. „*do lego. Cum is fundus...non sit, falsa c. e.* 10) C. *Ut* vett. edd. *ut;* H. *utut* Cuiacius maluit *cum*

---

§ 18. Gai. *2.* 238. (248.) § 25. I. cit. Vid. supra *22.* 4. et restitut. tit. C. de incertis personis *6.* 48. infra *25.* 13.

§ 19. Vid. §§ 30. sq. I. h. t. *2.* 20. Cod. de falsa causa adiecta legato *6.* 44. L. 108. § 10. D. de legat. I. *30.* L. 1. §§ 7. 8. D. de dote praeleg. *33.* 4. LL. 17. 33. pr. 34. 40. § 4. L. 72. § 6. D. de condicionibus et demonstrationibus *35.* 1.

§§ 20. A | legatario legari non potest. Legatum ab | eo
§ 21. tantum dari potest, qui .... | ...: ideoque filio familiae herede institut|o uel seruo, neque a patre neque
§ 22. a domi|no legari potest. Heredi a semet ipso legari non
§ 23. potest. Ei qui in potestate, manu | mancipioue est scripti heredis, sub con|ditione legari potest, ut requiratur, | quo tempore dies legati cedit, in potes|tate heredis non
§ 24. sit. Ei cuius in potesta|te, manu mancipioue est heres scriptus, | legari [non] potest.
§ 25. Sicut singulae res | legari possunt, ita uniuersarum

---

col.39.ỳ.11...13) C. *Legcctū* | ~~ab~~ *eo tcсntū dari potelt qui* extra≈neus | eſt · Extrema duo verba a rec. manu scripta, sed praeter Cui. 1586. ab omnibus edd. recepta sunt. Edd. praeter meas *Legatum ei* et c. Cui.1586.: *Legatum ab eo tantum dari potest, qui ex sua persona heres est.* L. bene hoc complementum proponit: *qui* testamento heres scriptus est: *ideoq.* (ut *19.*§13.) Simile quid Schult. voluit et Huschk. nuper v. *extraneus* ex *h̄* [= heres] *scriptus* formatum esse adnotavit 13) C. *herede* sed ed.princ.Cui.1566.1586. Schult.Meerm.Canneg. *heredi* Schult. autem *herede* legendum esse adnotavit. 18) C. Cui.1586. H.et edd.m.; cett. *sed requiritur, ut* Bene observavit L. in §32. I.cit.esse *an, quo tempore* et c. 20) *num sit* vult Momms. 22) Cum Cuiac.(Obss.*6*.37. et ed. 1586. in marg.) Schultingioque (ad h. l.) negationem, in edd.aliorum indistincte admissam, eliminandam esse adparet. Cf.Gai. *2*.245. „*Ex diverso* et s." Paul. L.25.D. de legatis I. et §33. I.de legatis.

---

§ 20. Gai.*2*.271.260.i.f. Cf.Id.epit.*2*.7.§3. Pr.I.de sing.reb.per fideic.rel.*2*.24. Vid.Flor.L.116.pr.D.de legat. I.*30*. § 21. Vid. Ulp.L.8.§1.D.de vulg.et pupill.subst.*28*.6. et infra *25*.10.

§ 22. Flor.L.116.§1.init.D.de legat.I.*30*. Vid.Iul.L.18. Ulp.L.34. §11.eod. § 23. Cf.Gai.*2*.244. §32.I.h.t.*2*.20. Vid.Paul. L.8.§1.D.de legat.III.*32*. L.19.pr.D.ad SC.Trebell.*36*.1.

§ 24. Cf.Gai.*2*.245. § 33.I.h.t.*2*.20. Paul.L.25. Iul.L.91.pr.D.de legat.I.*30*. L.17.D.quando dies legator.vel fideic. cedat *36*.2.

§ 25. Vid.Ulp.L.164.§1.D.de V.S.*50*.16. Gai.*2*.254. et infra *25*. 15. Cic.de LL.*2*.21.§53. pro Caec.5.§15.

quoque | summa legari potest, ut puta [*hoc*] modo HE|RES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO, | DIVIDITO; quo casu dimidia pars bonorum | legata uidetur: potest autem et alia | pars, uelut tertia uel quarta, legari: | quae species partitio *appellatur*.

Usus fruc|tus legari potest iure ciuili earum rerum, | quarum salua substantia utendi fru|endi potest esse facultas; et tam singula|rum rerum, quam plurium; i*tem* partis. § 26.

S*e*na|*tus* consulto cautum est, ut etiam si earum | § 27.
40 rerum qua*e* in abusu continentur, ut puta || uini, olei, tri-
200bα tici usus fructus legatus | sit, legatario res tradantur, cautionibus | interpositis de restituendis eis, cum usus | fructus ad legatarium pertinere desie|rit.

---

col.39.v.24) C. om. *hoc* Cum H. ex Erbii coniectura adieci. Edd. vett. *ut puta*, *Mevius heres*
25) C. *partito* et sic edd. vett. H. et nostrae editt. 1. et 2. contra veram Nonii, Schult. et L. probatam sententiam *PARTITOR* 16.sq.) Cui. 1586. ,,*bonorum* .... *legata*" ac si quid deesset. An *ei?* cf. apogr. 29) *appellat*² a rec. manu in codice scriptum est.
30) C. *ligccri potelt iure ciuili* Edd. praeter H. et meas habent *iure civili legari potest* 33) C. *quā plurimū·* Tum pro *item* ut ex Heisii coni. H. et edd. m. habent, est in C. *Id·ē·* inde cett. *id est*
33.sq.) C. *Id·ē· pccrilſi na* | *to* 35) C. *rerū quā inabuſu*

---

§ 26. Vid. Paul. S. R. *3*.6. §§ 17. sqq. (tit. *De usu fructu 3*.9. ed. Haen.) Vat. Fgm. §§ 48. sq. 54. sq. 64. sqq. Dig. de usu fructu et q. quis ut. fr. 7.1. passim. impr. LL. 1.6. pr. 43. eod. § 1. I. eod. *2*.4. Dig. de usu et usufr.... legato *33*.2. impr. L. 43. eod. L. 1. § 9. L. 81. pr. D. ad legem Falcidiam *35*.2. Cic. Top. 3. § 15. **§ 27.** Vid. Dig. de usu fructu ear. rer. q. usu consumuntur aut minuuntur 7. 5., imprim. LL. 1.3. sqq. 7. 11. eod. § 2. I. de usufr. *2*.4. L. 24. D. de usu leg. *33*.2. L. 42. D. usufr. quemadm. cav. 7 9. L. 69. D. ad legem Falcidiam *35*.2. L. 1. C. de usu fructu *3*.33. Vid. etiam Cic. Top. 3. § 17. cum Boeth. ad h. l. (ed. Baiter. p. 301.)

§ 28. Ciuitatibus omnibus quae sub imperio | *populi* Ro*mani* sunt, legari potest; idque a diuo | Nerua introductum, postea a senatu | auctore *H*adriano diligentius consti|tutum est.

§ 29. Legatum quod datum est, adimi | potest uel eodem testamento, uel co|dic*i*llis testamento confirmatis; | dum tamen eodem modo adimatur, | quo modo datum est.

§ 30. Ad heredem lega|tarii legata non aliter transeunt, | nisi si iam die legatorum cedente | legatarius decesserit.

§ 31. Legat*o*rum | quae pure uel in diem certum relicta | sunt, dies cedit antiquo quidem iu|re ex mortis testatoris tempore; per | legem autem P*a*p*i*am P*o*pp*a*eam | ex apertis tabulis testamenti; eorum | uero quae sub condicione relicta | sunt, cum conditio ext*i*terit.

Col. 40. ℣. 6) C. *p̄τo2ιccnιſ̄* Edd. princ. Cui. 1566. 1586. *praetoriani sunt* sed Cui. 1586. ad marg. *P. R.* Cf. supra *20.* § 16. 8) C. *adrιccno* praeter meas edd. omnes *Adriano*
16) C. *Legccτarιū* (pro *Legatorū*) 20) C. *po*[illegible]*peā · papeccm* | Cf. supra ad *16.* § 2. 23) C. *eaτeτerιτ* Ed. princ. Cui. 1566. 1586. *extiterit, lex Falc.* et c.

---

§ 28. Vid. LL. 117. 122. pr. 73. § 2. L. 32. § 2. D. de legat. I. *30.* L. 5. pr. D. de legat. III. *32.* L. 2. D. de reb. dub. *34.* 5. L. 1. § 5. L. 3. § 2. D. ad L. Falcid. *35.* 2. et ad *22.* 5. et h. t. § 18. citt. ll. *De collegiis videsis* Paul. L. 20. D. de rebus dubiis *34.* 5. Marcian. L. 3. § 1. D. de collegiis et corporibus *47.* 22.

§ 29. Cf. pr. I. de ademptione vel translatione legatorum *2.* 21. Dig. de adimendis vel transferendis legatis *34.* 4. passim. Vid. supra h. t. § 1. et *2.* 12.

§ 30. Cf. Ulp. L. 5. pr. D. quando dies leg. vel fideic. cedat *36.* 2. et passim eod. § 31. Cf. Ulp. cit. L. 5. §§ 1. 2. Vid. Paul. S. R. *4.* 6. § 3. Iustinian. L. un. § 1. cf. § 5. C. de cad. toll. *6.* 51. Afr. L. 31. (Paul. L. 104.) D. de cond. et dem. *35.* 1. Ulp. et Gai. (ad L. Iul. et P. P.) LL. 10...12. D. testamenta quem ad modum aperiantur *29.* 3.

Lex Fal|cidia iubet non plus quam dodran|tem totius patrimonii legari, ut | omni modo quadrans integer a|pud heredem remaneat. § 32.

Legatorum | perperam solutorum repetitio non est. | § 33.

XXV. TIT. DE FIDEI COMMISSIS. |

Fidei commissum est quod non ciuilibus | uerbis, sed praecatiue relinqu*i*tur; | nec ex rigore iur*is* ciuilis proficiscitur, | sed ex uoluntate datur relinquen|t*is*. Verba fidei commissorum in usu | *f*ere haec sunt FIDEI COMMITTO, § 1. § 2.

---

col. 40. ỷ. 28) Negationem tollendam esse putavit Schult.; sed non de legatis omnino non debitis hic sermo est, sed de iis quae debita quidem, sed perperam, i. e. non deducta quarta, sive ex falsa causa per damnationem legata, sive in per vindicationem legatis non debita, soluta sunt.

31) C. *p̃cccτiue relιnqueτur* 32) C. *ιure* 33. sq.) C. *relιnquen|τeſ* 35) C. *Uere haec ſunτ* Editiones praeter H. et meas *fere sunt haec*

---

§ 32. Cf. Gai. *2*. 227. epit. *2*. 6. Paul. L. 1. pr. D. ad legem Falcidiam *35*. 2. Vid. pr. I. eod. *2*. 22. Paul. S. R. *3*. 8. (ed. Haen. 11.) § 1. Cod. Ad L. Falcid. *6*. 50. et Dig. Si cui plus quam per L. Falc. licet, legatum esse dicetur *35*. 3. item Dio Cass. *48*. 33. i. f. Euseb. Chron. ad a. 5160. Inscr. Ariminens. ap. Gruter. *1109*. 6. Orell. 3116. Isidor. Or. *5*. 15. § 2. Suid. v. *Φαλκίδιος*. Ad eam respicit Plin. epp. *5*. 1. § 9. De iure novo v. Iustinian. Nov. *1*. c. 2. c. 1. §§ 1. 2.

§ 33. Cf. Gai. *2*. 283. § 7. I. de obl. quae quasi ex contr. *3*. 27 [28.] § 25. I. de legat. *2*. 20. – Paul. L. 9. § 5. D. de iur. et facti ign. *22*. 6. Gordian. L. 9. Iustinian. L. 19. C. h. t. *5*. 50. Vid. L. 71. D. h. t. *35*. 2. L. 1. C. h. t. *5*. 50. item supra § 19. et L. 4. C. de cond. indeb. *4*. 5. atque L. 2. D. eod. *12*. 6. Paul. S. R. *3*. 6. § 92. Cari, Carini et Numeriani L. 16. C. de fideic. *6*. 42. Isidor. Or. *4*. 24. § 17. Ulp. L. 115. D. de legat. ı. *30*. [ex eius libro *2*. Institution.] Gord. L. 10. C. de fidei commissis *6*. 42.

TIT. XXV. § 1. Cf. *24*. 1. et vide ibi citt. ll. item § 3. I. de leg. *2*. 20. §§ 1. 12. I. de fideic. her. *2*. 33. **§ 2.** Cf. Gai. *2*. 249. § 3. I. de singulis rebus per fidei commissum relictis *2*. 7. Iusti-

§ 3. PETO, || VOLO DARI et similia. Etiam nutu relin|quere fidei 41
§ 4. commissum [in] usu receptum est. | Fidei commiss*um* 200bβ
relinquere possunt | qui testamentum facere possunt, licet | non fecerint: nam intestat*o* quis mo|riturus fidei commis-
§ 5. sum relinquere po|test. Res per fidei commissum relinqui | possunt quae etiam per damnationem legari | possunt.
§ 6. Fidei commissa dari possunt | his qui*bus* legari potest.
§ 7. Latini Iuniani | fidei commissum capere possunt, licet |
§ 8. legatum capere non possint. Fidei com|missum et anté heredis institutionem, | et post mortem heredis, et codi-c*i*lli*s* etiam | non confirmatis testamento dari | potest, licet
§ 9. legari non possit. | Item Gr*a*ece fidei commissum scriptum

---

Col.41.ỷ.2) Possis *in usum*, sed eiciendae sunt litterae *in*, quae ex praecedenti *fidei commissum* enatae sunt, quod librarius pro *fidei commissūm* sumpsit. 5) C. *ιnτειτaτu* Edd. *intestatus* Saepe in cod. *ū* pro *o* ponitur, rarissime pro *us* Momms. pro *quis* prop. *q̄uis* (quamuis) quod vocabulum ita conlocari posse negaverim. 10) C. *hi qui* (pro *quib.*) 14) C. *codicelli* 16) Huschk. vult licet [*ita*] legari, quod mihi quoque placet.

---

nian.L.2.C. communia de legatis et fidei commissis *6*.43.
§ 3. Gai. *2*.269. Paul. L.21. pr.D. de legatis III.*32*. Vid. Diocl. et Max.L.22.C.de fidei commissis *6*.4*2*. § 4. Cf. Ulp.L.2. D. de legat.I.*30*. Gai.*2*.270. Vid. epit.*2*.7. § 8. § 4.I. de fid. her. *2*.23. et infra §§8.11. item Ulp.L.1.D. de legat III.*32*. Iul.L.3.pr. Paul.L.8.§1.D.de iure codic.*29*.7. Diocl. et Max. L.29.C. de fideicommissis *6*.42. L.1.§ 5. L.6.§ 1. L.78. pr. D. ad SC. Trebellian. *36*.1. § 5. Vid.supra *24*.8.25. Gai.*2* 260...62.282. epit. *2*.7.§§1.4...6. Pr. § 1. I.de sing. reb.p. fid.rel.*2*.24. Paul. S.R.*4*.1. §§7.sqq. Gord.L.9. Diocl.et Max.L.25.C.de fidei comm.*6*.42.
§ 6. Vid.Gai.*2*.285.sqq. et infra § 13.supra *22*.5. *24*.28. Mod.L.26. D.de neg.gest.*3*.5. § 7. Cf.Gai.*2*.275. *1* 24. Vid. supra *22*.3.ibiq.citt.ll. § 8. Cf. § 11. et *24*.15 16. Vid.Gai.*2*. 270*. epit.*2*.7.§7. § 9. Gai.*2*.281. Vid.Ulp. L.11.pr.D. de legatis III.*32*. Iustinian.L.2.C.communia de legatis *6*.43.

ualet, | licet legatum *Graece* scriptum non uale|at. Filio § 10.
qui in potestate est seruoue | heredibus institutis seu his
legatum | sit, patris uel domini fidei committi | potest,
quamuis ab eo legari non pos|sit. Qui testamento heres § 11.
institutus est, codicillis etiam non confirmatis ro|gari po-
test uel ut hereditatem totam | uel ex parte alii restituat,
quamuis | directo heres institui ne quidem | confirmatis
codicillis possit. Fidei | commissa non per formulam § 12.
petuntur, | ut legata; sed cognitio est Romae qui|dem
consulum aut praetoris qui fidei com|miss*arius* uocatur;
in prouinciis uero prae|sid*um* prouinciarum. Po*e*n*ae* § 13.

---

col.41.ỷ.20) C.C.1586. H. et edd.m.; cett. *seu si* Malim *siue iis* 27) C.Cui.1586. H. et edd.m.; cett. *ex directo* 31.sq.) Edd.vett.; C. *fidei cō̄mīſſo* quod retinet H.; et L. fortasse olim in usu fuisse putat '*praetor qui fidei commisso vocatur*', ut *iure dicundo* aut *auro aere argento.* quod non crediderim, quamvis 'praetoris qui fidei commisso ius dicit' mentionem faciat Ant.cit.L.2. C.qui pot.in pign.*8*.18.: hae formulae diversam compendii caussam habent. idem L. audacius esse reprehendit, si v. *fidei commissarius* in textum admittatur, cum pari iure *de fidei commisso* scribi possit. neque in hac re viro optimo, cuius sententiam aegerrime desero, accesserim. 32.sq.) C. *p̄ ſidıb:* L. igitur malit *praesidis* 33.sq.) Ita H. et edd.m.; cett. *certae vel incertae* C. *paene cauſcc* ▨ ▨ *·uel incertae*

---

§ 10. Vid.*24*.21. Pap.L.11.pr.D.de leg.I.*30*. Paul.L.4.D.de leg.III.*32*.
§ 11. Cf.Gai.*2*.273.270ª. Vid.supra §§ 4.8. Gai.*2*.248. epit.*2*.7. § 8. et § 10.I. de codic.*2*.25.
§ 12. Cf.Gai.*2*.278. Vid. Paul.S.R.*4*.1.§ 18. Pomp.L.2.§ 32.i.f.D.de O.I.*1*.2. Ulp.L.178.§ 2. D.de V.S *50*.16. § 1.I.de fid. her.*2*.23. Ulp.L.92.D.de cond. et dem. *35*.1. Paul.L.78.§ 6.D.de legat.III.*32*. L.4.i.f.D.quib. ad lib. *40*.13. Ant.L.2. C.qui pot.*8*.18. — *praesidum*] Vid. Diocl. et Max.L.5.C. de reb.cred.*4*.1. Herm.L.10.D.de off. praesid.*1*.18. — Vid. etiam Cic. in Verr.*2*.1.c.47.§ 123. de fin.*2*.17.sq.§§ 55.sq. Val.Max.*4*.2,7. Senec.de tranq.an.c.11. Suet.Claud.23. Quintil.*3*.6.§ 70.
§ 13. Cf.*24*.17.18.ibiq.citt.ll. Gai.*2*.287.sq.

causa, uel incertae personae ne quidem | fidei commissa dari possunt.

§ 14. Is qui || rogatus est alii restituere heredita|tem, lege 42
quidem Falcidia [*locum*] non haben|te, quoniam non plus 201aα
puta quam dodran|tem restituere rogatus est, ex Tr*e*belli|ano senatus consulto restituit, ut | ei et in in eum dentur actiones, cui restitu|ta est hereditas. lege autem Falcidia | interueniente, quoniam plus dodrantem | uel etiam totam hereditatem restituere | rogatus sit, ex Pe*ga*siano senatus | consult*o* restituit, ut deducta parte | quarta ips*i* qui scriptus est heres, [*et*] in | ipsum action*e*s conseruentur; is autem qui | recipit hereditatem, legatarii loc*o* | habeatur.

§ 15. Ex Pe*ga*siano senatus con|sult*o* restituta hereditate commoda | et incommoda hereditatis communican|tur inter heredem et eum cui reliquae | partes restitutae sunt, interpositis | stipulationibus ad exemplum part*i*s | et pro parte stipulationum. part*i*s | autem et pro parte sti-

---

col.42.ỿ.2) *locum* iam in ed.princ.legitur, in C.om. 3) Cui. 1586.*plus ..... puta* ac si quid deesset. 4.sq.) C. *eχτrιbellι*|*ccno* et ita ỿ.30. 8) Edd. ins. *quam* ante *dodrantem* quod a L. admonitus ed.3. delevi. cf. *28*.7. „*plus mille asses*". H. prop. *plus dodrante.* 9 et 28) C. *reſτιτuhere* 10.15) C. *pecaτιccno* (non *petaliano*, ut H. apogr. habet) 12.sq.) C. *quarτcc ιpſequιſcrιpτuſ·ē·hereſ· ιn* | *ιpſū acτιonιſ* Edd. *vel ded.p.q. ipse, qui scriptus est heres, hereditatem restituat, et in* et c. Cui. 1586.ad marg. pro *vel* adnot. *ut* H. quem secutus sum, locum sanavit. 14) Ed.princ.Cui.1566. Schult.Meerm.*recepit* Cui. 1586.Canneg.H.et edd.m.cum C. *recipit* 14.sq.) C. *locū* | *habeccτ·* 20.sqq.) C. *parτeſ·* | *& pro pccrτeſ ſτιpulccτιonū· parτeſ* | *aūτ· eτ.pparτeſ ſτιpulccτιonιſ .pprae*

---

§ 14. Cf.Gai.*2*.255.sq. §§6.4.I.de fid.her.*2*.23. Gai.epit.*2*.7. pr.i.f. Vid.Paul.S.R.*4*.2.et 3. Ad SC.Trebellianum: Dig.*36*.1. Cod. *6*.49.passim. § 15. Vid.Gai.*2*.254. §5.I.de fid.her.*2*.23. Vid.Paul.cit.tit.3. item supra *24*.25.ibiq.citt.ll.

pulationes proprie | dicuntur quae de lucro et damno commu|nicando solent interponi inter he|redem et legatarium partiarium, id est | cum quo partitus est heres. Si he- § 16.
res dam|nosam hereditatem dicat, cogitur a praeto|re adire et restituere totam, ita ut | ei et in eum qui recipit hereditatem, actio|nes dentur, proinde atque si ex Trebelliano | senatus consulto restituta fuisset. | idque ut ita fiat, Pegasiano senatus | consulto cautum.

Si quis in fraudem taci|tam fidem adcommodauerit, § 17.
43 ut non ca|pienti fidei commissum restituat, || nec quadran-
201aβ tem eum deducere sena|tus censuit, nec caducum uindicare | ex eo testamento, si liberos habeat. |

Libertas dari potest per fidei commissum. | § 18.

---

col. 42. ỿ. 25) C. *pccrτιarū* 27) H. bene prop. *cogitur* C. *coget* edd. omnes *cogetur*: non observaverant in cod. fere promiscue poni *e* et *i*. 29) C. *eτ ιneo* 30) C. *nıſ dent·* *ꝑınde* Edd. praeter H. et meas *perinde* Cf. ad *2*. §§ 4. 6. 33) Cui. 1586. C. H. et edd. m. cum cod.; alii *cautum est*. quod magis placet, nisi *cauetur* legere malis.

34. sq.) Pro *capienti* Char. *capiendi* habet, sed illud in marg. probatur. 4) Pro *si liberos habeat* Cui. in not. voluit *si ex liberis existat*, quod tit. *18*. probari putavit. parum recte.

---

§ 16. Cf. Gai. *2*. 258. Vid. Id. *2*. 254. Paul. S. R. *4*. 4. § 4. Mod. L. 45. D. ad SC. Trebellianum *36*. 1.

§ 17. Cf. Pap. L. 11. D. de his q. ut indign. *34*. 9. Mod. L. 59. D. ad L. Falc. *35*. 2. Paul. LL. 49. 48. pr. Call. L. 1. pr. D. de I. F. *49*. 14. Fgm. de I. F. § 4. Vid. Gai. *2*. 286. et ad. tit. *17*. supra citt. ll. item Constantin. L. un. Th. C. de his qui se def. *10*. 11. L. 103. D. de legat. I. *30*. L. 10. D. de his q. ut indign. LL. 1. pr. 13. §§ 6. 7. D. de I. F. Alex. L. 3. C. ad leg. Falcidiam *6*. 50. Quintil. Decl. 325. sermo.

§ 18. Cf. supra *2*. 7. ibiq. citt. ll.

XXVI. TIT. DE LEGITIMIS HE|REDIBVS. |

§ 1. Intestatorum ingenuorum hereditates | pertinent primum ad suos heredes, id est | liberos qui in potestate sunt, cete|rosque qui [in] liberorum loco sunt; si sui | heredes non sunt, ad consanguine|os, id est fratres et sorores ex eodem | patre; si nec hi sunt, ad reliquos agna|tos proximos, id est cognatos | uirilis sexus, per mares descendentes, | eiusdem familiae: id enim cautum est lege | duodecim tabularum hac SI INTESTATO | MORITVR CVI SVVS HERES NEC [*ESCIT,*] AGNA|TVS PROXIMVS FAMILIA*M* HABETO.

Col. 43. ℣. 5) HEREDITATIBVS Coll. l. c. 7) *ingenuorum*] Collat. l. c. VLPIANVS LIBRO SINGVLARI SVB TITVLO DE LEGITIMIS HEREDITATIBVS. *Intestatorum gentiliciorum* atque hoc nomine ipsum Ulpianum h. l. usum fuisse docent Hugo (*Civ. Mag. 6.* p. 498.) et Lachmannus (*Zeitschr. für gesch. Rechtswiss. 9.* p. 180. sq.) 10) H. et ed. m. 2. *in* uncis incluserunt, quod nunc iterum ex auctoritate codicis Rosnici, nunc Berolinensis feci; Collationis codices excepto Vindob., omittunt praepositionem, quae facile ex litteris *qui*, quas librarius pro *q̊in* sumpserit, effici potuit. Heimb. istud *in* ex Cic. de or. *2* 49. § 200. defendit „*qui mihi in liberum loco more maiorum esse deberet*". Ita § 12. quoque Inst. *3.* 1. „*in liberorum numero esse*"
11) Coll. l. c. *sint* 14) Coll. l. c. om. *proximos .. cognatos*
17) *hac* cum C. Cui. 1586. H. et edd. m.; Ed. princ. Cui. 1566. Schult. Meerm. Canneg. *tabularum ac si intestatus* Olim malui *hm̄* (*hoc modo*) *SI* et c. aut *h.us* (*his uerbis*) *SI* et c. (cf Petrum); sed iam putaverim istud *hac* ex ipsis XII tabb. verbis esse, quae post quam de testamentis dixerunt, ita fere perrexerint AT SI vel AST SI et c. Coll. l. c. habet *tabularum hac SI INTESTATVS*
18) In C. parva lacuna est ita: *herel · Nec agna'tul* Secuti sumus Cui. Obss. 7. 19. prob. Schill.; H. post Haubold. *sit* ceteri cum ed. princ. *exstabit* sive *extabit* Odofr. Müllerus coni. *esit* Cf. Dirksen *12 Tafelfr.* p. 350. sq. Schill. diss. p. 59...62 et impr. L. ad Lucret *1.* 619. 19) C. *familiae* Post *HABETO* Schult. Meerm. et Canneg. ex Coll. l. c. § 2. „*Si agnatus defuncti . . . . in usu sunt.* inserunt.

TIT. XXVI. § 1. Coll. *16.* 4. § 1. cui inscr. est VLPIANVS LIBRO SINGVLARI SVB TITVLO DE LEGITIMIS HEREDITATIBVS. (Habes locum infra

Si de|functi *unus* sit filius, ex altero filio mor|tuo i*tem* nep*o*s unus uel etiam plures, | ad omnes hereditas pertinet, non ut in | capita diuidatur, sed in stirpe*s*, id est | ut filius solus mediam partem habeat | et nepotes quotquot sunt alteram di|midiam: *a*equum est enim nepotes in patris | sui loc*um* succedere et eam partem habe|re, quam pater eorum, si uiueret, habitu|rus esset. § 2.

Quam diu suus heres speratur | heres fieri posse, tam diu locus agna|tis non est; uelut si uxor defuncti pr*ae*|gnans sit, aut filius aput hostes sit. | § 3.

---

col.43.ꝟ.19.sq.) C. *de'functuſ* edd. princ.Cui.1566.1586.Schult. Canneg.*defunctus* Char.Meerm. *Si ex defuncto sit* Cuiacio placuit *defuncti,* Io.Cannegietero et Lachm. *defuncti* un*us,* H. et edd. meae 1.2.*defuncto* et post *filius* inserunt *et,* quod iam Char.1.2. habent. 20.sq.) C. *moz|tuo·lam nepuſ* Edd. *mortuo iam* Arndtsius vult *iam mortuo* L. corr. *item* 23) C. *inſtirpe* Edd. praeter H. et meas *sed ut in stirpes* 26.sq.) C. *Equū·ē·enī nepoteſ in patriſ | ſui loco* ; H. et edd.m.ut Gai.*3*.8. omisso *in* repetitum.)

Cf.supra *22*.14. Vid.*3*.1.sqq.9.sqq. epit.*2*.8.pr.§§1.3. §1.I.de her.q.ab int.*3*.1. Pr I.de leg. agn. succ.*3*.2. Paul. (in Coll. *16*.3.sive) S.R *4*.8.§§.3.4.6.7.13.17.18.22. Ulp.L.1. §§ 2.sqq. L.2. pr.§§1.2.4.D. de suis et legit.*38*.16. Diocl. et Max.L.4.C.eod.*6*.55. — *SI INT. et c.*] Vid.Paul.L.9.§2.D de liberis et postumis *28*.2. Ulp. L.195.§1. Callistr.L.220.pr.D.deV.S.*50*.16. Cic.de inv.*2*.50. Auct. ad Herenn.*1*.13.

§ 2. Cf.Gai.*3*.8. epit.*2*.8.§§2.6. Paul.l.c.§9. Vid.§15.i.f. I.de her.q.ab intestato deferuntur *3*.1. Ulp.cit.L.1.§ 4. Diocl. et Max. L.3. vid. etiam L.2.C.de suis et legitimis *6*.55.

§ 3. Cf.supra §1. Vid.Gai.*3*.13. §7.I.de her.q.ab int.*3*.1. §1. i.f. §6.I.de leg. agn.succ.*3*.2. Paul.l.c.§§11.24. Diocl. et Max.L.4. C.de suis et leg.*6*.55. Ulp.cit.L.2.§§6.7. et L.30.§1.D.de A. v.O.H. *29*.2. Paul.L.9.§2.D.de liberis et postumis *28*.2. L.3.D. si pars hereditatis petatur *5*.4. Iul.L.26.D.de statu hominum *1*.5. Vid. etiam Mod.L.5.§4.D. unde legitimi *38*.7.

§ 4. Agnatorum hereditates diuiduntur | in capita; uelut 34 si sit fra*tris* filius | et alterius fratris duo pluresue || liberi, **44** quotquot sunt ab utraque parte | personae, tot fiunt por- 201bα tiones, ut singuli sin|gulas capiant.

§ 5. Si plures eodem gradu sunt | agnati, et quidam eorum hereditatem ad se | pertinere noluerint, uel ante quam adie|rint decesserint, eorum pars adcrescit | his qui adierint; quod | si nemo eorum adi|erit, ad insequentem gradum ex lege he|reditas non transmittitur, quoniam in legi|timis hereditatibus successio non est. |

§ 6. Ad feminas ultra consanguineorum | gradu*m* legitima hereditas non pertinet; | itaque soror fratri sororiue legitima | heres fit * * *

§ 7. Ad liberos matr*is* intestat*ae* | hereditas ex lege duo-

col.43.ỳ.34) C. *frater* _ 35.sq.) C. *plureſ·uel* |: *liberı*
Col.44.ỳ.3) C. *grccdu ſ̄* (sunt). H. *sint* 8) *adierunt* H. et priores edd. meae; C. *ccdıerınt·* et ita ceteri editi.
12) C. *grccdu* et tum *ptinet* (non *‚plinet* ut Hug. ed.5.mendose habet) 13) C. *ſozozı uel legıtımcc* ***) Huc videtur pertinere locus Collat.*16*.4.§2. quem post hos Titulos quos vocant repetendum curavimus.
14) C. *mcctre ıntelſtate*

§ 4. Vid.Gai.*3*.16. epit.*2*.8.§6. Paul.l.c.§§17.19. Ulp.cit.L.2. § 2. §§4.5.I.de legitima agnatorum successione *3*.2.

§ 5. Vid.Marcian.L.9.D.de suis et legit.*38*.16. Gai.*3*.12.22. Paul. l.c.§26. §4.I.de SC.Orphit.*3*.4. Sed vide etiam § 7.I.de leg. agn. succ.*3*.2. restitutam Iustiniani L.4. C.de bon.libert.*6*.4. (Basilic.*49*. 1,4. ed. Fabrot.*6*.p.586. Meerm.Thes.*5*.p.4.sqq. Cuiac. Obss.*20*. 43.). Cf.infra tit.*28*.

§ 6. Cf.Gai.*3*.14.23. Vid.epit.*2*.8.§§ 5.6.i.f. § 3.I. de leg. agn. succ.*3*.2. Paul.l.c.§§22.20.16. (in Coll.l.c.§§20.16.) Th.C.de legitimis heredibus *5*.1.passim. Decius L.3.C.eod.*6*.58. Diocl.et Max. LL.6.9. Iustinian.LL.13.14.C.eod.

§ 7. Vid.Gai.*3*.24. (ubi nihil de SC. Orphitiano.) Paul.S.R.*4*.10.

decim tabularum | non pertinebat, quia feminae suos here|des non habent; sed postea imperatorum| Antonin*i* et Commodi oratione in se|natu recitata id actum est, ut sine in ma|nu*m* conuentione matrum legitimae here|ditates ad filios pertineant, exclusis | consanguineis et reliquis agnatis. In|testati filii hereditas ad matrem ex le|ge duodecim § 8.
tabularum non pertinet; sed | si ius liberorum habeat, ingenua tri|um, libertina quattuor, legitima | heres fit ex senatus consulto Tertulli|ano; si tamen ei filio neque suus heres | sit quiue inter suos heredes ad bonorum | possessione*m* a praetore uocatur, neque pater, | ad quem lege hereditas bonorumue pos|sessio cum re pertinet, neque frater con|sanguineus: quod si soror consanguinea | sit, ad utrasque pertinere iubetur hereditas.|

---

col.44.ỷ.17.sq.) C. ȷm̃p· | *antoninuſ· & cōmodio ratione* 19.sq.) C. *inma|nu c̃uentioné* 26) C. *quccttuoz* non *quatuor* ut Hugonis apographum et editi habent. 30) C. *poſſeſſione* 31) C. *ad quē legē*

---

§§3.sq. Pr.I.de SC.Orphitiano.) Dig.ad SC.Tertullianum et Orphitianum *38*.17. (L.9.ibid. inscribitur in Dig. Flor. GAIVS LIBRO SINGVLARI AD SC. ORPHITIANVM; sed ex Pauli cognomine libro is locus desumptus esse videtur.) Cod. ad SC.Orphitianum *6*.57. Vid.etiam Lamprid. in Comm.c.12. et Ulp.L.16.D. de sponsalibus *23*.1. item Quintilian.Inst.or.*4*.2.§5. § 8. Vid.Gai.l.c. et § 23.ibid. (ubi nihil de SC.Tertull.) et §29. Paul.S.R.*4*.9.§§1.7.sqq. et in L.Rom. Burg.*28*. Pr.§§ 2.3.I.de SC.Tertulliano *3*.3. Th.C.de legitimis heredibus *5*.1.passim. Dig.cit.tit *38*.17. (L.8.ibid. inscribitur in Digestis Florentinis GAIVS LIBRO SINGVLARI AD SC. TERTVLLIANVM; sed veri similius videtur PAVLVS pro GAIVS legendum esse.) Cod. Ad senatus consultum Tertullianum *6*.56.

XXVII. TIT. LE LIBERTORVM SVCCES||SIONIBVS [VEL BONIS]. **45**

201bβ

§ 1. Libertorum intestatorum hereditas | primum ad suos heredes pertinet; deinde | ad eos quorum liberti sunt, uel § 2. ut patro|num, patronam liberosue patroni. Si sit | patronus et alterius patroni filius, | ad solum patro*n*um he- § 3. reditas pertinet. | Item patroni filius patroni nepotibus | § 4. obstat. Ad liberos patronorum hereditas | defuncti pertinet, ut in capita, non | in stirpe*s*, diuidatur. ***

§ 5. Legitimae heredi|tatis ius quod ex lege duodecim tabularum | descendit, capitis minutione amittitur. | ***

XXVIII. TIT. DE POSSESSIONI|BVS DANDIS.|

§ 1. Bonorum possessio datur aut contra ta|bulas testamenti, aut *secundum* | tabulas, [*aut*] intestati.

Col.45.ỿ.7) C.*patrū* 10) *ul*] C. *aut* Huschk. vult. *ita ut* 11) C. *instirpe* 12) *quod*] C. *qđ* ***) Cf. tabulam systematis delineationem exhibentem.

14.sq.) Schultingio Ulpianus visus est scripsisse DE BONORVM P. 17) C. *ccduerſuſ* Meerm. ad cod.Aured. *aut iuxta tabulas, aut intestati* Librarius siglas confudit. Cf.*20*.§14.i.f. Gilb.Regius (in Otton.Thes.*2*.1506.) *adversus* pro *secundum* sumi debere putavit, ac si verba synonyma essent. 18) *aut*] Cui. in notis, Meerm. H. et edd.m.; ceteri cum C. hoc *aut* *38*.17. et ad *9*.9.omiserunt.

TIT. XXVII. Cf.tit.*29*. — § 1. Cf.Ulp.L.3.pr. D. de suis et legitimis *38*.16. Vid.ad tit.*29*.§1.citt.ll. § 2. Cf.Gai.*3*.60. Paul.S.R.*3*.2.§1. §3.i.f.I.de success.libertor.*3*.7. § 3. Cf. Gai.cit.*3*.60. Paul.l.c. Vid.Pomp L.2.§2. Iul.L.23.§1.D.de bonis libertor.*38*.2. § 4. Vid.*29*.4.5. Gai.*3*.61. Paul.S.R.*3*. 2.§3. Iul.cit.L.23.§2.D. et cit.§3.I.de success.libertor.

§ 5. Gai.*3*.51.21.27. et infra *28*.9.i.f. Pomp.L.11.D.de suis et legitimis *38*.16. Iul.cit.L.23.D.pr. § 2. I. de SC. Orphitiano *3*.4. § 1.I.de successione cognatorum *3*.5. Ulp.L.§8.D. ad SC.Tertullianum *38*.17. et ad *9*.9.citt.ll.

TIT. XXVIII. § 1. (Ad hanc et 6.sqq. §§ pertinebant Gaii Vero-

Contra tabulas bo|norum possessio datur liberis § 2.
emancipa|tis testamento praeteritis, licet legitimo [*iure*] |
non ad eos pertineat hereditas. Bono|rum possessio con- § 3.
tra tabulas liberis | tam naturalibus quam adoptiuis datur; |
sed naturalibus quidem emancipatis, | non tamen et illis
qui in adoptiua | familia sunt; adoptiuis autem his tantum|
qui in potestate manserunt. Eman|cipatis liberis ex edicto § 4.
datur bonorum | possessio, si parati sunt cauere *f*ratri|bus
suis qui in potestate manserunt, | bona quae moriente
patre habuerunt, | se conlaturos.

Secundum tabulas bonorum | possessio datur scriptis § 5.
heredibus, scilicet | si eorum quibus contra tabulas com-
46 petit, | nemo sit, aut petere nollent. Etiam || si iure ci- § 6.
202aα

---

col.45.℣.20) *iure* Lachm. inserendum esse monuit. Edd. *legitima* 21) C. Cui.1586. H. et edd.m.; ceterae minus recte *ad eos non* 29.sq.) C. *pcстri|b:* et inde ed. princ. Cui. 1566. 1586.*patribus*, sed Cui. in notis correxit. 31) H. et edd.m. *habuerint*; C. *habuer̃* | Ceteri *habuerunt* prob.Lachmann.
35) C. *Nollenт* Edd. *nolint* Huschk. vult. *uoluerit* Fortasse rectius *nolit*. sed cf. supra ad col.12.℣.22.

---

nensis pagg.132.i.f.133.) Cf.Paul.L.6.§1.D.de B.P.*37*.1. Vid.pr.§ 1. I.de B.P.*3*.9[10].

§ 2. Cf.*22*.23. et vid.Dig.de B.P.contra tabulas *37*.4.passim. § 3. I.de B.P.*3*.9. § 3. Cf.Ulp.L.1.pr.§ 6. L.8.§ 12.D.tit. cit. L. 1. § 6. D. si tabulae testamenti nullae exstabunt, Unde liberi *38*.6. § 12.vid.§§9...11. I.de her.q.ab intest.*3*.1. § 4. I.de exhered. liber.*2*.13. Paul.L.4.D.tit.cit.*38*.6. Vid.Iustinian.L.10. C.de adoptionib.*8*.48. § 4. Vid.Ulp.in Coll.*16*.7.§2. Paul.S.R.*5*.9. § 4. Ulp.L.1.passim, Iul.L.3.§ 3.D.de collatione *37*.6. et Cod. de collationibus *6*.20.passim.

§ 5. Vid.Ulp.L.2.pr.D.de B.P.sec.tabb.*37*.11. et passim h.t. §§1. 3.I.de B.P.*3*.9. Vid.etiam Mod.L.1.§1.D.quis ordo *38*.15.

§ 6. Cf. supra *23*.6.ibiq.citt.ll. Gai.*2*.119. Gord.L.2.C.de B.P.sec. tabb.*6*.11. Ulp.L.3.D.si tabulae testam.null.exstab.*38*.6.

uili non ualeat testamen|*tum*, forte quod familiae mancipatio | uel nuncupatio defuit, si signatum | testamentum sit non minus quam septem | testium ciuium Romanorum signis, bonorum | possessio datur.

§ 7. Intest*ati* datur bonorum | possessio per septem gradus: primo gradu | liberis; secund*o* legitimis heredibus; | tertio proximis cognatis; quarto | familiae patroni; [*quinto*] patrono, patronae, | item liber*is* [*parentibus*] ue patroni patron*ae*ue; | sexto u*i*ro, uxori; septimo cognatis | manu missoris, quibus per legem Furiam | plus mille asses capere licet: et si ne|mo sit, ad quem bonorum possessio pertine|re possit, aut sit quidem, sed ius suum | omiserit,

§ 8. populo bona deferuntur ex | lege Iulia caducaria. Liberis bono|rum possessio datur tam his qui in po|testate usque

Col. 46. ỷ. 6) C. *Inteſtidat̃* 9...12) *Quarto | ſamiliae patroni· patrono · patronę· | Item liberolue patroni· patroneue· | ſexto uero uxori·* Ed. princ. *Quarto Familiae. Quinto patrono, patronae, liberisue patroni patronaeue. Sexto uiro, uxori.* et sic, om. *patroni*, etiam Cui. 1566. 1586. exhibent; ceteri nobiscum faciunt, nisi quod nomen *parentibus* aperte post *liberis* ante syllabam *ue* excidit, quod probantibus Cui. et Huschk. restituimus. Cf. Coll. *16*.9. Cuiacius Obss. *20*.34. sententiam, non verba huius loci ex codice Tiliano referre videtur. Aliter Heimbachius. 14) *et* om. edd. praeter Cui. 1586. H. et meas. 19. sq.) C. *in po|teſtatē*

§ 7. Vid. § 3. I. de B. P. *3*.9. cum Theophil. ad h. §. Ulp. L. 1. § 11. D. de succ. ed. *38*.9. Mod. L. 1. pr. D. quis ordo in poss. serv. *38*.15. Dig. Si tabulae testamenti nullae exstabunt, Unde liberi *38*.6. impr. Ulp. L. 1. § 1. Unde legitimi *38*.7. Unde cognati *38*.8. Inst. de successione cognatorum *3*.5. Dig. Unde vir et uxor *38*.11. Cod. *6*. 18. Collat. *16*.9. § 1. Vid. etiam Inst. de succ. libertor. *3*.7 [8]. — *quibus per legem*] Vid. Gai. *2*.150. et supra § 2. ante tit. *1*. item *17*.1. Iul. L. 96. § 1. D. de legat. I. *30*. Fgm. de I. F. § 1. Ulp. L. 1. § 2. D. unde cogn. *38*.8. § 8. Cf. Mod. L. 1. § 2. D. quis ordo *38*.15. Vid. Gai. *3*.26. Ulp. L. 1. § 6. D. si tabulae testam. *38*.6. LL. 4. 5. D. eod.

in mortis tempus fuerunt, | quam emancipatis; item adoptiuis, | non tamen etiam in adoptione*m* datis. | Proximi § 9.
cognati bonorum possessio|ne*m* accipiunt non solum per feminini | sexus personam cognati, sed etiam agnati | capite diminuti: nam licet legiti|mum ius agnationis capitis minutio|ne amiserint, natura tamen cogna|ti manent.

Bonorum possessio datur | parentibus et liberis intra § 10.
annum, | ex quo petere potuerunt; ceteris | intra centum dies. Qui omn*es* intra | id tempus si non petierint bono- § 11.
rum | possessionem, sequens gradus admit|titur, perinde
47 atque si superior*es* non || essent; idque per septem gra-
202aβ dus fit. |

Hi quibus ex successorio edict*o* | bonorum possessio § 12.

---

et ita (*potestatem*) praeter Char. Meerm. Hugon.' et meas habent editi, adprobante etiam Brisson. *Παρέργ.* § 71. atque ipse retinerem, nisi totiens lineolam supra vocales tum frustra addidisset tum neglexisset librarius, quod posterius fecit etiam ỷ.22. *incadoptione* et ỷ.24. *poſſeſſio|ne* 26) C. *diminutia · Nā* 32) C. *omniſ* 33) C.Cui.1586.H.et edd.m.; cett. *petierint, ad bonorum possessionem* 35) C. *atq: ſi ſuperioꝛiſ* Edd. praeter Cui.1586. et meas *ac ſi* non video qua de causa.

---

§ 9. Vid.Gai.*3*.27.30. epit.*2*.8.§ 7. Inst. de success. cognator.*3*.7. Dig. Unde cognati *38*.8. Mod.L.4. § 10.D. de gradib. cogn.*38*.16. §§ 11.12.I.de gradib.cogn.*3*.6.— *licet* et c.] Vid.ad *27*.§5.citt.

§ 10. §4. (al.9.) I.de B.P.*3*.9. Cf.Ulp.L.1.§§12...16.8.9.D.de succ. ed.*38*.9. Vid.L.4.D.de Carbon. edicto *37*.10. L.11.§1.D.de B.P.sec. tabb.*37*.11. L.4.§1.D. quis ordo in B.P.serv.*38*.15. LL.2.4.C.qui admitti ad B.P. possunt et intra quod tempus *6*.9.

§ 11. Cf.§5. (al.9.) I.de B.P.*3*.9. Ulp.cit.L.1.D.§ 10. Vid. Marcell. L.5.pr.D.quis ordo *38*.15. Gord. L. un. C. quando non petentium partes petentibus adcrescant *6*.10. Cod. de successorio edicto *6*.16. Sev. et Ant.L.1.C.de suis et legit.*6*.55. Vid.etiam Pomp.L.2. pr.D.de bonis libertorum *38*.2.

§ 12. Cf.Gai.*3*.32. *4*.34. cf.*3*.80. § 2. cf.pr.I. de B.P.*3*.9. Vid.

datur, heredes qui|dem non sunt, sed heredis loco consti|tuuntur beneficio praetoris. ideoque seu | ipsi agant, seu cum his agatur, ficticiis | actionibus opus est, in quibus heredes | esse finguntur.

§ 13. Bonorum possessio aut *cum* | re datur, aut sine re: cum re [*si*] is qui | accepit, cum effectu bona retineat; | sine re, cum alius iure ciuili euin|cere hereditatem possit; uel uti si [*sit*] suus heres, intestati bonorum posses|sio sine re [*est*], quoniam suus heres euincere | hereditatem iure legitimo possit. |

XXVIIII. TIT. DE BONIS LIBER|TORVM. |

§ 1. Ciu*i*s Romani liberti hereditatem | lex duodecim ta-

Col.47.ꝟ.2) C.*edıcτu* 8.sq.) C. *aūτ* | *reddaτ*· L. *aūt* bene ex errore librarii (qui *autē* vidit ubi *aut c̄* scriptum fuerat) explicavit. 9) H.prob.Arndtsio *cum* pro *si* quod C.om. 13) Hoc *sit* a C. et Cui.1586. abest, cett. edd.voculam, propter praeced. *si* omissam, post *intestati* habent, aperto errore, ut L. observavit. Pro *intestati* ed.princ.Cui.1566.Schult.Meerm.Canneg. *intestato*
13) Edd. incisionem non ante sed post v. *intestati* habent, quod suadente Huschkio nunc mutavi. H. deberi *sequentis gradus* ante *bonor.poss.* addi adnotat, si et Ulpianum ita distincte omnia scripsisse putemus, uti in brevi libello nec veteres fecisse videntur, et lacunam a librario admissam hic non esse. Sed recte contra monet Arndtsius per suum heredem etiam ab aliis liberis agnitam b.p. pro parte sine re effici, id est evictione legitimae hereditatis. 14) C. *ſınere qm̄* Edd. praeter Cui.1586.H.et meas *sine re est cum* *quoniam* Cui.H. et edd.m.; C. *qm̄* Alii *cum* sive *quum* Malim *qđ* (quod) sive *qđ eā* (quod eam) sive simpliciter *quā* (quam). 18) C. *Ciuel*

Ulp.L.2.D.de B.P.*37*.1. Dig.de possessoria hereditatis petitione *5*.5. Paul.L.117.D.de R.I.*50*.17. Pr.I.de perpetuis et temporalib. actionibus *4*.12.

§ 13. Cf.Gai.*2*.148. Vid.Id.*3*.35...37. et supra *23*.6. *26*.8.

TIT.XXVIIII. § 1. Cf.*27*. et infra §§5.6. Gai.*3*.40.sq. Pr.§1.I.

bularum patro|no defert, si intestato sine suo he|rede libertus decesserit: ideoque | siue testamento facto decedat, li|cet suus heres ei non sit, seu intesta|to, et suus heres ei sit, quam*uis* non na|turalis, sed uxor puta quae in | manu fuit uel adoptiuus filius, | lex patrono nihil *prae*stat. sed ex | edict*o* praetoris, seu testa[men]to liber|tus moriatur, ut aut nihil aut mi|nus quam partem dimidiam bonorum | patrono relinquat, contra ta|bulas testamenti partis dimidia*e* | bonorum possessio illi datur, nisi | libertus aliquem ex naturalibus | liberis successorem sibi relin-
48 quat; || siue intestato decedat, et uxorem for|te in manu
202bα uel adoptiuum filium | relinquat, aeque partis mediae | bonorum possessio contra suos heredes | patrono datur.

In bonis libertae pa|trono nihil iuris ex edicto datur. | § 2.

---

col.47.ỿ.24) C.*quā* 27) C. *preſτcc̄τ· ſed ex* | *edıcτu* 28) Dedi olim *sive,* sed Ulpianus more suo variat, et recte vocabulum *seu* retinent Cui.1586. H.; cett. *si* Cf.Gai.*3*.41. — C. et Cui. 1586. *testamento* Edd. *testamento facto* Sed cf. ỿ.1.col.seq. Pro *testato* librarius videre *testam̄to* sibi visus est et fecit *testamento*, nisi v. *relicto* omisit. 29) Ed.princ.Cui.1566.1586. (in cuius marg. est *ut aut*) Schult.Meerm.Canneg. *aut ut;* Cui. in notis prop. *et aut* H. *aut* Bl. *si aut* Cf.Gai.l.c. 32) C.*parτıſ dımıdıā* Col.48.ỿ.2) C. *ın mccnum* et ita edd.praeter H. et meas; neque omitterem *m,* cum *in* sequi accusativum apud antiquos et in formulis fere soleret, (quod in adnotatione ad Gaium *1*.55. ex edit.4. exemplis satis probavi) nisi multis locis librarius *ū* pro *u* poneret et *m* modo inutilem adiceret, modo necessariam omitteret. cf. etiam adnotationem ad *28*.§8. 3) C. *aequae*

---

de successione libertorum *3*.7[8]. Vid.Ter.Clem. et Ulp. (ad L.Iul. et Pap.) LL.10.11.D.de iure patron.*37*.14. Paul.L.5.D.de iure aur. anul.*40*.10. Ulp.L.3.pr.D.de suis et legit.*38*.16. et in Coll.*16*.8. i.f.9.init. Dig.de bonis libertor.*38*.2.passim. Gord.L.1.C.de B.P.c.t. liberti *6*.13. Cic. in Verr.*2*.1,48. § 125. Tac. Ann. *15*.19. Suet. Ner.32. Dio Cass.*51*.15.i.f. Vid. etiam *23*.3. § 2. Cf.

itaque . . . . , ... : seu intestata moriatur | liberta, semper ad eum hereditas | pertinet, licet liberi sint libertae; | quoniam non sunt sui heredes matri,
§ 3. [*ut*] obs|*tent* patrono. Lex Papia Pop*pa*ea | postea libertas quattuor libe|rorum iure tutela patronorum libe|rauit; et cum intulerit iam posse | ea*s* sine auctoritate patronorum | testari, prospexit ut pro nume|ro liberorum libertae
§ 4. sup*er*stitum | uirilis pars patrono debeatur. | Liberi patroni uirilis sexus eadem | iura in bonis libertorum parentum |
§ 5. suorum habent, quae et ipse patro|nus. feminae uero

---

col.48.ṿ.7) C. Cui. 1586. H. et edd. m. 1.2. *Itaque seu int.* et c.; cett. *Itaque si int.* et c. sine lacunae indicatione, quam ita fere explendam esse putat L. probante quoque Goeschenio „itaque *sive auctor ad testamentum faciendum factus sit, ... :* seu" *et r.* cf. not. seq. 10.sq.) C. *mcττri obſ;τιτ* H. matri. §3.*** *obstat* Ed.princ.: *Licet l. s. libertae, quoniam n. s.s.h. matri, obstat patrono lex Papia Popea . Postea* et c. eamque sequuntur Cui.1566.1586. Schult. Canneg.; sed Meerm. ex cod. Aured. dedit: *pertinet, licet l. s. libertae, quoniam* [cod. Aur. *quamvis*] *non sunt* [cod. Aur. *sint*] *s. h. matri.* | *Obstat patrono hic Papia Poppaea. Postea* et c. Cui. in not. proposuit: *nam licet liberi . . . . . . matri, non obstant patrono. Lex* cet. Cf. Gai.*3*.43. Ulpianus vero de eo quoque casu tractavit, quod liberta auctore tutore testamentum fecerat. Arndtsius prop. „*seu testamentum iure* (s. *auctore tutore* vel *patrono*) *fecerit, heres scriptus* obstat patrono", ut lacuna in principio §i nulla, sed paragraphi signum post vocem *patrono* ponendum sit. Iam Lachmannum sequimur.
12) C. *quaττuoz* non *quatuor* ut H. in apogr. et edd. habent.
15) C. *ea ſine* 17) C. *ſubpreſτιτū* Cui.1586. *subprestitum*
22) Edd. praeter H. et meas § 5. non a verbo *Feminae,* sed a sq.

Gai.*3*.43. Vid. supra *11*.27. ibiq. citt. ll. imprimis Gai.*2*.192. et supra *20*.15. *27*.1. § 3. Gai.*3*.44. Vid. supra *11*.28[a]. Gai.*1*. 194. Vid. etiam Ter. Clem. (lib.*2*. ad L. Iul. et Pap.) L.153. D. de V.S. *50*.16. — *virilis pars* | Vid. Ulp. (lib.10. ad L. Iul. et P.) L.145. D. de V.S. § 4. Cf. Gai.*3* 45.sq. et supra *27*.3. Vid. pr. I. de adsign. libertor. *3*.8[9]. Gai. L.5. D. de bonis libertorum *38*.2.
§ 5. Cf. Gai.*3*.46.47. supra *27*.1.

ex lege quidem | duodecim tabularum perinde ius ha|bent,
atque masculi patronorum | liberi; contra tabulas autem
testa|menti liberti aut ab intestato | contra suos heredes
non natura|les bonorum possessio eis non compe|tit; sed
si ius trium liberorum habu|erunt, etiam haec iura ex
lege | Papia Poppaea nanciscuntur. Patronae *in* bonis § 6.
libertorum | illud ius tantum habe*b*ant, quod | lex duode-
cim tabularum introduxit; | sed postea lex Papia [*inge-*
49 *nuae*] patronae || duobus liberis honoratae, liber|tinae tri-
202bβ bus, id iuris dedit, quod | patronus habet ex edicto. |
Item ingenu*ae* trium liberorum iure | honoratae eadem lex § 7.
id ius dedit, | quod ipsi patrono tribuit | * * * *

EXPLICIT.

Contra tabb. incipiunt. 25.sq.) C. *τeſτcc|menτo* 27.sq.) C. et edd. praeter H. et meas *non naturalis*, sed Cui. in not. correxit *non naturales.* 29.sq.) H. *habuerint* 30) C. *hac iura* 32) H. et edd.m.; C. *paτernac ex* (Cf. Gai. *3*.49.); cett. *Patronae ex* 33) C. *habeccnτ* Edd. omnes *habent* sed quod dedimus, Lachmanno quoque placet. Cf. Gai. *3*.49. 35) C.H. *patronae*, omissa voce *ingenuae*, quam Cui. 1586. ut cett. edd. post *patronae* habet, sed alia litterarum forma distinctam.
Col. 49. ỷ. 2) Malim *idem* ut *id̄* sive *ıd* scriptum fuisse sumamus, non *ıd*, nisi praeferas *id ius* ut paullo post scriptum est. 3) C. *ex edıcτum*· 4) H. et edd.m.; C. *ıngenuı:* cett. *liberis ingenuae.*
6) C. Cui. 1586. H. et edd.m.; Goeschenius ad Gai. *3*.50. *ipsa patrono;* cett. *ipsi patronae* Gaius ita pergit „libertinae autem patronae non idem iuris praestitit".

---

§ 6. Gai. *3*.49.50. supra 27.1. et h.tit. § 1. § 7. Gai. cit. *3*.50. i.f.

QVAE EX

VLPIANI LIBRO SINGVLARI REGVLARVM

IN

MOSÁICARVM ET ROMANARVM LEGVM COLLATIONE

ATQVE

DIGESTIS IVSTINIANI IMP.

SVPERSVNT.

PRAEMONITVM. Ut comparationem ex Ulpiani libro singulari Regularum superstitum locorum, qui in Titulis supra exhibitis atque in Mosaicarum et Romanarum legum Collatione pariter exstant, faciliorem redderemus, tria capita, quorum duo priora cum Titulorum V. §§ 6.7. XXVI. § 1. conspirant, ad codicem nono saeculo scriptum, olim bibliothecae Rosnicae (*de Rosny*), nunc regiae Berolinensis (MS.Lat.fol.269.), adhibitis altero Pithoeano (Mosaycarum et Romm.LL. Coll. *et r.* Ex bibl.P.Pithoei I. C. Basileae, per Thom. Guarinum, Anno M.D.LXXIIII.4°.) et Blumii exemplis (Lex dei s. Moss. et Romm. LL. Coll.Bonn. a.1833.8°.) recensita repetere visum est. Pari ratione in hoc corollarium ex Taurelliano Digestorum exemplari praeter L. 25. D. de O. et A. recipiendam esse duximus etiam L. 17. D. de testibus, ita tamen, ut cursivis sive Italicis litteris exprimerentur ea verba, quae a nostris Titulis discrepant. — (In libro quem Vaticana Fragmenta dicere solent, Ulpiani libro singulari Regularum nullus adscribitur locus.)

(I.) COLLAT. Tit. VI. DE INCESTIS NVPTIIS. kap. II.
(= *Ulpiani Tit. V.* §§ 6.7.)

KAP. [1]II. VLPIANVS [2]LIBRO REGVLARVM SINGVLARI [3]SVB TITVLO DE NVPTIIS.

---

1) DCXLI. Be[*rolinensis cod.*] XLV Vi[*ndobonensis cod.*] XLVIIII Ve[*rcellensis cod.*] 2) sic Be., *libro regulari* Pi[*thoei exempl. cit.*] *liber singulari* Vi. *libro singulari* Scalig. apogr. et Ve. *regularum* coni. Cuiac. *singulari regularum* coni. Pi(*thoeus*) *regular.* l. coni. Hugo hist. iur. Rom. p. 897. ed. 11. 3) *De nuptiis sub titulo* Be. Vi. Pi. *de nuptiis titulo* Ve.

1. Inter parentes et liberos [4] cuiuscumque gradus [5] si*n*t, [6] conubium non est.

2. Inter [7] cognatos autem ex [8] transuerso [9] gradu olim quidem [10] usque ad quartum gradum matrimonia [11] contrahi non poterant; nunc autem [12] [*etiam*] ex [13] tertio gradu licet uxorem ducere, sed [14] tantum fratris [15] filiam, non etiam sororis [16], nec amitam nec [17] materteram, quamuis eodem gradu [18] sint.

3. [19] Eam quae nouerca uel priuigna, uel [20] quae [21] nurus [22] uel socrus [23] fuit, [24] uxorem ducere non possumus.

4. Si quis [25] eam quam non licet, uxorem duxerit, [26] incestum [27] matrimonium [28] contrahit: ideoque [29] liberi in [30] potestate [31] eius non fiunt, sed quasi uulgo [32] concepti [33] spurii sunt.

---

4) *infinite* ex Ulp. cod. Vat. parum recte indidit Blume. Tum *cuiusque* Pi.Ve. *cuiuscunque* Scal.Vi. et Bl. 5) *ſıτ* Be.Vi. *sint* om.Ulp. [i.e.codex Vaticanus.] 6) *connubium* Pi.

7) *cogatur* Vi. Ve. 8) *transuersu* Ve. 9) *gradum* omitt.Scal.sec.Haen. (?) 10) *usque ad quartum gradum* om.Pi. 11) *conpeterant* (omisso *non*) Vi. 12) *eτıam ex* Ulp. cod. Vat. 13) *tercio* Be. 14) *tamen* Ulp. 15) *filia* Be. 16) *filia* add.Vi. Ve. ut Ulp. qui pro seqq. *nec* habet *aut* Petr.Faber coni. *et amitam, non materteram* 17) *matertera* Vi. Ve.Ulp. *maτ̄|τeram* Be. 18) *ſıτ* Ulp.

20) *eademque uxore* Ulp. *eamque* Be. *eaque* Ve. *eam quem* Vi. 20) *que* Be. 21) *nŏruſ* Ulp. 22) *uel socrus* omitt. Vi. 23) *nostra* ex Ulp. addidit Bl. 24) *uxorem* aliter conlocatur in Ulpiani codice Vaticano.

25) *ea* Vi. 26) *incertum* Vi. Ve. 27) *matrimonio* Ve. 28) *contrahi* Vi.Ve. 29) *lıberıſ* Be. 30) *potestatem* Ve. 31) *eıſ* Be.Vi.Ve.Scal. (corr. *eius*). 32) *concoepti* Vi. 33) *ſpĕreı* Ulp.

(II.) COLLAT. Tit. XVI. DE LEGITIMA SVCCESSIONE. kap. IV.
(*cuius* § 1. = *Ulpiani Tit. XXVI.* § 1.)

KAP. [1] IIII. [2] VLPIANVS LIBRO [3] SINGVLARI SVB TITVLO DE LEGITIMIS [4] HEREDITATIBVS.

1. [5] Intestatorum [6] gentiliciorum hereditates pertinent primum ad suos heredes, id est liberos qui in potestate sunt, ceterosque qui [7] liberorum loco sunt. si sui heredes non [8] sint, ad consanguineos, id est fratres [9] et sorores ex eodem [10] patre. si nec hi sunt, ad reliquos agnatos [11] [*proximos, id est cognatos*] [12] uirilis sexus per [13] mares descendentes, [14] eiusdem familiae: id enim cautum est [15] lege duodecim tabularum [16] hac SI [17] INTESTATVS MORITVR, [18] CVI *SVVS* HERE NEC [19] ESCIT, AGNATVS PROXIMVS [20] FAMILIAM [21] HABET*O*.

2. Si agnatus defuncti non sit, [22] eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem [23] uocat, his uerbis

---

1) DCCXXVII. Be. CXXVIIII. Vi. 2) In Vind. verba *Ulpianus* ... *titulo* desiderantur. 4) *heredibus* Ulp. cf. Schilling. diss. de Ulp. p. 49. 50.

5) *Intestatorum* ap. Pith. et in Vi. rubricae partem facit.

6) Ita recte Be. *gentilitiorum* Vi. Ve. Pi. Bl. *ingenuorum* Ulp.

7) *in* add. Vi. et Ulp. 8) *ſunt* Ulp. 9) *aut* Vi.

10) *patrem* Be. 11) ex Ulp. supplevit Bl. 12) *uirili* Vi. 13) *matres* Vi. Scal. 14) *eiſdem familię hiſ* Be, et *his* habet etiam Pi. *sic* coni. Cuiac. 15) *legem* Be.

16) Sic omnes, etiam Ulp. quem cf. 17) *intelτaτo* Ulp. sed in cod. Vat. *o* non raro pro *us*, saepius pro *ū* (*um*) ponitur.

18) Sic Ulp. *cuius*, pro *cui suus*, Collationis codd. et edd. excepto Bl. 19) *est* codd. et edd. *esit* Bl. In Ulp. vacuum spatium relictum, ut *exstabit* alii, alii *sit*. cf. supra Ulp. *26*. 1.

20) *familia* Be. *familiae* Ulp. 21) Sic Ulp. *26*. 1. et L. 195. § 1. de V. S. *habeatur* codd. et edd. praeter Bl. *habeat, uerum* uel *habeat, at uero* coni. Canneg.

22) *eamdem* Be. *eandem* Vi. 23) *uocanτ* Be. *uocantur* Vi.

[24] SI AGNATVS [25] NEC ESCIT, [26] GENTILES [27] FAMILIAM [28] HABENTO. Nunc nec [29] gentilicia iura [30] in usu sunt.

(III.) COLLAT. Tit. II. DE ATROCI INIVRIA.

KAP. [1] II. VLPIANVS LIBRO [2] SINGVLARI REGVLARVM SVB TITVLO DE INIVRIIS.

[3] Iniuria si quidem atrox, id est [4] grauis est, non sine [5] iudicis arbitrio [6] aestimatur. Atrocem autem [7] aestimare solere [8] praetorem; [9] idque [10] collegi ex facto, ut puta si [11] uerberatus [12] uel uulneratus [13] quis fuerit. et reliqua.

---

24) Sic Pi. et Scal. *si gnatus* Be. et cum Pi. 1. (1573.) ed. Berol. Bieneri. *sic natus* Vi. 25) *neſcit* Be. Pi. Vi. *nec sit* coni. Pith. Scal. *nec escit* coni. Cuiac. quem plurimi secuti sunt. *nec essit* ed. Paris. a. 1586. in marg. *nec esit* coni. Freber. parerg. *1*. 9. et Müllerus et recepit Bl. *nec erit* coni. Vitus ad leges decemuiror. § 105. cf. Dirksen. l. c. p. 358. 26) Sic codd. et edd. *gentilis* coni. Cui. Fr. Pith. alii. 27) *familiā* Be. *familias* Vi. 28) *hereſ hanc nec gent.* Be. Vi. Ve. Cf. Schilling. p. 66...85. cum Dirksen. p. 359...363 29) *gentilicia* Scal. cett. *gentilitia* 30) *in usus est* Vi.

---

1) DCX. Be. XVII Vi. XVIII Ve. 2) REGVLARI Pi. REGVLARIS Be. et Scal. SINGVLORVM DE Vi. In Vercellensi uerba VLPIANVS ... TITVLO desunt.
3) *iniurias* Vi. 4) *grauirerum non* Be. *grauis rerum non* Pi. 5) *iudici arbytrio* Vi. 6) *extimatur* Be. Ve. *extimat* Scal. sec. Doruill. 7) *eſtimare* Be. *extimare* Ve. 8) *pretorem* Be. 9) *adque* Be. Pi. *atque* ed. Berol. Bieneri. 10) *collegi ex* Be. *collegit. Et* Vi. *colligit ex* Ve. *collegi ex* habet etiam Pi. *colligi ex* edd. Bien. et Bl. cf. adnot. ad Ulp. *24*. § 14. v. *elegito*. 11) *uerberatur* Ve. 12) *aut* Vi. 12) *quis* om. Pi.

(IV.) L. 17. Dig. de testibvs. XXII. 5.
(Cf. *Ulpiani Tit. XX.* § 6.)

Vlpianvs libro singvlari regvlarvm. Pater et filius qui in potestate eius est, item duo fratres qui in eiusdem patris potestate sunt, testes utrique [1]*in eodem testamento vel eodem negotio* fieri possunt; quoniam nihil nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

(V.) L. 25. Dig. de obligationibvs et actionibvs. XLIV. 7.

Vlpianvs libro singvlari regvlarvm. Actionum genera sunt duo, in rem, quae dicitur Vindicatio, et in personam, quae Condictio appellatur. In rem actio est, per quam rem nostram quae ab alio possidetur, petimus; et semper aduersus eum est qui rem possidet. In personam actio est, qua cum eo agimus qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid uel dandum; et semper aduersus eundem locum habet.

§ 1. [1]Actionum autem quaedam ex contractu, quaedam ex [2]facto, quaedam in factum sunt. Ex contractu actio est [3]quotiens quis sui lucri causa cum aliquo contrahit, ueluti emendo uendendo, locando conducendo, et ceteris similibus. [4]Ex facto actio est quotiens ex eo teneri quis incipit, quod ipse admisit, [5]ueluti furtum uel

---

1) Basilic. *21*.1.c.16. (ed. Fabrot. tom. *2*. p. 515.) ἐν τῇ αὐτῇ διαθήκῃ καὶ πράγματι . .

---

1) *Actiones* Haloander 2) *peccato* Hal. (non *pacto*, ut Kriegelii dederunt). Basil. *52*.1.c.25. (ed. Fabrot. tom. *5*. p. 637. sq., sed cap. 24. apud Meermann. Thes. tom. *5*. p. 100.) Florentinam confirmant: αἱ δὲ ἀπὸ φάκτου. 3) *quoties . . . caussa* Hal. 4) *Ex peccato autem actio est, quoties* Hal. 5) *ueluti si f. u. i. commiserit, uel d. dederit.* Hal. Basil. l. c. Ἀπὸ

iniuriam commisit uel damnum dedit. [6] In factum actio dicitur, qualis est exempli gratia actio quae datur patrono aduersus libertum, a quo contra edictum praetoris in ius uocatus est.

§ 2. Omnes autem actiones aut ciuiles dicuntur aut honorariae.

φάκτου, ὡς ἔνθα τις ἁμαρτήσῃ (Fabrot. *ἁμαρτήσει*) *κλέπτων ἢ ὑβρίζων ἢ ζημιῶν.* 6) Basil.l.c.ex ed.Fabr. *Ἐν ἀποτελέσματι ἀγωγή ἐστιν..*; ex ed.Reitzii ap. Meerman. l. c. *Ἰν φάκτουμ ἐστίν . . .*

Ad tit.*1.*§ 21. Utrumque caduci legati heredi adquirendi speciem significat, aut quod ei tamquam patri caducorum vindicatio conpetat, aut quod ius antiquum habeat, quoniam ex liberis parentibusve testatoris est. atque priorem quidem speciem *ius liberorum* adpellari potuisse non negaverim (cf. *25.* §17. 'si liberos habeat', vel unum tantum, *Gai. LL.*148.*sq. D. de V.S.*); dubitarim autem an veteres illa adpellatione ius patrum caduca vindicandi non significassent; nam in adsiduam consuetudinem venerat *ius trium quattuorve liberorum* etiam sine numeri adiectione. (*Gai.1.*145. *Auct.de m.miss.*ap. Dosith.§15.) Aput Ulpianum (*16.* § 1.) etiam ius communium liberorum, i.e. quod vir et uxor filio filiave communi procreato habent, simpliciter 'ius liberorum' vocatur, sed sine ambiguitatis periculo, ubi de viro uxoreve id ius a principe inpetrantibus agitur.

7. §2. Ut sic locus habet, praeter rerum amotarum et aliam mulier actionem ad rei amotae recuperationem habuit. sed quam tandem? certe de vindicatione cogitandum non est. Nec mirari non possumus memorari rariorem recentioremque speciem rer. am. actionis, mulieri conpetentis, non memorari directam illam ordinariamque adversus eam quae uxor fuit, introductam. Itaque v. *maritus* delendum esse videtur, sive ab epitomatore additum fuerit, qui ex praecedenti loco v. *mulier* subintellegendum esse non intellexerat, sive culpa librarii qui exemplum epitomae quo nunc utimur, scripsit, vocabula *maritus* et *mulier* permutata sint; atque hoc quidem facillime fieri potuit propter simile seq. §i. initium *Si maritus.* Pone aut subintellege *mulier* pro verbo *maritus,* et vocabulum *quoque* iustum suum locum sensumque habebit: nam de *retentione* propter res amotas statim ante §2. scripserat Ulpianus.

16.§ 1ª. Nota capacitatis testamentique cum testatore factionis differentia h. l. ideo quoque significatur, quod illa ex die cedente, haec autem ex tempore facti testamenti mortisque domini aestimatur. Si vir uxorve testamenti conditi tempore communem filium filiamve habebat, huius post testatoris obitum ante diem cedentem insecuta mors, fortasse nec ante ipsum testatoris obitum insecuta inpuberis filii filiaeve mors nocebat. At viri minoris XXV annorum ex uxoris sine liberis defunctae testamento succedentis aetas non ex tempore testamenti facti, sed delatae successionis, certe non priore quam mortis mulieris conputanda erat.

THEODORVS MOMMSENVS
DE VLPIANI REGVLARVM LIBRO SINGVLARI.

Ulpiani Regularum librum non casu tantum et incuria librariorum, sed consilio eius qui data opera in compendium redegit, imperfectum ad nos pervenisse, ut hac ratione ad Pauli Sententias quales nunc legimus, multo propius accedat quam ad Institutiones Gaianas, peritorum nemo fuit qui non intellexerit.* Sed tamen cum ad librum optimum recte utendum hoc desideretur, ut non tantum qui perlegat, sed etiam qui inspiciat, quo consilio vel qua lubidine singula quaeque epitomator attigerit vel reliquerit, item quae auctoris vera et genuina divisio rerum et dispositio fuerit, quod eius fieri possit, ex ipso libro statim et facile doceatur, hoc, ut nunc liber editur, minime inde intellegitur, et tamen vix potest aliter edi. Compendium enim edimus libri Regularum, non ipsum librum; ut delere non liceat quae addiderit epitomator, quamvis et rationem et ordinem pervertant (quo rubricarum quaedam referendae sunt); denique qui sibi constare vult, ei ne ibi quidem, ubi quid consulto omissum est ab epitomatore, hiatum liceat significare. Cui necessario incommodo medebitur qui editor libro tabulam addiderit, qualis huic exemplo additur, ex qua et vera rerum dis-

*) Ulpiani librum plenum quidem integrumque non habemus, sed habemus multo magis genuinum quam Paulinas Sententias: nam multa quidem omisisse videtur epitomator, pauca vero commutasse aut in peiorem formam redigendo corrupisse. Bg.

tributio auctoris pateat, et quae resecta sunt et resarciri possunt, restituta petantur. Ad quam conficiendam maximum adiumentum fuit Gaii liber, cui in summis rebus rerumque divisionibus cum Ulpiano convenit, neque Gaii ratio et Ulpiani aliter fere differunt ac differunt Institutiones ab Regulis, id est iuris civilis rudimenta a summis praeceptis iuris enucleati. Institutiones ut par est auctores quam plurimos nominant scholarumque controversias diligenter explicant; contra praecepta si recte numeravi non nisi bis auctores citant (*11.*§28. *13.*§2.) totidemque controversiarum meminerunt (*1.* §20. *11.* §28). Gaii sermo commodus et facilis est tamquam scholarum, ita ut interdum (maxime *2.*62...64.) ad alia plane deveniat quam quae initio sibi proposuerat; contra Ulpiani Regulae ea brevitate, perspicuitate, proprietate conscripta sunt, quam adhuc secuti sumus omnes, assecutus est nemo. Quo magis autem et ratione et consilio libri inter se differunt, eo diligentius attendendum est ad verborum divisionumque similitudinem ubivis fere conspicuam, quae tanta est, ut Gaii compendium, quod iam Ulpiani aetate passim lectum esse consentaneum est, huic in Regulis scribendis ad manum fuisse haud improbabiliter videamur suspicari. Qua in re cui persuaserit Leistius, ut mihi persuasit, Gaiani libri ordinem proprium esse auctoris, cui ad iuris civilis rudimenta tribus libris explicata praetorii quoque summam quarto libro adiungere propositum esset, is non poterit non maxime commoveri, cum hunc Gaianum ordinem ab Ulpiano servatum esse persentiscet. Diligentissime propterea, ubicumque Ulpianum a Gaio recedere viderit, rationes causasque explorabit, neque frustra hoc fecerit, cum singulis fere locis re considerata intelleget, quid voluerit Ulpianus, denique ordine mutato quid commodi consecutus sit vel etiam incommodi; nam hoc quoque interdum accidit, ut nova additamenta iustum ordinem turbarent, quod factum est titulis de nuptiis et dotibus insertis in medium locum qui est de patria potestate. Sed haec melius cognoscentur ex tabula adiuncta, quae Ulpiani libri ordinem sistit cum Gaiano collatum et subinde notulis

illustratum; neque enim expedit neque necesse est ea docere, quae qui legere scit, non intellegere non possit. Hoc loco sufficiat quasi per indicem admonuisse eorum locorum, quos Ulpianus addidit: qui sunt in exordio locus de iure non scripto; in iure personarum loci de manumissionibus testamentariis, de nuptiis dotibusque, de condicione caelibum et orborum; in iure hereditario qui heres institui possit, de senatus consultis Tertulliano et Orfitiano, de successione patronorum in bona libertorum ex iure civili; item eorum locorum quos auxit: quales sunt loci de partibus iuris, de edicto successorio; denique quibus locis enarrationis ordinem mutaverit, ut fecit in manumissionibus, in tutelis, in causis dominii adquirendi, in testamentis et fideicommissis explicandis. Contra quae Gaius habet, ea omnia redeunt apud Ulpianum, vel si qua minora desiderantur, consulto ea resecta esse apparet. Omnino tota res ita comparata est, ut Ulpianus librum Regularum ad Gaianas Institutiones aut ipse exegisse putandus sit, aut ita scripsisse ac si ad eum esset exigendus.

Patefacto ordine, quem sibi Ulpianus proposuerat, iam appareat necesse est, quid voluerit ille nescio quis qui librum in breviorem formam contraxit. Primum videmus nusquam extare vincula illa et quasi quaedam ligamenta iuris in artem redacti, dico divisiones. Non praemittitur titulo de adquisitione rerum distinctio inter adquisitiones rerum singularum et per universitatem adquisitiones; non comparet in iuris hereditarii limine divisio successionum in testamentarias et ab intestato venientes, non in manumissionibus ordiendis divisio hominum in servos et liberos, liberorum in ingenuos et libertinos, non alia complura pervulgata et quasi decantata exordia. Iam cum qui currum vel navem sedulo fabricavit faber nullus ipse clavos soluturus sit, quibus asseres compegit, cum praeterea exordium partis tertiae de actionibus, quod ex Ulpiani regulis digesta servarunt, Ulpianum divisiones more consueto posuisse ostendat, certius nihil esse potest quam divisiones has ab eo resectas esse, qui librum in compendium redegit. Quod recte fecit, si compendium foro

destinabat; nihil enim ad praetorem illud *Omnes homines aut servos esse aut liberos.* Contra si scholae destinasset, omnia alia potius abiecisset quam fulcra haec memoriae atque doctrinae. At qui conficiebat huius modi epitomen ad fori usum, mirum esset si praeter illa inutilia ut sibi viderentur exordia non omisisset etiam ea quae novae leges vel quae vetustas abolevisset; neque coniectura nos fallit. Ubicumque auctor ius quod tradebat, in desuetudinem abiisse confessus est, ibi fere hodie hiatus apparet. Insigne huius modi omissionis exemplum est locus de gentiliciis hereditatibus, qui in Collatione servatus est, in hac nostra epitome post *27*.1. desideratur. Similiter testamentorum duorum antiquissimorum in calatis comitiis et in procinctu enarrationem *20*.§2. (ante verba 'his duobus') excisam esse Böckingius pervidit. Deest item caducorum vindicatio heredum et legatariorum patrum post tit. *17*., quae certe explicanda fuit, quippe ad quam respicerent paragraphi duae *1*.25. *25*.17., sed omissa est a breviatore, qui lectis Ulpianis verbis *17*. § 2. ita defungi sibi posse videretur, ut reciperet ius antiquum liberum et parentum a Caracallo servatum; quae ipsa causa potest fuisse cur ius patrum *1*. § 21. deleret. Deesse porro videntur de summa in legatis permissa leges antiquiores *24*. § 32., de quibus certe si tacuit auctor, male tacuit, cum legis Furiae mentionem iniecisset *1*.§2., *28*.§ 7.; item constitutiones antiquiores de testamento militari *20*.§ 10., ubi fortasse inter *Augustus* et *Marcus* quaedam neglegenter resecta sunt; alia praeterea multa, quae certo definiri iam non possunt. Paucissimi qui in epitoma supersunt loci de iure obsoleto, merito explicantur ex breviatoris incredibili socordia et stupiditate, quae eum nusquam recta mente sibi constare passae sunt; quales loci sunt *1*.§8. *11*.§8., ut tamen de hoc suspicari possis mendosum *sustinet*, quod est in epitoma, lectum iam esse in codice integri operis ab epitomatore adhibito, eumque veram scriptoris sententiam non esse assecutum. — Praeter haec, quae antiquata esse ipse Ulpianus epitomatorem suum docebat, idem alia quoque capita abiecit, quae abolita esse aliunde didicisset. Quorum maxime memo-

rabile est caput de caelibe et orbo, ita mutilatum, ut poenae caelibatus omnes omitterentur, orbitatis autem eae quae ad extraneorum hereditates pertinuerant, unde factum est ut rubricae DE CAELIBE ET ORBO et DE POENA LEGIS IVLIAE iam non habeant quo referantur; remanserunt solae poenae orbitatis in coniugum successione. Itaque novit epitomator Constantini legem anni p.Chr.320. (L.un.Th.C. de infirmandis poenis caelibatus et orbitatis *8.* 16), qua sublatae sunt poenae et caelibatus et orbitatis, ut tamen leges de iis quae coniugi a coniuge capere liceret, integrae manerent; novit, inquam, et ad hanc normam epitomen instituit. Reliquit locum de vetitis nuptiis (tit. *13.*) et de vacatione legitima inter primum et secundum matrimonium (tit. *14.*). Videlicet imperite nuptias lege Iulia prohibitas opinatus est esse iure civili nullas, cum essent ita ratae, ut a poenis caelibatus non liberarent; item vacationem mulieris post mortem vel discidium lege praescriptam esse, cum tantum permitteretur; unde ad utrumque caput Constantini legem non pertinere male credidit. Contra recte retinuit quae de poenis orbitatis inter coniuges Ulpianus exposuerat (tit. *15.16.*); item caput de caducis, ubi tamen *17.* § 1. caelibem delere oblitus est, ut similiter delendae erant paragraphi 3. 4. tit. *16.* Lege Constantini cum ius liberorum quoque restringeretur (L.un. § 1. cit.) ut in sola successione coniugum fortasse adhuc vigeret, fieri potest, ut epitomator hac re commotus id retinuerit *16.* § 1., cum aliis locis deleret, ut *11.* § 28. '*feminae autem tutela liberantur* [iure liberorum]', item fortasse *1.* § 17.: '*mulier quae in tutela est, item pupillus et pupilla manu mittere non possunt*', praesertim cum hoc loco plura videantur resecta esse; vix enim potuit omitti tutoris mentio, quo adhibito et mulieri et pupillo manumittere omnino licet (Göschen, Ztschr. für gesch. Rechtswiss. t. *3.* p. 267.). Denique fieri potest, ut ob hanc ipsam causam verba *aut propter liberos* *6.* § 7. inscitus breviator deleverit. Contra non attendit ad ius liberorum *26.* § 8. *29.* §§ 3.6.7. — Simili ratione versatus est epitomator in capite de personis alieno iuri subiectis. Locum de potestate totum recepit; ex secundo de manu non posuit nisi ritum confarrea-

tionis; locum de his qui in mancipio sunt, totum suppressit, nisi quod in rubrica tit. *10.* 'QVI IN POTESTATE MANCIPIOVE SVNT QVEM AD MODVM EO IVRE LIBERENTVR' mancipium memoratur, manus desideratur. Causa facile deprehenditur: manum obsolevisse aut Ulpianus dixerat aut scriptor aliunde norat; quare tota omissa est, sed confarreatio retenta, quam novo iure a manu seiunctam esse dixerat sine dubio Ulpianus, ut dixit Gaius *1*.136. Item mancipii causam epitomator didicerat non superesse nisi dicis causa in emancipatione; unde retenta est eo loco quo agitur de potestate solvenda, reliquis suppressa. — Quod in partibus iuris explicandis desiderantur plebiscita, senatus consulta, constitutiones principum, edicta, responsa, incidit quidem hic locus in initium libri casu imperfectum, sed tamen ne haec quidem casu videntur excidisse. Cum enim loci de legibus extrema pars totusque de moribus locus integra ad nos pervenerint eaque quae requirimus, media olim fuerint inter leges et mores, iure hic quoque hiatus non casu putatur extitisse sed consilio epitomatoris, cuius vix intererat docere constitutiones principum legis vicem obtinere. — Quod si in recensu satis longo retentionum ex dote faciendarum duae extremae mutilatae sunt, in modis quibus Latini ius Quiritium consequantur enumerandis duo item extremi plane desiderantur, hiatus hos neque a mero errore neque a certo consilio repetiverim, sed a taedio librarii festinantis a longa rerum minimarum enarratione ad maiora et graviora. Mirum quidem est 7. § 2. nominari rerum amotarum actionem uxoris contra virum, quae nominatur rarissime, taceri actionem viri contra mulierem, quae multo magis celebratur; neque tamen huius rei ullam causam perspicio, nisi aut librarii mendum aut scriptoris neglegentiam. Similiter iudicandum est de hiatibus quibusdam minoribus, ut est is de quo supra dixi *1.* §17., similiterque *1.*§19.: *seruus in quo alterius est usus fructus, alterius proprietas, a proprietatis domino manu missus liber non fit, sed seruus sine domino est,* [donec manet ususfructus; quo finito Latinus efficitur.]' Sic enim docere, ut id omittas, quo omisso reliqua imperfecta et vix vera inveniuntur, si qui-

dem docere hoc est, non decipere, epitomatoris fuit, minime Ulpiani.

Dixi de iis quae epitomator resecuit; videamus num praeterea quaedam interpolarit. Pauca ea esse omnes consentiunt eaque ipsa re magnopere augetur praestantissimi libri utilitas, quod error quidem et inscitia multis modis in eum, neque vero petulantia et lubido grassatae sunt; sunt tamen quae in hoc quoque genere commiserit epitomator, maxime in rubricis, de quibus copiose et diligenter Schillingius spec. I. p.5.sq. exposuit. Rubricas positas esse ab ipso Ulpiano non est cur dubitemus, cum praesertim Collatio huius libri titulos nominatim citet; at eorum qui nunc leguntur novem et viginti titulorum certe non possunt esse auctoris ii, qui contra verum ordinem interpositi sunt et aliquotiens ne Latine quidem scripti, ut secundus 'DE STATV LIBERVM VEL LIBERIS' et vigesimus septimus 'DE LIBERTORVM SVCCESSIONIBVS VEL BONIS'. Et melius omittetur uterque; caput enim de statuliberis non est nisi pars tituli de manumissionibus testamento, caput de bonis libertorum pertinet ad titulum de legitimis hereditatibus. Item septimus 'DE IVRE DONATIONVM INTER VIRVM ET VXOREM' male conceptus est; primum enim numquam praeterea in his titulis ius rei nominatur, sed ipsa de qua agitur res, habentque item Paulus S.R.*2*.23. Dig.*24*.1. Iust. Cod.*5*.16. rubricam eandem sic conceptam 'DE DONATIONIBVS INTER VIRVM ET VXOREM', deinde inscriptio haec neque argumento tituli convenit et enarrationis ordinem turbat. Similiter tertius 'DE LATINIS' non apte indicat quae sub hac rubrica leguntur. Quartus 'DE HIS QVI SVI IVRIS SVNT', item quintus 'DE HIS QVI IN POTESTATE SVNT' ne hi quidem videntur ab Ulpiano profecti, sed ab epitomatore ex omissis divisionibus retenti; accedit quod quae in altero leguntur, Collatio citat ex titulo 'DE NVPTIIS.' Idem cadere videtur in decimum nonum 'DE DOMINIIS ET ADQVISITIONIBVS RERVM', in quo offendit pluralis numerus. *) Denique num genuini sint decimus quintus 'DE DECIMIS', decimus sextus 'DE SO-

*) Sed librarii, non epitomatoris culpae is adscribendus est. Bg.

LIDI CAPACITATE INTER VIRVM ET VXOREM', decimus octavus 'QVI HABEANT IVS ANTIQVVM IN CADVCIS', in dubium vocari potest; minora enim haec argumenta vix singulis titulis sufficiebant. Reliquas rubricas antiquas iudico; vigesimam sextam Collatio citat similiter, nisi quod pro *hereditatibus* epitomator scripsit *heredibus*. In ipsis sententiis de una interpolatione constat, dico notam substitutionem *ingenuorum* pro *gentiliciorum* vocabulo (*26.* §1.), quod mutavit epitomator eadem ratione, qua mox delevit verba '*nunc nec gentilicia iura in usu sunt.*' Praeterea qui conferet quae alii ex regulis Ulpiani attulerunt cum epitomae verbis (videatur Schilling. diss. p. 17.sq.), offendet *5.* § 6. in additis vocabulis otiosis *infinite* et *filiam*, item in eo quod pro *nec-nec* epitoma posuit *aut-aut*; quae etsi per se levia sunt, tamen coniuncta habent aliquod momentum, quod si non suspiciose attamen caute librum ut legamus suadeat.

Exposui quae epitomator resecuerit vel mutarit. Casu orti hiatus paulo maiores non reperiuntur nisi duo initio et fine. Qui utrum ex mutila eius libri quem epitomator excerpendum sibi sumpsit condicione descendant, an ipsa epitome temporis labe has mutilationes perpessa sit, quaeri et potest et debet. Qui hiatus illos a genuini operis volumine aliquo casu mutilato repetunt, ii titulorum indice epitomae praefixo nituntur, qui cum non habeat nisi titulos adhuc superstites, sane vitia illa se antiquiora esse docet. Quare acta res est, modo constet ipsam epitomen eiusque indicem rubricarum ab eodem homine proficisci. Quod tamen ita mihi dubium esse videtur, ut contra affirmare ausim indicem hunc ad epitomam aliquanto post esse adiectum et fortasse ab ipso demum librario, qui scripsit codicem Vaticanum. Primum summus rubricarum libri ipsius indicisque consensus ad litterulam usque vel in minimis erroribus, ut *2.* DE STATV LIBERVM, *13.* DE CELE, facile explicatur, si hunc quem tenemus indicem ex hoc quem tenemus libro excerptum esse statuimus; quod si per aliquot codicum generationes rubricae et in indice et in opere propagatae essent, huius rei quaedam vestigia in lectionibus diversis extare debere et

ratio suadet et epistularum Tullianarum codices aliaque similia exempla docent. Deinde facile intellegitur quam ob causam ad epitomam indicem addiderit codicis Vaticani scriptor; nempe et breviarium quod praecedit, et sine dubio leges Germanicae etiam quae sequuntur, cum eiusmodi titulorum elenchum prae se ferrent, qui epitomam adiecit librarius ne eam quidem indice carere passus est. Denique locum velim attendas quo index legitur. Si est pars genuina epitomae, restitutio Lachmanniana, qua meliorem certe nemo excogitabit, locum ei adsignavit post caput De iuris partibus ante caput De libertis; quod tam absurdum est, ut ne inepto quidem illi breviatori probabiliter tribuatur. Contra facile omnia procedunt, modo sumamus titulorum indicem proficisci sive a scriptore codicis Vaticani sive a scriptore archetypi eius plane similis, nam utri debeatur, explicari neque potest neque interest. Habuit hic epitomae codicem et initio et fine carentem, cuius primum folium sic esset comparatum:

pagina recta, versuum XVII	*pagina versa, versuum XVII*
fol.191 a α vv. 23...34 prohibet exceptis...	fol.190 b β vv.3...5. moris sunt... inueteratus
fol.191 a β vv.1...6 .... prima lege	fol.191 a α vv.9...22 DE LIBERTIS... firmat.

Iam folium primum cum solutum inveniret scriptor, invertit versamque rectae anteposuit; deinde cum indicem titulorum conscripsisset, eum inseruit quo uno loco potuit ante primum titulum, et pauca verba praecedentia *Mores sunt tacitus consensus populi longa consuetudine inueteratus,* pro nescio qua praefatione vel libri inscriptione habuit. Quae erroris explicatio cum longe simplicior esse et commodiorem ordinem efficere mihi videtur quam proposita a Lachmanno, tum eo commendatur quod qui Lachmannum sequitur, is post *1*,9. totam dimidiam paginam intercidisse statuat necesse est, cum tamen operis ordo et natura ibi multo brevius flagitet supplementum, tale fere: *quae confirmat* [testamento. Latini sunt liberti qui voluntate domini in libertate morantur; quos olim praetor tueri solebat in possessione libertatis,] *hodie*

autem ipso iure liberi sunt ex lege Iunia. Quae mihi videntur intercidisse in codicis quem descripsimus mutilati folii secundi margine superiore aliquantum attrita. — Haec si recte exposuimus, epitomae editor futurus titulorum indicem in marginem reiiciat oportet, ut pote additamentum librarii recentioris, deinde librum significet cum mancum esse a principio, quo tamen plus unum folium sive triginta sex fere versus quales sunt codicis Vaticani (*Lachmann. Ztschr. für gesch. Rechtsw.* t.9. p.177.) non videntur intercidisse, tum in fine deesse permulta: iuris hereditarii partem extremam, item ius obligationum, denique partem tertiam de actionibus. Sequitur porro ut numeri quoque titulis praefixi non epitomatoris sint, sed librarii, qui ad exemplum breviarii eos rubricis praefixerit; sane si epitomatori titulos numerare placuisset, non omisisset locum de partibus iuris suo numero notare. Denique quod attinet ad libri inscriptionem INCIPIVNT TITVLI EX CORPORE VLPIANI, iam Lachmannus hoc recte posuit *titulorum* verbum non ad librum ipsum referendum esse, sed ad indicem rubricarum. Ulpiani nomen epitomator cum non potuerit neque ex inscriptione neque ex subscriptione codicis archetypi utroque loco mutili, videtur recepisse ex paginarum superscriptione, qualem ostendunt Vindobonenses Ulpianarum institutionum laciniae. Verba *ex corpore*, qui quae supra posui probarit, et ipsa non referet ad epitomatorem, sed ad Vaticani codicis vel eius archetypi librarium. Explicantur autem ex usu communi iuris auctorum Francicorum, quales sunt qui scripserunt Breviarii appendicem auctam et Consultationem*), qui doctrinae suae fundamentum ut Itali aliquanto postea ius Iustinianeum ita sibi Breviarium Alaricianum sumpserant. Respicientes hi ut videtur ad interpretationis verba L. 3. Th. C. de resp. prud. I.4.: *Scaeuola, Sabinus Iulianus atque Marcellus in suis cor-*

*) Rudorffius (*Ztsch. für gesch. Rechtswiss. t.13. p.61.sq.*) quod hanc inter annos 438. et 450. scriptam existimat, non satis probavit; neque enim video cur sexti saeculi auctor imperatores dudum defunctos non appellarit sacratissimos principes. Ipsa illa de qua loquimur citandi ratio tempus aliquanto posterius indicat.

poribus non inueniuntur, ita fere citant: *Ex corpore Paulli, Ex corpore Gregoriani.* Similiterque legitur in codicibus breviarii compluribus *Ex Paulli sententiarum corpore, Ex corpore Gregoriani, Tituli ex corpore Hermogeniani,* denique *Incipit liber Hermogeniani ex corpore Gregoriani,* scilicet quod Hermogenianus codex appendix erat Gregoriani eodem volumine comprehensa; ubi apparet corpus esse opus integrum, volumen. Contra appendix breviarii antiquior hoc citandi modo non utitur itemque breviarii codices meliores eiusmodi inscriptiones videntur ignorare. Quod si ita est, illud *Ex corpore* non epitomator inscripsit, sed librarius qui mutilam epitomam ad breviarium tamquam appendicem adiunxit illamque cum hoc quantum fieri potuit exaequavit.

Iam ut tempora recte teneamus, pauca restant addenda. Regularum liber scriptus est ab Ulpiano imperante Caracallo. In epitomam usus forensis causa idem liber redactus est resectis multis, paucis mutatis post annum 320. (vide p.113.) neque tamen fortasse multo post; certe quae in epitoma leguntur de diis heredibus instituendis, is vix retinuisset cuius aetate publicus paganorum cultus plane exoleverat, neque edito Breviario Alariciano hoc libro opus fuisse potest videri. Quamquam non ignoro quam parum certa sint huius generis argumenta. Denique illam epitomam vel potius eius reliquias breviarii librarius aliquis huic adiunxit eodem plane instituto, quo appendices ab Haenelio p. 452. sq. editas ex Paulo, Gregoriano, Theodosiano integris compilatas alii scriptores addiderunt, quo Vesontini libri scriptor Pauli epitomam addidit, alii alia. Quod quo loco et tempore factum sit, demonstrari quidem non potest, sed tamen animadvertant velim viri docti formulam testamenti saeculi septimi in S. Dionysii tabulario servati (v. *Savigny, Gesch. des R.R.t.2.p.*119.): *ita do, ita lego, ita testor, itaque uos Quirites mihi testimonium perhibetote.* Quae formula cum sic non occurrat nisi apud Gaium genuinum et in hoc Ulpiani libro (diversa enim refertur ab Isidoro 4.24.), Gaium autem illa aetas plane videatur ignorasse, ex Ulpiano nostro petita videri potest. Praeterea ne hoc quidem neglegendum, codicem Ulpiani olim servatum esse videri in

coenobio Floriacensi ad Ligerim, cuius coenobii codices complures et fortasse chartae quoque pervenerint postea ad S. Dionysii monasterium. Quae si vera sunt, nonne sic nobis indicatur in Aurelianensi provincia saeculo sexto vel septimo iuris studiosus aliquis, qui codicem Ulpiani Vaticani nostri archetypum primus cum breviario coniunxerit eoque usus sit in testamentis scribendis? Sed incerta haec et fortasse vana; certius hoc est quocumque tempore Ulpianus factus sit breviarii appendix, eodem titulorum indicem, ut nunc legitur, et numeros itemque libri inscriptionem primum accessisse.

DOMITII VLPIANI
INSTITVTIONVM
LOCI QVI SVPERSVNT

TVM QVOS

IN BIBLIOTHECA PALATINA VINDOBONENSI

REPPERIT

STEPHANVS ENDLICHER

TVM QVI

MOSAICARVM ET ROMANARVM LEGVM COLLATIONE
BOETHII COMMENTARIO IN CICERONIS TOPICA
ATQVE
IVSTINIANI IMP. DIGESTIS
CONSERVATI SVNT.

EMENDAVIT DISTINXIT ET ADNOTAVIT

EDVARDVS BÖCKING.

PRAEFATIO.

Ex Ulpiani Institutionibus, quarum duos libros fuisse Index Florentinus testatur, quos inter scriptorum classis sive farraginis Sabinianae, ut ita dicam, fasciculum decimum quartum rettulisse eos qui iussu Iustiniani imp. Digesta composuerunt, iam exploratum est[1], tredecim nobis supersunt Pandectarum loci et quinque Mosaicarum et Romanarum legum Collationis novissima capita. neque enim quae Boethius ex „Institutis" Ulpiani in commentarios ad Ciceronis Topica transsumpsit[2], quantum immutata sint liquet, neque quos locos Isidori Hispalensis Originum liber quintus iisdem procul dubio Institutionibus debeat[3], compertum habemus. Sub Antonino Caracalla imp. Ulpianum Institutiones composuisse demonstrat ex iisdem desumptus locus quo Romanarum et Mosaicarum legum Collatio clauditur.

Singularis temporum invidia non solum innumerabilem praestantissimorum librorum multitudinem nobis eripuit; verum etiam, ut de aliis veterum auctorum, imprimis iuris conditorum, permultis scriptis, ita vix quicquam certi de ordine, quo in pertractandis iuris elementis excellentissimus Ulpianus olim usus fuerit nos scire passa est; cum vel eorum locorum quos ex huius ICti Institutionibus in Digesta Legemque Dei transisse indicavi[4], ita partim comparatae sint inscriptiones,

---

1) Cf. Bluhme in *Zeitschr. fur gesch. R. W.* vol. *4.* tab. ad p. 266. p. 446. 455. Hugo, *Lehrbuch der Digesten.* ed. *2.* p. 19. ℣. 29. p. 35. ℣. 11. Vide etiam eiusdem *Geschichte des R. R.* ed. *11.* p. 849.

2) Vid. infra fragm. *14.* olim 6.

3) Cf. Savigny, *Gesch. des R. R. im M. A. 2.* p. 74. not. f. edit. 2.

4) Si Florentino Digestorum codici fides habenda est, desumptae sunt [quas infra exhibuimus]:

a) ex Ulpiani libro I. Institutionum *LL.* 1. 4. 6. *de iust. et iure,*

ut utrum ex priore an ex posteriore operis Ulpiani libro desumpti sint loci, parum constet.

Igitur non solum eam quam cuivis debemus gratiam, qui copiolam nostram genuinorum ad vetus ius pertinentium scriptorum (quae quidem, cum ante hos viginti annos fere nulla fuit, adhuc sine nimiae aviditatis crimine extenuatissima dicenda est) augeat, sed maiorem etiam debemus industriae viri *βιβλιακωτάτου* Stephani Endlicheri, cui insigne additamentum ad reliquias ex Ulpiani Institutionibus nobis superstites acceptum tulimus. Quamvis enim quae recens accesserunt fragmenta, quaestionem illam non ipsa explicent, magnum tamen ad eam explicandam momentum habent, ut nunc post Theodori Mommseni de laciniis Vindobonensibus observationes *, quibus quae Heimbachius minor natu de iisdem olim disseruit †, magnam partem confirmantur, ea vero quae ipse post Endlicherum in priori Ulpiani exemplari, a. 1845. edito, disputavi, maiorem partem refutantur, clarius adparet; ne dicam de re ante fragmentorum illorum editionem vix cognita, ad quam ut nunc distinxi, nonum fragmentum pertinet, hoc est de interdictis tam adipiscendae quam reciperandae possessionis.†† Sed iam ipsum Endlicherum de fragmentis illis disserentem [5] audiamus,

---

*L.*1. *de const. princ.*, *L.*4. *de his qui sui*, *L.*28. *soluto matrimonio*, *L.*1. *de precario*. *L.*24. *de captivis*.

b) ex Ulpiani libro II. Institutionum *L.* 41. *de legibus*, *L.*1. *de servitutibus pr. rust.*, *L.*1. *communia praedior.*, *L.*115. *de legatis I.*, *L.*5. *de mortis causa donationibus*.

Endlicherus (not.5.cit.p.13.16.) praetermisit *L.*28. *sol. matr.* et tribus verbis constantem *L.*5. *de mort. c. donatt.*

*) In *Zeitschr. f. gesch. R. W. 15*.n.xi. p.372...82. Berol.1850.

†) In *Gersdorfs Repertorium der ges. deutsch. Literatur.* vol. *6.* 1835. n.° 2563. fasc. 1. p.34...36. et in eiusd. *Leipz. Repertor.* 1843. vol.*3.*fascic.29.p.108...10.

††) De qua re nunc vid. Rudorffium *Ueb. das Interdictum* Quem fundum *und die demselben nachgebildeten Rechtsmittel* in ,,*Zeitschr. f. gesch. R. W 9*.p.7...55. Berol.1838. Kellerum, *Röm. Civilproc.* Berol. 1852.p.276.317.not.873.

5) De Ulpiani institutionum Fragmento . . . Epistola ad F.

cuius errores de ordine locorum ex falsa laciniarum compaginatione orti iam comparatione tabulae, qua lapide impressam earum effigiem satis adcuratam, sed tertia parte minorem, adiecimus¹, facile emendantur.

'Cum elapsi anni aestate, reperto in Bibliothecae Pala'tinae Vindobonensis aliquot manuscriptorum codicum thecis 'libri vetustissimi Theotisci fragmento, tanto accensus thesauro 'plurimos libros denuo excuterem, atque e membranarum la'ciniolis, codicum Monseensium quaternionibus firmandis sae'culo XV. a bibliopego adhibitis, non nulla antiquissimae ver'sionis Evangelii St. Matthaei folia, musivo quasi opere in in'tegrum restituta, coniuncta cum Hofmanno Fallerslebensi opera 'publicae dedissem luci, coepi studiosius etiam per reliquos 'Bibliothecae nostrae libros dispicere, si quid forte scriptorum 'veterum et in iis lateret sepultum. Primum in manus sumpsi ve'tustissimum Hilarii Pictaviensis de Trinitate volumen, saeculo 'V. in Nilotica charta exaratum, cum vel ipsa papyri fragili'tas, tale membranarum munimentum libro compingendo ad'hibitum fuisse suaderet. Et revera vix explicatis 'quaternionum aliquot interioribus foliis, pelles conspexi un'ciali charactere onustas, quibus obiter percursis, auctoris ali'cuius classici exuvias contineri, laetus intellexi. Consideratis 'deinde pluribus per universum codicem laciniis, cum verba: '„EXPL. HISTOR.... LIB.“ stupentibus oculis sese offerrent, 'ingentem animo concipio spem, et iam me Livii vel plane 'Sallustii fragmenta tenere auguror. Sed proh dolor! avulsa 'codicis theca, explicatis quaternionibus, et membranarum la'ciniolis, ne quid papyrus detrimenti pateretur summa cura 'solutis, avara spe delusus, Plinii Historiarum naturalium mi'sere concisas particulas me habere video. Compositis itaque 'ad invicem his Plinii fragmentis, quinque remanent longae 'sed angustae membranarum particulae, quas cum aliis nullo 'pacto quadrarent, angustioribus enim columnis literae in his

---

C. Savigny. scripsit Stephanus Endlicher. Vindobonae 1835. 8°. pagg. 3...8. 9. 10.

'circumscribuntur, seorsim expendo, et titulum: ULP. INST. 'lego. . . .

'Membranarum inter se cohaerentium fragmenta proprie 'duo sunt, e quatuor laciniis composita. Primum unica con-'stat lacinia, et unicum in quavis pagina versum continet. 'Alterum per medias lineas in lacinias duplo longiores discis-'sum, ambabus paginis duas literarum columnas, 3'' 6''' la-'tas, interposito inter columnas unius pollicis vacuo spatio, 'complectitur. E singulis columnis 8 versus supersunt, quos 'folii imam partem constituisse, latus membranae margo laciniae 'infimae adhaerens, demonstrat.

'Fragmentum quod primo loco positum est olim in co-'lumnae vertice collocatum fuisse, tum membranae margo su-'perior vacuus ostendit, tum quinta lacinia exacte in hanc 'quadrans, in cuius fronte titulum ULP. INST. habemus, evin-'cit. Verba quae huius fragmenti pagina versa exarata legun-'tur: „DIDD.AMIS:P'SESSIONEM" cum ultimis ***Fragm. II. pag. vers.*** '***col. d.*** verbis: „SIUENUMꝗ.P'SEDISIUE AN..P'..." in hunc modum: '„***sive numquam possedi, sive antea*** † ***possedi deinde amisi*** '***possessionem***" cohaerere patet, unde ultro inferimus ***Fragm. I.*** 'in vertice columnarum ***a.*** et ***d. Fragm. II.*** posita fuisse. Iam 'vero ***Fragm. II. col. b.*** „de locato et conducto" ***col. c.*** „de 'mutuo" et „de deposito" ***col. a.*** et ***d.*** „de interdictis" loqui-'tur, unde facile apparet, columnas hasce olim non ita in co-'dice, cuius exuvias habemus, fuisse positas, ut ***columnae a.*** 'et ***b.*** unius eiusdemque folii paginam rectam, ***c.*** et ***d.*** versam 'occupaverint, sed fragmentum e duobus eiusdem quaternionis 'foliis, a bibliopego dum membranam scinderet explicatis, esse 'conflatum, atque ***columnam b.*** et ***c.*** unius, ***d.*** et ***a.*** alterius 'folii partes constituisse. . . .*)

---

†) Immo, *ante*

*) Heimbachius l.c. de coniungendis duobus segmentis, quae Endlicherus *Fragm. I. pag. rect.* et *vers.* et *Fgm. II.* (latioris, bis i. e. in tres lacinias dissecti) *a, b, c, d*, nominat, ex imagine quam Fac-simile vocant, ab Endlichero (ad calcem Catalogi codd. MSS.

'Fragmentorum nostrorum scripturam quod attinet, lite'rarum ductus iis quas Angelus Maius e palimpsesto Vaticano 'iuridico in tabula „*Reliquiis Iuris civilis anteiustinianei* '*Romae* 1823." adiecta depinxit †, tam similes sunt, ut no'strum Ulpiani Institutionum volumen, si vel solam characte'rum formam spectemus, saeculo V. vel certe VI. exaratum 'fuisse, nullo modo dubitem. . . .

'Formam codicis, dum esset liber, formae quam octavam 'vocant, fuisse simillimam e columnarum latitudine facile con'iici potest. Columnarum latitudo nuspiam 3″ 6‴ excedit; 'novem autem versus qui ex ima columnae parte supersunt, 'duorum pollicum altitudinem aequant, unde si columnam 27 'versibus expletam fuisse sumimus, iusta nascetur longitudi'nis (6″) et latitudinis (3″ 6‴) proportio, eadem fere quae est

---

bibl.Pal.Vindob.part.I.Vindob.1836.4°) publicata, quamque ita, ut singulae laciniae recte dispositae conspiciantur, sed tertia parte minorem factam repetendam curavimus, haud quidem iustam opinionem sibi efformavit, sed neque equidem ipse in ed.a.1845. publicata iustam, quamvis sibi satis bene constantem defendi. in collocandis segmentis et eo uterque nostrum deceptus fuit, quod ille codicem quadratum, ego cum Endlichero octonarium, ut vocamus, fuisse opinati sumus: fuit autem eius formae quam folii maioris nomine hodie vocare solemus, ut post Mommseni disputationem ex illa tabula adparet. Ego quidem ita olim disposui locos:

p. 1. *rect. infra:* i re commodata . . . . . . mercedem ex
- - *vers. infra:* reddis q̄ . . . . . . animalem ū
- 2. *rect. supra:* paratum ē ✝ dictum· ū ū cui ini
- *infra:* adipiscendae . . . . . siue antepse
- - *vers.: supra:* di d̄d̄. amisi p'sessionem
- - - *infra:* arbi|trariam expl. ..... arbiter

In eo quoque minus accurate locutus est Endlicherus, quod tertium segmentum, minimum ex tribus, quod ad dextram marginem pictae tabulae Endlicherianae quasi pendet, et ex quo nihil ad Ulpianum nostrum elicitur, modo adnumeravit, modo ad idem non respexit, eaque de causa modo de quattuor, modo de quinque laciniis scripsit.

†) Quae tabula Hollwegiano etiam exemplari Fragmentorum Vaticanorum adiecta est itemque in nostro Bonnensi Corpore iuris anteiustiniani reperitur.

'in celeberrimo illa Laureshaimensi Livii codice, qui olim Suit- 'berti de Dorostadt Frisonum Apostoli peculium, nunc inter 'bibliothecae nostrae cimelia servatur.

'Librum e quàternionibus vel qui[nter]nionibus conflatum 'fuisse non dubito. Folia autem quorum reliquias habemus 'eiusdem quaternionis quin[tern]ionisve extima fuisse, verisi- 'mile est, ita ut inter utrumque 6 vel 8 integra folia fuerint 'posita, nam certe quae in his tractantur argumenta amplo 'satis spatio in ICtorum voluminibus solent esse remota.

'Ex Ulpiani Institut*ω*n libris, quorum Boethius memi- 'nit et in Pandectis ac in Legum Mosaicarum collatione frag- 'menta habemus, lacinias has nostras esse desumptas, titulus 'ULP. INST. satis ostendit. Ne tamen huic inscriptioni sua 'deesset fides, felici casu factum est, ut unius fragmentorum 'nostrorum initium, in alterius fragmenti exitum, quod in Pan- 'dectis (XLIII. 26, 1.) „*de precario*" superest, incideret, unde 'simul discimus hoc saltim fragmentum et quod proxime ad- 'haeret, in Institutionum primo libro fuisse collocatum, nam 'quod alterum „*de interdictis*" attinet, res altioris est in- 'daginis quam ut locum eius definire audeam; hoc tamen cer- 'tum est, nisi et hunc titulum libro primo adscribere velimus, 'certe pone secundi initium illum fuisse positum, quod mihi 'magis probatur....'

Ulpiani Institutionum reliquiae Vindobonenses praeter edi- tionem Endlicherianam measque exemplis 2. et 3. Ulpiani libri singularis Regularum adiectas in his quoque libris repetitae sunt:

a Gust. Hugone in „*Götting. gelehrte Anzeigen*" 1836. p. 96. ...98.

a Steph. Endlichero in Catalogo codd. MSS. bibl. Vindobon. 1836. 4°. p. 402. et in tertia eidem libro adiuncta tabula.

a Frid. Car. Savinio in „*Zeitschrift für geschichtl. Rechtswissenschaft.*" Berol. 1838. vol. IX. p. 3...6.

a Blondello in compilatione „*Institutes de l'empereur Justinien*, et c. *tom.* II. Paris. 1839. 8°. p. 261. sq. itemque

ab Ed. Laboulaye in ea cui inscripsit Flores iuris anteiustianei [*sic*] Paris. 1839. 16°. p. 231.sq.

a memet ipso in prima editione libri „*Institutionen. Ein Lehrbuch des röm. Privatrechts*" vol.I. p.67. Bonn.1843.8°.

a Theod. Mommseno in *Zeitschr. f. gesch. Rechtsw.* Berol. 1850. vol.XV. p. 377.

Has reliquias ex segmentis Vindobonensibus recte dispositis tabula adiecta ob oculos ponit, easdemque, deinde suo loco inter ceteros qui ex Institutionibus Ulpianis supersunt locos adnotatione nostra instructas repetemus: unde sponte adparebit etiam in Institutionibus suis Ulpianum in universum Gaianas sequi. At si quem forte offendat, nimium, ut nunc laciniae Vindobonenses conlocatae sunt, commentarium de iure naturali, gentium et civili videri ac vix credi posse, ab Ulpiano in exordio duorum Institutionum librorum tam prolixe de interdictis negotiisque primum quae iuris gentium, deinde quae iuris civilis essent, tractatum esse, ut loci quos legimus in Digestis LL. 4. et 6. de iustitia et iure, longa intermedia quasi intercalatione quae fere iusti libri spatium ipsa expleat (nam multa capiebant octo haud parvi codicis, cuius laciniae supersunt, columnae, plures autem inter illa Digestorum capita intercesserunt olim, si debitum quae supersunt laciniis locum nunc adsignavimus), seiungerentur, me quidem contra dicentem non habebit, sed fateor, ut adhuc res habent, neque explicatorem. Mommsenus cum dubitationes illas aliasque similes protulissem, sic fere, 'audio' inquit, 'at —

es glaube keiner, dass mit allem Sinnen
er uns das Büchlein wieder schaffen werde!

Scribebam Bonnae sub finem a. cIↄIↄcccxxxv. [et a. cIↄIↄcccxxxxiiii. et a. cIↄIↄcccliiii.]

DIDD·AI

b]

DATAP̄MITTAT
TRARIAM DUCTUM IUS
SIONEM DUXIT IN EX Q COE
ROP SPO ONES P̄P̄RIAS ET RES
RESTITUTOR C' NDIIIISNANE
REDDIC TUCI NDIRESALIE
IAUCRIT DUXIT IURECEN
·III ARB D MERCEDEM EX

2/3. d. Org.

ULP. INST.

PARATUM ET DICI ...

.r.]

TS.

S.

I.v.]

[d]

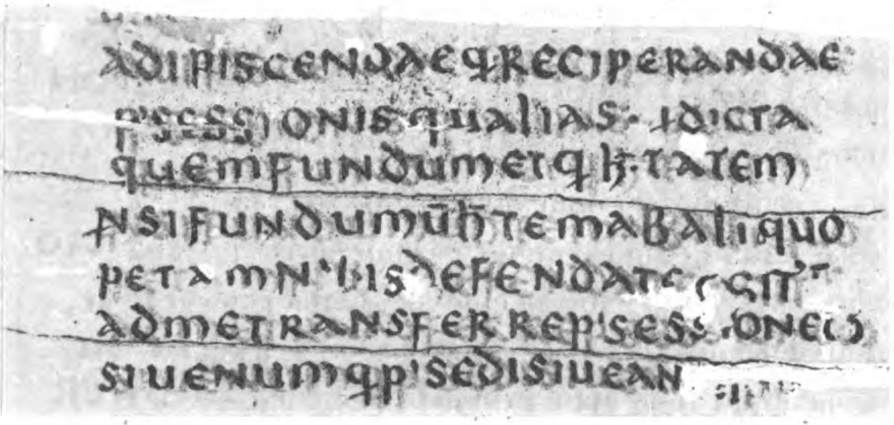

.Bonr.

VLPIANVS LIBRO PRIMO INSTITVTIONVM.

L. 1. D. DE IVSTITIA ET IVRE. I. 1.

(1.) [1]Iuri operam daturum prius nosse oportet unde nomen iuris descendat. est autem a iustitia appellatum: nam, ut eleganter Celsus definit, ius est ars boni et aequi. cu- § 1.
ius merito quis nos sacerdotes appellet: iustitiam namque colimus et boni et aequi notitiam profitemur, aequum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum, uerum etiam praemiorum quoque exhortatione efficere cupientes, ueram nisi fallor philosophiam, non simulatam affectantes. Huius studii duae § 2.
sunt positiones, publicum et priuatum. publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat; priuatum, quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam priuatim: publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus [2]constitit; priuatum ius tripertitum est, collectum [3]etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut ciuilibus. Ius naturale est quod natura omnia § 3.
animalia docuit: nam ius istud non humani generis proprium, sed omnium animalium quae [4]in terra, quae in mari nascuntur, auium quoque commune est; hinc descendit maris atque feminae coniunctio quam nos matrimonium appellamus; hinc liberorum procreatio, hinc educatio; uidemus etenim cetera quoque animalia, feras etiam, istius iuris peritia censeri. Ius gentium est quo gentes § 4.

FGM. I. 1) Adparet hunc locum initium Ulpianarum Institutionum esse. 2) *consistit* Haloander 3) *enim* Hal. 4) *terra mariq;* Hal.

humanae utuntur. quod a naturali [5]recedere facile intellegere licet, quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit.

(2.) L. 4. D. EODEM.

Manu missiones quoque iuris gentium sunt. est autem manumissio [1]de manu missio, id est datio libertatis: nam quam diu quis in seruitute est, manui et potestati suppositus [2]est; manu missus liberatur potestate. quae res a iure gentium originem sumpsit, utpote cum iure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manu missio, cum seruitus esset incognita; sed postea quam iure gentium seruitus inuasit, secutum est beneficium manu missionis; et cum uno naturali nomine homines [3]appellaremur, iure gentium tria [4]genera esse coeperunt, liberi [5]et his contrarium serui et tertium genus [6]liberti, id est hi qui desierant esse serui.

(3. / 25.) [EX LACINIIS VINDOBONENSIBVS.] *fol. I. rect.* col. 1.

[VII.] [1]. . . . . . [2]*aut per formulam* arbi|trariam [3]ex-

---

5) *recedere, inde licet facile intelligere: quia ... commune est.* Hal.

FGM.II. 1) *de manu datio, nam* Hal. 2) *est, & manumissus* Hal. 3) *appellarentur* Hal. 4) *tria hominum genera* Hal. 5) *et iis* Hal. 6) *libertini, qui d. e. s.* Hal.

FGM.III.1) Cf. Gai. 4. 141. „... ex prohibitoriis interdictis semper per sponsionem agi solet; ex restitutoriis uero vel exhibitoriis modo per sponsionem, modo per formulam agitur, quae arbitraria uocatur."

2) *restitutoria* praemisit Endl.; sed ex Gaii l. c. malim „*restitutoria atque exhibitoria interdicta aut per formulam*" etc.

3) Endl. et Momms. *explicant* et mea quoque ed. 1. iustam scripturam non nisi in notis habet: quae tamen ipse codex habet: nam τ' verborum EXPLICANT’ caudam *ur* significantem habet, ut in seq. v. v. COGIT’ (*cogitur*), AGIT’ *agitur*), TENET’ (*tenetur*), ƆTINENT’ (*continentur*), cum simplex τ ubique sine illa cauda scripta sit. Cf. Gai. l. c. et Brisson. v. *explicare*.

plicantur, aut per spon|sionem; [4]semper prohibitoria ue|ro per sponsionem [3]explicantur. |

(4. 26.) [VIII.] [5]Restitutorio uel exhibitorio interdicto | [6]reddito, si quidem arbitrum postu|lauerit is cum quo agitur, formulam ac|cipit arbitrariam, per quam arbiter || . . . . .[7]

L. 1. D. DE PRECARIO. XLIII. 26[25].

(5. 8.) Precarium est quod precibus petenti utendum conceditur tam diu quam diu is qui concessit, patitur. quod genus liberalitatis ex iure gentium descendit. et distat a donatione eo quod qui donat, sic dat, ne recipiat; [1]at qui precario concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, cum [2]si*b*i libuerit precarium soluere. et est simile commodato: nam et qui commodat rem, sic commodat, ut non faciat rem accipientis, sed ut ei ut||=

[EX LACINIIS VINDOBONENSIBVS.]

(6. 9.) [I.] i re commodata permittat.[1] *fol. I. rect.* col. 2.

[II.] [2]Locatum quoque et conductum ius | gentium

---

4) Rudorffius ita verba converti vult: *prohibitoria uero semper per* 5) Cf. Gai. l. c. et 4. 162. 163. „Igitur (*cum*) restitutorium vel exhibitorium interdictum redditur . . . . si arbitrum postulauerit is cum quo agitur, accipit formulam quae appellatur arbitraria: nam iudicis arbitrio si quid restitui uel exhiberi debeat, id sine poena exhibet uel restituit, et ita absoluitur; quod si nec restituat neque exhibeat, quanti ea res est condemnatur. set actor quoque sine poena experitur cum eo qui neque exhibere neque restituere quicquam *paratus est*, praeter quam si calumniae iudicium ei oppositum fuerit."

FGM. IV. 6) Ex MS. Endl. *reddicto* repetiit, adnotans in hoc unico loco lapsum esse librarium. 7) Vide not. 5. praecedentem.

FGM. V. 1) *at* om. Haloander. 2) *siui* Florentina.

FGM. VI. 1) Hic versus omnino concinit cum fine L. 1. D. de precario.
2) Cf. Gai. *3*. 142. Paul. (lib. *34*. *ad Edict.*) L. 1. D. locati *19*. 2.

induxit. [3]nam ex quo coe|pimus possessiones proprias et res | habere, et locandi ius nanc|ti sumus, et conducendi res alie|nas; et is qui conduxit, iure gen|tium tenetur ad mercedem ex || . . . . [4]

(7. 10.) [III.] [1] . . . . | fol. I. vers. col. 1.
reddis [2]quae accepisti, sed aliam pe|cuniam eiusdem quantitatis. | Mutuae autem dari possunt res non | aliae quam quae pondere numero | mensura continentur. |

(8. 11.) [IV.] Depositi quoque [1]utilitatem ius gen|tium prodidit, ut [2]quiuis custodien|dam rem suam animalem uel || . . . . [3]

(9. 24.) [VI.] [1]adipiscendae quam reciperandae | possessio- fol. I. vers. col. 2.
nis, qualia sunt interdicta | [2]QVEM FVNDVM et QVAM HERE-

---

3) *nempe* Endl. sed sigla N = *nam*. Cf. Göscheni index siglarum post Gaium ed. 2. p. 458. ed. 3. p. 467. i. f. 4) Fortasse: *conducto ei qui locavit.* Rudorff. prop. *exsolvendam.*

FGM. VII. 1) Cf. Gai. *3*. 96. et (*lib. II. Aureor.*) L. 1. § 2. D. de O. et A. *44*. 7. — Hic Ulpianum eandem, quam de qua Paulus (*lib. 28. ad Edict.*) L. 2. pr. usq. ad § 3. D. de R. C. *12*. 1. egit, quaestionem tractasse crediderim, id est differentiam inter creditum mutuique dationem. ut facile locus inde restitui possit. 2) *quod* Endl., ed. m. 1. et Hugo: nam Endl. dedit in effigie MS. *q* ubi est *q̃* teste Mommseno.

FGM. VIII. 1) *qualitatem* edebatur ante effigiem laciniar. Vindobb. publicatam. 2) *ꝗuis* non *quis* habet MS. teste Momms. itaque non *quis*, ut ante, sed *quiuis* dedimus. 3) Fortasse sequebatur: (*mobilem*) *quae anima caret, alicui traderet* ... (ut Ulp. L. 1. § 1. D. de rei vind. *6*. 1. et Pap. L. 47. D. de adq. vel amitt. poss. *41*. 2. habent) sive *alicui daret*, sive *alicuius fidei committeret* vel simile quidpiam. Cf. Ulp. L. 1. pr. D. depositi *16*. 3. Rudorff.: fortasse sequebatur *inanimem*.

FGM. IX. 1) Praecessisse *tam* apertum est. — Cf. Gai. *4*. 143. Paul. (*lib. 63. ad Edict.*) L. 2. § 3. D. de interdictis *43*. 1., ex quo loco fortasse ita legendum esse censet Rudorffius *Sunt etiam interdicta duplicia tam* rel. [Vid. Cuiac. Obss. *4*. 41.] 2) Fragm. Vat. § 92. (ex [*Ulp.* sive *Paul.* sive *Venul.*] *lib. 4. de interdictis*) „ad exemplum interdicti QVEM FVNDVM proponi etiam interdictum QVEM VSVM FRVCTVM VINDICARE VELIT de restituendo usu fructu."

DITATEM. | [3]nam si fundum [4]uel hereditatem ab aliquo | petam, [5]nec is defendat, [6]cogitur | ad me transferre posses-
fol.II. rect. col.1. sionem, | siue numquam possedi, siue [7]an*te posse*||di, [8]deinde amisi possessionem. | . . . .
. . . [9] . . . . ||

fol.II. rect. col.2. du . . . . |

fol.II. vers. col.2. [V.] [1] . . . . *com*||paratum (10. 23.)
est interdictum, uelut [2]cuius ini|*tium est* . . . .
. . . .| [3] | . . . . |

L. 6. D. DE IVSTITIA ET IVRE. I. 1.

(11. 3.) Ius ciuile est quod neque in totum a naturali uel gentium recedit [1]nec per omnia ei seruit: itaque cum aliquid

---

3) Endl.dedit *vel* non video qua ratione. 4) *ū* (=uel) non *u* habet MS. 5) *N'bis\ efendat* MS.i.e. *nec his* [pro is] *defendat* Olim codicem DEFENDAT' habuisse credidi et Goescheni coniecturam secutus dedi *lis defendatur*, ut African. L.ult. pr.D.de procuratorib. *3*.3. „litem defendere", sed Id.L.15.D.de O.N.N. *39*.1. „eo non dedefendente", „nec res ab eo defenderetur," „is qui rem non defenderet." Puchta proposuit *neque is defendat* sive *neque is se defendat.* 6) Post *cogit'* in MS. est ⁊ unde *cogitur is* Hugo ex Koppii Palaeograph. *2*.167. legendum esse putavit. equidem malim *statim* (ut ap.Gai.*4*.141.164.et Ulp.*19*.16.cf.*6*.8.*22*.29.) Cf.Paul.L.20.§1.D.de interrog.i.i.fac.*11*.1. Fur.Anth.L.80.D. de R. V.*6*.1. coll.L.24.D.eod. Vid. Iustiniani Nov.*18*.c.10. Similis non satis dantis poena, si rem quis vindicavit (Diocl.et Max. L. un.C. uti possid. *8*.6.) aut usum fructum (Paul.L.60.§ 1.D.de usu fr.7.1. Fgm.Vat. §§ 12.93. c. *Rudorff.* in *Ztschr. f. g.R.W.* t.*9*.n°.2.) aut hereditatem (Ulp.L.3.§5. Paul.L.6.i.f. Scaev.L.14.D.de Carbon. edicto *37*.10. Paul.S.R.*1*.11.§ 1.) 7) AN▒, ·▒ MS. ut vocabulo *antea* quod olim dedi, spatium ante ꝑ i. e. *p's* non sufficiat. 8) *d̄d* habere MS. testatur Momms., non *dd* ut Endl.dedit.
9) Cf.Gai.*4*.143.147.148.

FGM.X. 1) Endl. *cui* Fortasse in codice fuit cuı', i.e. *cuius*. Cf.Gai. *4*.144.154. sed Rud. recte monet *cui* significare *cuius*. cf.Goesch. ind.sigl.ed.2.p.429. ed.3.p.442.i.f. 2) Deest superior huius columnae pars, quam connumeratis qui supersunt versibus 7 circiter 58 versus continuisse crediderim.

FGM.XI.1) *neq;* Haloander.

addimus uel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est ciuile efficimus. Hoc igitur ius nostrum constat aut ex scripto aut sine scripto, ut apud Graecos *τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι.*

(12. 4.) L. 1. D. DE CONSTITVTIONIBVS PRINCIPVM. I. 4.

Quod principi placuit, legis habet uigorem, ut pote cum lege regia quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem [1]conferat.
§ 2. quodcumque igitur imperator per [2]epistulam et subscriptionem statuit uel cognoscens decreuit uel de plano interlocutus est uel edicto praecepit, legem esse constat: haec sunt quas [3]uolgo constitutiones appellamus.
§ 3. plane ex his quaedam sunt personales, [4]nec ad exemplum trahuntur: nam [5]quae princeps [6]alicui ob merita indulsit uel si quam poenam irrogauit uel si cui sine exemplo subuenit, personam non egreditur.

(13. 5.) L. 4. D. DE HIS QVI SVI VEL ALIENI IVRIS SVNT. I. 6.

Nam ciuium Romanorum quidam sunt patres familiarum, [1]*alii filii familiarum,* quaedam matres familiarum, quaedam filiae familiarum. patres familiarum sunt qui [2]sunt suae potestatis, siue puberes siue impuberes; simili modo [3]matres familiarum. [4]filii familiarum et filiae, quae sunt in aliena potestate: nam qui ex me et uxore mea [5]nascitur, in mea potestate est; item qui ex filio meo et uxore eius [6]nascitur, id est nepos meus et neptis, aeque

---

FGM. XII. 1) *contulit* Vulg. 2) *epistolam* Hal. 3) *constitutiones vulgo* Hal. 4) *quae nec* Hal. 5) *quod* Hal. 6) *alicui*] *aliqui* Flor.

FGM. XIII. 1) *alii filii familiarum* ab alia manu in cod. Flor. addita sunt. *quidam filii familiarū*: Hal. 2) *qui suae p. sunt* Hal. 3) *et m.* Hal. 4) *filii uero & filiae familiarum, qui* Hal. 5) *nascūtur, in potestate mea sunt*: Hal. 6) *nascitur* omisit Hal.

in mea sunt potestate; et pronepos et proneptis et deinceps ceteri.

(14. 6.) BOETHIVS COMM. IN TOP. CICERONIS LIB. II. (in Opp.Boeth.Basil. ap.Henr.Petri a.1556. edd. p.779. ed.Baiter.p.299.)

„Tribus modis uxor habebatur, usu, farreatione, coemptione; sed confarreatio solis pontificibus conueniebat. Quae autem in manum per coemptionem conuenerant, hae matres familias uocabantur, quae uero usu uel farreatione, minime. Coemptio uero certis solemnitatibus peragebatur, et sese in coemendo inuicem interrogabant, uir ita, an mulier sibi mater familias esse uellet; illa respondebat uelle. item mulier interrogabat an uir sibi pater familias esse uellet, ille respondebat uelle. Itaque mulier uiri conueniebat in manum, et uocabantur hae nuptiae per coemptionem, et erat mulier mater familias, uiro loco filiae. *Quam solemnitatem in suis Institutis Vlpianus exposuit.*"

(15. 7.) [1]L.28. D. SOLVTO MATRIMONIO DOS Q. AD MOD. PET. XXIV. 3.

Facere posse maritus etiam id uidetur quod a muliere consequi potest, scilicet si iam ei aliquid absit, quod pro muliere [2]aliquid expendit uel mandato eius praestitit. ceterum si nondum ei abest, ut puta [3]sub condicione est obligatus, nondum uidetur facere posse.

(16. 12.) L. 24. D. DE CAPTIVIS ET DE POSTLIMINIO ETC. XLIX. 15.

Hostes sunt quibus bellum publice populus Romanus decreuit, uel ipsi populo Romano. ceteri latrunculi uel praedones appellantur. et ideo qui a latronibus captus est, seruus latronum non est; nec postliminium illi necessa-

---

FGM.XV. 1) Apud Hal. inscriptio est VLPIANVS. 2) *muliere uel expendit uel mandatu* Hal. 3) *si sub conditione obl. est:* Hal.

rium est: ab hostibus autem captus, [1]ut puta a Germanis et Parthis, et seruus est hostium et postliminio statum [2]pristinum recuperat.

VLPIANVS LIBRO SECVNDO INSTITVTIONVM.

(17. 13.) [1]L. 41. D. DE LEGIBVS ET SENATVS CONSVLTIS ET LONGA CONSVETVDINE. I. 3.

Totum autem ius [2]constitit aut in adquirendo aut in conseruando aut in minuendo: aut enim hoc agitur, quem ad modum quid cuiusque fiat, aut quem ad modum quis [3]rem uel ius suum conseruet, aut quo modo alienet aut amittat.

(18. 14.) L. 1. D. DE SERVITVTIBVS PRAEDIORVM RVSTICORVM. VIII. 3.

Seruitutes rusticorum praediorum sunt hae, iter, uia, aequae ductus. iter est ius eundi ambulandi [1]homini, non etiam iumentum agendi. actus est ius agendi uel iumentum uel uehiculum: [2]itaque qui iter habet, actum non habet; qui actum habet, et iter habet, etiam sine iumento. uia est ius eundi et agendi et ambulandi: nam et iter et [3]actum *in* se uia continet. aquae ductus est ius
§ 1. [4]aquam ducendi per fundum alienum. [5]In rusticis com-

---

FGM.XVI. 1) (*utputa Germanis seu Parthis*) Hal. 2) *recuperat pristinum* Hal.

FGM. XVII. 1) Hunc locum in non nullis codicibus mss. non secundo (ut in editis quos contuli, omnibus), sed primo Institutionum Ulpianarum libro adscribi Heimbachius quidem iunior testis est; qui tamen vel si convenientia ordinis sive systematis, ut apud nos dicunt, a Gaio atque Ulpiano in componendis Institutionibus observati, tanta fuit, quantam fuisse sumpsit, non negare debebat, hunc locum ex secundo Institutionum libro desumptum esse; nam, quod Mommsenus quoque expressit (*Ztschr.f.g.R.W.* *15*.p.378.sq.), in exordio iuris ad res pertinentis olim ille legebatur. 2) *consistit* Hal. 3) *rem suam, uel* Hal.

FGM.XVIII. 1) *hominis* Hal. 2) *ita qui iter* Hal. 3) *actum et se uia* Flor. 4) *aquae ducendae* Hal. 5) *In*

putanda sunt [6]aquae *h*austus, pecoris ad aquam adpulsus, ius pascendi, calcis coquendae, harenae fodiendae. Traditio plane et patientia [7]seruitutium inducet officium praetoris. § 2.

(19./15.) L. 1. D. COMMVNIA PRAEDIORVM TAM VRB. QVAM RVST. VIII. 4.

Aedificia urbana quidem praedia appellamus. ceterum etsi in uilla aedificia sint, aeque seruitutes urbanorum praediorum constitui possunt. Ideo autem hae ser- § 1.
uitutes praediorum appellantur, quoniam sine praediis constitui non possunt: nemo enim potest seruitutem adquirere uel urbani uel rustici praedii, nisi qui habet praedium.

EX MOSAICARVM ET ROMANARVM LEGVM COLLATIONE. TIT. XVI. CAPP. V...IX.*

(20./17.) KAP. [1]V. [2]IDEM [*LIBRO*] INSTITVTIONVM [[3]*SECVNDO SVB TITVLO DE SVCCESSIONIBVS*] AB INTESTATO.

Ab intestato quoque hereditas defertur [5]aut per ius

---

praedijs rusticis cōputanda etiā sunt: Hal. 6) *aquae austus* Flor. 7) *seruitutum inducit* Hal.

*) De inscriptione horum quinque novissimorum Collationis capitum neque ex Blumii exemplari aliquid certi capies, cum libri, ex quo desumpta sunt, numerum mss. codices nullum indicent, sed capitis 5. hanc inscriptionem exhibeant „ITEM (cod. Rosn. nunc Berol., ceteri IDEM [i. e. *Ulpianus*]) AB INTESTATO INSTITVTIONVM"; Pithoeus autem adnotavit „Existimo sic haec potius reponenda esse *Idem lib. II. Institutionum sub Titulo de successionibus ab intestato.* Nec cur ita existimem intelligere difficile est." Recte, opinor, vir ille doctus in *Gersdorf. Repertor. l. c.* Pithoeum ex Caio Visigotthorum hanc coniecturam cepisse suspicatus est. Capita 6.7.9. Coll. tit. cit. inscripta sunt „ITEM (*Berol.; cett.* IDEM) EODEM LIBRO," atque caput 8.: „ITEM (IDEM) LIBRO QVI SVPRA DE SVIS HEREDIBVS". Habemus igitur, ut dicunt, referentes inscriptiones sine relatis.

FGM. XX. 1) *Kp̄. DCCXXIIJ.* Be[rol. cod.] 2) KAP. IV. inscribitur VLPIANVS LIBRO SINGVLARI [*regularum?*] SVB TITVLO DE LEGITIMIS HEREDITATIBVS. Cf. supra p. 104. Pith. *item* 3) coniecit Pith. Cf. praecedentem not.* 4) *ab intestato institutionum.* Be. Vi[ndob. cod.] Ve[rcellens cod.] 5) *aut* om. codd. Vi. Ve. [?]

ciuile aut per praetoris beneficium: per ius ciuile suis heredibus uel liberis qui in potestate [6]fuerunt, [7]filio, filiae et deinceps qui in locum defuncti parentis [8]qui ex eodem nati sunt, succedunt.

(21. 18.) KAP. [1]VI. [2]IDEM EODEM LIBRO.

§ 1. Post [3]suos ab intestato [4]legitimi admittuntur [5]primum consanguinei. [6]ii sunt [7]frater et soror qui in eiusdem [8]potestate patris [9]fuerunt, etsi ex diuersis matri-
§ 2. bus nati sunt. Consanguineos et adoptio facit et adrogatio et causae probatio et in [10]manum conuentio.

(22. 19.) KAP. [1]VII.[2] IDEM EODEM LIBRO.

§ 1. [3]Et consanguinei legitimi uocantur. hi sunt agnati qui [4]nos per patris cognationem contingunt, [5]uirilis sexus: nam sciendum feminis ultra consanguineas heredi-
§ 2. tates legitimas non deferri. Suis [6]praetor [7]solet [8]emancipatos liberos, [9]itemque [10]ciuitate donatos coniungere, data bonorum [11]possessione, [12]sic tamen, ut bona, [13]si quae propria habent, his qui in potestate manserunt,

---

et Blum. 6) *fuerint* Vi. 7) *filii* Vi. Ve. 8) Schult. coni. *cum aliis qui*

FGM.XXI. 1) *Kp̄. DCCXXIIJ.* Be. 2) *item* Be.Pith. 3) *tuos,* corr. *duos* Vi. 4) *legitimę* Be. *legitime* Vi. 5) *primi* Vi. 6) *ii* om. Be. *hi* scribendum, ut cap. seq. 7) *fratres* Be.Pith. 8) *poteſtatem patreſ* Be. 9) Repone *patris potestate* 10) *manu* Be. Pith.

FGM XXII. 1) *Kp̄. DCCXXX.* Be. 2) cf. supra not. 2. 3) *& conſanguineiſ* Be. Sed *Post consanguineos* iam Scal. et Cuiac. scribi voluerunt. *ex consanguineis* ed. Heidelb. 4) *non* Vi. 5) *uiriſ* Be. *uirili* Vi. 6) *praeter* Vi. 7) *solet* om. Vi. 8) *&mancipatuſ* B. 9) *idemque* Vi. 10) *ciuitatem donatuſ* Be.Vi.Scal. 11) *poſſeſſioneſ* Be. Scal. item Vi. in quo, addito EXPLICIT, cetera desunt. 12) *hic* Be. 13) *ſit qua ꝑpria* Be. *sit quae p.* Scal., proponens *bona sua quae p.*

[14] conferant: nam aequissimum putauit neque eos bonis paternis carere per [15] hoc quia non sunt in potestate, neque [16] praecipua bona propria habere, cum partem sint ablaturi suis [17] heredibus.

(23./20.) KAP. [1] VIII. [2] IDEM LIBRO QVI SVPRA [*SVB TITVLO*] [3] DE SVIS [*ET LEGITIMIS*] HEREDIBVS.

Post [4] agnatos praetor uocat cognatos: cognati autem § 1.
sunt qui nos per [5] patrem aut matrem contingunt: post cognatos uirum et uxorem. Et [6] haec si qui decessit, § 2.
non fuit libertinus uel stirpis libertinae; ceterum si libertinus est uel libertina, [7] ad patronum eius legitima hereditas [8] patronamue lege duodecim tabularum [9] defertur.

(24./21.) KAP. [1] VIIII. IDEM EODEM LIBRO.

Post familiam [2] patroni uocat praetor patronum et § 1.
patronam, [3] item liberos et parentes patroni [4] et patronae; [5] deinde uirum et uxorem; mox cognatos patroni et patronae. Quod si is qui decessit, [6] liber fuit [7] absque § 2.

---

14) *conferaτ* Be. Scal. 15) *hoc quι* Be. *hos qui* Scal. Lege *hoc quod* 16) *precιpuā bonam* Be. Scal. 17) *hoc | redibus* Be.

FGM.XXIII. 1) *Kp̄. ᴅccxxxj.* Be. 2) cf. supra not. 2.
3) „Haec aliunde huc illata sunt. De suis dudum egerat Ulpianus. *Schult.* 4) *agnaτoſ* Be. Cuiac. Ceteri *consanguineos* 5) *patrem aut* delet Cuiac. 6) hoc *Hdlbg.* 7) *ad* om. Be. 8) *paτzona|ue legem* Be. 9) *refertur* Be. Ve. Pith.

FGM.XXIV. 1) *Kp̄. ᴅccxxx.* 2) *liberti* (pro *patroni*) voluit Pith. sed recte tuetur *liberti* Schult. referens ad Ulp. 28. § 7.
3) *Idem* Be. 4) *et* om. Blum. 5) Cui. transponi vult *mox...patronae, deinde...uxorem* 6) *libero* Be. Scal.
7) *&remancιpaτιonem* Be. *ex remancipationem* Scal. *ex remancipatione* ceteri praeter Blum. qui Schult. coni. *absque r.* recepit. Possis *citra remancipationem* nam ex sigla praepositionis illius facilius *eτ* quam ex *abſque* fieri potuit.

remancipatione manu missus, lex quidem duodecim tabularum [8] manu missori [9] legitimam hereditatem detulit; sed praetor aequitate motus decem personas cognatorum ei praetulit has, patrem, [10] matrem, filium, filiam, [11] auum, auiam, [12] nepotem, neptem, fratrem, sororem, ne quis [13] oc-
§ 3. casione iuris sanguinis necessitudinem uinceret. Sed imperator noster in hereditatibus quae ab intestato deferuntur, eas solas personas uoluit admitti, quibus [14] decimae [15] inmunitatem ipse [16] tribuit.

(25. 16.) [1] L. 115. D. DE LEGATIS ET FIDEI COMMISSIS I. XXX.

Etiam hoc modo [2] CVPIO DES, OPTO DES, CREDO TE DATVRVM, fidei commissum est.

(26. 22.) L. 5. D. DE MORTIS CAVSA DONATIONIBVS ET CAPIONIBVS. XXXIX. 6.

[1] aut aetate fessus.

---

8) *manumıſſorıſ* Be. Scal. 9) *legitima* Scal. 10) *matrem* non nisi ad marg. habet Scal. 11) *auıū* Be. 12) *nepoτe* Be. 13) *occanſıonem* Be. 14) *vicesimae* et coni. Cuiac. Pith. 15) *ınmunıτaτe* Be. Scal. 16) *tribuit* omnes praeter Blum. apud quem operarum errore est *praebuit*.

FGM. XXV. 1) *L. CXII.* Hal. *L. 118.* Vulg. 2) *CVPIO VT DES, OPTO VT DES* Hal.

FGM. XXV. 1) Neque in ipsis Digestis haec tria verba recte cum iis quae praecedunt atque quae sequuntur, coniuncta sunt.

VETERIS CVIVSDAM IVRIS CONSVLTI

DE IVRE FISCI

A PLERISQVE IVLIO PAVLO ADSCRIPTI LIBRI

QVAE SVPERSVNT PARTICVLAE.

ADICIVNTVR

EX DOSITHEI INTERPRETAMENTIS

DE IVRIS PARTIBVS ET DE MANVMISSIONIBVS

COMMENTARIVS CVM LOCO DE POENA PARRICIDII.

SENTENTIAE NONNVLLAE

IVLII PAVLI

AEMILII PAPINIANI

SEXTI POMPONII

DOMITII VLPIANI

ET

HERENNII MODESTINI.

ITEM

DE GRADIBVS COGNATIONVM

STEMMATA DVO CVM COMMENTARIO.

PRAEFATIO.

Praemonituro de fragmentis de iure fisci otium mihi fecit qui post incomparabilis viri (heu nobis recens eius funus vehementer lugentibus!) quem una cum genuinis Gaii commentariis in bibliotheca capitulari Veronensi fragmenta nostra repperisse iam neminem eius modi rerum curiosum fugit, Niebuhrii, ex Veronensi codice transcriptum eorundem exemplum[1] primus idemque diligentius ea edidit, Io. Fr. Lud. Goeschenus. nam is pagg. XLIX...LVIII. ad Gaium a se editum praefationis ita de duobus foliis[2] quae fragmenta nostra de iure fisci ex-

---

1) De Niebuhrii exemplo Goesch. praef. ad Gai. p. XV. (ed. *1*. p. XIII. ed. III. p. XII.) „*Tandem eius quoque fragmenti, quod ad tracta-„tum de iure fisci pertinet, transcribendi fecit periculum: et licet „temporis angustiis impediretur, quominus harum membranarum, „quarum pessima est condicio, accuratum exemplum absolveret, „magni tamen aestimandum erat vel minus absolutum earum apo-„graphum; omni enim antea destituebamur certa atque definita „huius fragmenti notitia. Quae omnia biduo, eoque ne integro „quidem, Niebuhrium perfecisse, ei, qui difficultatum in eiusmodi „rebus superandarum gnarus est, incredibile videri possit. Ope-„rae fructum Niebuhrius cum Illustrissimo Savinio communicavit. „Qui, ut typis mandarentur, quae Niebuhrius transcripserat, se-„dulo curavit.*" Praeter hoc Niebuhrii apographum (in *Zeitschr. für gesch. R.W. 3. p.* 150...158.) et a Goescheno post Gaianorum commentariorum exempla (Berol. 1820. p. 341...348. edit. a. 1824. p. 403...410. edit. a. 1842. a Lachmanno curatae p. 417...426.) curata fragmenta nostra nemo, quod sciam, eadem repetiit. [Neque exstant, quamvis ibi quaesieris, in Iuris Civilis Ecloga. Paris. 1822. 8°. sed iam meum exemplum repetierunt Blondellus (*Institutes. Par.* 1839. tom. *2*. p. 321...23.) et Laboulaye (in libello inscripto Flores iuris antejustianei. Par. 1839. 16°. p. 327...29.)

2) De quibus duobus foliis idem Goesch. l. c. pag. x. (ed. *1*. sive *3*. p. VIII.) „*parvulo*" inquit „*insunt volumini, varii argumenti fra-*

hibent, tractavit*: 'Duo illa folia, quibus inest hoc fragmen-'tum, lacera sunt atque corrugata admodum: forma est qua-'drata maior: paginae in binas dividuntur columnas vicenis qua-'ternis versibus compositas: singuli versus [qua-]ternas denas ad 'vicenas litteras complectuntur, ita tamen, ut plerumque con-'stent litteris septenis denis: litterarum forma uncialis est. 'Duobus locis versum omisit librarius, ut, opere aliquando 'cetera absoluto, rubricis diligentiore manu exarandis imple-'ret[1]. Praeterea horum foliorum cum codice XIII. [Gaiano] 'haec est convenientia, quod quidam versus prae ceteris pro-'minent, et in quibusdam aliis vacua deprehenduntur spatiola, 'quibus antecedentis articuli exitus a sequentis principio sepa-'ratur: accedit, quod in his quoque membranis nulla reperi-'tur neque interpunctio, neque verborum distinctio, quodque 'frequenter siglis librarius usus est. Illud autem diversum 'est, quod huius fragmenti litterae illis, quibus Gaii Institu-'tiones scriptae sunt, aliquanto grandiores sunt: quin quae-'dam in ipsa litterarum figura animadvertitur varietas, quae 'maxime apparet in litteris A et R; quo etiam illud referen-'dum est, quod litterae F, P, R plerumque totae supra lineam 'positae sunt, cum in Gaii codice infra lineam decurrant. Ne-'que quod dixi, in Gaii codice paginarum initiales litteras re-'liquis maiores esse, idem de hoc fragmento dicendum est: 'in posteriore enim folio initiales primae quartaeque columnae 'litterae, quamvis in verbi alicuius principio positae sint, eius-'dem atque reliquae litterae magnitudinis nobis visae sunt; 'ceterarum columnarum initia deperdita sunt. At prominentis 'cuiusque versus prima littera paulo grandior esse solet. Ce-'terum in his membranis, quamvis non rescriptis, vetustate 'tamen ita evanidam factam repperimus scripturam, ut in iis

---

„*gmenta complexo, cui titulus inscriptus legitur hic:* „Vetera Pa-„ralipomena Mss. Codicum Capituli Veronensis, a Ioh. Iacobo de „Dionisiis Veronensi canonico in unum collecta. 1758."

*) Gai. ed.*3*. Goesch. p.LV.sqq.

1) Verba *ut opere...impleret* ex eiusdem praefationis p.XXVI. (ed.*1*.p.XXV.ed.*3*.p.XXII.) transumpsi.

'quoque gallae infusum adhibendum fuerit. Quod autem earum 'contextum singulari numero fragmentum dixi, id si quis re-'prehendat, lubens concedo, duo proprie esse fragmenta: nam 'quae in extremo priore folio leguntur, cum posterioris folii 'principio minime cohaerent[1]; ita ut folia quaedam intermedia 'deperdita esse evidenter appareat. De auctore nihil habeo, 'quod asseverare possim, praeterquam quod eum e classicorum 'Iurisconsultorum numero fuisse ipsa fragmentorum materia 'docet, quippe quae magnam partem sit e iure antiquo[2]. Ex 'qua materia illud quoque colligit Niebuhrius, membranas no-'stras ante occidentalis imperii exitium exaratas esse; neque 'enim verisimile videri, ut quis posterioribus temporibus talis 'argumenti librum transcribi curaverit: Koppius ex litterarum 'forma de aetate membranarum nihil statuere ausus est'[3].

Cum ipse quidem duorum illorum foliorum exemplo, quod ad proprios usus v. cl. Hollwegius sibi olim accuratissime transscripsit, immo depinxit, usus sim atque imprimis post quam illa ipse folia, cum primum anni MDCCCXXXII. autumno per aliquot dies Veronae commorarer, contuli eademque ipse mihi quantum potui exactissime descripsi, fas mihi est Goescheni in his quoque fragmentis edendis religiosissime positam diligentiam collaudare. Quem igitur quantum fieri potuit sequi res ipsa suadebat. Singulas litteras quae legi nequiverunt, singulis asteriscis indicavimus; quotiens vero totus vel etiam complures versus aut omnino evanuerant aut certi nihil quicquam exhibebant, maioribus lineis hiatus denotavimus. Prae-

---

1) Id quod asteriscis inter § 9. et § 10. interpositis indicare volui. Bg.

2) Goeschenus ad h. l. „*Ne nunc quidem*, ait, *quicquam af-„firmo: probabilis tamen videtur eorum sententia, qui haec fra-„gmenta Paulo tribuenda esse opinantur. Quam sententiam primus „protulit cel. Gottschalkius, qui eam cum Savinio communicavit. „Posthac ipse a doctissimo Caplickio admonitus sum, ea, quae „fragmentorum* § 19. *contineantur, iisdem fere verbis exprimi loco „quodam Digestorum e Pauli Libro V. Sententiarum desumpto, vi-„delicet* L. 45. § 3. *de iure fisci*."

3) Vid. *Zeitschr. f. gesch. R. W. 3.* p. 132. 4. p. 481.

ter ea supplementa quae ex ingenio vel aliorum virorum vel perpauca meo ipsius, eademque in scriptura Italicis sive cursivis litteris insignita, proferimus, [inter quae nunc nominatim indico supplementum quod § 5. hac editione accessit,] multas quas Goeschenus ad adnotationem reiecerat, litteras syllabasque in ipsam scripturam recepimus. Similes etiam locos non eos tantum, quos Goeschenus aut ex Savinii, Hugonis, Heisii aliorumve doctorum virorum aut ex propria penu indicaverat, adnotare non dubitavimus, quo facilius fragmenta nostra cum aliis qui nobis supersunt, ICtorum libris comparari possent. [Vix opus erit disertis verbis declarare ad hanc editionem a me adhibitum esse Lachmanni exemplum Gaii Goescheniani, Berolini anno 1842. 8°. editum.

De aetate et auctore harum particularum veteris iuris iam post Caroli Guil. Walchii diss. *de aetate fragmenti vet. ICti de iure fisci* (Ienae ineunte a. 1838. in 8°. editam) haec addere placet. Savinius post primam editionem[1] fortasse ex Callistrati de iure fisci opere aut ex alio quodam universam iuris prudentiam complectente desumptas[2] easdemque aetate Ulpiani librum Regularum ac constitutionem Antoninam de caducis fisco vindicandis superare coniectaverat.[3] Ut C. A. Gottschalkius[4] Paulo et Caplickius Sententiis receptis Pauli haec fragmenta adscripserint, paulo ante Goeschenus rettulit. et hanc Caplickianam opinionem adhuc haud pauci amplexi sunt, inter quos Hugonem[5], Schroeterum[6] et Lachmannum nomino: sed de huius sententia paucis postea dicendum erit. Contra vero monuit Pernices[7], nondum exploratum esse, utrum fra-

1) *Zeitschr. für gesch. Rechtsw.* 3. p. 150...58. 2) Ibid. p. 159.
3) *Zeitschr. f. g. R. W.* p. 162. In qua re Savinio adsentiuntur Goeschenus, ut paulo ante vidimus, et F. A. Schilling. (*Bemerkk. üb. Röm. R. G. Lpz.* 1829. 8°. p. 360. sq. 378. in not.) 4) Cuius opinioni favit Haubold. (Institt. lineam. ed. Otto. p. 491.) item Clossius (*Hermeneutik des R. R. Riga u. Dorp.* 1829. 8°. § 85.)
5) *Lehrbuch der Gesch. des R. R.* ed. 10. p. 813. ed. 11. p. 891. cf. p. 21.
6) In ephemeridibus „*Hermes od. Krit. Iahrb. der Literatur.*" vol. 25. Lps. 1826. 8°. p. 296. 7) *Gesch. Alterth. und Institt.* ed. 2.

gmenta nostra, vel si Paulum auctorem habeant, ad eiusdem Sententias receptas[1], an ad libros quos de iure fisci duos Paulum scripsisse scimus, ex quibus unum, longiorem, priori libro desumptum locum in Digestis habemus[2], pertineant: exordium enim fragmentorum nostrorum facile ad § ult. illius loci sese applicare. Huic opinioni faverunt Zimmern[3], Böcking[4], Puchta[5], alii; Schweppius[6] post Antoninum imp. compositum esse opus, ex quo hae partes nobis supersunt, autumabat. Inter eos qui post Walchii supra nominatam dissertationem, quam prodiisse pariter atque Puchta et egomet ipse ignorabant, de opere cuius particulae nunc mihi tertium edendae sunt, disputaverunt, Dirksenus[7] putat illud Pauli librum singularem Regularum fuisse, qui continuisset summa de iure fisci capita ex usu forensi, non historice ex variis huius iuris fontibus composita; id quod postea effecisset ut ille tractatus seorsim describeretur ac publicaretur: bene convenire principium L. 10. D. de postulando *3.* 1., ex illo Pauli opere desumptum, cum § 16. fgm. nostr.; contra vero finem §i 3. L. 45. D. de I. F. *49.*14., ex Pauli libro quinto Sententiarum desumptae, nimis a § 19. fgm. nostr. recedere, quam ut utrumque locum ex eadem Pauli sententia descriptum esse statui possit. Dirksenum refutat Lachmannus[8]: in codice Paulini operis a Digestorum compositoribus adhibito eum locum, ex quo cit. L. 45. § 3. enata est, male habitum esse, dum contra illa § 19. ex artis regulis composita sit. legem autem 10. D. de postul., quamvis egregie faciat ad emendandam § 16. nostr.,

Hal. 1824. 8°. p. 30. sq. Huic adsentitur Witte (in *Ersch und Gruber Allg. Encycl.* sect. 3. tom. 14. p. 226.) in vita Iulii Pauli, ubi tamen ipse de origine horum fragmentorum nihil protulit.

1) Cf. Fgm. de I. F. § 19. 2) L. 5. D. de his quae ut indign. 34. 9. 3) in *Röm. rechtl. Untersuchungen. Hdlb.* 1821. 8°. p. 294. sq. et in *Gesch. des Röm. Privatr.* vol. 1. (*Hdlg.* 1826.) § 6. i. f. 4) Tam in praefat. ad priores editiones, quam in „*Institutionen, Bonn.* 1843. 8°." p. 40. 5) *Cursus der Institt.* vol. 1. p. 480. (*Leipz.* 1841. 8°.) 6) *Röm. Rechtsgesch. u. Rechtsalterth.* ed. 2. p. 156. 7) *Vermischte Schriften.* vol. 1. *Berl.* 1841. 8°. p. 32...49. 8) *Zeitschr. f. gesch. R. W. 11.* p. 110...14.

tamen ab eadem ita diversam esse, ut diversitatis ratio frustra in liberiore compositione Digestorum quaereretur. et sane § 1. cit. L. 10. evidenter demonstrat, ut etiam Heimbachius[1] observavit, totum locum alienum a citatae § 16. fgm. nostr. fonte fontem habuisse. Sed aliud atque olim Caplickius attulit, ut huius opinionem, quam defendit, denuo comprobaret, Lachmannus nullum argumentum invenit. sed tamen parum probabilem sibi Walchianam disputationem videri declaravit[2]. Ceteri qui post Walchium perlecta eius dissertatione de fragmentis nostris verba fecerunt, illius sententiam probant, Danzius[3] et Heimbachius[4], atque recte ii quidem, quantum video. nam ex § 3. fgm. nostr. discimus, eo tempore quo ex constitutione Antonini (Ulp. *17.* 2.) ius patrum caduca vindicandi per fiscum exclusum erat, auctorem de quo quaerimus, non scripsisse. id vero ius, sublatis ab Opilio Macrino Caracalli de rebus hereditariis constitutionibus duris atque avaris (Xiphilin. ex Dione *78.* 12. Capitolin. in Macrin. c. 13.), revixit[5] et paulatim tandem per desuetudinem abolitum est (Iustinian. L. un. pr. C. de çad. toll. *6.* 51.), ita ut Theodosiano codice plane omitteretur. Accedit quod § 17. fgm. nostr. contraria rescripto Antoniniano anno 213. p. Chr. dato (L. 1. C. de advoc. fisci *2.* 9.) statuit; sed secundum L. 2. C. eodem, a. 254. p. Chr. emissam, privatis contra fiscum principe auctore patrocinium praestare licebat; ex nostr. § 3. idem ius latius etiam effectum esse discimus. Praeterea §§ 14. 15. fgm. nostr. ad constitutiones imperiales de compescenda Caesarianorum audacia, saltem ad tenorem litterarum Diocletiani Maximianique, certe non ante annum 286. scriptarum, quae L. 5. C. de I. F. *10.* 1. exstant, respexit, nisi auctorem

---

1) *Leipz. Repertor. der deutsch. u. ausl. Literatur* 1843. 8°. p. 147.
2) Gai. Berol. 1842. 8°. p. LVII. not. 71.
3) *Lehrbuch der Gesch. des R. R. Thl. I. Lpz.* 1840. 8°. p. 4.
4) *Leipz. Repertor.* l. c.
5) Magnum pondus Walchianae probationi accessit, quod ab auctore harum de iure fisci sententiarum (§ 5.) notissimam illam de hereditatibus legem non decimariam, sed vicesimariam nominari nunc videmus.

vel Constantinianas ea de re latas constitutiones novisse statuere velimus. (sed vid. etiam Paul. S. R. 5.12. § 6.) certe § 12. fragm. nostr. argumento est auctorem ante Constantini L.3. Th. C. ad SC. Claudian. 4.11[9]. ineunte a. 326. datam scripsisse, post quam liberarum mulierum cum servis fiscalibus coniunctiones illas non libertas Caesaris, ut auctor fgm. nostror. habet, efficiebant. Minoris momenti esse putaverim alia quaedam Walchiana argumenta, tum hoc „quod auctor ea bona „quae olim ad aerarium populi deferri deberent, suo tempore „a fisco vindicari notat §§ 3. 9.", cum tamen „[Severi] Ale„xandri temporibus aerarium populi adhuc fuit seiunctum a „fisco principis": nam eodem argumento Ulpianum quoque auctori sententiarum de iure fisci aequalem efficeremus: tum quod verbum *incorporari* (§ 14. fragm. nostror.) „paulo ni„mium redolet Constantini aevum; nusquam saltim in consti„tutionibus principum superiorum vel in scriptis vetustiorum „auctorum invenitur": eius modi vocabulis iam sub Antoninis haud ita raro usi sunt scriptores, vel ii qui scribendi elegantiam ac nitorem affectarent. Quod ad similitudinem §i. 19. fragm. nostr. cum Pauli L. 45. § 3. D. de I. F. attinet, Walchius ex eo quod quae hanc § 3. antecedunt et quae sequuntur cum iis non conveniunt quae proxime ante et post illam § 16. leguntur, colligit auctorem fgm. nostror. locum a Paulo esse mutuatum eumque in suum opusculum transtulisse. sed quamvis inter extremam sententiam legis 5. D. de his q. ut indign. 34. 9. ex Pauli libro I. de iure fisci desumptae et primam § fgm. nostr. aliqua argumenti similitudo intercedat, tamen utramque ne constructione quidem verborum ita inter se cohaerere, ut altera ab altera abrupta dici possit, neque proprie ad unum idemque spectare: Paulum de his qui ut indigni repellendi eaque de causa a praemio summovendi sint, exordium autem fragm. nostror. de heredi eius qui morte praeventus sese deferre non potuerit, a divo Hadriano concessa sese deferendi potestate agere.

Adiecimus in hac editione post Dositheana locos quattuor

ad Iulii Pauli Sententias receptas pertinentes, quorum primus et duo posteriores fere conveniunt cum §§ 10...12. *ad SC. Silanianum 3.* 5. quas primum Cuiacius in exemplo Cod. Theod. Lugd. a. 1566. edito (p. 633.) in lucem protulit. sed tamen, ut eos locos ex codice ms. Paris. 4406. fol. 54. edidit Haenelius (Append. ad Pauli S. R. ab Arndtsio editas p. 34.), non sine suo momento sunt ad cognitionem genuinae formae harum Sententiarum.

De sententiis quae adieci, Pomponii, Papiniani, Ulpiani, Pauli, Modestini, et de *εἰκονίσμασι* cum loco de gradibus, cum in adnotatione dixerim, nihil hoc loco praemoneo.

Speramus fore ut laborem harum veteris iuris reliquiarum denuo edendarum non frustra suscepisse iudicemur.

Vale lector.

Scribebam BONNAE AD RHENVM Id. Ianuar. anni cIↃIↃcccxxxi.

[et a. cIↃIↃcccxxxxv. et Id. Febr. a. cIcIↃIcccLv.]

FRAGMENTA

QVAE VOCANT

VETERIS CVIVSDAM IVRIS CONSVLTI

DE IVRE FISCI.

§ 1. —————— ——————| Heredi eius [1] qui fol.1.r. col.*a.* e ui*ta cedens* | non poterat, defer*e*ndi | potestas concessa [2] est, nis*i* os|tendi possit [3] eius u*igoris* | decessisse de***fun-ctum*,** | ut deferre [4] se u*aleret.* |

§ 2. [5] Ante quam quis ab alio [6] defe|ratur, ipse se [7] defer|re debet, alias sero | ad auxilium delatio|nis [8] confugit. quod si per | errorem se detule|rit, nihil ei officit in|considerata diligentia. |

§ 3. [9] Ius patrum [10] non minui|tur si se is deferat qui| so–

---

1) quieꝗuı********C.* Sauinio auctore Goesch. lacunam uerbis *se deferre* expleuit. sed magis ad litterarum quae in codice uestigia exstant, neque minus ad loci sensum (cf.Paul.L.13.§§4...6. D.de I.F.*49*.14.) accedit Baumbachius, qui *consequi praemium* (cf. Paul. lib. I. de iure fisci, in L. 5. § 20. D. de his quae ut indign. *34*.9.) scriptum fuisse censet. Nunc Lachmannum secutus sum in h. § complenda. 2) *non* Sau. inseri uult, quod Goesch. fecit. 3) e'u****** | *C.* Antea cum Goesch. dedi: eius u*oluntatis* 4) seı****** *C.* Goesch. Sau. *se uoluerit.* Baumb. *se noluerit.* (Quod legendum proposueram *uetuerit*, nunc nullius usus est.)

5) Cf. Paul.L.13.pr. § 10. Call.L.2.§7.D.de I.F.*49*.14.

6) Litterarum deꜰ superior pars deest, sed admodum certi sunt qui exstant in codice ductus. 7) deʀꜰer|ʀedebeтalıalıasseʀ°| *C.* 8) ɔfuɴɢɪтꝗdsı peʀeʀ'eʀʀorem *C.*

9) Cf.Gai.*2*.206.207.286. Ulp.*1*.21.*25*.17. Iuuenal.*9*.86.sqq. c.Schol. et praefat. nostr. 10) N̄ *C.* (Operarum errore hoc *non* exemplum meum anno ᴍᴅᴄᴄᴄxxxvɪ. editum non habet.)

lidum id quod relic|tum est, capere non potest. sa|ne si post diem centensi|mum patres [1]caducum | uindicent, omnino | [2]fisco locus non est. |

col. b. Si se is deferat, cui [3]taci||t ———— ————| § 4.

———— ———— |

[4]*Si praeses in prouincia per supposi|tam personam* § 4[a]. *conparasse* | *quid arguatur, fisco con|demnatur* eius rei *aesti|mationis.* [5]ter uero *frustra* | *citato* [6]*qua*druplum *poe|nae* nomine [*con*]sequi fis*cum o|portet*.

[7]Bona *eorum* | *q*ui cum fisco [8]contrahun*t*, *le|ge xx* § 5.

---

1) In C. post *caduc* abscissum est aut *ū* aut *a* 2) Librarius primum FISCUS scripsisse uidetur. 3) Goeschenus dedit *taci*tum ICtum enim de eo loqui cui tacitum fidei commissum relictum est. Tres uersus ex quibus constitit §4., fortasse ita habuerunt: SI SE IS DEFERAT CUI TACI|TUM F̄C̄ (*s.* tacite) RELICTUM *ē* BENEFICIO (*s.* ex EDICTO) d TRAIANI DIMIDIUM (*s.* pars) EI RESTITUAT' Cf.Iun.Mauric.L.15. §3.cum Call.L.1.pr.L.3.pr. ... § 4. Paul.L.13.pr.§§ 1.6.7.L.49. Valentis L.42. D. de I.F.*49*.14. et supra ad Ulp.*26*.§17.citt.ll.

4) Hunc locum egregie ad Herm. L.46.§ 2.(cf.§9.) D.de I.F.coll. c.Marciani L.46. D. de contr. empt.*18*.1. restituit Lachm. Antea dedi: || ———— ỷ. 1...5. ———— . . . . . eius rei . . . . . | . . . . . . .nis ter vero f . . . . . | . . . *qua*druplum . . . . . . | . . nomine *con*sequi fis*cum op*|*or*tet. In cod. uersus 1. .3. fere omnino sunt abscissi. ỷ.4.: *Tarr*son* — ỷ. 5.: ****** *g* (vel *q*?)*u********** 5) Goesch. solam uocem *uero* recepit. de tribus edictis locum tractauisse iam olim adnotaui, de quibus cf.L.2.§3. L.15.§4. L.42.§ 1.D.tit.cit.*49*.14.

6) Heisius coni. *quadruplum eius rei* Goesch. dubitat *quadr. poenae* scriptum fuisse. De quadrupli poena uide praeter cit. L.46.D.de contr.empt. L.45.§ 13.L.48.§9.D.tit. cit. LL.10.16.Th. C.eod.*10*.1. L.1.Th.C.de his qui cum dispens. *10*.24. *id est* L.1. C. de his qui ex publicis ration. *10*.6. L.8.C. de iure fisci *10*.1.

7) Cf.Ant.Caracallae L.2.(et L.1.) C.in quib.caus.pign.*8*.15. Hermog.L.46.§3. Ulp.L.28.D.de I.F. Paul.S.R.*5*.12.§10. 8) BONA e***|*UIC'FISCO SHUN***|*euacuaRIA *C.* Lacunam adhuc reliquerunt editores pro **|*euacuaRIA, ubi *generaliter* s. *semper* s. *omnia,* Hollw. *uniuersa,* quae omnia codicis ductibus non respondent, scribendum fuisse suspicati eramus; neque sententiae loci conuenit quod

*m*aria uelut *pig*|*n*oris iure fisco [1] *obligan*|*tur*; non solum ea [2] *quae* | *h*abent, sed ea *quoque* quae postea | habituri sunt. |

§ 6. [3] *E*dicto diui Traiani caue|*tur*, ne qui prouincialium *c*um | seruis fiscalibus contrah*ant*, | nisi adsignante [4] pro-cura|tore. quod factum [5] | dupli damno uel rel*i*|quorum [6] e*x*solutione p*en*|satur. et ideo qui cu*m* || [7] ———————— fol.1.v. col.*a*.
ỿ. 1...8. ———————— [8] | *****ere cogitur n*a****|*****u* ad eum [9] l*o***|****orum p*e*ruenit [10] heredit*****|** *C*aesaris [11] ab a*****| ****atione rerum [12] ***|***um [13] itemque con****|

Lachm. olim coniectauerat *de* | *re pecnaria* (pecunaria). Iam mihi et aliis persuasi *le*|*ge* xxɷarıa (= *uicesim*aria) ponendum esse [non *uıcesſıarıa*, ut primum opinatus eram] quod ne minimum quidem palaeographicum dubium relinquit; sed nec historicum aut dogmaticum, si quae de lege uicesimaria et fisci in bonis eorum qui cum eo contrahunt, tacito pignore nobis tradita sunt, cogitemus. cf. Dio Cass. *55*.25. 76.28. *78*.12. Capitolin. in Anton.11. Collat.*16*.9. Inscr.ap.Orell.n.1065. Iustinian.L.3.C.de edicto diui Hadr.toll.*6*.33. (Vid.*Bachofen, Pfandr.*I.p.235.sqq. Eiusd. *Ausgew. Lehren* p.349. sqq.) 1) o***|*ɪʀ *C.* sed neque in fine uersus 13. tantum abscissum est ut capiat litteras *Blıgan*, neque in principio uersus 14. plus spatii quam littera *T* cum dimidia parte litterae *u* requirunt. 2) q(**?) | *ɪaʙcᴺᴛs'eaq. pᴼsᴛᴇ*| (**?)p'eaʜᴀʙɪᴛᴜʀɪsɴ *C.* Pro duplici *quae postea* olim *quoque quae postea* proposui, quod nunc Lachm. praeeunte in contextum recepi.

3) Vid.Herm.L.46.§§1.2.D.de I.F.*49*.14. 4) ꝑc̄|ᴛᴏʀᴇ *C.* 5) *ū* (uel)ins.Lachm. 6) e'soluᴛɪᴏ ɴep*| *C.* Goesch.et edd.m.1.2. *eius solutione* Lachm. fecit *exsolutione* 7) *C.* ỿ.1..: *********llal* ******* ỿ. 2.: ***********ed***** ỿ.3. : *******uɪsɪᴅᴄ****** ỿ. 4.: ******** **s̄a*(contra)******** ỿ.5.: *******saɪᴄ********* ỿ.6.: ******os̄ax (*fisco* contraxer? Lachm. *seruo contraxerit*?,******) ***ỿ.7.: ******ɪɪ(?)ɴᴄu (*uincul ?*)******** ỿ.8.: ******m*ᴛoi(an *totum eo nomine ?*)******* |
8) Hollw. *restituere*? Lachm. *reddere?* 9) ɪᴄ****|*** oʀ̄puᴇɴɪᴛ *C.* 10) *hoc* editi. In Cod. est: *h̄*ᴛ**** | Legerim *hereditas*** 12) aʙaᵈ(?)****|****(*?)aᴛɪᴏɴᴇ *C.* An 'ab adi*u*|*dic*atione' uel 'ab a*ctor̄*| *alien*atione'? 13) Fortasse *fiscal*ium aut *hereditariar*um. 13) *Cod. sic ha-*

***** rerum conm****|*****hibentur ade****|*****lari ab his e****|**** donatum u***|***e possumus, nisi ****|*** *adem portio***|**Caesaris fiat. |

[1] *Qui* mutuam [2] pecuniam contra [3] interdic|*t*um dispen- § 7.
col. *b.* satori ui|carioue [4] eius crediderit || [5] ———— ℣. 1.
———— | [6] *************quia quod ** | [7] *credi*dit, non amisit. | [8] ———— ℣. 4. ———— |

[9] *Qui contra e*dictum diui Augus|*ti rem* [10] *l*itigiosam a | § 8.
[11] *non possid*ente conparauit, [12] prae|*ter qua*m [*quod*] emptio nul|lius momenti est, [13] poenam | quinquaginta sestertiorum

---

bet: ITEMQ.ↄC****|*****RERUM ↄM****|*****HIBENTADE****|*****LARIABHISE ****|*****DONATUMU****|****EP'SUM'NISI****|**** ADEM PORTIO***|*****SARIS FIAT | Locum fortasse in hunc modum restitui posse putat Hollw.: itemque com*munium* rerum commer*c*|*io* pro*hibentur*: ade*o nec* | *stipu*lari ab his, *nec quod* | *fuerit* donatum u*indi*|*car*e possumus, nisi ***** *e*adem —. Goesch. et Lachm. totum locum inde a ℣.9. ita exhibent: — — cogitur — - | — — ad eum — - |— — pe*r*uenit hoc - - | — *C*aesaris ab — - | — — — - rerum —| — — itemque — - | — - rerum — - | - *ad*hibentur ad - - — — - ab his - - | - - donatum — | — - possumus nisi - | — *e*adem portio | - *Ca*esaris fiat.

2) Cf. infra § 21. Call. L. 1. D. de I. F. („poenam fisco ex contractu priuato deberi") Th. C. de his qui cum dispensatore contraxerunt *10*.24. cf. Iust. C. de his qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam acceperunt *10*.6. 2) PEC͞S *C.* 3) ꝉDIC|*UM (= interdictum) *C.* Lachm. fecit *edicto,* sed parum consulto. cf. Paul. S.R.*2*.10. § 1. in Collat. *6*.3. § 3. In imperialibus quoque constitutionibus *interdictum* haud ita raro ponitur ad significandam prohibitionem quoquo iure factam. 4) E'CREDIT'DᵉRIT *C.*
5) *C.* ℣.1. *******IINIO(*dom*inio?)ENPL(?) (*duplum* s. *duplo?*)
6) *C.*℣.2. ***////(?)PSENIT' (*dispensator* conuenitur?) ꝗꝗ** |
7) *C.* ****(*)IƋITN̄AMISIT | 8) Linea 4. a scriptura uacua est.

9) Cf. Gai. *4*.117. Call. L. 1. pr. Marcian. L. 22. pr. D. de I. F. Id. L. 1. § 2. D. quae res pign. *20*.3. De litigiosis: Dig. *44*.6. Th. C. *4*.5. Iust. Cod. *8*.37. Nou. *112*. c. 1. 10) *C.*℣.6. *** ʋ(M?)LITIGIO SAMA |

11) *C.*℣.7. *****S(*siue* D)ENTEↄPAUITP̄| Sauin. dubitari, inquit, potest utrum legendum sit *a possidente,* an *a non possidente.* Cf. Gai. l. c. Lachm. secutus sum. 12) *p̄*|****M (omissa *q*) EMPTIO *C.* Goesch. secutus sum. 13) POEN|ꝉ TA ꝯ ꝉORUM *C.*

fisco [1]re|praesentare conpellitur. res autem | litigiosa uidetur, de qua | [2]apud suum iudicem [3]** | delata est. sed hoc in prouincialibus | fundis praua usurpa|tione optinuit. |
[4] ———— ỿ. 17. ———— |

§ 9. [5]Absentes fugitiuos | uenum dari [6]aut conparari | amplissimus ordo | prohibuit, denuntiata | *in* emptorem [7]uendi|toremque poena sestertiorum quinquaginta, | quae hodie fisco [8]uindi||*catur.*

* * * fol.2.r. col.*a*.

§ 10. [9]excepto castrensi | peculio b*o*n*a* sua *con*|ferre debebu*nt.* |

§ 11. [10]Caesare a liberto [11]su*o* *ex as*|se herede instituto [12]*filia* | iure [*adcrescendi*] [13]ad semisse*m* *uo*|cat*ur;* cum extranei*s* uero ins|tituto, filia ex semisse extranei*s*, | non et*iam* Caesari adcrescit | ; quod si plus semisse Cae|-

---

1) RE|PSENTARE ƆPELLIT'-R AT *C.* 2) $\overline{ap}$ *C.* Lachm. *apul* Idem *s'* in *sed* resoluit. 3) Heisio suadente Goesch. et Lachm. uerbum *quaestio* (*q*°) receperunt. malim $\overline{cu}$ (causa) cf.L.un.C.de lit.cont.*3*.9. 4) Versus uacuus.

5) Cf.Paul.R.S.*1*.6ᵃ.§2. et L.19.§ 3.D. comm.diu.*10*.3. Gai.L.35. § 3.D. de contr. empt.*18*.1. Ulp. in Coll.*14*.§ 3. et L.2. D. de lege Fab.*48*.15. Diocl. et Max.L.6.C.eod.*9*.20. 6) ā ƆPARI | *C.* 7) ūdi|TOREMq̄ POENA·$\overline{ss}$ꝉTA|q̄ *C.* 8) uindi|| *C.* et L. Niebuhrium et Goeschenum sequimur.

9) Cf.Tertull.L.4.pr.D.de castr.pecul.*49*.17. Ulp.L.1.§ 15.D. de collat.*37*.6. Iustinian.L.21. C. de collationibus *6*.20. Locum ad collationis necessitatem, in Caesaris patroni utilitatem, liberti filio inpositam, trahendum esse existimat Heisius.

10) Cf.Gai.*2*.124. (epit.*2*.3.§ 1.) Ulp.*22*.17. Paul.R.S.*3*.4ᵇ.§ 8. L.Rom.Burg.*45*. (ed.Schult.*44*.; ed.Bark.p.126.) Theophil.*2*.13.pr.

11) Sauin. auctore Goesch. su*****|se h̄de+TUTO******|iū *C.*

12) Hollw. secutus olim dedi '*filia adcrescendi* | iure', sed paruum quod uersu 5. abrosum est spatium (cf.not.11.), duo uerba *filia adcrescendi* non capit; iam igitur Goesch. sequor.

13) adsemisse****|catc'EXTRANEI ūINS|TITUTO FILIamexᵉe|missem EXTRANEI|N̄ET (pro $\overline{et}$) caesARIadc-R ci⁻(T non integra) *C.*

sar accepit, in id quod plus | est, etiam Caesari adcrescit. |

[1]Libertae Caesaris, tam | manu missione quam beneficio con|iunctionis effect*ae*, | si testatae decedant, | dimidium, si intesta|tae, *to*tum fisco uin|dicatur. sane patris et | patroni ignorantis | ius non minuitur. | § 12.

[2]Ancilla Caesaris quae V̄ li|beros habuerit, in nu|| § 13.

col.b. [3] ——— [4]℣. 1...10. ——— |

[5] ——— ℣. 11. ——— | *cum pri*uato contra*ctum quid* | *est, fi*sco stipul*a*ntur. |

[6]E*orum* bonorum *quae* | *ad* fi*scum* pertinere dic*un*|tur, *si contro*uersia moueatur, | an*te* sententiam nec obsig|na*ri ne*c describi aut in|corporari possunt. idem ser|ua*tur* cum a sententia *prou*o|*c*atio interponitur. | § 14.

[6]Pro his bonis quae fiscus in|quietat, manus op*po*|- § 15.

fol.2.v. col.a. nere nemo quidem prohib||*etur* [7]************ | ———
℣. 2...8. ——— |

---

1) Cf.Tac.Ann.*12*.53. Paul.S.R.*4*.10.§2. Gai.*3*.44. Ulp.*29*.3. Paul.S.R.*2*.21ᵃ.§§ 9.7. et praef. nostr.

2) Cf.Columella de re rust.*1*.8. § 19. Vid. etiam Ulp.*3*. § 1. i.f. (Maffei opuscoli eccles. p.90.) 3) Putauerim „in nume*rum libertarum refertur*" aut simile quid scriptum fuisse; imprimis si ad Columellam a Rudorffio cit. respicimus. Unde L., qui ipse rem se non capere fatetur, adfirmauarit „apparet esse *in numerum liberorum*" equidem non uideo. Si de ipsis liberis dictum fuisset, pari iure poneres *in numero legitimorum*, ut Constantin. L.3. Th. C. de naturalibus fil. *4*.6. 4) In C. ℣.1...10. euanuerunt, nisi quod ante medium ℣. 9. N conspicitur.

5) *C.* ℣.11. ******PS̄Na(?)******** | ℣. 12. ******UaTOꝯC(?)****** | ℣.13. *******COSTIPUla(?)NTIR | Goesch. et ego pS̄Na interpretati sumus *persona.* sed iam L., quem sequimur, adnotauit: Fortasse — — *ps̄* (possunt.) na*m poen* (poenam) *si* | *c'* (cum) *pri*uato *ꝯ̄ctum q́d* ē (contrac*tum quid est*) *fi*sco stipul*a*ntur. Cf.L.1.pr.D.de I.F. [„uel poenam fisco ex contractu priuato deberi" |.

6) Ad §§ 14.15. cf. Paul.S.R.*5*.12. § 6. L.5. L.7. C. (L.5. Th.C.) de I.F.*10*.1. et praefat. nostr. 7) In cod. ℣. 1.2. omnino

§ 16. [1]****** [2]*decerni*; s*ed in* | *nulla praeler qua*m filiorum | *uel parentum* suor*um* c*a*u*sa* | libertorum*ue* ad*esse* *iube*n|tur; et si adfu*erint*, *in*fa|mia plectun*tur*. [3]*sane* | hoc principa*li* b*eneficio* | impetrare non pro*hi*ben|tur.

§ 17. [4]Fisci aduocati | quibus ad temp*us* o*fficium* | mandatum est, quia s*a*lari|um non accip*iunt*, | contra fiscum adesse non pro*hi*|bentur.

§ 18. [5]Capite *le*|*gis* censoriae caue|*tur*, ut n*on* *tan*t*um* cum quid || praestatur, cuius rei omis|sa professio *fuerit*, actio conmis|*si intr*a quinquennium locum | *habeat*, *sed et* earum rerum | *nomi*ne, quae per fraudem | *tota* ablata s*unt* uel professi|oni subtracta, qua|d*r*uplum fisco de*p*en|d*a*tur, alias duplum. | col. *b*.

§ 19. [6]A [7]de*b*itore fisci in frau|dem datas libertates re-|

euanuerunt. ỿ. 3.: — — — — uaN** ỿ.4.: — — — *c(?)uuN (*siue* N̄)* ỿ. 5.: — — — IOC***RX(*s*.a?) ỿ. 6. nihil legi potest. ỿ.7.: — — — *o.p — - ỿ. 8.: — — *ma*|uosa*\(a *uel* x)

1) Cf.Paul.L.10.pr.D.de procurat.*3*.1. Vid.LL.1.2. C.de aduocat. fisci *2*.9. L.13.C.de aduoc.diu.iudicior.*2*.7. L.3.§1. L.5.§1.C.de aduoc.diu.iudicum *2*.8. — Locum nunc cum Lachm. ad Pauli L.10. cit., quam Dirks. conferendam esse primus uidit, emendaui.

2) *C.* ỿ.9.: *******e*eRNIS (Lachm.legit s')*N| ỿ.10.: ********? (?)*m(?) FIlIOR | ỿ. 11.: *********suo**m(?)c (Lachm. leg. ēā) | ỿ. 12.: lIB̄TOReI (Lachm. leg. lIB̄TORū = libertorumue) ade c(?)***IBe(adēē *iub*c̄)| TUR et c. 3) ***nē*(?) *C.* Inde *sane* feci.

4) Cf. citt.LL.1.2.C.de aduocatis fisci *2*.9.

5) Cf. (Quintil.) Declam.341. Seu. et Ant.L.2.C.de uectig.*4*.61. Marcian. L.16.§ 10.D.de publican.*39*.4. LL. ad § 4[a].citt. et Maurician.L.15.§6. Hermog.L.46.§1.D.de I.F. Arc. et Hon.L.19.Th.C.de bonis proscr.*9*.42. In cod.§ 18., quam nunc ex Lachm. emendatione dedi, inde a col.3. ỿ.22. usque ad seq. col. ỿ.9. ita est: capiteIe ¦ **scensoRIaecaue|IUTNIaNIumc'quId|¦ p̄sTaTURCUIReIOMIS | sa ꝑFessIOINTRA⁊mIs | *****II(?)aū·NIumloc'| ******cIeaRUMReR' | *****Neꝙp FRaUDē| ****aBlaTasū.ꝑFessI | ONISUBTRaCTAqua ¦dRup ⁞ ·FISCODeFEN ¦ dIT' alIasduplum |

6) Locus est Pauli (S.R.lib.*5*.) L.45.§3.D.de iure fisci. Cf.Marcian.L.11.§ 1.D.qui et a quibus manu missi *40*.9. Seu.et Ant.L.2. C.de seruo pignori dato *7*.8. 7) deuITORe *C.*

trahi [1] placuit. sane ipsum | [2] ita emere, ut manu mittat | aut fidei commissam libertatem praestet, non est | prohibitum.

[3] Ab eo *qui* | reus criminis pos|tulatus [4] aduersam sen- § 20.
tenti*am* | meruit, tempore | reatus quocum*que* mo|do alienata a fisco cum | quadruplis [5] fructibus | reuocantur. |

[6] Fideiussorem eius qui cum | dispensatore [7] con- § 21.
traxit, ip ||

---

1) plIT *C.* 2) L.45.§3.cit.habet: *ita ab alio emere mancipium, ut manu mittat,* non est prohibitum. ergo tunc et libertatem praestare possit (*Hal. et Vulg.* poterit).

3) Cf.Marcian.L.11.§1.D. de bonis damn.*48*.20. Iustinian.L.ult. C.eod.*9*.42. (restituta), et passim Th. C. eod. *9*.42. Nov.*134*.c.ult. et ll. ad § 4ª.citt. 4) adūsam . . *C.* 5) FRUCTIB | *C.*

6) Cf. supra §7. Grat.Val. et Theod. L.2.Th. C. de his qui cum dispensatore contraxerunt *10*.24., *siue* L.2.C.de his qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam acceperunt *10*.6. FIDEIUSSOR· e'quicū| *C.* 7) ↄXITIP *C.* Ita in medio pronomine desinit fere integra columna quarta folii secundi.

EX VETERIS IVRIS CONSVLTI REGVLARVM LIBRO

TRANSFORMATVS COMMENTARIVS

DE IVRIS PARTIBVS ET DE MANV MISSIONIBVS

EX DOSITHEI INTERPRETAMENTIS

REPETITVS ET EMENDATVS.

Quod ex Dosithei grammatici Interpretamentis, ut ipse appellauit, anno p. Chr. n. 207. conscriptis et ante hos uiginti quinque fere annos a me editis (Bonn.a.1832.12°.) commentarium *de iuris partibus et de manu missionibus* ceteris iuris Romani reliquiis, quas hoc libello conplexus sum, nunc addo, ita nullam excusationem exigere uidetur, ut potius excusandus, immo reprehendendus mihi uidear, quod, maxime post Caroli Lachmanni (uiri cuius eruditionem multi, cuius bonitatem pauci quam ego melius norunt ac suspicere possunt) de Dositheo a. 1837. editum commentariolum, antea non receperim. De Dositheani libri origine consilioque in illo exemplo non nulla dixi quae non ita ab amicissimi censoris, Lachmanni dico, sententia abhorrent, ut ipse interpretatus est, quae tamen huius loci non est defendere. neque de codicibus scriptis editionibusque libri hic repetenda esse uidentur, quae qui adcuratius nosse cupit, illud exemplum meum adeat.* Id solum modo praefari uolo, Dositheana, ut maxime ex Vossiano codice olim Latine edidi, sinistras, Lachmanni recensionem, Scaligeranum apographum magis sequentem, dextras sequentium paginarum partes occupare. De

---

*) Hoc unum non addere nequeo: cum mihi Lachmannus transmitteret „*Versuch über Dositheus. Zweite für Freund Böcking mit Bleistift zugerichtete Ausgabe. Juli* 1840", addidit beneficio a Fr.Haasio Vratislaviensi Parisiis a.1839. factum apographum Dositheanorum quae leguntur in Cod. Paris. n.6503. membran. saec.xi. vel x. olim Puteano, quod incipit „*ex eo enim* | *facileme* | *quod conatus fueris* | *propter quod* | *in omni re* etc. *εκ τουτου γαρ* | *ηικολωσημη* | *ο αν επιβαλησ* | *επι τελος αξης* | *διοπερ κ.τ.λ.* (cf.ed.m.p.22. §17.) et desinit *incipere* | *a libertis* | *αρχειν* | *απεληυθερων* | (cf.ed.m.p.46. ℣.1.). habet fabulas Aesopias tantum non omnes (deest n. 16. ed.m. p.36.) et alio ordine quam editae sunt, atque in scriptura saepe a ceteris codicibus differt.

adnotatione mea peritus lector ne facile subitaneam esse animaduertat, ualde uereor. „Et haec ad Dositheum paucis diebus scripsi" ante hos CCLIIII annos Goldastus in fine Hadrianarum sententiarum exempli ab ipso editi monuit; idem ego quoque monere, immo pro diebus 'horis' dicere debeo.

Sed nunc iam, quae promisi, quae pertinent ad forum aut in curiam, nullo inpedimento iam nunc incipiam.

§ 1. Omne enim iustum aut ciuile appellatur aut naturale dicitur aut gentium iustum: ab eo enim nominatur, quod omnes nationes similiter eo sunt usae: quod enim bonum et iustum est, omnium utilitati conuenit. quod autem iustum ciuile proprium est Romanorum, et ab eis dictum, quoniam nostra ciuitas ea ueritate utitur: sed quidam hoc esse praedicunt, quod omnibus ciuibus suis aut maiori parti expedit. sunt enim qui et tradiderunt quan-

Sed iam secundum ea quae promisi quae pertinent ad forum aut ad curiam sine mora incipiam.]

*§ 1. *Omne enim ius aut ciuile appellatur aut naturale.*[1] § 2. *Ius naturale dicitur uel gentium* ....[2] *iustum. ab eo enim*[3] *nominatur, et omnes*[4] *nationes similiter eo sunt usae. quod enim bonum et iustum est, omnium utilitati conuenit.* § 3. *Sed ius ciuile proprium est ciuium Romanorum et ab eis dictum, quoniam nostra ciuitas ea* [5]*seueritate utitur. sed quidam hoc esse tradiderunt quod omnibus ciuibus aut maiori parti expedit: sunt enim qui et ius*

---

*) Incipit recensio Lachmanni.

1) Tripartitionem, non bipartitionem, ut Ulp.L.1. § 2. i.f. D. de iust. et i. *1*.1. et Inst.*2*.1.i.f.2., secutus erat iuris auctor, cuius lacera membra ex crudeli corruptione recognoscimus, *Omne enim ius aut ciuile appellatur aut naturale dicitur aut gentium. Ius gentium autem ab eo nominatum est, quod o.* Itaque neque 2) lacuna cum L. indicenda uerbisque *quod est natura* [*bonum et*] explenda est. 3) *nominatum est quod ὠνομάσθη ὅτι* cf. not.1. 4) *n. τὰ ἔθνη=gentes*

5)? latet alius anguis sub herba. ICtus scripserit *eo iure proprio*

titatem iustitiae esse; plurimi hanc autem definitionem ueriorem esse tradiderunt, quam initio diximus.

§ 2. Iuris ciuilis appellatur, qui ex pluribus partibus constant. sed edicta imperatoria similiter honorantur quod est et praetoris edictum similiter uel proconsulis ex ea enim consenserunt prudentiam et receptum est responsorum et summatim solemus haec et dicere. [§ 3.] lex enim Iulia et Papia ceterae partes iustitiae appellantur.

§ 3. [§ 4.] Regulas enim [8] exsequenti mihi ad ea studia necessarium [9] [*uisum est*] ante

praedicent [6] *quantitatem iustitiae esse plurimam, hanc autem definitionem ueriorem esse* [*tradiderunt*] *quam quae initio diximus.*

§ 4. [7] *Iuris ciuilis .... appellatur, quia ex pluribus partibus constat, sed constitutiones imperatorias, item honorarium quod est ex praetoris edicto uel proconsulis, item in quo sententiae consenserunt prudentium et receptum ex responsis, ius summatim solemus haec dicere. lex etiam Iulia et Papia et ceterae partes iuris appellantur.*

§ 5. *Regulas enim* [8] *exequenti mihi ad ea studia necessarium ante omnia scire*

---

unde fort. *ea proprietate* enatum est. [6]) Locus corruptus aut id expressisse uidetur, quod Paul. L. 11. D. tit. cit. *1. 2.* „*quod omnibus aut pluribus in quaque ciuitate utile est, ut est ius ciuile*“, aut id quod *Ulp. L. 6. pr. D. eod.* „*Ius ciuile est quod neque in totum a naturali uel gentium recedit, nec per omnia ei seruit: itaque cum aliquid addimus uel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est ciuile efficimus.*“ [7]) Graeca haec fuisse crediderim *Δικαίου πολιτικοῦ* [*τὸ μὲν ἔγγραφον, τόδε ἄγραφον ἐστίν· καὶ μὲν ἔγγραφον διαφόρως*] *προσαγορεύεται ὡς ἐκ πλειόνων μερῶν συνέστηκεν.* Inde *Ius ciuile* [*aut scriptum aut non scriptum quidem uarie*] *appellatur prout ex pluribus partibus constat.* Inde istud *εἴς τι ἐντηθημένον ut quid appositilium* post *πολιτικοῦ* in Scalig. apographo explicandum esse uidetur. [8]) *ἐπεξιόντι* (tractanti) Non putem cum Lachmanno Dosithei uerba cum uerbis auctoris iuris periti alternare, ut illi attribuamus *Regulas ... scire* et *quae per singula ... ordinem,* huic reliqua. omnia sunt misere lacerata iuris auctoris uerba. [9]) ex margine Scaligerani codicis *ἐφάνη*, indeque

omnia scire [10] [*de condicionibus hominum*]: nec enim unius sunt conditionis, sed uariae; quae per singula quae pertinent ad eam enarrationem, referenda sunt per ordinem.

§ 4. [§ 5.] Omnes enim uel ingenui sunt, uel liberti. sed ut magis possint singula declarari, melius uidetur incipere a libertis adferre, et primum de Latinis scribere, ne saepius eadem interpretari cogamur.

quae sint condiciones hominum liberorum: *nec enim unius sunt condicionis, sed uariae. quae singula, quae pertinent ad* [11] *eam enarrationem,* [12] *referenda sunt* [13] *per ordinem. omnes enim* [14] *aut ingenui sunt aut liberti. sed* [15] .... *melius uidetur incipere a libertis.*[16]

primum de Latinis

[§ 6.] Primum ergo uideamus, quale est quod dicitur eos, qui inter amicos ueteres manu mittebantur, non esse liberos, sed domini uoluntate

§ 6. *Primum ergo uideamus* [17] *quale est quod dicitur de eis qui inter amicos olim manu mittebantur, non esse liberos, sed domini uolun-*

---

uisum est recepi. [10]) Idem loco sqq. uerborum asteriscum, lacunae indicium habet, quae ex Schillingi coni. expleui; Latinius Lachm. *quae sint cond. hom. lib.* [11]) *eam enarrationem* ταύτην τὴν ἐξήγησιν = hunc tractatum.
[12]) *r. s.* ἀνενεκτέα ἐστιν = referemus. [13]) *p. o.* τῇ τάξει An *deinceps* s. *deinde* aut *accuratius* olim scriptum fuit? scilicet mutatis uerborum locis. Sed coniciat aliquis τῇ τάξει ad sequentia pertinere, ut diuersitas *condicionis* ingenuorum libertorumque significetur. [14]) *liberi* excidisse uidetur.
[15]) Dositheum in locum aptiorum ICti uerborum ineptiora sua uerba ponere Lachmannus opinatus est. mihi ante *sed* locum de differentiis condicionis tum ingenuorum tum libertinorum excidisse uidetur, post quem auctor harum Regularum ita fere sed alio uerborum ordine perrexerit *sed ut adcuratius possint singula explicari* (διασαφηθῆναι), melius uidetur incipere a libertis tractatum (ἀναφέρειν). [16]) Non nisi sequentia tria uerba, quibus praecessissent tria libertinorum genera, ueteri auctori tribuenda esse censuit Lachm.; sed quid censorium Regularum quisquis auctor fuerit, faciebat scribendo *ac* (cf. not. 15.) *primum* (quidem) *de Latinis...cogamur?* [17]) quid sit ποταπόν ἐστιν, Scal. ποῖόν ἐστι) *q. d. eos qui*

in libertatem morari, et tantum seruitutis timore dimitti.

§ 5. Ante enim una libertas erat, et libertas fiebat ex uindicta, uel ex testamento, uel in censu, et ciuitas Romana [22] competebat manu missis, quae appellatur [23] iusta libertas. Hi tamen, qui domini uoluntate in libertate erant, manebant serui, et manu missores ausi erant in seruitutem denuo eos per uim perducere. interueniebat praetor et non patiebatur manu missum seruire. [§ 7.] Omnia tamen quasi seruus adquirebat manu missori; uel si quid stipulabatur, uel [28] mancupatione accipiebat, uel si ex quibuscumque causis aliis adquisierat, domini hoc [29] facie-

tate [18] in libertate morari et tantum seruiendi metu [19] dimitti.

§ 7. [20] *Ante enim una libertas erat, et manu missio fiebat [21] uindicta uel testamento uel censu, et ciuitas Romana competebat manu missis; quae appellatur iusta ac legitima manu missio. hi autem qui domini uoluntate [24] in libertate erant, manebant serui: et si manu missores [25] ausi erant in seruitutem [26] denuo eos per uim [27] redigere, interueniebat praetor et non patiebatur manu missum seruire. omnia tamen quasi seruus adquirebat manu missori. uelut siquid stipulabatur uel mancupio accipiebat uel ex quibuscumque causis aliis adquisierat, domini*

---

[18]) Aperte auctor *in libertatem* posuerat, unde codicis *εἰς ἐλευθερίαν* (Scal. cod. *ἐν ἐλευθερίᾳ διατρίβειν*. cf. supra p. 99. infra not. 24. [19]) liberari, solui, *ἀπολύεσθαι* „*Licet ut li-* „*beri uitam suam peragebant, attamen in ipso ultimo spiritu simul* „*animam atque libertatem amittebant..*" § 4. Inst. de success. libertor. 3. 7. [20]) Fort. *Scilicet antea* LACHM. [21]) Scribo *aut u. aut t. aut c.* [22]) *comp&at* C. *competit* Scal. cod. *συνῄτει!* [23]) *iusta legitima* C. *legitima* Scal. c. *νόμιμος.* [24]) *in libertatem* ab initio scriptum fuit, Graeca *ἐν ἐλευθερίαν*, Scal. c. *ἐν ἐλευθερίᾳ* cf. not. 18. [25]) *ἐτόλμουν* codd. [26]) *d. πάλιν* codd.; rursus [27]) *perducere* C. *ducere* Scal. c., *ἄγειν* uterque. *ducere* praetulerim h. l. uerbo *redigere.* [28]) *mancupationi κατα γραφιν* C. *per scripturam κατὰ γραφὴν* Scal. c. [29]) ita codd. sed *ἐγίνετο.* et ab initio scriptum

bat, id est manu missi omnia bona ad patronum pertinebant.

§ 6. [§ 8.] Sed nunc habent propriam libertatem inter amicos manu missi, et fiunt Latini Iuniani, quoniam lex Iunia, quae libertatem eis dedit, exaequauit eos Latinis [30] colonariis, qui cum essent ciues Romani liberti, nomen suum in coloniam dedissent.

§ 7. [§ 9.] In eis, qui inter amicos manu mittuntur, uoluntatem domini spectant: lex enim Iunia eos fieri Latinos iubet, quos dominus liberos esse uoluit. hoc tamen sic habens, debet uoluntatem manu mittentis habere dominus; unde si per uim coactus, uerbi gratia ab aliquo populo, uel a

hoc faciebat. id est, manu missi omnia bona ad patronum pertinebant.

§ 8. *Sed nunc habent propriam libertatem qui inter amicos manu mittuntur, et fiunt Latini Iuniani, quoniam lex Iunia, quae libertatem eis dedit, exaequauit eos Latinis colonariis, qui cum essent ciues Romani liberti, nomen suum in coloniam dedissent.*

§ 9. *In his qui inter amicos manu mittuntur, uoluntas domini spectatur: lex enim Iunia eos fieri Latinos iubet* QVOS DOMINVS LIBEROS ESSE VOLVIT. *hoc* [31] *tamen cum ita habeat, debet* [32] *uoluntatem manu mittendi habere dominus: unde* [33] *si per uim coactus uerbi gratia ab aliquo populo uel*

---

fuisse *fiebat* uidetur. [30]) *colanariis, κολωναριους* C. *colonariis, κολοναρίοις* Scal. c. Cf. supra not. ad Ulp. *19*. 4. ad col. 24. ỿ. 32. [31]) *tamen* merito uituper. Schulting. *Quae cum ita sint*, dicit Paul. L. 14. § 1. D. comm. diuid., *quod cum ita est* L. 45. D. soluto matrim. LACHM. Scripserim *quidem* (quod quidem cum ita sit). [32]) *animum* prop. Pith. quod cum Lachm. probo. [33]) Lachm. attulit Paul. *de libertatibus dandis* L. 17. pr. D. qui et a quib. m. missi *40*. 9. „*Si priuatus coactus a populo manu miserit, quamuis uoluntatem accommodauerit, tamen non erit liber*.." Aliam uero speciem hic poni puto quam ex adclamatione populi manu missionem, eam, si quis siue a municipibus (*ὑπό τινος δήμου, ab aliquo populo* C.) siue a singulis hominibus coactus manu miserit.

singulis hominibus, manu miserit, non ueniet seruus ad libertatem, quia non intellegitur uoluisse qui coactus est [*manu mittere.*]

§ 8. [§ 10.] Similiter, ut possit habere seruus libertatem, talis esse debet, ut praetor siue proconsul libertatem eius tueatur; nam et hoc lege Iunia tutatum est: sunt autem plures causae, in quibus non tueatur proconsul manu missionem; de quibus procedentes ostendemus.

§ 9. [§ 11.] Sed et illud obseruandum, uti qui manu mittitur, in bonis manu mittentis [*sit*]; et ideo si tantum ex iure Quiritium sit manu mittentis, non erit Latinus: necesse est ergo seruum non tantum ex iure Quiritium, sed etiam in bonis esse.

§ 10. [§ 12.] Communis seruus [[39] *si ab uno*] manu mis-

a singulis hominibus manu miserit, non perueniet seruus ad libertatem, quia non intellegitur uoluisse qui coactus manu misit.

§ 10. *Item ut possit habere seruus libertatem, talis esse debet, ut praetor* [34] *eius siue pro consule libertatem tueatur: nam et hoc lege Iunia cautum est. sunt autem plures causae* [35] *in quibus non tueatur proconsul* [36] *manu missionem; de* [37] *quibus procedentes ostendemus.*

§ 11. *Sed et illud obseruandum, ut is qui manu mittitur in bonis manu mittentis sit. et ideo si tantum ex iure Quiritium sit manu mittentis, non erit Latinus. necesse est ergo seruum non tantum ex iure Quiritium sed etiam in bonis esse* [38] *manu mittentis.*

§ 12. *Communis seruus si ab uno* [40] *manu mittatur ut*

---

[34]) Qua de causa L. uocabulo *eius* hunc locum dederit, neque dixit neque equidem uideo. [35]) *de* siue *ex*
[36]) Hoc quoque loco *libertatem* reponamus, quamuis ipse libri auctor uix tribus uersibus ter libertatem scripserit. sed alio quoque uerborum ordine usus est. [37]) προβαίνοντες C. Lachm. prop. *deinceps*. sed nec *ostendemus* placet. [38]) *manu mittentis* neque Graece neque Latine habet C. [39]) Ex Graeco εἰ ὑπὸ ἑνὸς suppleuimus. [40]) Proposui [*ex sociis*] *manu mittatur*, [*neque manumissoris fit libertus*] *neque*...

sus***fit liber, neque ad libertatem peruenit, et alterius domini totus fit seruus iure crescente. Sed inter amicos seruus ab uno ex sociis manu missus, utrique dominabunt, seruus manebit: iustum enim non adcrescere in hac manu missione, in qua uertitur. sed quam Proculus aestimauerit adcrescere cum socio, qua sententia utimur.

fiat liber, neque ad libertatem peruenit et alterius domini totus fit seruus iure adcrescendi. sed inter amicos seruus ab uno ex sociis manu missus utriusque domini seruus manebit: iustum enim non adcrescere [41] *in hac manu missione in qua* [42] *seruatur; quamuis Proculus existimauerit adcrescere eum socio* .... *qua sententia utimur.*

§ 11. [§ 13.] Proprietarius eum seruum, cuius usus et fructus ad alium pertinet, non potest ex uindicta manu mittere, obstante usu et fructu; et si manu miserit eum ex uindicta, faciet seruum sine domino: sed Latinum [43] ***

§ 13. *Proprietarius eum seruum, cuius usus fructus ad alium pertinet, non potest uindicta manu mittere, obstante usu fructu. et si manu miserit eum uindicta, faciet seruum sine domino, sed Latinum* [43] ***

---

iure accrescendi. Ulp. *1*.18. (supra p.11.ibiq.cit.) Paul.S.R.*4*.12. (11. ed.Haen.) § 1. ,,*Seruum communem unus ex dominis manu mittendo Latinum facere non potest, nec magis quam ciuem Romanum: cuius portio eo casu quo si proprius esset, ad ciuitatem Romanam perueniret, socio accrescit.*" cf. § 4. I. de donationib. *2*.7.

[41]) Prop. olim: [*nisi aut uindicta aut censu aut testamento manu missus sit seruus: quodsi alter dominus consenserit ad manu missionem, praetor seruum tuetur*] *in hac libertate in qua uersatur;* [*neque*] quamuis Proculus existimauerit adcrescere inter socios, eius sententia utimur. Sed cf. Gösch. in *Ztschr. f. g. R. W. 3*. p.258. c. not.16. ibid. [42]) i. e. σώζεται pro στρέφεται, *uertitur*. Lachm. [43]) Gösch. l. c. p. 266. sq. recte quod ad sensum, explendum esse *finito usu fructu*. Lachmannus miratur quod hic et § 17. testamento manu missionis mentio nulla facta est: huic uero usus fructus non obstabat: nam aut ipse usus fructus 'quam diu m. mittatur' constitutus erat, quo casu incipiente proprietario manu mittere, ille extinguebatur (Ulp. L. 15.

§ 12. [§ 14.] Peregrinus manu mittens seruum non potest ad Latinum perducere, quia lex Iunia, quae Latinorum genus introduxit, non pertinet ad peregrinos [45]manu missores, sicut et Octauenus probat. praetor non permittet manu missum seruire, nisi aliter lege peregrina caueatur.

§ 14. *Peregrinus manu missor seruum non potest [44]Latinum facere, quia lex Iunia, quae Latinorum genus introduxit, non pertinet ad peregrinos [manu missores]; [46]sicut et [47] Octauenus probat. praetor [48] tamen non permittet manu missum seruire, nisi aliter lege peregrina caueatur.*

*§ 13. [§ 15.] Minor uiginti annorum manu mittere neque ex uindicta potest, neque testamento: itaque nec Latinum facere potest; tantum enim apud consilium potest manu mittere seruum suum causa probata.

§ 15. *Minor uiginti annorum manu mittere nec uindicta potest nec testamento. itaque nec Latinum facere potest. tantum enim apud consilium potest manu mittere seruum suum causa probata.* [49]

§ 14. [§ 16.] Is autem, qui manu mittitur inter amicos,

§ 16. .... *is autem qui manu mittitur in-*

D.q.m.ususfr. am. 7.4.), aut ipsa libertas differebatur in id tempus quo usus fructus extingueretur (Ulp. L.20.i.f. D. de her. inst. *28*.5. cf.ll.ad Ulp.*1*.19.citt.) [44]) Fort. recte *πρὸς Λατῖνον ἄγειν* C. pressius hunc sequentes *ad Latinitatem perducere* reddemus, ut fere usitatum fuit „ad libertatem perducere": *Latium* h. l. cum Lachm. repellendum esse censeo, neque in Graeco C. *Λάτιον* habet. Scal. c. habet *ῥωμαϊκὸν ποιῆσαι Latinum facere.* [45]) *m.* om.Scal.c. [46]) potius *idque et* s. *et hoc* Lachm. [47]) Ita Pith. *Octauianus* codd. Ter.Clem.L.32. §2.D.q.et a quib. mm.*40*.9. „..*idem Octauenus probat*..‟ [48]) *tamen* om.codd. *at praetor* coni.Pith. *) cf.Gai.*1*.41. Aes Salpensan.c.28. [49]) „doctis considerandum relinquo, an non hic aliqua exciderint: ac mentio fuerit facta eius, quod Ulpianus habet tit.*1*.§12. uel §16." Schult. Ita fere lacunam explendam esse Lachm. censet: „*Seruus uindicta uel testamento manu missus ad ciuitatem Romanam non peruenit, nisi triginta annos habeat.*"

quotcumque est annorum, Latinus fit, et tantum ei hoc prodest manu missio, ut postea iterum possit ex uindicta uel testamento manu mitti, et ciuis Romanorum fieri.

§ 15. [§ 17.] Mulier sine tutoris auctoritate [*non potest manu mittere*], nisi ius liberorum habeat: tunc enim ex uindicta sine tutore potest manu mittere. unde si mulier absens liberum esse iubeat, quae ius liberorum non habeat, quaesitum est hoc, an, tutoris eius auctoritatem praestantis hoc tempore, sicut epistola scribitur seruo a domina, [52] [*is liber fieret*]. Iulianus negat: existimat enim hoc tempore debere auctoritatem praestare quo peragitur libertas; tunc enim peragi intellegitur, cum seruus agnoscet dominae uoluntatem. sed Neratius Priscus probat libertatem seruo conpetere: sufficere enim, quando epistola scribitur, adhiberi au-

ter amicos, quotcumque est annorum, Latinus fit, et tantum hoc ei procedit manu missione, ut postea iterum manu mitti possit uindicta uel testamento et ciuis Romanus fieri.

§ 17. *Mulier sine tutoris auctoritate*[50]......., *nisi ius liberorum habeat: tunc enim uindicta sine tutore potest manu mittere. unde si mulier absens liberum esse iusserit, quae ius liberorum non habeat, quaesitum est an* [51]Latinum faciat *tutore eius auctoritatem accommodante eo tempore quo epistula scribitur seruo a domina. Iulianus negat: existimat enim eo tempore debere auctoritatem praestari quo peragitur manu missio: tunc enim peragi intellegitur, cum seruus cognouerit dominae uoluntatem. sed Neratius Priscus probat libertatem seruo conpetere: sufficere enim, quando epistula scribitur, adhiberi au-*

---

[50]) *manu mittere non potest* ex Ulp.*1*.17. scribo. [51]) *L.f.* om.codd. [52]) Ita lacunam ab Lachm. uerbis *Latinum faciat* expletam (not.51.) olim expleri posse conieci. Cuiacius Obss. *13*.31.,,*unde si mulier absens liberum esse iusserit, quae ius liberorum non habet, quaesitum est, si tutores eius auctoritatem commodent eo tempore, quo epistola scribitur seruo a domina, an interposita auctoritas ullius momenti sit.*"

ctoritatem tutoris: cuius sententia et constitutione imperatoria confirmata est.

§ 16. [§ 18.] Seruum pignori datum ciuem Romanorum facere debitor non potest, nisi forte soluendo sit; obstat enim libertati lex Aelia Sentia, quae prohibet seruum creditorum [*fraudandorum*] causa manu missum ciuem Romanum fieri. sed Latinum ***

§ 17. [§ 19.] et qui in censum manu mittitur, si triginta annos habeat, ciuitatem Romanorum possidet; sed debet hic seruus ex iure Quiritium manu mittentis esse, ut ciuis Romanus fiat. Census autem in Roma agi solet. uel census

ctoritatem tutoris. cuius sententia et constitutione imperatoria [53] confirmata est.

§ 16. ***Seruum [54] pigneri datum ciuem Romanum facere debitor non potest, nisi si [55] forte soluendo sit: obstat enim libertati lex Aelia Sentia, quae uetat seruum creditorum fraudandorum causa manu missum ciuem Romanum fieri. sed Latinum*** [56] . .

. . . .

§ 19. [57] . . . . ***et qui censu manu mittitur, si triginta annos habeat, [58] ciuitate Romana potitur. census [59] autem Romae agi solet; quo [60] censu lustrum conditur: est autem lustrum quinquennale tempus quo Roma lustratur. sed de-***

---

53) *ἰσχυροπεποίηται* C. Malim *confirmatur*. 54) Ita Scal.c., Voss. *pignori*. 55) *forte* cum Scal. c. omittendum aut *si forte non* aut ex Graeco *ἐκτὸς εἰ μὴ* scribendum *praeter quam si* uidetur. 56) *Latinum fieri manu missum remissione (solutioneue) debiti* adiectum fuisse Lachm. ex conparatione §11 [13.] coniectauit. 57) Sequentia non ad Latinos pertinent, ut §§ 6.sqq. (4.sqq. ex m. enumeratione). librariorum culpa intermedia desunt. Lachm. 58) Malim quam ita cum Lachm. Pithoeum sequi, codicis *πολιτείαν* (*πόλιν* Sc.c.) *ῥωμαίων κτᾶται, ciuitatem Romanorum possidet* (*ciuitate Romana pascitur* Sc.c.): ciuitatem Romanam consequitur. 59) *autem δὲ* Voss.c., *tamen μέντοι* Scal.c.; si legeretur *tantum*, infra positum *δεδήλωται* (*notum est* Voss., *declaratum est* Scal.c.) suum sensum haberet. Lachm. Idem in conlocandis sententiis Scal., non Voss. codicem sequitur; sed Voss.cod. ordo rei conuenit. 69) *peracto* pro *censu?* Lachm.

lustro conditur: est autem lustrum quinquennale tempus, quo Roma purgatur. Magna autem dissensio est inter peritos, utrum hoc tempore uires accipiunt omnia, in quo census [[64] *agitur*], aut in eo tempore, in quo lustrum conditur. Sunt enim qui existimant non alias uires accipere quae aguntur in censu, nisi haec dies sequatur, qua lustrum conditur: existimant enim censum descendere ad diem lustri, non lustrum decurrere ad diem census. Quod ideo quaesitum est, quoniam omnia [*quae*] in censum aguntur, lustro confirmantur. Sed in urbem Romanorum tantum censum agi notum est; in prouincia autem magis professionibus utuntur.

bet hic seruus ex iure Quiritium manu missoris esse, ut ciuisRomanus [61]fieri possit.

§ 20. ***Magna autem dissensio est inter prudentes, utrum eo tempore uires [62] accipiant omnia [63] in quo census [64] agitur, aut eo tempore in quo lustrum conditur. sunt enim qui existimant non [65] alias uires accipere quae aguntur censu, nisi haec dies sequatur qua lustrum conditur: existimant enim censum descendere ad diem lustri, non lustrum recurrere ad diem census. quod ideo quaesitum est, [66] quia omnia quae [67]censu aguntur lustro confirmantur.***

§ 21. ***Sed in urbe Roma tantum censum agi notum est: in [68] prouinciis autem magis professionibus utuntur.***

---

[61]) Ita Scal. c. [62]) Rectius scriberetur *accipiat manu missio* Lachm. [63]) Superfluum *in* non eiecit L. [64]) Salmas. addidit. [65]) aliter — — nisi (*uel* quam) si ea dies secuta sit qua *etc.* [66]) Ita Scal. c. [67]) *in censum* uterq. cod. [68]) Ita Scal. cod.

Subicimus, ut Scaligeranus codex habet, ex eiusdem Dosithei Interpretamentorum eiusdem libri III. qui disputationem forensem modo repetitam continet, ea parte cui *ΘΕΙΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ* inscripsit (ed. m. p. 1... 21.) desumptum locum de poena parricidii, quam memorant Cic. de inu. *2*. 50, 149. pro Rosc. Am. 25. § 70. sqq. epist. ad Q. fratr. *1*. 2, 2.

Senec. de ira *1*.16,15. de clem. *1*.15,17. et cap.23. Sueton.Oct.33. Ner.45. Iuuenal. sat. *8*.214.c. scholiast. Appul. metam. *10*.215. p.694.ed.Oudend. Modest.L.9.pr.D.de L.Pompeia de parricid.*48*.9. Constantin.L. un.Th.C. de parricidio *9*.15. *siue* L. un.Iust.C.de his qui parentes u.l. occider. *9*.17. et Iustinianus § 6. I. de publicis iudiciis 4.18. Isidor.Or.*5*.27,36. Zonar.Ann.7.11. (ed.Bonn.*2*.p.38. cf.Ovid.metam.*8*.98. et Duker. ad Liv.epit.58. Reines.defens.uariar. lectt.p.90.

[1]Ἐγένετο νόμος τοιουτότροπος πᾶσιν ἀνθρώποις, ὅπως ὅστις [3]πατροκτονίαν πεποήκει, δημοσίως εἰς [5]μολγὸν πεμφθείς [7]συρραφῆναι μετὰ ἐχίδνης καὶ πιθήκου καὶ ἀλέκτορος καὶ κυνός, ἀσεβῶν ζώων ἀσεβὴς ἄνθρωπος, καὶ εἰς ἅμάξαν ἐζευγμένην μελανῶν βοῶν κατενεχθῆναι πρὸς θάλασσαν, καὶ εἰς βύθονα βληθῆναι. Ἔδειξαν ὑπόδειγμα τιμωρίας, ἵνα μᾶλλον φοβηθῶσιν [10]* οὕτως ἀνόσιον ἔργον ἐποίησεν.[11]**

[2]Fuit quaedam lex eius modi omnibus hominibus, uti qui [4]patricidium fecisset, publice in [6]culleum missus [7]consueretur cum uipera et simia et gallo et cane, impiis animalibus impius homo, et in plaustrum, iunctum nigris bobus, [8]deportaretur ad mare, et in profundum [9]mitteretur. Ostenderunt exemplum poenae, ut magis timeant [10] sic crudele opus fecit.[11]***

---

[1]) *γινεται* codd. Voss. et Sangall. [2]) *fit quidem* Sang. et Scal.codd. [3]) *πατροκτόνιον* Sc.c. [4]) *parricidium* Steph. et Goldast. [5]) *μολσον* V.et Sang. [6]) *culeo* Steph. [7]) *conscriberetur συντραφηναι* V. *συνγραφηναι* Sang. [8]) *deportari* V. et Sang. [9]) *mitti* iid. [10]) Tale quid exciderit *ἄνθρωποι, ἢ ὅπως οὕτως τιμωρηθῇ, ὅς homines. quam ut ita puniretur qui* [11]) Steph. et Gold. adiciunt: *Νῦν οὖν δίκαια ποιεῖτε, καλὸν γὰρ ὑπόδειγμα πᾶσιν ὑποδείξετε* [*ἀποδ.* Gold.] *Nunc ergo iusta facite; bonum enim exemplum omnibus ostendetis*. quae satis sapiens puerorum e ludo dimittendorum admonitio esse uidetur.

(Ex Pauli Sent. Rec., ut post exemplum a Cuiacio Lugd. a. 1566. editum exhibentur.)

PAVLI SENT. RECEPT. LIB. III. TIT. V. §§ 10...12.

AD SENATVS CONSVLTVM SILANIANVM.

(Ex ms. cod. Paris. 4406. fol. 54. ab Haenelio collato[1].)

EX CORPORE PAVLI SENTENTIARVM SCEDAS.

[2]DE QVAESTIONIBVS HABENDIS AVT SI ANTE *HABITAM* QVAESTIONE*M* HEREDITAS EIVS QVI DICITVR INTERFECT*VS* ADITA FVERIT.

Hereditas a fisco ut indignis aufertur his primum § 10. qui [3]cum interfectus esset testator, apertis tabulis testamenti uel ab intestato [4]adierunt hereditatem bonorumue possessionem [5]acceperunt: amplius his et in centum milia sestertiorum poena irrogatur: [6]nec refert a quibus pater familias, nec quem ad modum [7]occidatur.

---

1) Vid. praef. nostr. pag. 149. De hoc codice uid. Hauboldi Opuscc. acadd. *2*. p. 906. sq. 927. Eaedem sententiae exstant etiam in exemplo Codicis Theod. Paris. a. 1566. edito, cui Petrus Pithoeus plures adnotationes adscripsisse uidetur, quodque nunc seruatur in reg. bibl. Paris. F. 6. (cf. Haubold. l. c. p. 915. sq. et Haenel. Append. l. c. et uide hunc in L. Rom. Visigoth. Lps. 1848. 4°. p. 384. not. *h* ad Paul. S. R. *3*. 7. (6).

2) Haub. *de questione hereditatis.* Haenel. *De Questionibus habendis, aut si ante adita questione hereditas eius, qui dicitur interfecta, adita fuerit.* 3) *cum suscepta re esset testatoris* C. (i. e. codex Paris.) 4) *adiit* C. 5) *accepit* C. 6) *uel refert* C. 7) *dicatur* C.

TITVLVS EX CORPORE [8]EO SVPRA.
[9]In summa tamen [10]sciendum et de his omnibus [11]habendam esse quaestionem, qui in [12]suspitionem quacumque ratione ueniunt. IT. ALIA [13] EX CORPORE IPSO [14].

§ 11. In disponenda eorum quaestione, quorum dominus dicitur [15]interemptus, hic ordo seruatur: primum ut constet occisum dominum; [16]deinde ut liqueat de quibus ea quaestio habenda sit; atque ita de reis inquirendum.

§ 12. Etsi percussor certus sit, tamen de familia habenda quaestio est, ut [17]caedis mandator inueniri possit.

---

8) An *VT SVPRA?* 9) Verba *In summa... ueniunt* habet etiam Blondellus (*Institutes* et c. 2.p.458.) 10) *sciendam* C. 11) *habendum esse questionem* C. 12) *suspitione* C. 13) *sententia Pauli*, explicat Haub. 14) id est *eodem*. „His uerbis (adnot. Haubold.) transitus fit ad §§ 11. et 12. eiusdem tituli.“

15) *interemtus* (sic dedit Haenel.) *hec cordo* C. 16) *si aliqua est, de quibus ea questio habendu atque de reis inquirendis* C. 17) *cedis mandatur* C.

*[*IVLIVS*] PAVLVS

[1] INSTITVTORVM [2] LIBRI SECVNDI TITVLO DE DOTIBVS

ita disseruit:

[3] Si diuortium est matrimonii, et hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetetur. quod si culpa mulieris factum est diuortium, in singulos liberos sexta pars dotis a marito retinetur usque ad [4] mediam partem dum taxat dotis.

---

*) Exstat hic Pauli Institutionum locus, quocum omnino conferenda sunt quae idem Paulus Responsorum lib.VII. disputauit, Fragmm.Vatt. §§ 106.sq.) consimilis Ulpiani Tit.VI. §§ 6.10., apud Anicium Manlium Seuerinum Boethium in Commentariorum ad Ciceronis Topica lib.II. ad cap.4. § 19. (Cf.M.Tullii Ciceronis Scholiastae. Edid.I.C.Orellius et I.G.Baiterus. Turic.1835.Part.I.p.303.) Schultingius hunc locum in Iurisprudentiam ueterem anteiustinianeam (p.536.) recepit. eum secuti sunt qui Parisiis anno 1822. Iuris ciuilis Eclogam laudabili quidem consilio, sed parum diligenter edi curauerunt. In Dirksenii u.c. egregio libello, cui inscriptum est *Bruchstücke aus den Schriften der römischen Juristen* (*Königsb.*1814.8°.) locus ille pag.108. repetitus est. Repetiit etiam Blondellus (*Institutes* etc. II. p.458.), qui per mendacium adnotauit „omittitur etiam a Böcking."; item repetit Labulaius (*Flores iur. anteiust.* p.331. — Variantes lectiones, quas dicunt, ex Baiteri exemplo supra cit. depromptae sunt.

1) Ita cod.Einsiedlensis et Boethii Opp.edit.Venet.1497.fol. — *Institutionum* habent edd. Paris.1554. et 1570.fol. atque Schulting.

2) *libro Vto* cod. Einsiedl. *libri undecimi* ed. Paris. *librorum secundo* ed. Venet.

3) Schult. adnotauit: „Eadem de re egerat olim Paulus in Sententiis *tit.de dotibus*, nec non in Responsis titulo *de re uxoria*, teste interprete codicis Theodosiani *ad l.2. de dotibus*. de qua tamen nihil hodie in illis, quae supersunt, Sententiis, reperimus." Cf.Vatt.Fragmm. not. * citt. 3) Dirks. ex Boethii ed. Venet. a. 1491.fol. impressa *dimidiam* dedit. *dimidiam* habet ed.Basil. ex off. Winteri et Platteri. 1541.fol. in Comm. ad Cic. de arte rhetor.libros.

*REGVLA SEXTI POMPONII.

Et seruitutes diuidi non possunt: nam earum usus ita connexus est, ut, qui eum partiatur, naturam eius corrumpat.

---

*) Hunc locum ad Pomponii librum Regularum singularem, ex quo eodem nobis praeter L. 17. D. de seruitutibus nihil superest, referendum esse optime coniecit u. cl. A. G. Cramerus; idem qui illum, in Cuiacii libris (cf. Opp. postumor. tom. I. p. 142. cum tom. IV. pag. 1471. ed. Fabrot.) fere — dicam, quamuis pudeat dicere, — fere sepultum, denuo in lucem protraxit, in schediasmate quod reperitur in commentariorum ab ill. Hugone editorum (*Civilist. Magazin*) tom. *6*. pagg. 1...33. Arnoldus Ferronius, senator Burdigalensis, ex cuius commentariis in Consuetudines Burdigalenses hunc locum nostrum Cuiacius transcripserat, eum sumptum esse testatur „*ex libris Pomponii, . . . ex uetustissimis quibusdam fragmentis carie corrosis, quae nobis dono dedit Iulius Caesar Scaliger , ... excepta e bibliotheca Petri Criniti, Florentini*“. Cf. Consuetudinum Burdigalensium Commentarii, Arnoldo Ferrono regio consiliario Burdigalensi auctore *et c.* Lugd. ap. Seb. Gryph. 1536. 4°. p. 72. Repetiit hunc quoque locum Blondellus (*Institutes* II. p. 324.), itemque Labulaius (*Flores iur. anteiust.* p. 330.).

RESPONSVM AEMILII PAPINIANI

EX LIB. I. RESPONSORVM SVB TITVLO DE PACTIS INTER VIRVM ET VXOREM *.

Inter uirum et uxorem pacta non solum uerbis, sed

---

*) Parua haec sententia, ex lege Romana Visigotthorum superstes, primum edita est a Sichardo (p.167.[b]), qui ei inscripsit „*Papiniani titulus*". Cuiacius autem cum anno 1566. Lugduni iuris anteiustiniani libros ederet, legi Romanae Burgundionum locum ita coniunctum edidit (pag.694.), ut eius legis primus titulus esse uideretur; quod, ut alia fere omnia, imitatum est exemplum Geneuense a. 1586. Ita diu antea enatum ridiculum legis Romanae Burgundionum nomen „*Papianus*", siue „*Papiani Responsa*," siue „*Papiani Responsorum liber*" retentum est, et quamuis ipse Cuiacius id postea inprobaret, cum in Parisiensi exemplari quod a. 1586. prodiit, sententiam Papiniani, a lege Rom.Burg. separatam et ante Pauli Sententias conlocatam, uero rursus auctori uindicaret, tamen etiam nunc isto nomine legis Rom.Burg. uti solent. Vid.Sauin. hist. iur.Rom.*2*. p.23.sqq. (ed.2. §8.); sed cf. etiam Klenzius in *Ztsch. f.g.R.W.* vol.*9*. p.239. — Inscriptum est loco nostro apud Cuiacium ex ed.1586. Append.fol. 14[b].i.f., et ap.Schulting.p.810. *Papinianus lib.I.* et c., ut nos habemus. In Berolinensi Iure ciuili anteiust. p. 249. hoc tantum inscriptum est „*Fragmentum Papiniani*". Similiter apud Blondellum ac Labulaium „*Aemilii Papiniani fragmentum*". De inscriptionibus huius responsi quae in codd. mss. occurrunt, haec ex Amadutio (Leges nouellae V. anecdotae. Rom.1767. fol.p.134.not.2.) adnotanda sunt: Cod.Vat.quo Ulpiani Fragmenta continentur „habet *pag.* 68. *a tergo: Papiani lib. I. Resp. I. de pactis int. uirum et uxorem.* In altero uero Codice Reginae Suecorum, nunc Vaticano, qui numeros gerit 1023. et 1024. ita legitur pag.15.: *Incp lib Papiani I. de pactis inter uirum et uxorem.* Verum in Codice, qui ibidem prostat sub duobus numeris 98. et 1016., in Rubricarum indice qui praecedit, recte legitur: *Papiniani responsum de pactis et c.*, licet tamen infra pag.102. *a tergo*, forte Amanuensis uitio scribatur: *Papianus lib. I. responsorum I. de pactis et c.*" Codicem Vat.reg.Suec. sic habere PAPIANI LIB̄·J·|RESPONSORŪ | JT̄ (i. e. primus titulus) DE PACTIS INTER UIRŪ | ET UXOREM ex apographo meo (col.1.) adparet.

[1] uoluntate contrahentium constituuntur, ut neuter coniugum locupletior fiat[2].

Liceat h. l. memoriae causa adnotare eximium ex Vaticanis Fragmentis, quae dicimus, ad reliquias Papinianorum Responsorum accessisse conplementum, ut iam iis locis quos ex Digestis atque ex Moss. et Romm. LL. Collatione unum post L. 39. D. ad L. Iul. de adult. repetiit Hommelius (*Palingen. tom.* I. *p.*570...614.), egregios alios adscribere possis, quos uide in Indicibus ad Hollwegii exemplum illorum Fragmentorum (Bonn. 1833.12°.) a me compositis (p.113.116.).

1) Exemplum Parisiense a. 1586. editum, ut cod.Vat. reg.Suec. habet, inserit *ex,* unde legendum esse *sed et* coniecerunt.

2) Cod.Vat. *coniugum faciat* | *locupletior.* | *Interpra&ationem non eg&.* In Geneuensi et qui hoc exemplum secuti sunt libris haec interpretatio subicitur: *ut neuter in coniugio fiat locupletior*, *et ut uerbis inter se obligari possint.*

Locum, quem post responsum Papiniani, ante Isidori Etymologiarum librum V.Cod.reg.Paris.4414. fol.147[b]., (ex quo libro postea eum locum in Pithoeanum exemplar Theodosiani Codicis anno 1566. fol. editum p.718. migrauisse litteris ad me datis Haenelius significauit) et ita quidem inscriptum habet *Edictum de Legibus*, uix est quod admoneamus Papiniani non esse. Beatus Hauboldus (Opuscc.acadd.tom.II.p.930.) prologum fortasse eum locum fuisse „alicuius monumenti legalis hucusque ignotum, „forte ipsius Legis Rom. Burgundionum, quam constat in libris „mss. Papiniani sententiae ut plurimum adhaerere, nisi proxima „Isidoriani libri mentio in eadem adnotatione obuia alia suade„ret“ suspicatus erat. Habet autem ille locus, quem ex aliqua Constantini potius lege, quam ex Papiniani scriptis profectum esse dixeris: *In Vet. ex qu' sententia Papiniani ex lib. I. responsorum tit. de donat. int. uir. et ux. sic supplenda. Respuenda sunt iurgia et amplectenda pacis tranquillitas, quia commodius est lites pacifice definire, quam sub ambiguo certamine dispendiosam exspectare uictoriam. Sequitur deinde liber V. Isidori Etymolog. lib. V. Moyses.*

VLPIANVS

LIBRO AD EDICTVM SEXTO [*SVB TITVLO*] QVI PRO ALIIS NE POSTVLENT [TITVLO SEXTO] sic refert:

Inuenimus apud ueteres mulier*is* appellatione etiam uirgine*m* continer*i*.

Ουλπιανου Ad edictum *βιβλια ογδοηκονταтρια* memorat Index Florentinus quem uocamus, sed non recenset seorsum eiusdem Ad edictum curulium libros duos, ex quibus 26 loci in Digestis Iustiniani recepti sunt, quibus connumeratis illa 1254 locos ex omnibus Ulpiani ad edictum libris continent, qui cum tribus locis Moss. et Romm. LL. Collationis (*2*.4. 7.3. *12*.7.) ex libro XVIII. ad edictum desumptis, maximam partem et in Digestis exstantibus, aput Hommelium in Palingenesiae tom. III. p.39...394. leguntur et inter partes Digestorum componendorum ita conlocati fuerunt:

libri 1...25.	[locorum 503)	in serie	ad Edictum	1a.
- 26...51.	[- 388)	- -	Sabiniana	2a.
- 52.53.	[- 22)	- -	ad Edictum	5a.
- 54.55.	[- 18)	- -	-	4a.
- 56...81.	[- 297)	- -	-	2a.
- 1.2.ad Ed.Aed.cur	[- 26)	- -	-	3a.

(cf. Hugonis *Lehrb. der Digesten*. ed.2.1828.8°.p.19...22.34.sq.)

Inter locos Vaticanis fragmentis, quae dicimus, ex Ulpiani ad edictum libris nobis seruatos duo, unus ex lib. VIII. (Fgm. Vat. § 318.), alter ex lib. XXXIII. desumptus (Fgm. Vat. § 120.) in Digestis non exstant; exstat ibi Fgm. Vat. § 266.; et §§ 322. 340. cum sqq. et aliis non nullis utrum ad Ulpiani libros ad edictum scriptos pertineant necne, huius loci non est inquirere. Eius denique loci quem ex libro edimus cui inscriptum est *Spicilegium Solesmense...curante domno I.B.Pitra. Tom.I. Paris.*1852.4°., in Digestis consimilem superesse editor (cf.l.l.Prolegom.p.LVII.) suspicatus non est. quae tamen L.13.pr.de V.S.*50*.16. sic habent:

IDEM [*i. e. VLPIANVS*] Libro septimo ad Edictum. Mulieris appellatione etiam uirgo uiri potens continetur.

Domnus Pitra inter Ioannis E.R. diaconi, „postmodum, ut quibusdam uidetur, summi pontificis, nomine III.“, expositum in heptateuchum ex quodam Pacato, scriptore ecclesiastico quem saeculo quinto adscripserim, p.281.sq. haec edidit: PACATUS. | I. *Et formauit Dominus deus costam, quam acceperat ab Adam,*

in mulierem [Gen.II.21.]. PACATUS, *Contra Porphyrium*, liber primus. Ecce mox quoque formata est, mulier appellatur. | II. *Virgo fuit; masculus autem non cognouerat eam* [Gen.XXIV, 16]. PACATUS (cod.Pagatus), *Contra Porphyrium*, liber I. Abundabat dixisse: *Virgo autem fuit;* sed quia frequentius etiam uirgines dictae sunt mulieres, adiecit: *masculus autem non nouerat illam.* | III. *Et post aliqua:* In Numeris: *omnem mulierem, quae nouit concubitum masculi.* Ecce romana eloquentia haec nomina praeposterauit: ut apud Virgilium, de Pasiphae; Virgo infelix, quae te dementia cepit? | IV. *Et post aliqua:* Et ULPIANUS: liber *ad edictum sexto*, *qui pro aliis ne postulent*, titulo sexto, sic refert: „Inuenimus apud ueteres, mulieres appellatione etiam uirginis contineri."

Quae ad rubicam editor adnotauit, ita inutilia sunt, ut repetitio inutilissima uideatur, neque criticum ingenium prodit ad ipsam sententiam adnotatio haec: „Quantula haec sunt, scatent uitiis in codice, qui legit: *Appellatione etiam uirgines continere.* Rectius forsan legendum *appelationem* [sic] *etiam uirginis.*" De ipsa sententia quo modo codex aut habeat aut habere debeat, qui cit.L.13.pr.D. de V.S. contulit, non dubitabit. neque uerbum adderem nisi exprimendum esse censerem, ne forma cuius notitiam monacho Gallico debemus, unice uera, Digestis exhibita ab horum compilatoribus correpta corruptaque habenda sit: nam altera in sexto, altera in septimo ad edictum libro usum esse Ulpianum probari posse puto; itaque utrumque numeri eius libri ex quo sententia desumpta sit, indicationem, et in Solesmensi libro et in Digestis lectam iustam esse. Veram Solesmensis sententiae sedem sub titulo *Qui pro aliis ne postulent* fuisse locus Pacati aperte dicit, et facile eandem post uerbum *mulieres* L.1. § 5. D. de postulando *3.* 1., ex *Ulpiani libro* ***SEXTO ad edictum*** desumptae conlocari, maxime si fuerit „Inuenimus *autem*", cuius particulae transcribendae Pacatus ille causam nullam habebat, manifestum est; Digestorum autem locus, SEPTIMO Ulpiani ad edictum libro in omnibus quae sciam exemplis, quotquot inscriptiones exhibent, adscriptus, ex commentario ad titulum edicti *De procuratoribus et defensoribus*, ad quem Ulpianum libris VII. et sequentibus deuenisse LL.5.7.8.10. 13.1.2.17.19.23.25.27.29.31.33.35.37.39.40. D. de procuratoribus et Fgm.Vat.§ 318.ostendunt, sumptus est, et uel obiter intuenti cit. L.13.D.de V.S. et LL.5.7.D.de procuratorib. argumenti similitudo et rerum tractatarum continentia ob oculos uersabitur. Ita etiam rationem habet quod in Digestorum sententia *uiri potens* uirgo, ut quae procuratorem dare possit (cf.Ulp. lib.VIII. ad ed.in L.8.pr. D.de procur.), memoratur, quod uocabulum in commentario ad

tit. *Qui pro aliis ne postulent*, et superuacaneum et limum fuisset, cum omnes minores XVII annis in totum prohibeantur postulare. Quae si recte disputaui, prolixiori disputatione supersedere possum, rubricam loci Solesmensis ita ut indicaui scriptam fuisse, hoc modo VLPIANVS LIBRO AD EDICTVM SEXTO SVB TITVLO QVI PRO ALIIS NE POSTVLENT. id est uerba SVB TITVLO librarius sic corrupta TITVLO SEXTO perperam conlocauit.

REGVLA
HERENNII MODESTINI[1]

EX LIB. III.[2] REGVLARVM TIT. DE BONIS LIBERTORVM ET DE TESTAMENTIS.[3]

Cum in testamento dies et consules adiecti non sunt, non nocet quo minus ualeat testamentum.

---

1) Primus hoc fragm. edidit Petr. Pithoeus cum Moss. et Romm. LL.Collat. (Lutet.1573.4°.p.54. Basil.1574.4°. p.59.), sed ex alio codice ms., qui Petri patris fuerat. Postea tum in Pithoeanis, tum in aliis iuris ciuilis anteiust. collectionibus saepius est repetitum. cf. Petr. et Franc. Pithoei ICtor. Obseruationes ad Cod. et Nouellas Iust. per Iulianum translatas et c. Paris. 1669. fol. p.70. post Moss. et Romm.LL.Collationem, Schultingii Iurispr. uet. antest.p.801., Ius ciu.Berol.tom.I.p.249, Iur.Ciu.Ecl.p.363., Corp. iur.ciu.anteiust. a me edit.Bonn.1841.4°.p.169.170. tomi I., Blondelli *Institutes* II. p.324., Labulaii *Flores* p.330.

2) Cum nono Regularum libro Modestinum de testamentis egisse constet, Iac. Gothofredus (Manuale, biblioth. iur. cap. 2. § 6.) pro III. potius IX. scribendum esse censet. et ita quidem post Gothofr. dedit C.E.Hommel. Palingenes. tom. III. p.619.; in quo libro quae ex Modestini Regularum libris supersunt, exstant tom.II. p.464...71.

3) Hanc rubricam habet Pithoeus *Modestinus regularum libro III. sub titulo de bonis libertorum et de testamentis.* Alii, e. gr. Ius ciu.Berolin.l.c., omittunt *et de testamentis.* Iur.Ciu.Ecl.Paris. p. cit. habet: *TIT. De bonis libertorum et de hereditatibus.* Blondellus ac Labulaius inscripserunt *Herennii Modestini fragmentum.*

SENTENTIA
HERENNII MODESTINI

[1] [EX LIB. I. *DIFFERENTIARVM.*]

Inter eum qui in insulam [2]relegatur et eum qui de-

1) Huic loco, quem omnes iuris Romani collectores, Blondellus etiam ac Labulaïus, quamuis nostra exempla librorum anteiustiniani spoliarint, omiserunt, et quem nunc ex Isidoro Areuali Rom.a.1802. 4°. edito, t.*5.* p.26.sq. § 200. (ex quo etiam Lachmannus dedit in *Ztschr. f. gesch. R. W. 11.* p.115.sq.) repeto, Casp.Barthius (*Aduersarior. lib.39. cap.*14.*p.*1783.*sq.*) ita praefatus est: „*Satis diu factum est cum de Isidori Differentiis, quae apud nos in antiquissima membrana manuscriptae exstant, caput unum* [lib.cit.cap.6.] *consarcinauimus ... Quod nunc sequitur ad ICtos pertinet, et est insigne fragmentum Herennii Modestini, cuius nos nomen sagaciter odorati sumus, cum ita scriptum cascae literae prae se ferrent: Inter eum* etc." Ego quidem uix dubito recte uidisse Barthium, cum adfirmaret Herennio Modestino uindicandum esse illud fragmentum; neque a Petri Pauli Iusti (*Specimen Obss.Vienn.*1765. 4°. *cap.8.p.*20.*sq.*) sententia, quam recentiores etiam, de quibus mox dicam, amplexi sunt, mihi recedendum esse uidetur; is enim Isidorum de Differentiis scribentem locum nostrum ex Herennii libris IX Differentiarum transcripsisse censuit. Et longius etiam procedendum esse uidetur, ut dicamus locum illum ex primo Differentiarum Modestinarum libro desumptum esse, propter L. 22. D. de poenis, quae ex eodem libro nobis superest. Quae ex omnibus Herennii Differentiarum libris in Digestis et in Moss. et Romm. legum Collatione supersint, uide apud Hommelium (*Palingenes.tom.1.*p.453...56.*3.p.*619.), uel cum egregiis Iac.Cuiacii commentariis in eius Opp. (*ed.Fabrot. Opp.posth.tom.2* coll.1223...74.) Quae in Digestis exstant, explicauit Io. uan Nispen (a.1570.) in Thes.Diss.iurid.in acad.Belg.habitar. cur.G.Oelrichs, uol.*1.* (Lips.1769.4°.) N.1.p.1...106.; sed a nobis exhibitam Modestini sententiam ille non nouit; neque nouit eam Io. Val.Francke *Ueb. ein Einschiebsel Tribonians beim Ulpian, die Verbann. betreffend. Kiel.*1819.) Certe non est quod locum nostrum ex Modestini quattuor libris quos de poenis conscripsit (cf.*Hommelii Palingenes.tom.*I.*p.*487...90.) transcriptum esse putemus, quamuis his quoque Isidorus, cum suos libros ex libris aliorum con-

portatur, magna [3]differentia est, [4]ut ait Herennius: primo [5]quod relegatum bona sequuntur, nisi [6]fuerint sententia adempta[7]; deportatum non sequuntur, nisi palam ei fuerint concessa: [8]ita fit ut relegato mentionem bonorum

---

sarcinaret, fortasse usus fuerit. (*Cf. Sauinii Gesch. des R.R.i.M.A. 2.p.*74. *not.*f. *ed.*2.) Ipse Isidorus (*Origin.lib.5. cap.*27. §§ 28.29. Areual.*3.* p.216. *Lindem. p.*166.) differentiae, de qua locus noster tractat, aliquam partem ita expressit: „. . . *Diuiditur autem exilium in relegatis et deportatis. Relegatus est quem bona sequuntur* [*sua* add.Lind.]; *deportatus, quem non sequuntur.* Inter recentissimos ICtos etiam Ferdin. Kaemmererus (*Obss.iur.ciu. Rostoch.*1827. 8°.*p.*181.not.1.) hoc fragmentum ex Modestini Differentiarum libris desumptum esse iudicauit; atque post hunc, quem non nominauit, beatus quoque E. Spangenbergius in tenuissimo quem de loco nostro conscripsit, commentariolo „*Ueber die Strafe der Verbannung bei den Römern*“ in commentariis iuris crimin. „*Neues Archiv des Criminalrechts*” tom.*11.p.*523...27.

2) *relegatus est* Barth. et Lachm. 3) *est differentia* B. et L. 4) *ut ait Orenius* B. *ut ait Herennius* omisit Areu. 5) *quia* B. et L. Similia Isidor. Or.*5.* 27. § 29. cit. cf. Marcian. L. 4. D. de interdictis et releg. „*Relegati...bona quoque sua omnia retinent, praeter ea si qua eis adempta sunt...*“ Ulp.L.14.§ 1.D. eod. [ex Basilic.*60.*54, 14. restituta] „. . . *deportatio ciuitatem et bona adimit; relegatio neutrum tollit, nisi specialiter bona publicentur.*“ Pomp. L.18. pr. D. eod. [item ex Basilic.*60.* 54, 18.rest.] „*Relegatus integrum suum statum retinet et dominium rerum suarum et patriam potestatem, siue ad tempus siue in perpetuum relegatus sit.*“ 6) *fuerint adempta alio modo* B. 7) Herm. L.97.D. de R.I. „*Ea sola deportationis sententia aufert quae ad fiscum perueniunt*”. 8) Marcian.l.c. „*nam eorum qui in perpetuum exilium dati sunt uel relegati, potest quis* [lege *cui*] *sententia partem bonorum adimere.*“ Basilic.*60.*c.4. „τοὺς γὰϱ διηνεκῶς ἐξοϱιζομένους δυνατὸν ἀπὸ ψήφου ἐν μέϱει δημεύεσθαι.“—Barth. dedit: *Ita fit in relegato mentionem * bonorum, non homini possit deportato noceat.* Adnotauit: *Haec est scriptura membranarum; in qua quod mendosum est ita debet reduci in suum ordinem:* „*Ita in relegato si mentio non fit bonorum, homini noceat, deportato prosit.* (*Sic uerissime emendatum a Barthio.*)“ De Barthii emendatione Iusti errauit, si uerba, non sensum respiciamus. Spangenbergius (l.c.p.526.) locum sic exhibuit, *ita fit, ut in relegato mentio bonorum homini noceat, de-*

in sententia [9] non haberi prosit, deportato noceat: item distant [10] et in loci qualitate, quod cum relegato [11] quidem humanius transigitur; deportatis uero [12] hae solent insulae assignari, quae [13] sunt asperrimae, quaeque sunt paulo minus summo supplicio comparandae.

portato prosit." Lachmannum secuti sumus. 9) *haberi non* Areu. 10) *etiam* B. et L. 11) *quidem* om. B. 12) *hae* om. Areu. 13) *sunt* om. B.

Ne albedine laederentur oculi, subiunxi ex IAC. CVIACII OBSERVATIONVM LIBRO VI. CAP. 39.

Quod in libris nostris scriptum est, hodie deportationem in insulam successisse in locum aquae et ignis interdictionis, ex Augusti lege descendere uidetur, qui, ut Dio scribit lib. XVI. p. 673., primus constituit *μηδένα πυρὸς καὶ ὕδατος εἰρχθέντα ἐν ἠπείρῳ διατρίβειν: ne quisquam eorum quibus aqua et igni esset interdictum, in continenti degeret.* Erat olim et interdictis aqua et igni libera uagandi facultas: hodie insula concluduntur. Quam ob rem a Graecis *περιωρισμένοι* uocantur. Insula, inquam, quae a continenti distet quadringentis milibus, excepta Co, Rhodo, Sardinia et Lesbo, in quibus interualli huius rationem obseruari Augustus noluit.

ΕΙΚΟΝΙΣΜΟΣ DE GRADIBVS COGNATION[VM]

Ad pag. 183. sqq.

						VIII. Tripatruus *Triamita.*
					VIII. Adpatruus *Adamitae*, 16) filii.	VII. Adpatruus *Adamita.*
				VIII. Abpatrui, *Abamitae* nepotes.	VII. Abpatrui, *Abamitae* filii.	VI. Abpatruus, *Abamita*, i. e. abaui frater *et soror.*
			VIII. Propatrui, *Proamitae* pronepotes.	VII. Propatrui, *Proamitae* nepotes.	VI. Propatrui, *Proamitae* filii.	V. Propatruus, *Proamita*, i. e. proaui frater *et soror.*
		VIII. Sobrinorum nepotes.	VII, Sobrinorum filii.	VI. Patrui, *Amitae* magnorum nepotes i.e. Sobrinus, *Sobrina.*	V. Magni patrui, *Amitae magnae* filii i. e. propius sobrino 9) *sobrina.*	IV. Magnus patruus *Magna amita*, i. e. aui 8) Frater *et soror.*
	VIII. Fratris, *Sororis* patruelis abnepotes. 6)	VII. Fratris, *Sororis* patruelis, Amitini *Amitinae* pronepotes. 5)	VI. Fratris, *Sororis* patruelis, Amitini *Amitinae* nepotes.	V. Patrui nepos, *ptis*, i. e. filius, *a* fratris, *sororis* patruelis; Amitini, *ae* filii 4).	IV. Patrui filius, *filia* 3), i.e. Frater, *Soror* patruelis; Amitinus *Amitina.*	III. Patruus, *Amita*, i. e. patris frater *aut soror.*
VIII. Fratris trinepotes.	VII. Fratris adnepotes.	VI. Fratris abnepos, *abneptis.*	V. Fratris pronepos, *proneptis.*	IV. Fratris nepos *neptis.*	III. Fratris filius, *filia.*	II. Frater.

VIII. Trinepotis nepotes. Trinepotis nepotes.
VII. Trinepotis filii. *Trineptis* filii.
VI. Trinepos, *Trineptis.*
V. Adnepos, *Adneptis.*
IV. Abnepos, *Abneptis.*
III. Pronepos, *Proneptis.*
II. Nepos, *Neptis.*
I. Filius, *Filia.*

[Hircus dextrorsum uersus.]

*) Cod. locum parentum et ipsius, de cuius cognatione quaeritur. n[e] distinguens habet: *Pater mater q etiū dicitur ipē et ipū.* 1) Cod. h[a]bere uidetur *Tritauianus tritauiana.* 2) *C. sororius.* 3) *C. patruɔ fili[i]* 4) *C. patrui nepos. i. filii fr̄is sororis patruelis ami aītini fili.* 5) *fr̄is sobr̄ini patruelis amiti a mitine nepotes.* 6) *C. fratris sobrini a*

Cod.Vict. p.173. v.3. Cod.Par. f.71b.v.23.

[1]DE GRADIBVS[2].

Gradus cognationum appellantur ab eo quod personae cognatorum aliae proximiore, aliae longiore gradu sunt, et ob id quasi gradatim altera alteram antecedit. § 1.

Omnes personae cognatorum aut supra numerantur, aut infra, aut ex transuerso siue a latere. supra numerantur parentes; infra liberi; ex transuerso siue a latere fratres et sorores liberique eorum, item parentium fratres et sorores liberique eorum. § 2.

C.Par. col.2. Primo gradu supra pater et ma||ter; infra filius et filia. § 3.

Secundo, supra auus, auia; infra nepos, § 4.

---

1) Hoc de gradibus cognationum caput exstat in omnibus fere mss. codicibus, quibus Notitiam Dignitatum utriusque imperii nouimus contineri. dixi autem de his codicibus in libro singulari de Notitia Dignitatum Germanice conscripto (Bonn.1834. 8°) et in Notit. Dignitt.t.*1*.p. i...iii. Bonn.a.1839. 8°. Nunc ipsum hoc caput una cum sequenti tabula ex cod. ms. Victoriano, num.99., qui adseruatur in bibliotheca regia Monachiensi, atque ex codice reg. biblioth.Paris. „Suppl.I.167." damus. Scripturae uarietas quam ad tabulam adnotauimus, solum cod.Victor. respicit. Probe equidem scio hoc caput non solum res nouas omnino nullas habere, sed saepissime ac multo etiam melius et prolixius idem argumentum tractatum esse; nihilo tamen minus hoc idem caput cum addita tabula sane momenti esse ad Iustinianarum Institutionum (cf.pr.usq.ad § 9. I. de gradibus cognation. et Schraderum ad h. l.) crisin, non eam uerborum quidem, sed historicam, facile persuasum sibi harum rerum periti iudices habebunt; meminerint modo plerosque fere omnes libellos, quotquot cum illo capite in iisdem codicibus manu scriptis insunt, sub finem quarti saeculi uel certe ante medium quintum putandos esse compositos. De similitudine quae inter hoc nostrum de gradibus caput et Pauli Sent.Rec. lib.4.tit.11. eiusdemque Pauli latiorem tractatum, ut exstat in L.10. D.de gradib.*38*.10., intercedit, non est quod hoc loco disputemus.

2) cognationvm add.Iac.Morelli, qui Biblioth. ms.Graeca et Lat. tom.I. Bassani ex typogr. Remondiniana 1802. 8°. p.370.sqq. codicem ms. olim Venetum bibl.S.Marci, nunc in Britannia sepultum descripsit. Codices Monac. et Paris. illud uerbum non habent.

neptis: ex transuerso frater et soror: hinc enim transuer-
§ 5. sus incipit gradus. Tertio, supra proauus, proauia; infra pronepos, proneptis; ex transuerso fratris et sororis filius et filia; patruus[3], amita, id est patris frater et so- C.Vict. ror; auunculus, matertera[4], id est ma||tris frater et soror. p.174. col.1.
§ 6. Quarto, supra abauus, abauia: infra abnepos, abneptis; ex transuerso fratris et sororis nepos et neptis; patruus magnus et amita magna, id est aui frater et soror; auunculus[5] magnus, matertera magna, id est auiae frater et soror; consobrinus, consobrina, id est qui quaeue ex fratribus, aut sororibus, aut fratre et sorore generantur[6]. sciendum tamen proprie consobrinos appellari eos qui ex duabus sororibus nati sunt, quasi consororinos; eos autem qui ex duobus fratribus procreati[7] sunt, fratres[8] patrueles uocari; eos uero qui ex fratre et sorore nascuntur[9], amitinos dici: hoc gradu sunt enim patrui, amitae, auunculi,
§ 7. materterae filii. Quinto gradu sunt supra atauus, atauia; infra adnepos, adneptis; ex transuerso fratris et soro||ris C.Par. f.72a. pronepos, proneptis; propatruus, proamita, id est proaui frater et soror; proauunculus, promatertera, id est proauiae frater et soror[10]; consobrini| filius et[11] filia; item propius C.Vict. col.2. sobrinus[12], sobrina, id est patrui magni, amitae magnae,
§ 8. auunculi magni, materterae magnae filii, filiae. Sexto gradu sunt supra tritauus, tritauia; infra trinepos, trineptis; ex transuerso fratris et sororis abnepos, abneptis; abpa-

3) Cod.Paris. inserit *et* 4) Male codices addunt *magna* 5) Codd. male *abauunculas* 6) Cod.Paris. *progenerantur* 7) Cod. Paris. *procreati fratribus* 8) Codd. inserunt *et* 9) Codd. *nascantur* 10) Cod. Vict. *Idē proaui, et soror* | *et fr.* Cod. Paris. *id est proauie soror et frater.* 11) Cod. Par. omittit *et* 12) Ita Codd. hic et in tabula. — Cf. DD. ad § 5. I. de grad. cognat. et ad L.10.§16.D.eod.

truus, abamita, id est abaui frater et soror*** neptisque [13]; item consobrini nepos neptisque; item propatrui, proamitae, proauunculi, promaterterae filii, filiae; item sobrini, sobrinae, id est qui quaeue ex duobus consobrinis generantur.[6]

13) Hoc distincte addunt Codd., procul dubio, quamuis sine lacunae indicatione, omissis uerbis unius uersus *fratris et sororis patruelis, id est amitini amitinaeue nepos* Sed abauunculum etiam et abmaterteram omittuut.

IAC. CVIACII OBSERVATIONVM LIB. VI. CAP. XL.

De gradibus librum singularem Paulus scripsit, qui totus fere continetur notissima L. *Iurisconsultus* [*L.* 10. *D. de gradibus et adfinibus et nominibus eorum*], ut mihi adfirmauit uir fide dignus, in cuius manus liber ille uenerat integer. Scripsit et Varro, quem librum citat Seruius V. Aeneidos [*vers.* 412.: *„secundum Varronem in libris de gradibus“*]. Mos erat eiusmodi libris subscribere *εἰκονισμοὺς* siue formas, graduum facilius percipiendorum causa, quas disponebant scalarum, ut Paulus ait, locorumue procliuium instar [*cf.* § 10. *L. cit.*]. Duos ascendendi aut descendendi modos notat, scalas et cliuos. In L. 20. § 1. D. de seruit. urb. praed. dixit „gradus et cliuos.“ In scalarum igitur aut cliuorum modum gradus describuntur; et inde ascendentium et descendentium appellatio. Antiquam eorum formam oculis animisque subieci, quam habebat a fronte Codex Theodosianus quidam ab Aemaro

Ranconneto V.C. paulo ante, quam optime de rep. meritum spiritum Deo redderet, mihi commodatus. [*Cf. Cod. Theod. cur. I. Cuiacio. Paris.* 1586. *uel* 1607. *fol.p.* 137. *Appendicis.*]* Ea est agnationis tantum, et parentes complectitur ac suos heredes, tam non naturales, ueluti matresfamilias, quae in manum conuenerunt, quam naturales, et ceteros, qui in transuersa linea sunt ex uirili sexu, quos omnes agnatorum appellatione comprehendi certissimum est, et eo iure eis omnibus legitimam hereditatem obuenire. In linea inferiori locantur non tantum mares, sed et feminae, non in transuersa uel superiori, quia lege hereditas ex transuerso uel directo sursum non redit, excepto secundo gradu ex transuerso. Id in ea descriptione obseruandum est maxime, inter superiorem et inferiorem lineam poni eum, de cuius agnatione quaeritur, et hoc praenomine designari *Ego,* quod et aliae tres antiquae graduum cognationis formae habent, quae Deo faciente in lucem edentur alio tempore. †)

---

*) Non repetimus eum *εἰκονισμὸν* qui in Cuiacii Opp. et Obseruationum exemplis, in Heineccii Antiqq. Romm. synt. ad Inst. 3.tit.6.§ 4., aput Haenel. not.† cit. et in aliis libris uulgatus est.

†) Hoc Cuiacii promissum non ipse quidem, sed nostris diebus G. Haenelius expleuit, qui Legi Rom. Visigothorum, Lps. a. 1849. 4°. editae non solum stemma quod ad hanc obs. pertinet, sed alia quoque ex codicibus Parisiensibus adiecit.

ADNOTATIO
AD TABVLAM SYSTEMA DELINEANTEM
QVAE SEQVITVR PAGG. 192...197.

1) Ulpiani Institutiones potius quam Gai de iure non scripto silentes sequi uisum est: hae quidem a ciuili iure exordiuntur et non nisi huius definiendi causa differentiam iuris gentium exprimunt; illae contra generale iuris nomen per suas differentias explicantes ad iuris ciuilis definitionem quasi per gradus descendunt.

2) Gaius hanc doctrinam in duas partes diuisit (1) de generibus libertorum *1*.12...35., 2) qui quibus ex causis manu mittere non possint *1*.36...47.), cum eadem in Ulpiani libro quattuor partibus constet, sed non nulla ex priore Gaiana parte, puta differentiam Latinorum eorumque qui dediticiorum numero sunt (Gai.*1*.22...27.), ibi explicauit Ulpianus, ubi de his qui testamenti factionem cum testatore habent (*22*.2.3.), de quibus silet Gaius, traditum est, et de consequendo iure Quiritium proprium locum, quartum, formauit (*3*.1...6.). Ulpianus quae de iis qui dediticiorum numero sunt (Gai.*1*.13...15.), de seruis qui manu mitti non possunt (Gai.*1*.18...21., ubi genera libertorum explicantur,) deque dominis qui manu mittere prohibentur (Gai.*1*.37...41.47.) tradidit, ita continuo exposuit, ut quae ex lege Aelia Sentia de manu missionibus in Regularum libro recipienda essent, statim sese exciperent. quod commode quidem, neque uero sine suo incommodo factum est: quartam Ulpianam partem (*3*.1..6.) commodius sane, cum transitum ea ab alio libertorum genere ad aliud faciat, in priore tractauit Gaius, neque priores duas partes satis inter se distinxisse uidetur Ulpianus; idemque locos de aliis causis quibus iure ciuili manu missiones inpedirentur, deque libertate testamento danda addidit, quos Gaius non nisi obiter attigit in tractatu qui quibus ex causis manu mitti non possint.

3) De his qui sui iuris sunt Ulpianum paullo quidem exactius quam Gaium (cf.*1*.50.64.) scribere uidemus; neque uero proprium iis eique qui de alieno iure subiectis hominibus est, oppositum locum dare uoluisse putem. ita neque de ingenuis et de libertis quasi duobus doctrinae articulis egisse uidetur.

4) Et hic et ubi de soluenda potestate agit, Ulpianus seruos non memorat, ut qui de personis, non de hominibus potestati subiectis loquitur. aliter Gaius *1*.52...54. et 126.

5) Gaius de nuptiis nulla alia ratione, quam quod eae in-

ter patriae potestatis causas sunt, exposuit (cf.adnot.meam ad Gai. Institt.systema); Ulpianus uniuersam de nuptiis et dotibus doctrinam exponendo eius loci, qui est de personis alieno iuri subiectis, ordinem interrupit et quasi obscurauit. Rubricam DE NVPTIIS ex fr. *1.* (= Moss. et Romm. LL. Coll. *6.* 2.) adsumpsimus.

6) Regulae, sextas liberorum nomine e dote retinendas non in petitione esse (Ulp. *6.*10.) adicitur, dotem semel functam amplius fungi non posse, nisi aliud matrimonium sit (ib.§11.), i.e. post redditam dotem dotem exstare desisse, ideoque eius nec partem peti posse. id quidem ideo factum esse uidetur, quod illarum liberorum nomine consequendarum sextarum praeter retentionem nullum auxilium erat; quod autem ceteris ex dote faciendis retentionibus efficitur retentione, idem etiam post functionem dotis, quamuis ex ipsa quasi emortua iam nihil peti posset, aliis quoque auxiliis effici poterat. ita de moribus iudicio idem quod propter mores retentione consequebaris; ita propter necessarias inpensas indebiti condictionem habes (Ulp. L.5.§ 2.D. de inpensis in res dot. fact. *25.*1.) utilesque etiam marito actionem pariunt (Id.L.7.i.f.D.sol.matrim dos q.a.m.pet. *21.*3.), non proprie eam quidem negotiorum gestorum (Paul.L.12.D. *25.*1. cf. Iustinian.L.un.§5.C.de rei uxor. act. *5.*13.), quoniam durante matrimonio ipsius uiri dos est, sed ubi uideretur, facile in factum actiones dabantur; deinde propter res donatas etiam communibus reuocandi remediis qui donauerat, uti potuit; rerum denique amotarum etiam propria dabatur actio, uel si nulla dos erat. (Pomp.L.8.pr.D. rer. amotar. *25.*2.) Sane minus dura foret scriptura '..*petitione: nam dos* et c.': nam Ulpiani regula hoc sibi uult, has (tres) sextas ex dote liberorum nomine marito permissas non nisi retentionis auxilio eum consequi posse, cum aliud quo uteretur, nullum iure proderetur, neque ex dote iam non exsistente quidquam peti posset.

7) Loci 7.1.2. aperte ad has retentiones pertinent, in quarum explicatione etiam de donationibus inter uirum et uxorem et rerum amotarum actione praecepta tradiderit auctor.

8) Ratio §i 3. retentionum tractatui adiciendae haec fuerit: si maritus ex causa non dotali mulieris creditor factus est, e.c. propter inpensas in res mulieris extra dotem constitutas a se factis ('*si in rem eius inpenderit*'), item dotis partisue eius retinendae ius habet, neque tamen pari atque in ueris illis retentionibus effectu, i. e. eo, ut quod sibi debetur, quasi solutum haberet, sed eo dum taxat, ut retineret usque dum mulier ei solutum iri caueret ('*stipulatione tribunicia*').

9) Gaius (*1.*188.) nolle, in quot genera tutorum species de-

ducantur, definire dicit: Ulpianus Seruium Sulpicium secutus tria genera ponit.

10) Utrum Ulpianus quae rubricis B et C indicauimus, exposuerit nec ne, neque adfirmare neque negare ausim.

11) Commentaria ad LL. I. et P.P. iuris consulti inter iuris libros non ante condidisse uidentur, quam ius ciuile in artem redegerant; unde factum est, ut noua quasi ex nouellis legibus deprompta doctrina de poenis caelibatus orbitatisque et matrimonii liberorumque praemiis separatim plerumque tractaretur, neque cum reliquis partibus in ordinem redigeretur. Aliam uiam ingressi sunt et Celsus et in Regularum libro Ulpianus: hic enim de caelibe orboque dissertationi quartam totius de condicione hominum tractatus partem permisit. In medio relinquendum est, utrum a propriis diuisionibus maritorum et caelibum, item patrum et orborum locus exorsus esset. ceterum eum ordinem auctor secutus est, quem in eiusdem ad LL. I. et P. commentariis consimilibusque libris obseruatum deprehendimus.

12) Quibus matrimoniis, quamuis per se iustis, neque caelibatus poenae uitarentur, neque legitima matrimonii praemia caperentur, titulo *13.* legimus; generale uero legis 'maritae' praeceptum de ineundo matrimonio non legitur, atque *de poena legis Iuliae,* i. e. ut caelebs incapax esset, praeter rubricam tituli *14.* nihil superest; ex enumeratione eorum qui ab hac legis poena liberi essent, unus locus *'Feminis...et sex mensum'* seruatus est; eorum denique qui a caelibatus poena siue propter corporis habitudinem, siue propter aetatem tum teneriorem tum grandiorem, siue propter consanguinitatem aliasue causas liberarentur, omnis recensio desideratur. Cf. Cuiac. Obss. *6.* 37.

13) Orbitatis maius erat incommodum, si uiro aut uxori qui quaeue ex matrimonio inter se contracto liberos non habebat, ex defuncti coniugis, minus, si eidem ex alienae personae hereditate aliquid relictum erat: quo casu dimidiam tantum partem amittebat (Gai. *2.* 111. 286. quam regulam in Ulpiani libro desideramus), illo uero non nisi decimam capiebat, cui adiciebantur decimae pro liberis ex alio matrimonio superstitibus, ut est aput Ulpianum tit. *15.*

14) Solitarii patris ut significationem, ita locum quo de eo ageretur, exactius definire non possumus. potuit patri si soluto matrimonio uiduus maneret, caelibatus poena ex parte remitti.

15) Caduca cum non solum propter caelibatum, sed multis etiam aliis ex causis fiant, parum recte de illis inter praecepta de caelibatu agi uidetur: uerum Ulpianus ita egit, ut le-

gibus Iuliae Papiaeque locum daret; quod neque maiorem offensionem habet, quam quod de nuptiis doctrinam inseruit in tractatum de personis quae in potestate sunt. cf.not.5.

16) Cf. quae ad Gaiani systematis partem II. ius quod ad res pertinet complectentem adnotauimus.

17) Hanc diuisionem expressam fuisse, ex *19*.11. conicere licet; non aeque de tribus aliis quas praemisimus, inter quas priores duae ita inter se differunt, ut prior iuris gentium, ciuilis altera sit.

18) Hoc argumentum apud Gaium non bene sic concinnatum est: *a*) adquisitio rerum corporalium (*2*.18...27.), *b*) incorporalium (*2*.28...39.), unde bis de mancipatione totidemque de in iure cessione agitur, et de hereditatibus ante quam rei opportunitas pateretur; *c*) usu capio (*2*.40...61.), cum alienatione siue domino negata siue non domino concessa (*2*.62...64.), cuius corollarii adiciendi causam dedit inprobae usucapionis usuque receptionis explicatio; *d*) adquisitiones naturales (*2*. 65...79.); *e*) alienationes rerum eorum qui sub tutela uel cura sunt (*2*.80 ...85). Ex his quinque locis quintum Ulpianus (*11*.27. cf.24.) ipse de tutela doctrinae recte uindicauit, quartum praetermisit, ut qui ad ius ciuile non magis pertineret quam ad naturale eorum qui rem in bonis tantum haberent, dominium. cetera argumenta, *a...c*, Ulpianus aptius secundum adquisitionum alienationumque species exposuit.

19)

Gaius	*Ulpianus.*
1. genera testamentorum.	*a*) genera testamentorum. *k*) de testamento militis.
2. qui testamentum facere non possit.	*b*)
3. quem ad modum heres institui debeat.	*c*)
4. de inutili heredum institutione.	*e*) qui heredes institui uel exheredari debeant. *h*) quem ad modum testamenta rumpuntur.
5. heres quem ad modum hereditatem adeat.	*f*)
6. de substitutionibus.	*g*) de heredibus aut instituendis aut substituendis. *i*) de pupillari substitutione.
7. de seruis heredibus instituendis.	*pars d*) qui heredes institui possunt.

Ulpianus irregularia testamenta, i. e. pupillare et militare, in fine loci tractare maluit et plenius exhibet id quod Gaius tantum non neglexit, caput de his qui testamenti factionem cum testatore habeant, e quorum numero Gaius seruorum hoc loco, Latinorum autem eorumque qui dediticiorum numero sunt, alio

mentionem iniecit, aliis omnino praetermissis. deinde Ulpianus recta quidem ratione quo modo testamentum iure fiat et quo modo fiat ut idem non ualeat, distinxit, sed effecit, ut eadem diuersis locis repetenda essent (cf. *22*.18. cum *23*.2.), quod incommodum Gaius h. l. euitauit.

20) Locos *a b c g* a Gaio fusius tractatos Ulpianus ad iustiorem breuitatem reuocauit, non nullaque ab illo neglecta protulit ac descriptionis ordinem commodius ita mutauit, ut legis Falcidiae praecepta nouissimo loco proderentur.

21) Alium atque Gaius ordinem Ulpianus sequitur, ab iis exorsus quae omnium fidei commissorum communia sunt (ad *25*.5. cf. *24*. 25.), ita procedit, ut perpetuo ordinem loci qui de legatis est, sequatur; id quod Gaius similiter sibi proposuerat; unde factum est ut in hac parte tacitum fidei commissum omitteretur, quamuis tacita fidei commissa omnia non caperentur. deinde uariae fidei commissorum species quae peculiarem explicationem desiderare uiderentur, sequuntur. Gaius contra a fidei commissariis hereditatibus initio sumpto ad singularum rerum fidei commissa transit ac nouissime differentias fidei commissorum ac legatorum explicat.

22) Mirum est quantum quod ad hunc locum pertinet, in Gaio desideretur; de legitimis heredibus, tam iure nouo uocatis quam libertorum, nihil eum habere, ut a neglegentiae crimine uix liberandus esse uideatur. quod *3*. 18. legitur *'Hac tenus lege XII tabularum finitae sunt intestatorum hereditates'*, bona pace dixerim, mendacium est, cum iure XII tabularum etiam successiones patronorum, a Gaio praetermissae illae, adgnoscerentur. Ceterum eundem ordinem sequi uoluisse Gaium, quem distincte secutus est Ulpianus, Gaianumque locum *3*.17. finiri eumque excipere tractatum de altera per uniuersitatem adquisitione, i. e. de bonorum possessionibus, Mommseno extra dubium esse uidetur.

23) Ex eo commate quo ab hereditatibus ad bonorum possessiones transitum Ulpianus faciebat, quocum comparare possis Gaium *3*. 18...25., pragmaticus ille qui quondam ex Regularum libro eum quem nunc superstitem habemus, excerpsit, uerba *27*.5. sumpsisse uidetur.

24) Gaius hoc caput quasi per indicem tetigisse satis habuit, cum diligentiorem interpretationem propriis commentariis exposuerit (*3*.33.54.); quo fit ut ex eius cum Ulpiano comparatione parum proficiamus.

TABVLA DELINEATIONEM
SYSTEMATIS VLPIANI LIBRI SINGVLARIS REGVLARVM
CVM GAIANARVM INSTITVTIONVM ORDINE COMPARATI
EXHIBENS.

	Vlpianus.	Gaius.
RVBRICAE QVAS VT GENVINAS RETINERE VISVM EST, HVIVS MODI INITIALIBVS LITTERIS EXPRESSAE SVNT;		
quas ipsi ex his quae nobis ex Vlpiani libro supersunt, effinximus, ut iuris auctoris rationem siue ordinem, non ut eius uerba adsequeremur, uulgaribus litteris scripsimus;		
inclinatis denique eas quibus deperditas libri partes significare uoluimus.		
Iuris definitio. Ius aut publicum aut priuatum[1].	* * *	
Ius priuatum aut naturale aut gentium aut ciuile[1].	* * *	I.1.
Ius ciuile aut scriptum aut non scriptum[1]:	* * *	
1. *De partibus ex quibus ius scriptum constat:*	* * *	I.2...7.
a. de legibus *plebiue scitis*	**1*,1...3.	3.
b. *de senatus consultis*	* * *	4.
c. *de constitutionibus principum*	* * *	5.
d. *de edictis magistratuum*	* * *	6.
e. *de responsis prudentium*	* * *	7.
2. De moribus (siue iure non scripto)	*1*,4.	
Ius ciuile uel ad personas pertinet uel ad res uel ad actiones.	* * *	I.8.
I. De condicione hominum.		
(*VLP.I.5...XVIII. GAI.I.9...200.*)		
I. Omnes homines aut liberi sunt aut serui	* * *	I.9.
Liberorum hominum alii ingenui sunt, alii liberti	* * *	I.10.11.

	Vlpianus.	Gaius.
DE LIBERTIS [2].	I.5...III.	I.12...47.
1. Libertorum genera:	I.5...11.	
A. ciues Romani	*1*,6...9.**	} 16.17.
B. Latini	*1*,10.	
C. dediticiorum numero	*1*,11.	13...15.
2. Qui manu mitti uel manu mittere prohibeantur	I.12...19.	I.(18...27.)36...47.
A. lege Aelia Sentia	*1*,12...15.	I.18..21.37...41.47.
B. ex aliis iuris ciuilis causis	*1*,16...19.	(cf.I.35.)
3. De libertate testamento data	I.20...II.12.	
A. Quem ad modum testamento libertas detur .	*1*,20...23.	
B. Ad legem Furiam Caniniam	*1*,24.25.	I.42...46.
C. De eo qui sub condicione liber esse iussus est. (DE STATV LIBERIS.)	*2*,1...6.	
D. De libertate directo aut per fidei commissum data	*2*,7...12.	(II.263...67.)
4. DE LATINIS quibus modis ius Quiritium consequantur	III.1...6.	I.28...35.
II. DE HIS QVI SVI IVRIS SVNT uel alieno iuri subiecti	IV...X.	*I*.48...141.
Quaedam personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri sunt subiectae [3]	IV.1.2.**	I.48.cf.50.64.
1. Earum personarum quae alieno iuri subiectae sunt, aliae in potestate, aliae in manu, aliae in mancipio sunt	V...IX.	I.49...123.
A. DE HIS QVI IN POTESTATE SVNT [4]	V...VIII.	I.51...107.
a. De liberis parentium ex iusto matrimonio natis (*Inde*)	V.1.	I.55.
a'. *DE NVPTIIS* [5]	fr.*1* et V.2...10.	I.56...64.
b'. DE DOTIBVS [5]	VI...VII.3.	
1. Dos quem ad modum constituatur . .	*6*,1...3.	
2. Soluto matrimonio dos quem ad modum restituatur	*6*,4...8.	
3. De retentionibus ex dote quae fiunt propter	*6*,9...*7*,3.	
a. liberos [6], ...	*6*,10.11.	
b. mores, ...	*6*,12.13.	
c. inpensas in res dotales factas, . .	*6*,14...17.	
d. res donatas [7], ...	*7*,1.	
e. res amotas [7], ...	*7*,2.	
f. negotia uxoris gesta [8].	*7*,3.	
b. De liberis quorum causa probata est.	VII.4.	I.65...96.
c. DE ADOPTIONIBVS.	VIII.	I.97...107.
B. DE HIS QVI IN MANV SVNT	**IX**	I.108...115[b].
a. *usu*	* * *	I.111.

	Vlpianus.	Gaius.
b. farreo	*9*,1.**	I.112.
c. *coemptione*	* * *	I.113...115[b].
C. *De his qui in mancipio sunt.*	* * *	I.116...123.
2. QVI IN POTESTATE manu MANCIPIOVE SVNT QVEM AD MODVM EO IVRE LIBERENTVR.	X.	I.124...141.
A. Liberi parentium potestate quem ad modum liberentur	*10*,1...5.	I.124...136.
B. *Quae in manu sunt quem ad modum eo iure liberentur*	* * *	I.137.
C. *Qui in mancipii causa sunt, quo modo sui iuris fiant*	* * *	I.138...141.
III. Ex his personis quae sui iuris sunt, quaedam in tutela sunt uel in curatione, quaedam neutro iure tenentur	XI.XII.	I.142...200.
1. DE TVTELIS.	XI.	I.143...196.
A. De his qui in tutela sunt	*11*,1.	cf.I.189.190.
B. Genera tutorum[9]	*11*,2.	vid.I.188.
a. legitimi	*11*,3...20.	(I.144...187.)
a'. ex lege XII tabularum : agnati, patroni	» 3...13.	I.155...172.
b'. eadem lege confirmantur testamento dati tutores	» 14...17.	I.144...154.
c'. de tutoribus qui ex legibus Atilia, Iulia et Titia, Iunia et Iulia de maritandis ordinibus dantur	» 18...20.	I.173...187.
b. ex senatus consultis dati	*11*,20[a]...23.	
c. moribus dati	*11*,24.	
C. De negotiis gerendis et auctoritate interponenda	*11*,25...27.	I.182...193.
D. Quibus modis tutela finiatur.	*11*,28.28[a].	I.194...196.
2. DE CVRATORIBVS[10]	XII.**	**I.197.198...200.
A. Genera	*12*,1.	?
a. legitimi	*12*,2.	* * *
b. honorarii	*12*,3.4.	**I.197.198.
? B. *De administratione et satis dationibus* . .	* ? *	I.199.200.
? C. *Quando curatores esse desinant.*	* ? *	
IIII. DE CAELIBE, ORBO ET SOLITARIO PATRE ad legem Iuliam et Papiam Poppaeam[11]	XIII...XVIII.	
1. *De nuptiis contrahendis et de poenis caelibatus*[12]	?	
A. Quibus nuptiis contractis legi non pareatur	*13*.	
B. DE POENA LEGIS IVLIAE, *incapacitate* . . .	rubr.*14***	
C. De personis exceptis	***14***	
2. *De liberis procreandis et de poena orbitatis*	* * **	
A. *Orbus quid ab extraneo capere possit* . .	* * *	

	Vlpianus.	Gaius.
B. Orbus quid a coniuge capiat	*15...16*.2.	
a. DE DECIMIS et quid praeter decimam capiat	*15*.	
b. DE SOLIDI CAPACITATE INTER VIRVM ET VXOREM	*16*.1.	
c. De incapacitate	*16*.2.	
C. Communia de caelibe et orbo[14]	*16*.3.4.	
D. DE CADVCIS[15]	*17*****18*.	cf.II.206.sq.
II. De rebus[16].		
(*VLP.XIX...XXIX. GAI.II.III.*)		
? *Res uel in nostro patrimonio sunt uel extra nostrum patrimonium habentur*	* ? *	II.1.
? *Res aut diuini iuris sunt aut humani*	* ? *	II.2...9.
? *Res quae humani iuris sunt, aut publicae sunt aut priuatae*	* ? *	II.10.11.
Quaedam res corporales sunt, quaedam incorporales[18]	* * *	II.12...14.
Omnes res aut mancipi sunt, aut nec mancipi (*iure ciuili*)	XIX.1.	**II.14...17.
I. DE DOMINIO ET ADQVISITIONIBVS singularum RERVM	XIX.2...21.	II.18...79.
1. Quibus modis singularum rerum dominium nobis adquiratur	*19*,2.	
A. mancipatione rerum mancipi	* 3...6.	II.22...37.
B. traditione rerum nec mancipi	* 7.	II.19...21.
C. usu capione tam mancipi rerum quam nec mancipi	* 8.	II.40...60.
D. in iure cessione tam mancipi rerum quam nec mancipi	* 9...15.	II.22...37.
E. adiudicatione tam mancipi rerum quam nec mancipi	* 16.	(cf.IV.39.42.II.219.)
F. lege tam mancipi rerum quam nec mancipi	* 17.	(cf.II.97.)
2. Per quas personas nobis adquiratur	* 18...21.	II.86...96.
II. *Quibus modis per uniuersitatem res nobis adquirantur*	[XX...XXVIIII.**	II.97...III.87.
1. *De hereditatibus*	XX...XXVII.4.	II.99...III.76.
A. DE TESTAMENTIS[19]	XX...XXIII.	II.100...190.
a. Testamentum quid sit, et genera testamentorum	*20*,1...9.	II.101...108.
b. Qui testamentum facere non possit . . .	*20*,10...16.	**II.112..13.118.
c. QVEM AD MODVM HERES INSTITVI DEBEAT	*21*.	II.114...117.

	Vlpianus.	Gaius.
d. QVI HEREDES INSTITVI POSSVNT	22,1...13.	II.185...190.
e. Qui heredes institui uel exheredari debeant	22,14...23.	II.123...137.
f. Heres quem ad modum hereditatem adeat	22,24...32.	II.152...173.
g. De heredibus aut institutis aut substitutis	22,33.34.	II.174...178.
h. QVEM AD MODVM TESTAMENTA RVMPVNTVR aut inrita fiunt; item testamenta non iure facta quando ualeant	23,1...6.	II.130...34.138...51.
i. De pupillari substitutione	23,7...9.	II.179...184.
k. De testamento militis	23,10.	II.109...111.
B. DE LEGATIS [20]	XXIIII.	II.192...245.
a. Legatum quid sit, et genera legatorum .	» 1...6.	II.192.
b. Quo genere quae res legari possit et de generum differentiis	» 7...14.	II.193...223.
c. De inutiliter relictis legatis.	» 15...24.	II.229...245.
d. De utiliter relictis legatis	» 25...28.	
e. De ademptione legatorum	» 29.	
f. De adquisitione legatorum. (Quando dies legati cedat.)	» 30.31.	
g. De modo legatorum ad legem Falcidiam	» 32.33.	II.224...228.
C. DE FIDEI COMMISSIS [21]	XXV.	II.246...289.
a. Fidei commissum quid sit	» 1.	
b. Quibus modis quis quid cui fidei commissum relinquere possit et de petitione eius	» 2...13.	II.249.269...287.
c. De fidei commissariis hereditatibus . . .	» 14...16.	II.247...259.
d. De fidei commisso tacito	» 17.	
e. De fidei commissaria libertate	» 18.	II.263...267.
D. DE LEGITIMIS HEREDITATIBVS [22]	[XXVI...XXVII.4.	
a. De gentiliciorum hereditatibus	26.	
a'. ex lege XII tabularum	[26,1...6.et fr.2.fin.	III.1...17.
b'. ex senatus consultis Orfitiano et Tertulliano	26,7.8.	
b. DE LIBERTORVM SVCCESSIONIBVS	27,1...4.	
2. De bonorum possessionibus	[XXVII.5....XXVIIII..	III.18...76.
Bonorum possessionis introducendae causae [23]	**27,5.**	III.18...25.
A. DE POSSESSIONIBVS DANDIS ex successorio edicto [24]	28.	III.26...38.
a. Quibus detur bonorum possessio	» 1...9.	III.26...34.
a'. contra tabulas	» 2...4.	
b'. secundum tabulas	» 5.6.	
c'. intestati	» 7...9.	
b. De temporibus dandae et effectu datae bonorum possessionis	» 10...13.	

	Vlpianus.	Gaius.
B. DE BONIS LIBERTORVM possidendis ex edicto partis dimidiae et lege Papia	*29.*	III.39...54.
a. De iure patroni in bonis liberti	» 1.	III.40..42.
b. - - - - libertae	» 2.3.	III.43.44.
c. - - filii patroni	» 4.	III.45.
d. - - filiae -	» 5.	III.46..48.
e. - - patronae	» 6.7.	III.49...52.
f. - - *filii filiaeue patronae*	* * *	III.53.
C. *De bonis Latinorum libertorum*	* * *	III.55...73.
D. *De bonis eorum qui dediticiorum numero sunt*	* * *	III.74...76.
3. *De bonorum emptionibus aliisque per uniuersitatem adquisitionibus*	* * *	III.77...87.
III. ***De obligationibus***	* * *	III.88...225.
* * * * * * * * * * * * * *	* * *	(III.88...219.)
DE INIVRIIS	fr. *3.*	III.220...225.
III. De actionibus.	fr. *5.*	IIII.
Actionum genera sunt duo, in rem et in personam	» pr.	IV.1...5.
Actionum quaedam ex contractu, quaedam ex facto, quaedam in factum sunt	» § 1.	cf. IV.6...9.
Omnes actiones aut ciuiles dicuntur aut honorariae	» § 2.	. . .
* * * * * * * * * * * * * *	* * *	IV.10.sqq.

Pag.	5.	℣.	8.	lege:	consulem, proconsulem praetoremue
-	—	-	—	:	15.sqq.) ita recte Mommsen. in *Stadtrechte v. Salpensa* p.435.sq. not.131.
-	—	-	21.	adde:	Vid.Paul.L.6. pr.D.quod cuiusc. uniu. nom. *3*.4. Herm.L.1.§ 2.Arc.Char.L.18.§ 27.D. de mun. et hon.*50*.4.
-	—	-	33.	—	post L.4. ib. cum Paul.S.R.*2*.25.§4.
-	9.	-	31.	—	— *40*.2. Paul. L.24. D. de manu missis uindicta *40*.2.
-	10.	-	28.	corrige:	in L.11.
-	—	-	30.	adde:	Pap.L.25.D.qui et a quib.manum.*40*.9.
-	11.	-	22.	—	post L.1.: Paul.L.24.
-	—	-	23.	—	Mod.L.11.D.de fideic.libert.*40*.5.
-	12.	-	30.	—	post Nervae: adsentiens Fufidium carpit
-	18.	-	29.	corr.:	Dosith.
-	20.	-	ult.	adde:	Plutarch.Qu.Rom. ed.Reisk.7.p.76. 163.sq.
-	27.	-	17.	—	post *facit:* Gloss.Philoxeni et alior. „*Repensare, ἀντιστῆσαι, ἀναδοῦναι. Repenso, ἀντισταθμίζω, ἀντεξισάζω.* Inde *repensatio, ἀντισήκωσις, ἀντιστάθμισις.* Salmas. de modo usur. c.5.i.f.cf. v.Pensatio. '
-	—	-	21.	—	post Cf.: *poterint* ap.Gai.*1*.146. et
-	—	-	29.	—	— *pictoriis:* Cuiac.Obss.*6*.37. et Menag. Amoen. iur. c. 29.i.f.uoluerunt *tectoriis*
-	—	-	35.	corr.:	Cf.Ulp.L.5.§3. L.14.§ 1.D.
-	—	-	36.	adde	post 'eod.: Scaev. L.61. pr.D. locati *19*.2. Vid.Paul. L.29. § 2. D. de pign. et hyp.*20*.1. (*pretiosior*), Diocl. et Max.L.16.C.de praed. et al.*5*.71. (*sumptus meliorati praedii*).
-	28.	-	25.	—	post Cod.*5*.16.: Plutarch.Qu.Rom.ed.Reisk. 7.p.77.sq.
-	31.	-	14.	—	Sed vid. Ez. Spanhem.Orb.Rom. ed.*2*. Londin.1703. 4°.p.168. Wenck Opuscc.p.11. cf.p.xxx.
-	32.	-	13.	corr.:	aut [et]iam
-	—	-	22.	adde	post *iam:* quod ferendum non esse Lachmannus ad Gai.*1*.127.adnotavit.
-	36.	-	28.	—	post Gai.*1*.91.: et 84. cum locc.ibi citt.
-	44.	-	23.	—	: et impr. L. Iul. municip. ℣. 48. sq. aer. Neapol.

Pag. 45.	ỹ. 27.	adde	post Paul.S.R.4.9.i.f.: Aes Malacitan. c. 56.
- 47.	- 34.	—	— Claud.c.23. Gell.N.A.2.15. Aes Malacit. c.59. ,,*qui maritorum numero est.*"
- 51.	- 22.	adde:	25. sq.) Edd. ut ordinem quem infra §§ 8. sqq. tenent, iam h. l. observarent, *usu capione, in iure cessione,*
- 52.	- 26.	—	12) Fort. usu capio autem est Sed Gaius etiam *autem* pari modo conlocat.
- 71.	- 24.	corr.:	TVM) nunc ex Gaio addidi
- 73.	- 10.	corr.:	habe*nt*

INDEX.

	pagg.
Dedicatio et praefationes	I...XIII.
Notarum explicatio	XIV.
Vlpiani liber singularis Regularum ex cod. Vat. cum critica locorumque similium adnotatione	1...101.
Ex eodem quae in Mosaicarum et Romm. LL. Collatione atque Digestis Iustiniani imp. supersunt c. adnotatione	102...107.
Theod. Mommseni excursus ad Ulp. *1*.21., 7.2., *16*.1[a].	108.
Eiusdem de Vlpiani Regularum libro sing. disputatio	109...120.
Vlpiani Institutionum quae supersunt cum praefatione, adnotatione et Vindobonensium laciniarum exemplo picto	121...140.
Veteris ICti de iure fisci quae uocant fragmenta cum praefatione et adnotatione	141...157.
De iuris partibus et de manu missionibus commentarius ex Dositheo emendatus	158...169.
De parricidii poena locus ex eodem Dositheo . . .	170.
Pauli Sent. rec. *3*.5. §§ 10...12. ex cod. Paris. num. 4406.	171.172.
Eiusd. Institutionum lib. II. tit. *De dotibus* ex Boethii Comm. ad Cic. Top.	173.
Sexti Pomponii regula de seruitutibus	174.
Aem. Papiniani ex lib. I. Responsorum sub tit. *De pactis inter uirum et uxorem* responsum	175.176.
Ex Ulpiani lib. VI. ad edictum locus nuper repertus .	177...179.
Herennii Modestini regula de testamento sine die et consule	179.
Sententia ex Modestini lib. I. Differentiarum cum Cuiacii Obss. *6*.9.	180...182.
De gradibus cognationum cum *εἰκονισμῷ*	183.184.
Iac. Cuiacii Obseruationum lib. VI. cap. 40	185.186.
Adnotatio ad tabulam systema delineantem, et ipsa	187...191.
Tabula delineationem systematis Vlpiani libri singularis Regularum cum Gaianarum Institutionum ordine comparati exhibens	192...197.
Addenda et corrigenda	198...199.

Lipsiae, typis J. B. Hirschfeld.